

probleti

9-10,8

pi.

PROBLEMI 9–10, 1981 (212–213, letnik XIX)

VSEBINA:

Dr. Sergej Lev (1916–1981) – življenje in delo

POSEBNO OBVESTILO!

Vsem sodelavcem in prijateljem z veseljem sporočamo, da smo se preselili v nove lastne prostore – v prvo nadstropje hiše v Gosposki ulici 10. Pridite kaj naokrog.

UREDNIŠTVO:

Miha Avanzo (glavni urednik), Miran Božovič, Mladen Dolar (odgovorni urednik), Branko Gradišnik, Milan Jesih, Miha Kovač, Rastko Močnik, Denis Poniž, Rado Riha, Jože Vogrinc, Zdenko Vrdlovec.

SVET REVIJE:

Miha Avanzo, Mladen Dolar, Uroš Kalčič, Sergej Kapus, Peter Lovšin, Rastko Močnik, Boris A. Novak, Braco Rotar, Ivan Urbančič, Jože Vogrinc, Slavoj Žižek (delegati sodelavcev);
Jože Dežman, Marko Kerševan, Marjan Kotar, Lev Kreft, Sonja Lokar, Tomaž Mastnak, Jože Osterman (predsednik), Marko Švabič, Jadranka Vesel

Naslovnica: Ignac Kofol

Tekoči račun: 50101-678-48982 z oznako: za Probleme.

Letna naročnina 120 din, za tujino dvojno.

Izdajatelj: RK ZSMS.

Tisk: DDU Univerzum, Parmova 39 Ljubljana

Revijo denarno podpira Kulturna skupnost Slovenije.

Po sklepu Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto št. 421-1/74 z dne 14. 3. 1974 je revija oproščena temeljne-
ga davka od prometa proizvodov.

Uredništvo sprejema sodelavce vsak torek in četrtek v svojih prostorih na Gosposki 10 (prvo nadstropje).

Cena te številke je 30 din.

V vednost! SERGEJ LEV

I.

Za jesenski semester študijskega leta 1947/48 so na katedri za slavistiko prvič najavili predavanja mladega, 31-letnega profesorja dr. Sergeja Leva, ki je komaj leto poprej doktoriral s tezo »Pulzija in transfer v delih Mihaila Solohova«. V prvem letu svoje profesure se je loteval predvsem strukturalne analize sorealističnih romanov, s katerimi so bile tedaj (in še mnogo let po tem) obilno založene tudi ljubljanske knjižnice in študentje glede virov tako niso bili v stiski.

Ob koncu oktobra je dr. Lev študentom najavil, da v prvi polovici novembra ne bo imel predavanj, saj se bo podal na študijsko potovanje v Zürich, radi kompletiranja materialov za pripravo posebnega seminarja o odmevih na socialistični realizem v Zahodnem svetu. 5. novembra ga je posrkala vasa že kar tradicionalna žüriška megla.

Jeseni 1947 je bil B. Brecht pozvan na zagovor pred Komite za odkrivanje protiameriške dejavnosti:

G. Stripling: G. Brecht, navedite prosim svoje osebne podatke in točen naslov. Govorite v mikrofون, prosim.

G. Brecht: Ime mi je Berthold Brecht. Moj naslov: 34 West, 73th Street, New York. Rojen sem bil v Augsburgu v Nemčiji, 10. februarja 1898 leta.

G. Stripling: G. Brecht, komisija je . . .

Predsednik: Kdaj, ste rekli, da ste rojeni?

G. Stripling: Bi prosim ponovili še enkrat vaš rojstni datum?

Predsednik: 10. februar 1898?

G. McDowell: 1898?

G. Brecht: 1898.

G. Stripling: Gospod predsednik, komisija ima na voljo prevajalca. Bi želeli prevajalca?

G. Crum: Bi radi prevajalca?

Predsednik: Ali želite prevajalca?

G. Brecht: Da.

Pred taisto komisijo je bil Brecht prepoznan kot kriv protiameriške dejavnosti in je že naslednjega dne (31. oktobra) z letalom zapustil Državo. 5. novembra ga je posrkala vasa že kar tradicionalna žüriška megla.

9. novembra objavi znani desničarski dnevnik »Zürichen Neugheiten« na 4. strani naslednje poročilce:

»Organi švicarske policije so ob pretresu v takih krogih znanega lokala Cabaret Voltaire radi zaščite javne morale, v prostorih taistega lokala, poleg mestnim očetom že dlje časa znanega Aarona Leipnicha, zatekli še tele gospode: Antona Lothmana, Sergheja Lewa, Rosemarie Tiefflügen, Jeacquesa Duponta, Bertholda Brechta in Heleno Weigel. Še zlasti nas ne čudi, da se je v takšni jazbini znašel tudi znani komunistični špijon, Berthold Brecht. Skupaj z našimi organi javnega reda in miru se sprašujemo, ali ni tudi slednji vpleten v nemoralno dejavnost že omenjenega lokala.«

II.

Ob koncu leta 1953 dr. Sergej Lev prebere v nemškem časniku »Die Zeit« besede tistega, s katerim je 8. novembra 1947 sedel v istih prostorih nekega znamenitega lokala v Zürichu, ne da bi za to sploh vedel, besede, ki obsojajo »lakiranost in olupševanje, ki so največji sovražniki ne samo lepote, temveč tudi politične pameti«. Dr. Sergej Lev za temi besedami takoj prepozna sovražnika njemu tako omiljene literarne struje, vsled česar ostro reagira:

»Tudi tov. Bertu, ki je nekdan skupaj z nami stopal po poti socialistične osvoboditve, je kot že toliko drugim bivanjem na Zahodu spridilo duha. Kot da bi pozabil na velike dosežke sovjetskega naroda, ki je svetu prvi pokazal, kakšna je resnična delavska umetnost. Ta nikoli ne lakira, narobe, prej bi kot lakiranje lahko razumeli ravno metodo tov. Berta, metodo, ki prekriva/lakira sedanost z nam oddaljeno preteklostjo (celo 14. stoletjem). Znano je, da je treba gledati naprej, ne pa nazaj.« (Iz dnevnika Dr. Sergeja Leva, 28. 12. 1953)

Leta 1954 je Bertholdu Brechtu dodeljena sovjetska nagrada »za utrjevanje miru med narodi«.

Dr. Sergej Lev v svojem dnevniku z dne 13. 9. 1954 euforično piše:

»Sovjetska zveza je še enkrat dokazala, da zna podeliti prave nagrade PRAVIM LJUDEM. Tega moža moramo osebno spoznati.«

III.

Ta priložnost se mu je ponudila šele dve leti kasneje, ko je italijanski narod velikega dramatika povabil v Milano, na premiero njegovega znanega dela »Opera za tri groše«.

Dr. Lev se je odpravil na vlak, ki odpelje iz Ljubljane ob tretji uri in pet minut zjutraj. Kot je zapisal v svoj dnevnik, si je želel natanko ogledati Agnellijevo tovarno FIAT, »ta gnojni tvor na italijanskem škornju«, kakor se je rad izrazil.

Z ogledovanjem FIATA se je zapletel tako ognjevit, tako na dolgo in široko, da je slednjič pogledal na uro, ko so se kazalci že bližali šesti, predstava pa je bila napovedana za pol osmo uro.

Pohitel je h gledališči, saj si je v jutranji naglici pozabil rezervirati karto, a je pri blagajni -hélas- naletel na zaprto okence, za katerim je visel napis: »Tutti i posti sono presi«.

Takrat Dr. Sergej Lev še ni vedel, da je to bila zadnja priložnost za snidenje z Bertholdom Brechtom: slednji je preminil 14. avgusta istega leta.

* * *

Dopustimo torej Dr. Sergeju Levu in Bertholdu Brechtu, da jima srečanje še enkrat – tokrat zagotovo zadnjič – spodleti in to na straneh, ki so jih uredili delavci INSTITUTA – naprave, ki se prav v tem ireduktibilnem razkoraku, ki loči/združi Dr. Leva in B. Brechta (v ireduktibilnem razkoraku, ki samo še enkrat izpričuje, kako globoko ljubezensko razmerje, v zadevah svoje uspelosti, zadeva na zares nepremostljive ovire), nalsjavlja na misli in delo tako enega kot drugega.

Kazalo:

IN MEMORIAM – Dr. Sergej Lev

A: NAČRT ZA UVOD V KRITIŠKO IZDAJO ZBRANIH DEL. DR. SERGEJA LEVA

B: NAČRT ZA ŽIVLJENJE DR. SERGEJA LEVA

C: NAČRT ZA DELO DR. SERGEJA LEVA

Prvo ljubljansko obdobje (Obdobje mladostne lirike)

Teksti Prvega ljubljanskega obdobja

Heidelberško-istanbulsko obdobje

Tekst Heidelberško-istanbulskega obdobja

Jugoslovansko obdobje

Sovjetsko obdobje

Teksti sovjetskega obdobja

Pariško obdobje

Tekst pariškega obdobja

Drugo ljubljansko obdobje

Teksta Drugega ljubljanskega obdobja

D: PASTIŠI IN APOKRIFNI TEKSTI DR. SERGEJA LEVA

(in/ozroma njegovih posnemalcev)

Apokrifi

E: KRONIKA INSTITUTA

* * *

Zapuščino dr. Sergeja Leva kritiško obdelal in uredil

INSTITUT: Tone DALARA

Eliel KINDLERER

Andrej DRAPAL

Miha KOVAČ

Iztok SAKSIDA-JAKAC

Igor ŽAGAR

Vojko Flegar (image)

Vladimir PAVŠIČ

IN MEMORIAM – DR. SERGEJ LEV

Dr. Sergeja Leva ni več. Odšel je tiho, kot je živel. V tem težkem trenutku, ko smo njegovi prijatelji umolknili in obstali v tihi žalosti, še ni jasno, kako globoka praznina je zazevala v sodobni slovenski literarni teoriji: mož, ki nam je s svojim trdim delom in nezlagano skromnostjo vedno predstavljal svetel vzor, namreč v slovenščini nikoli ni objavljaj, tako da smo njegovo delo poznali le redki tovariši. Zato menim, da ti težki in žalostni trenutki predstavljajo pravo priložnost, da slovensko javnost seznanimo z življenjem in delom našega rojaka, ki je, kljub temu, da je že zelo zgodaj postal državljjan sveta, v srcu vedno ostal Slovenec.

Dr. Sergej Lev se je rodil v idilični zasavski vasi Polšnik pod Kumom 19. 4. 1919. Osnovno šolo je obiskoval v Zagorju, kjer so učitelji kmalu postali pozorni na izjemno inteligentnost malega Sergeja. Priporočili so, naj dečka pošljejo v Ljubljano, v šole; ker pa so bili Levovi (kot v tistih časih mnoge napredne slovenske družine) izjemno revni, je bilo edino, kar so lahko omogočili svojemu sinu, delo v zagorski steklarni. Šele pomoč polšniškega, narodno zavednega in naprednega župnika pl. Franca Škrobaršiča, ki je pričakoval, da se bo deček nekoč šolal za gospoda, je slovenski narod rešila pred izgubo tako plemenitega in žlahtnega duha, kot ga je že tedaj nosil v sebi pokojni dr. Lev. Tako se je fantič znašel v Ljubljani, v latinskih šolah. Domovanje si je bil našel v alojzijevišču, kjer je živela večina revnih dijakov, ki so prihajali z vseh koncev naše majhne, a lepe domovine. Kljub temu, da je stanoval sredi najlepših cvetov našega naroda, ni bil srečen: krščanska morala in stroga disciplina sta v njem zbudil odpor; vse preživo je v njem tlel spomin na proletarsko Zagorje, na pristrčno robotost in dobroto delavskega razreda, v katerem je vedno tlel plamen upora. Tako mu je misel na talar in svoj bodoči poklic postajala vedno bolj tuja in grozljiva.

Iz preplašenega kmečkega fanta se je kaj hitro razvil postaven, plavalas mladenič, ki je v tistih časih veliko bral: Scott, Thackeray, Kurinčič, Balzac, kasneje pa tudi de Sade, Lautreamont in Mallarme; na skrivaj so mu prišla v roke tudi dela Karla Marxa in Sigmunda Freuda. Vendar je na zunaj še vedno ostal strog katolik, saj mu je zgolj to omogočalo preživetje in redno šolanje. Po pripovedovanju Alojzija Vodovnika, njegovega sošolca, se je tedaj veliko videl z Vladimirjem, Antonom Podbevškom in Andrejem Ščurkom; koliko je to znanstvo vplivalo na njegov duhovni razvoj, ne vemo, vsekakor pa je njegov odpor do meščanskega, moralno pokvarjenega sveta stare Jugoslavije vedno bolj naraščal. Ljubezno do plavalase Milene Rohrmanove, ki jo je spoz-

nal pol leta pred maturo, ga je dokončno odtrgala od katolištva: poročila sta se 7. 7. 1937, torej teden dni po njegovi uspešno opravljeni maturi. To je seveda sprožilo plaz jeze v duhovniških krogih, saj je pomenilo, da se bodoči dr. Lev ne bo vpisal med novomašnike. Na zahtevo mestnega nunciata je moral tudi Škrobaršič kot zadnji ustaviti dotok finančne pomoči.

Dr. Sergej Lev (1916–1981)

Pred mladima zakoncema, ki sta se nenadoma znašla brez vseh sredstev za preživljanje, sta se odprli dve poti: prvič, da si kot gimnazijska maturanta poiščeta skromni uradniški službi v Ljubljani, ali pa da poizkusita srečo na tujem. Njun nemirni duh, vera vase ter ljubezen in medsebojno spoštovanje jima niso dali miru: odločila sta se za pot v Nemčijo (znanje jezika pač), za Heidelberg. V tistih temačnih časih je v Nemčiji vladal fašizem, ki nikakor ni bil

naklonjen Slovanom, toda njuni arijski postavi in perfektno znanje nemščine so jima odprli skoraj vsa vrata. Pridobila sta si naseljitveno dovoljenje ter se zaposlila: Milena kot pomivalka posode v hotelu »Metropol«, Sergej pa kot knjigovodja pri firmi Baader Druckerei Ltd. Ves svoj prosti čas sta posvetila Sergejevemu študiju in jeseni 1938 je z odliko opravili sprejemne izpite na katedri za filozofijo heidelberške univerze. Zaradi svoje prirojene inteligentnosti, izjemne pridnosti in požrtvovalne žene, ki ga je ves čas študija nesebično preživljala, je izjemno hitro napredoval in bil že februarja 1940 imenovan za asistenta; vodil je tudi svoj seminar z naslovom psihoanaliza in literarna teorija.

V tistih časih je zelo veliko pisal in tako kaj hitro začel odkrivati svojo tujost tudi v novem okolju (že v tistem času namreč je jedro njegovega raziskovalnega dela predstavljala sodobna sovjetska literatura); fašistična oblast ga je kaj hitro začela pozorneje opazovati. Takoj po svojem prvem javnem nastopu – gre seveda za objavo teksta »Narzissmus und Nazissmus« časopisu Blonde Arier Blatt marca 1941 – sta morala z ženo pripraviti kovčke in na vrat na nos zapustiti Nemčijo. Skupaj s stanovskim kolegom Ericom Auerbachom so se odpravili proti Jugoslaviji; toda deželo so že pretresli delavski nemiri, na vrata pa je trkal fašistični okupator. Časa je bilo zgolj za skok v rodni Polšnik, za obisk na materinem grobu in v župnišću, kjer najde svojega mladostnega dobrotnika, župnika Škrobaršiča vsega starega in bolehnega. Po dveh dneh postanka jih je pot vodila naprej, proti Turčiji, za katero je bilo videti, da bo poleg Švice edina evropska država, ki je vojna vihra ne bo vsrkala vase. Naslednjih pet let bo dr. Lev preživel v Istanbulu, posvetil pa jih bo pripravam na svoj doktorat. To so bila tiha in mirna leta, vsa v zbranemu študiju in delu. Zbiral je gradivo (številni sodobni sovjetski romani) in se ukvarjal predvsem s Freudom, s čigar deli je istambulska knjižnica bogato založena. V tistem času ga je zanimala predvsem vez med sodobno sovjetsko literaturo kot simbolom naprednega družbenega angažiranja in psihoanalizo, ki mu je pomenila orodje za razbitje meščanskih družbenih norm, ki jih je tako sovražil. V teh petih letih v protest proti vseobčemu bratomornemu klanju ni objavljajal, lahko pa domnevamo, da je prav tedaj razvil osnove svojih teorij, ki jih šele dandanašnji spoznavamo v vsej njihovi veličini.

Poudariti pa je treba, da je kljub celodnevni garanci našel čas, ki ga je posvetil stari domovini. S simpatijo je spremljal narodnoosvobodilni boj naših narodov in s prijatelji celo ustanovil Društvo prijateljev jugoslovanskih upornikov. Njegovi člani so se ob sredah zvečer zbirali v pudding shoppu na Hadži Halef Omar Avenue in zavzeto spemljali premike in uspehe partizanskih enot v domovini. Nekajkrat so celo poslali ogorčene poslanice turški vladi, ker ni dovolj odločno kazala simpatij do zaveznikov in narodnih enot. Tako ni nič čudnega, da ga je nova socialistična oblast že oktobra 1945 povabila, naj se vrne v domovino in s svojim znanjem prispeva k znova porajajočem se delu ljubljanske univerze. Tu je že spomladi 1946 promoviral za doktorja znanosti z disertacijo »Pulzija in transfer v delih Mihaila Šolohova.« Na povabilo sovjetske akademije znanosti in umetnosti je nato odšel na strokovno izpopolnje-

vanje v SZ, kjer je na univerzi v Frunzeju sodeloval s Pjotrom Ahmatovim; skupaj sta začela razvijati teorijo o nezavednem in govoricu. Njuno sodelovanje se je izkazalo za izjemno plodno, saj ga bo kasneje kronala skupna znanstvena razprava in prijateljstvo, ki bo trajalo vse do smrti dr. Leva.

Kot predavatelj je v Ljubljani prvič nastopil v šolskem letu 1947/48: takoj si je s široko paleto znanja pridobil številno občinstvo. V tistem času se je že povsem osredotočil na strukturalno analizo socrealističnih romanov. Spominjam se, da je prav proti koncu spomladanskega semestra prvič omenil fenomen dimnika: ugotovil je namreč, da je tista bistvena lastnost tovrstne literature prav pojav tovarniškega dimnika, ki se kot leitmotiv vleče skozi vse sovjetske romane, pisane po 1930. Obljubil je, da se bomo v naslednjem semestru ukvarjali zgolj s tem problemom. Med nas študente je razdelil ustrezne seminarske naloge, ki naj bi jih obdelali čez poletje: bilo je morda prvič v zgodovini ljubljanske univerze, da smo študentje z veseljem pričakovali naslednje šolsko leto. Žal pa do »novega« šolskega leta nikoli ni prišlo.

Razplamtel se je namreč spor z Informbirojem. Po vsem dobro znanih zgodovinskih dogodkih se je dr. Lev umaknil v samoto. Popularnost njemu tako ljube literature je počasi, a zanesljivo upadala. Ob izidu Pesmi štirih mu je postalo jasno, da bo kmalu ostal brez materiala za svoje raziskave, zato je ob normalizaciji odnosov s Sovjetsko zvezo 1956 zaprosil za znanstveno štipendijo v Moskvi in jo tudi dobil. Tja se je skupaj z ženo preselil za celih pet let. Znova se je srečal s svojim starim in zvestim prijateljem Pjotrom Ahmatovim; kaj hitro sta se na Inštitutu za psihoanalizo pri Moskovski vojaški akademiji lotila raziskav. Plod njunega skupnega dela je knjiga »Socializem in nezavedno« (Moskva, 1961) ki se, za razliko od ostalih del dr. Leva ne navezuje zgolj na literaturo, ampak posega v samo srž življenja: v govorico. Pri tem jima je pred očmi neprestano stal problem nezavednega: tega sta določila kot travmatično jedro človeškega bitja. Tu pa nikakor nista hotela zabresti v idealizem, ki nezavedno definira kot »neznano, neukrotljivo nedoločljivo«, ampak sta izvedla preskok, ki je postal bistven za sodobno materialistično teorijo: izhajala sta namreč iz teze, da je nezavedno strukturirano kot govorica (kot je pred njima zastavil Lacan). Ker pa v sodobnih kapitalističnih družbah beseda izgublja svojo vrednost in pomen, tudi nezavedno visi v zraku, takorekoč ne prihaja do njegove samo-realizacije, kar pri državljanih kapitalističnih držav povzroča hude travme in psihične bolezni. Šele v socializmu sovjetskega tipa predstavlja govorica tisto pravo bazo človeškega bitja, saj je tu govor do kraja zavezujoč in s tem tudi omogoča re-alizacijo človeškega bistva: prihaja do neprestanih pokov brez konca, v katerih se nezavedno razkrije kot bitje propada, čemur se človek kot subjekt seveda upre; edini upor, ki je tu mogoč, pa je prav pot v socializem, zato državljani SZ kot prebivalci dežele visoko razvitega socializma nezavednega nimajo in tudi ne trpijo zaradi psihične bolezni.

Za to delo sta 1963 dobila Leninovo nagrado, knjigo pa so prevedli v številne svetovne jezike. Ime dr. Leva je počasi postajalo znano v strokovnih krogih po vsem svetu, še posebno potem, ko je Ahmatov v in-

tervjuju za Pravdo priznal, da je levji delež pri pisanju opralil ravno dr. Lev. Logična posledica vsega tega je bilo vabilo za delo na znameniti peti pariški univerzi. Veliko je sodeloval z Michelom Favrom ter se znova posvetil svoji stari ljubezni, socrealističnim romanom. Spet je oživel spomin na zagorske dimnike, stari zapiski o dimnikarskem fenomenu, nastali neke pomladi v Ljubljani, so zopet po stali aktualni. Tokrat se je spustil v podrobnejšo analizo same oblike dimnika: odkril je namreč, da dimnik kot vitka, pokonci stoječa in dolga tvorba simbolizira falos, ki, kot vemo, pomeni simbol aktivnosti. Toda! – in tu se razkrije genialnost dr. Leva – tovarniški dimnik ni navaden dimnik, saj ima na vrhu luknjo, brezno, ki sega prav do njegovega dna: torej falos, ki je v samem sebi anti-Falos, svoja negacija. Osrednji leitmotiv socrealističnih romanov kot dialektična celota v samem sebi združuje dvoje bistvenih nasprotij: moško in Žensko. Če pa je moško in Žensko združeno v enem samem faličnem simbolu, potem tudi spolne razlike ni več: polje občanske družbe kot prostor razredne investicije je tu izbrisano. Ker pa v sovjetski družbi (in socrealističnih romanih kot njeni zrealni sliki) po ustavi ni razrednih razlik, tudi do investicije ne more priti: očitno se torej pred nami razkriva svet, iz katerega ne more nič izpasti. Tu se je dr. Levu kar samo od sebe vsililo vprašanje, kaj tako družbo sploh strukturira, saj se na prvi pogled zdi, da je sama v sebi polna, statična tvorba; prav na tem mestu pa se razpre rešitev, ki je veliko preprostejša, kot se je zdelo na prvi pogled: *iz sveta, iz katerega ne more nič izpasti, izpade prav dejstvo, da iz nje ne more nič izpasti*. Tisti manko, ki strukturira vso strukturo, je v našem primeru prav dejstvo, da je edini element, ki iz nje izpade, ravno manko. To dejstvo je skrito že v sami strukturi dimnika. Ta, na kratko in površno zarisana načela je dr. Lev razvil v svoji najslavnejši knjigi »Manko v sodobni sovjetski literaturi« (Manco dans la litterature sovietique contemporaine; librairie José Corti, collection »critique«, 1971–1974). Delo, ki mu je uvod napisal I. P. Cheshgnioff, je naletelo na izjemen odziv in to ne samo med strokovnjaki. Začeli so ga vabiti na televizijo, radio, moral je dajati intervjuje časopisom.

Skromnežu, kakršen je bil, to ni bilo všeč: začel se je odmikati ljudem, dokler nista z ženo dokončno sklenila, da se vrneta v Slovenijo, v Ljubljano. Naselila sta se v skromni hišici v Rožni dolini, v majhnem, a udobnem stanovanju. Kljub pogostim obiskom iz Pariza je zaživel tiho in delavno, saj ga v Ljubljani razen redkih njegovih še živečih študentov ni poznal skoraj nihče. Spomladi 1976 je spoznal Toneta Dalara, enega ustanovnih članov Pisarne Aleph. Ljubeznivo se je začel zanimati za naša delo in se nam počasi, a neopazno pridružil. Kuhinja Levovih je postala priljubljeno shajališče Alephovcev: včasih smo ob ogrski salami, kajmaku in odličnem bohinjskem siru ter mladi čebuli (Alephovci namreč ne pijemo alkohola) sedeli pozno v noč in poslušali doktorja, ki je razpletal svoje misli. Popravljaj nas je v naših iskanjih, ki so bila pri mnogih članih Pisarne vse prevečkrat mladostno zagnana in enostranska. S svojim širokim znanjem in čudovito človeško uravnovešenostjo nas je nezavedno vodil pri pisanju in nas uvajal v mišljenje. Nudil nam je tisto, kar mlad pisatelj tako krvavo potrebuje: spodbudo in zaupanje v naše delo.

O tem, kaj počne sam, nismo vedeli skoraj ničesar. Njegova zvesta žena nam je včasih skrivaj zaupala, da cele noči piše: o tem, kaj piše, ni govorila nikoli. Tovariš Iztok Saksida-Jakac, ki ga je izvršni odbor Pisarne Aleph pooblastil, da ustanovi iniciativno komisijo za ustanovitev spominske sobe, uredi knjižnico ter razišče njegovo zapuščino, mi je povedal, da je odkril ogromno literarnih tekstov (pa čep-rav nihče med nami ni slutil, da je dr. Lev pisal tudi literaturo). Tako na nas, ki smo v teh težkih trenutkih ostali sami, ostane, da damo obljubo: obljubo spominu tega dobrega, dobrega človeka, obljubo njegovim strtim ženi, obljubo celi (poudarjam: celi) slovenski javnosti in končno obljubo tudi nam samim: vsi člani Pisarne Aleph svečano obljubljam, da bomo storili vse, kar je v naših močeh, da bomo uredili zapuščino dr. Leva ter da bodo njegova dela kmalu ugledala luč sveta, da bo naše knjižne police čimprej krasila lična izdaja zbranih del dr. Sergeja Leva. SLAVA MU!

Tone Dalara

A: NAČRT ZA UVOD V KRITIŠKO IZDAJO ZBRANIH DEL DR. SERGEJA LEVA

I.

Dr. Sergej Lev je mrtev. Naj bo še tako težko pogledati resnici v oči, mimo tega, da ga ni več med nami, ne moremo. In povrh je ta prvi udarec, ki je seveda najmočnejši, hkrati naredil »srce slepo, razum pa ne ve, kam bi« kot bi dejal sam dr. Lev v enem izmed svojih zadnjih romanov. Res je, glede na to, da prvega udarcu ni videti konca, pač še ne moremo prav preceniti vseh razsežnosti dr. Sergeja Leva. Še več: za literarno-zgodovinsko znanost je bila njegova prezgodnja smrt ne samo udarec, ki je zasekal kar v njene temelje (glede na to, da velja Sergej Lev za enega od osnovateljev stolice za primerjalno književnost na Univerzi v Ljubljani), bila je tudi preizkušnja, ki je kmalu zadobila razsežnosti težnje po nekakšni meta-literarni teoriji.¹ Naš izbor in naš poskus vmestitve je, razen tega, da plačuje dolg velikanskim, danes še nepreglednim zaslugam dr. Leva, tudi spodbitja teh tendenc v literarni teoriji, ki ne samo, da so škodljive same po sebi, celo očitno težijo k temu, da zameglijo drago nam podobo in podajo spačeno sliko, o kateri se bo vsak skrben bralec z lahkoto prepričal, da se kaj malo ujema z realnim dr. Sergejem Levom (pač takšnim, kot je bil v resnici). Kaj lahko očitamo dosedanjim prizadevanjem literatne zgodovine, oziroma njenemu pristopu k tako kompleksnemu fenomenu kot je življenje in delo dr. Sergeja Leva? Najprej to, da je brez reda in ne da bi upoštevala možnost ponaredbe skonstruirala štiri obdobja (štiri faze v razvoju misli in delu dr. Leva. Zaradi preglednosti moramo shemo ponovno zapisati:

1. Obdobje zorenja (od rojstva do odhoda v Ljubljano)
2. Prvo ljubljansko obdobje – mladostno obdobje (od leta 1933 do leta 1956)
3. Sovjetsko obdobje – zrelo obdobje (od leta 1956 do leta 1974)
4. Drugo ljubljansko obdobje (od leta 1974 do smrti)²

To »osnovno shemo« so po dr. Zdenki Štrukelj povzeli tudi ostali avtorji. Svoj odmev (toda res samo še odmev!) je našla celo še v »In memoriam« predsednika tovariša Toneta Dalare, ki pa jo resda presega že v tem, da (prek rekonstrukcije) revalorizira

»zahodna obdobja Sergeja Leva«: Heidelberško-Isimbalsko obdobje in pariško obdobje.³

Lahko pa rečemo, da obstaja obsežen nesporazum (z mnogoterimi učinki), ki ga je proizvedla »osnovna shema« spod peresa dr. Zdenke Štrukelj in ki je pustil svojo sled v pričevanju predsednika tovariša Dalare; priče samo namreč neki zgostitvi, za katero pa še ni (na žalost) prav razvidno, na kaj se opira. Vsi avtorji, ki sodelujejo v delu »dr. Sergej Lev – Naš sodobnik« in ob njih, slejkoprej neprevidno in poprek tovariš Dalara, izrecno poudarjajo, da je za letnico rojstva Sergeja Leva jemati leto 1919; pri čemer se v njihovi interpretaciji to rojstvo izvorno veže na projekt novo-konstituirane kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, s poudarkom na tendenci po veliki Sloveniji (kot ekonomsko in socialno najbolj razvitemu delu nove države). Toda pogledjmo, do kakšnih paradoksov pripelje to zbitje: dr. Leva poroči že v osemnajstem letu njegove starosti, leta 1937 (teden dni po opravljeni maturi) in ga takoj nato (z ženo vred) pošlje na tuje. Drži, da je dr. Lev z ženo leta 1937 odpotoval v »tretji Reich«,⁴ toda komentatorji so pri tem »zaobšli« služenje vojaškega roka, v letih 1934–1937 (5. 4. 1937 so takratne vojaške oblasti Sergeja Leva dokončno spoznale za nesposobnega, tako v miru kot v vojni; prav na to izkazalo se je npr. opiral Sergej Lev, ko je marca 1941 bežal iz Nemčije prek kraljevine Jugoslavije v Turčijo). Če računamo s tremi leti, ki jih je Sergej Lev prebil kot prostak v 3. pešadijskem polku 2. Kraljeve armade, pod poveljstvom generalmajorja Dobrivoja Živkovića-Žike, in se pri tem opiramo na vpise v rojstnem listu v rodni vasi – Krstna knjiga npr. eksplicite pravi: da je »polšniški župnik France pl. Škrobaršič krstil sina Franceta in Ane Lev, rojene Rupel, kateri se je rodil na 23. februarja tega leta, v farni cerkvi v Polšniku (Polšnik je fara od leta 1905; op. p.), v navzočnosti krstne botre Valentine Žitnik – Tinčkove mame, za Sergeja, na dan Gospodov 12. marec, v njegovem letu, ničkaj veselem tisočdevetstošestnajstem« – potem se je Dr. Sergej Lev rodil 23. 2. 1916, ob 16. uri 13 minut, pod skrbnim nadzorom in pomočjo sosede Levovih, izkušene babice Valentine Žitnik – Tinčkove mame, ki je, kot vemo, kasneje postala tudi krstna botra malega Sergeja.

Poskusimo zdaj odgovoriti na tole vprašanje: kateri razlogi so mogli navesti komentatorje k navedeni zgostitvi (ki je na ravni svojih učinkov proizvedla še

neko hujšo zmoto, ali vsaj dvom, toda o tem več v nadaljevanju), ki je zavedla celo tako previdne pričevalce kot je Andrej Ščurk in celo tako natančne raziskovalce kot je predsednik tovariš Dalara. Za začetek lahko predpostavimo, da je morala biti ovira dovolj pomembna, če lahko še dandanes razbiramo njene efekte; ker domnevamo, da ni možen nek neposreden in celoten odgovor, se nam za zdaj ponuja več delnih (delovnih) hipotez:

a) če priznamo, da je bil dr. Sergej Lev rojen 1916. leta – kot je bil v resnici –, potem moramo hkrati priznati, da se je veliki duh rodil še za časa Avstro-Ogrske »ječe narodov«, ki je bila resda tačas v vojni in razsulu, očitno pa je še imela dovolj moči in vpliva na »svoje narode«, da je zmogla roditi sinove, ki naj bi kasneje ponesli slavo neke druge državne tvorbe širom po svetu (v nadaljevanju bomo videli, da je ves ta sklop, ki se zastopa v sintagmi »ječa narodov«, vsaj delno pripomogel k nekakšni načelni »brezdomovinskosti« dr. Leva). Zbitje naj bi potemtakem omogočilo obrambo nacionalne čistosti in hkrati podelilo dr. Sergeju Levu vse prioritete »prvega moža« na lestvici nacionalnih vrednosti;

b) v drugi smeri (toda v zdanji instanci z istim efektom) naj bi to zbitje (dobesedno!; op. p.) upodobilo nacionalnega genija: nacija-kot-genija, ki se udejavnja prek zastopstva v »realni osebi« (tako da bi ta »realna oseba« nosila resnico v resnici naroda, če bi seveda zaupali takemu tolmačenju, op. p.): Sergej Lev je bil leta 1940 imenovan za asistenta pri profesorju Alexandru Rüstowu na oddelku za filozofijo na heidelberški univerzi.⁵ Po »zbitju« naj bi torej komaj enaindvajsetletni Sergej že imel svoj seminar na temo Psihoanaliza in literarna teorija na tej sloviti univerzi. Toda proti tej zastavitvi priča mnogo razlogov: prvič ta, da je bil študij na heidelberški univerzi izjemno težak in dolgotrajen, ter so zmogli težko in naporno delo res samo izjemni duhovi, kar je mladi Sergej vsekakor bil; drugič ta, da sije moral, sin revnih staršev, kakršen je Sergej bil, poleg vseh težav, ki jih nalaga študij, sam služiti kruh (tu seveda ne gre metati v nič takorekoč Ženskega prispevka: njegova Žena Milena je garala noč in dan, da bi preživela – v tistih težkih časih – sebe in družino; op. p.); in končno, jezik: čeprav je Sergej opravil izpit iz nemškega jezika z odliko, pa to vendarle ni zadostovalo za res nemoteno obliko študija (viru npr. poročajo, da je imel v prvem letu kar dosti težav, še posebej s pisanjem). Kajpak tudi ne moremo kar tako puščati ob strani povsem relevantnih dokumentov, ki pričajo, da je bil Sergej vseskozi v ospredju, da je pustil svoje vrstnike daleč zadaj, še posebej kar zadeva zadeve diskurzivnega mišljenja, da pa je (tu je dokument eksplicite na strani empirije) »Sergej Lev, sin Franceta in Ane Lev, rojene Rupel, rojen v Polšniku 23. 2. 1916,⁶ stanujoč v Heidelbergu, Meinhoffstrasse 16, z odliko opravil diplomu iz filozofskih ved. Heidelberg, 14. 6. 1940.« Priznati je treba, da gre za uspeh, ki mu težko najdemo primerjavo v slovenskih letopisih (in ne samo slovenskih; op. p.), da gre za uspeh, ki vsekakor presega raven zgolj atomiziranega posameznika in vzdrži nivo nacionalnega genija; poudarjam, da nam gre samo zato, da to izjemnost podpremo z realnostjo na osnovi empiričnih podatkov, kajti samo tako bomo smeli reči, da je naš »Načrt« pomembno zapolnil praznine, ki so nastale v li-

terarni znanosti z vse prehitrim slovesom dr. Sergeja Leva, s slovesom, ki nas še dandanes tako zelo prizadeva.

II.

Na osnovi zbranih podatkov in obširnejšega kritičkega branja Spisov dr. Sergeja Leva ter intervencij njegovih komentatorjev, bomo skonstruirali shemo; o kateri upravičeno domnevamo, da je v celoti podprta z ustreznimi dokumenti, ki jih dopolnjujejo pričevanja z dokaj obširno korespondenco (katere del bo priobčen v nadaljevanju). Življenje in delo dr. Sergeja Leva smo artikulirali v sedmih obdobjih in jih poimenovali po obeležjih, ki so za posamezna obdobja karakteristična:

1. Obdobje zorenja – otroška leta, proletarsko okolje, izredno marljiv, vztrajen ter inteligen ten učenec, možnosti za naprej odprte (23. 2. 1916–31. 8. 1930);
2. Prvo ljubljansko obdobje – alojzijevišče, latinske šole, prijateljstvo z Alojzijem Vodovnikom, videva se z V. Bartolom, A. Podbevškom, služenje vojaškega roka v Somboru (1934–1937), poroka z Mileno Rohrman, piše pesmi, čutiti je vpliv Verlaina in Župančiča, z drugimi besedami je to »obdobje mladostne lirike«; (1. 9. 1930–18. 6. 1937);
3. Heidelberško-istanbulska obdobje – čas intenzivnih študijev najprej na filozofskem oddelku heidelberške univerze, potem v Istanbulu, asistentura pri prof. Alexandru Rüstowu, seminar na temo Psihoanaliza in literarna teorija, tekst »Narzissmus und Nazissmus«, zapustiti mora Nemčijo (skupaj z E. Auerbachom), norost v Istanbulu, pospešene raziskave, tvegane analize, osnovanje DPJU-ja (6. 11. 1943), nato (proti koncu obdobja) v sebi koherentna opredelitev, ki, vsaj na prvi pogled, poteka enosmerno in brez zapletov (19. 6. 1937–23. 7. 1945);
4. Jugoslovansko obdobje – strokovno delo na ljubljanski univerzi, doktorat na temo »Pulzija in transfer v delih Mihaila Šolohova«, strokovno izpopolnjevanje na univerzi v Frunzeju (SSSR), prvo sodelovanje s P. Ahmatovim, sprejme ga sam J. V. Stalin (4. 7. 1947), zaupanje v sovjetsko-jugoslovansko prijateljstvo in sodelovanje, prve analize »fenomena dimnik«, vrnitev v Jugoslavijo, umik iz javnega življenja po letu 1948 (24. 7. 1945–6. 9. 1956);
5. Sovjetsko obdobje – strokovna štipendija, delo na Institutu za psihoanalizo pri Moskovski vojaški akademiji, plodno sodelovanje s P. Ahmatovim, analize »fenomena dimnik« dajo prve otipljive rezultate, objavljeno delo (skupaj z Ahmatovim) »Socializem in nezavedno« (Moskva 1961), Leninova nagrada za znanstvene dosežke leta (1963), literarno snovanje, ki pa ostaja postranska dejavnost (7. 9. 1956–19. 5. 1964);
6. Pariško obdobje – predavanja na temo »Manko v sodobni sovjetski literaturi«, zaključena analiza »fenomena dimnik« na 5. pariški univerzi, sodelovanje z M. Favrom, prijateljstvo s sovjetskim disidentom I. P. Cheshginkoffom (ki napiše uvod v njegova predavanja), predavanja objavljena v devetih knjigah s skupnim naslovom »Manco dans le Littérature Soviétique contemporaine« (Librairie José Corti, Collection »Critique«, 1971–1974), prvi objavljeni li-

terarni tekst, ekranizacija »Pariškega Tanga« (ki se ji odreče), proti koncu obdobja znamenja duševne potrnosti (20. 5. 1964–22. 2. 1975);

7. Drugo ljubljansko obdobje – umik v samoto, literarno snovanje prevlada nad teoretskim delom, skupaj s T. Dalaro ustanovi Pisarno ALEPH, rojstvo Levizma, očitno odklanjanje akademskih krogov, smrt (23. 2. 1975–12. 3. 1981);

OPOMBE:

¹Glej npr. intervencijo Prof. Alojzija Vodovnika v Uvodu h knjigi z naslovom »Dr. Sergej Lev – Naš sodobnik,« za katero si nekateri slovenski kulturni delavci prizadevajo, da izšla v zbirki Literatni leksikon, SAZU–Institut za literarno zgodovino. V tem uvodu A. Vodovnik eksplicite postavlja zahtevo po meta-literarni teoriji, ki ne samo, da naj se »ima ukvarjati s književnostjo kar se le da strogo in s stališča znanosti, temveč mora v svoje razpravljanje – tekom njega – uvesti refleksijo svojega dela, vsebovati mora težnjo, da bi se postavila nad delo in hkrati opravljala v njem funkcijo notranjega razdora in temelja, ki naj vsakršno razpravljanje o književnosti sploh omogoči; tekom analize nekega dela (pisca, grupe, obdobja itd.) naj bi se meta-literarna teorija proizvedla skozi/kot oddaljitev, katere rezultat bodi podvojitve analize v analizi analize;« (Str. IV–V)

²Dr. Zdenka Štrukelj: »Nekaj pogledov na življenje in delo dr. Sergeja Leva;« omenjeno delo, str. 32–67.

³Tone Dalara: In memoriam; Dr. Sergej Lev – pričujoči izbor, pri čemer pa presek, ki ga napravi povzete predsednika tovariša Dalare, zaobide npr. dejstvo – upamo lahko, da je edini razlog za ta spodrsljaj tiho spoštovanje Učitelja kot popolne Celote –, ki ga moramo vsekakor všteti, če hočemo, da bo sintetičen pregled življenja in dela dr. Sergeja Leva popoln

v resnici; kam naj sicer uvrstimo celo vrsto tekstov, ki vse preočitno kažejo na to, da »se nekaj ne ujame v celoto«, da je moral dr. Lev prebroditi težko krizo – duhovno in eksistenčno – ki jo je bilo treba skriti pred očmi javnosti; to potiskanje je v veliki meri tudi uspelo (za to podvzetje gre zasluga predvsem ženi Mileni; in z vso pravico lahko domnevamo, da je ta, sicer skrbna in nadvse ljubezniva ženica v skrbi za čast in ugled svojega moža zagrešila, recimo naravnost in brez okolišenja, delen »literaren umor«, ko se je, morda skupaj s samim, takrat zlomljenim dr. Levom (»kot da ne bi vedel, kaj dela«, če povzamemo sklepni prizor njegovega avtobiografskega romana z delovnim naslovom »Izgubljene in spet pridobljene samote,« ki še čaka na svojo objavo) trudila, da bi zbrisala spomin na sramoto in razdejanje norosti svojega ljubljenega moža. Toda na srečo (ki tolikokrat spremlja prizadevnost raziskavo) je več prispevkov ušlo njeni (ali njuni) pozornosti in s tem uničenju, tako da je, vsemu navkljub, pričevanje o tem težkem času – težkem za vse človeštvo, če to opravičilo morda že zadošča – ostalo živo in nam takorekoč razkrilo »oni obraz«, »drugo sceno« dragega dr. Leva.

⁴ Glej več o tem Andrej Ščurk: »Tegobne poti mojega slavnega sošolca in prijatelja;« Prosvetni glasnik, 1963/2, str. 12–19.

⁵ Temu imenovanju in prijateljstvu ter naklonjenosti, ki jo je prof. A. Rüstow nudil mlademu asistentu, se je dr. Sergej Lev lahko oddolžil pet let kasneje, v Istanbulu, ko je s svojimi bogatimi zvezami in izkušnjami omogočil izdi v mnogočem revolucionarne knjige svojega profesorja, z naslovom: »Das Versagen des Wirtschaftsliberalismus als religionsgeschichtliches Problem.«

⁶ Ta dokument samo še enkrat potrjuje empirijo v njeni čvrsti naslonitvi na znanstveno-raziskovalno metodo literarne zgodovine, ko ponovi resnično letnico rojstva dr. Sergeja Leva.

B: NAČRT ZA ŽIVLJENJE DR. SERGEJA LEVA

Sergej (Krizostom) Lev – utemeljitelj levizma, sous-tanovitelj Pisarne ALEPH in oče INSTITUTA – se je rodil 23. februarja 1916 v vasi Polšnik pri Zagorju. Njegov oče France je izhajal iz stare polšniške rodbine, iz veje, ki je obubožala v drugi polovici 19. stoletja. Rodil se je 16. decembra 1891. leta in s pridnostjo, ki je bila lastna vsem Levom, hitro napredoval, tako da je leta 1914, preden so ga poklicali v vojake, že opravljal službo prvega hlapca pri svojem stricu po materi; tam je tudi spoznal Ano Rupel in se z njo poročil 26. februarja 1914, tik preden ga je vojna vihra iztrgala komaj osnovani družini. Nihče ne ve, kako sta trpela mlada Leva v teh težkih časih, ona na Polšniku, on na soški fronti kot putzflak pri feldwebelu Helmutu von Heideggerju iz spodnje Saške; resnica pa je, da se je takrat rodil Sergej, domnevamo lahko, da edina sreča nesrečnih staršev. Že spočetka je kazal velike duševne kvalitete, že takoj ob rojstvu je očitno izstopal izmed otrok, ki so se tačas imeli rojevati. Okoli vratu mu je mati obesila verižico z zlato ploščico, na kateri je bil napis: »Za vero, dom, cesarja.«¹

Dr. Sergej Lev se je otroških let vedno rad spominjal. Takole je govori:

»O mojem otroštvu pravzaprav ni kaj dosti pripovedovati. To, da je bila tistikrat vojna, to veste in veste tudi, da so to težki časi. Drugega vam o tem nimam reči.«

Le enega dogodka se ni nikoli rad spominjal: nekoč, bilo je menda poletje, se je Sergej igral na trati pred hišo. Takrat je bil videl, kako so žandarji prignali mimo človeka, o katerem so mu pojasnili, da je rdečkar (»pa saj to sploh niso ljudje, temveč žival,« je imel župnik Škrobaršič navado reči o njih). No in ta, ki je bil rdečkar, je bil po vsem videzu čisto tak kot ostalo človečanstvo. To je malega Sergeja, povsem umljivo, tako prizadelo, da je obležal v postelji in ni vstal do naslednje maše. To se je zgodilo nekako leta 1922.²

Menda ni treba posebej razlagati, kje je prebil Sergej svoja otroška in mladeniška leta: v krogu družine, svojega očeta in predvsem ljube matere na Polšniku in v Zagorju, kjer je hodil v šole. V Zagorju je imel priliko videti bedo in zaostalost, nečloveško zatiranje ter roparsko izžemanje, ki je vladalo v Revirjih; tako, da je že kot otrok zasovražil zatiranje delovnih množic in čutil do njih pravo katoliško usmiljenje, ki mu ga je tako globoko vcepil domači župnik.

Sergejeva leta učenja sovpadajo z eno najmračnejših dob v zgodovini Kraljevine SHS. Ta leta je Dr. Lev kasneje imenoval dobo »razbrzdane, neverjetno nesmiselne in zverinske reakcije.« Neomejena samovolja kraljeve vlade, popolna brezpravnost in nezaslišano izžemanje delavcev in kmetov, strahotno nacionalno zatiranje, strahopetnost in ogabno kle-

čepazenje liberalcev vseh sort pred reakcijo – to je slika tedanjega življenja v Kraljevini SHS.

Sergej se je zelo zgodaj začel zamišljati nad življenjem, čeprav je res, da tega življenja ni mogel in ni znal namišljati drugače kot v slikah, ki jih je ponujala katoliška dogma. Pri čemer se je ta slika, prek asociativne zvez, začuda pravilno navezovala na fantazmo vklenjenega rdečkarja, ki »mu rastejo rogovi in ima oči na temenu, tako da je prav grozovito videti.«³ Šele dosti kasneje mu je uspelo, da je učinkovito opravil s to fantazmo. Zlata ploščica, na kateri je pisalo »Za vero, dom, cesarja,« vsekakor še ni bila utonila v pozabo.

Prelomnico v življenju Sergeja Leva pomeni leto 1930, ko je takorekoč za vedno zapustil rodni Polšnik in Zagorje ter se odšel šolat v Ljubljano, v »širni, daljni svet« kot so imeli navado reči takrat.

Sergej je bil veljal za najboljšega učenca v ljudski in potem v meščanski šoli; tako da so bili zagorski veljaki soglasni: fanta je treba na vsak način poslati v šole, saj je takoj videti, da iz njega v prihodnosti še nekaj bo. Toda ponovila se je stara, vsem znana pesem: iz vsega tega govorjenja ne bi bilo nič, če ne bi bilo polšniškega župnika, Franceta pl. Škrobaršiča, ki mu je uspelo izprostiti podporo za revnega Leva. Že tako ali tako so bili Levi zelo revni, ko pa je vmes posegla še velika kriza, je starega Leva, Sergejevega očeta, dotolklo; umrl je leto dni zatem, ko je Sergej zapustil rodno vas.

Vse te skrbi in nadloge ter zamišljenje, ki se mu je Sergej vdajal od malega, so storile, da je Sergej zelo hitro dozorel; leta 1930 je prispel v Ljubljano dozorel, pa vseeno veder fant, ki je vedel, kaj je življenje. Sergej je bil visok, modrih oči in plavih las, zagotovo eden izmed najbolj postavnih mladeničev, ki so takrat bivali v alojzijevišču, kamor se je bil Sergej naselil, ko je prispel v Ljubljano. Vpisal se je bil na realko in s telesno lepoto se je obilno družila duhovna iskrivost in inteligenca, o kateri je že takrat šla govorica, češ da »poseka samega kraljevega sina, ako bi se šla ruvat v znanostih.« Zanesljivo vemo, da je takrat neverjetno veliko bral: prvi dve leti realke je posvečal največ pozornosti realizmu in nekaj manj romantiki (zdrava kmečka pamet ga je pač zmeraj znala obvarovati pred bolnimi podobami skrivenčenega duha, ki se je hranil v velikih mestih in si pri tem domišljjal, da je kdove kako radikalen; op. p.); v tretjem in četrtem razredu pa se je začel posvečati moderni umetnosti (vemo, da je bral Dela I. Ducassa v originalu, privlačila sta ga dadaizem in nadrealizem). Prav »moderna« mu je bila hkrati napotek, ki ga je odvedel do Marxa, Engelsa, Lenina, Freuda, Nietzscheja, Feuerbacha, nekaj malega Hegla, Kanta, Helvetiusa, Bruna in seveda Aristotela.⁴ In ko je 20. junija 1934 maturiral – realko je do-

vršil z zlato medaljo – je bila njegova miselna pot že bolj ali manj jasno načrtana.

V alojzijevišču ni imel posebno dosti prijateljev, pravzaprav je bil edini, s katerim se je družil več kot je imel sicer navado, sošolec in sostanovalec Alojzij Vodovnik. Vse do nedavnega ni bilo povsem jasno, kakšne so bile čustvene vezi, ki so vezale Vodovnika s Sergejem in celo še danes je težko prešteti vse niti, ki so trajno navezale oba sošolca, izmed katerih je eden tako očitno izstopal, da je moral vsak, ki se je z njim družil, razločno začutiti svojo majhnost in prav suženjsko navezanost do tega mladeniča, katerega pogled je bil pač vseskozi zazrt v neko prihodnost, katere rasežnost in kvalitete je bil samo on sposoben sprevideti.⁵ Razen Vodovnika, o katerem z vso zanesljivostjo lahko trdimo, da se je Sergej z njim družil (glej opombo 5; op. p.), naj bi se mladi Lev – če naj verjamemo pričevanjem – občasno družil še z Andrejem Ščurkom,⁶ Vladimirjem Bartolom in Antonom Podbevškom. Vsekakor pa je to še vse premalo, da bi mogli z vso zanesljivostjo vzeti v obzir tudi pripoved tov. Rudija Veseliča, ki je trdil, da je Sergej Lev leta 1933 in tudi naslednje leto (ko je bil še v Ljubljani) vodil krožek, ki naj bi se ukvarjal predvsem s problemom, kako brez škode (tako za eno kot za drugo stran) cepiti na poznega Marxa psihoanalizo. Kot že rečeno, ta pripoved je tako brez opore, da smo se po premisleku raje odločili, da je ne bomo jemali v račun in da bomo vzeli kot da tega krožka nikoli ni bilo.⁷

Spomladi leta 1934 je Sergej spoznal Mileno Rohrman, takrat dijakinjo ženske gimnazije, in sklenila sta, da se bosta zvezala v zakonu do konca svojih dni. To se jima je seveda posrečilo, toda kasneje kot bi rada onadva: takoj po opravljeni maturi so namreč Sergeja vpoklicali k vojakom. Oster režim, ki je vladal v takratni Kraljevi vojski, je bil za Sergeja le prehud: ni zdržal do konca, alojzijevišče, slaba prehrana in naporno učenje so naredili svoje; Sergeja so spomladi leta 1937 odpustili iz kraljeve vojske z izkazilom, češ da je »Sergej Lev, prostak v 3. pešadijskem polku 2. Kraljeve armade, spoznan za nesposobnega opravljati sveti in častni vojaški poklic tako v mirnem kot tudi v vojnem času. Generalmajor D. Živković-Žika, s podpisom.«

Teden dni potem, ko se je Sergej vrnil v Ljubljano, sta se z Mileno poročila, in s tem kajpak tudi v smislu eksistence zakoličila svoje življenje: Sergej ni več dobival podpore, Milena, njegova žena, se je odpovala sleherni pomoči svojih staršev. Ostala jima je samo ena pot: tujina. Korak, ki sta ga naredila, je bil storjen z lahkoto, ki je bila lastna vsem tistim, ki so ujeli še zadnji vlak, ki ga je ponujala Avsto-Ogrska; in prav verjetno je, da bi bil ta korak dosti težji, če že ne kar neizvedljiv, če bi se bila pod pritiskom razmer rodila v novonapravljeni Kraljevini SHS. Tako pa sta se 19. junija 1937 znašla v Heidelbergu in v tem starem univerzitetnem središču začela novo, skupno življenje.

To »novo, skupno življenje« se je začelo odvijati v zelo slabih pogojih. Natančno vzeto sta pomanjkanje in borba za vsakdanji kruh obeležila celo obdobje, ki je povrh postalo v mnogočem odločilno za nadaljno Sergejevo pot.

Mladi Sergej je v Heidelberg prišel kajpak dobro podprt; njegovo znanje tujih jezikov (tekoče je govo-

ril nemško, francosko, italijansko in rusko), njegovo izčrpno poznavanje filozofije, filologije, psihoanalize in sodobne literature je presenečalo tudi take mislece kot je bil npr. T. J. von Verbrecherschnauchen, ki ga je Sergej spoznal proti koncu leta 1938. Iz nekaterih pisem, ki sta jih izmenjala velika človeka svoje dobe, je razločno videti, da je šlo za odnos dveh intelektualcev, ki se oba zavedata svojih vrednosti in prav ta zavest jima je preprečevala, da bi razvila toplejše odnose. Vzemimo pismo, ki ga je T. J. von Verbrecherschnauchen pisal Sergeju Levu, takrat študentu na filozofskem oddelku heidelberške univerze (njegov mentor je bil od vsega začetka profesor Alexander Rüstow):

Dragi kolega!

Nikar se preveč ne čudite, tako hitremu dogovoru! Kakor so časi že težki in nevarni, je pa vseeno res, da sem se kar dobro znašel. Ali, če si raje pomagam s Zwittnerjem:

»Že res, da hudo prišlo je nad nas, da vsak dan pesté nas snežni viharji

Moder pač tisti, ki v takem doma je ostal, toplo ogrnjenih pleč, s kocom čez meča, noge pa potisnjene daleč naprej proti ognju...«

Tudi jaz sem se tako odločil: dokler ne bo s temle nacizmom v kraj, bom dosti raje ostajal kar doma kot pa hodil ven, razkazovat se pošasti. Ampak, kaj blebečem! Pohitim naj raje h glavnemu. Pišem Vam, kajti problem je pereč in zahteva kar najhitrejšega odgovora. Naj nadaljujem tam, kjer sem zadnjič končal!

Vprašanja Vašega pisma bi pač ne bilo mogoče pojasniti v neposrednem razgovoru. Ne nazadnje šele s pisanjem lahko mišljenje dobi svojo prožnost. Predvsem zato, ker s tako lahkoto drži sebi lastno več dimenzionalnost svojega območja. In strogost mišljenja, ki se seveda razlikuje od znanosti, je zgolj umetelna, se pravi tehnično-teoretična egzaktnost pojmov. Ta strogost je v tem, da ostane pisanje popolnoma v elementu biti in da dá bivati enostavnemu njenih mnogoterih dimenzij. Rekanje (Sagen) pa po drugi strani koristno sili k preišljenemu jezikovnemu izražanju. Za danes bi izbral samo eno Vaših vprašanj. Obravnavanje tega vprašanja bo morda osvetlilo tudi druga.

Vprašajte: »Kako vzeti vsak pomen besede humanizem?« To vprašanje očitno izhaja iz namena zavreči besedo »humanizem«. Vprašujem se, ali je to nujno? Mar ni zlo že brez teh imen dovolj očitno? Sicer že dolgo ne zaupamo več »izmom«. Še trg je nehal zahtevati nove. Zato bo treba znova spodbuditi potrebo po njih. Če drugače ne, pa s silo: prav do te meje tudi zaupam v nemško poslanstvo. Pomisliti je treba, da se tudi imena kakor »logika«, »etika«, »fizika« pojavijo šele z izvirnim mišljenjem. Grki so v svojem velikem času mislili celo samo s takimi imeni. In mišljenje povsem pravilno imenovali »filozofija«. In nenazadnje: mišljenje se začne v trenutku, ko je izmaknjeno svojemu elementu...

Takšno je torej moje mišljenje o teh stvareh. Menda nisem bil, kot že zadnjič, spet po Vaše prekratek. Zelo bi mi bilo žal, če je temu res tako. Prosim, dogovorite takoj, ko bo to v Vaši moči.

Vedno Vaš vdani itd.

V Berlinu, 5. 12. 1938

Theodor Joachim von Verbrecherschnauchen

Sergej kajpak ni hotel in niti ni mogel ostati dolžan svojemu stanovskemu kolegu. In pod njegovo, nekoliko togo obliko odgovora (razumljivo je, da mladi študent še ni do kraja razvil vseh svojih zmožnosti), že lahko beremo kasnejšega klenega in strastnega analitika sodobne – predvsem sovjetske – literature:

Dragi Theodor!

Ne vem, kako bi rekel, ampak prvi vtis je tak, da je ves sklop, ki ste ga razvili v vašem zadnjem pismu, nekolikanj preblag. Ali drugače rečeno: na nekaterih mestih kar preveč tolče na dan vaše pomirjenje z usodo, ki ni samo vaša, z usodo, ki tepe toliko naših kolegov širom po svetu, pa so se ji znali tako ali drugače le upreti; vi pa samo sedite in čakate, češ da vam bo resnica prišla kar sama nasproti. Zaradi mene koncem koncev lahko tudi takole sedite, toda potem ne krivite mene, češ da vas nisem bil pravočasno opozoril: mislim namreč na tisti voz, v katerem vas bo resnica doletela takorekoč s strani, od koder je ne boste niti pričakovali, potlej pa požrite svoj Nicht, če boste kajpak zmogli. Ne, prijatelj, rešitev ne bo prišla s te strani, čaka na oni strani. Ne mislite pri tem zmotno, da tu računam na intervencijo nekakšne transcendentne moči, ki naj nekako naknadno uvede red v razdejanje, ki se tako očitno pripravlja. Človeka je menda storilo delo, to boste že morali priznati. . . . Sicer pa živim v pomanjkanju, ki ste ga doslej redko lahko videli. Tu si z vašo »resnico« res ni kaj dosti pomagati in kar težko je videti, koliko pretrpi preljubna Milena, da bi preživela sebe in še mene-študirajočega-povrh. . . .

Vaš Sergej itd.

Heidelberg, 13. 1. 1939

Seveda pa ni bil samo Verbrecherschnauchen tisti izmed intelektualcev, s katerimi je Sergej imel takrat stike; vemo, da je živahno razpravljal z E. Auerbachom o problemih realizma, da je prebedel marsikatero noč nad problemom psihologije množice skupaj s profesorjem Ratzenhoferjem, v pismu Verbrecherschnauchen (datirano: Heidelberg, 9. 10. 1939) pa npr. piše:

Dragi Theodor!

Včeraj sem spoznal Wurfmitterja. Čudovit mož, le da ga nekoliko preveč zanaša na stran Stranke. Ne vem kako, ampak čutim, da so ti tipi tu nekako odveč in resno motijo nemoten potek znanstvenega in filozofskega dela. Kaže, da bo treba javno reči o tem kako besedo, če ne bo šlo drugače. Milena je nekaj bolna, pa vse kaže, da ne gre za hudo

bolezen. Zadnjič je npr. Karl (Jodl; op. p.) mimogrede omenil, da še ni bil srečal v svojem življenju tako klene, srčne, lepe in inteligentne ženske kot je Milena; in da kani naslednje svoje veliko delo posvetiti prav njej. Glede prvega mu rad verjamem in sem ponosen na svojo, tako ljubo mi družico, glede drugega pa mu bom ostal hvaležen itd. . . .

Ostani mi zdrav in čuvaj se teh nasilnikov, če ti je to le mogoče.

Tvoj Sergej itd.

Iz teh pisem je lepo razvidno, kako težki so bili časi, ki jih je prebil Sergej Lev v Heidelbergu: po eni strani je Hitler začel svojo vojno in pripravljaj morijo, ki ji še ni bilo enake (najslabše se je pod nacizmom zagotovo godilo intelektualcem), po drugi strani naporno delo na Oddelku (prof. Rüstow je veljal za enega najbolj zahtevnih in natančnih mislecev svojega časa), ki ga je dopolnjevalo še delo (Sergej je namreč študiral ob delu; op. p.) pri firmi Baader Druckerei LTD., kjer je bil Sergej za knjigovodjo. Pri delu mu je žena Milena kajpak obilo pomagala: pomivala je posodo v hotelu »Metropol« in skrbela, da je bil Sergej vseskozi lepo in snažno oblečen. Težko bi še našli ženo, ki je kdajkoli z večjim zaupanjem stala ob strani svojemu možu. Vse to je tudi naredila, da je Sergej pri študiju dosegal sijajne uspehe: ko je leta 1940 diplomiral (na temo Psihoanaliza in literarna teorija) je takoj dobil mesto asistenta pri svojem profesorju in vodil svoj seminar na temo, ki jo je razvijal že v diplomu.

Oblastem inteligentni, nadarjeni in ambiciozni tujec ni bil posebej pogodu, vseskozi so ga strogo nadzorovali in samo blaga materina beseda, ki jo je Sergej nosil v svojem srcu, je preprečila najhujše; Sergej je bil pohleven človek in je neprestano pazil na to, kaj govori in kaj dela. Ves čas njegovega žiljenja v Heidelbergu mu niso imeli očitati niti enega spodrseljaja. Potem pa se je zgodilo nekaj, kar je bilo preveč celo za »sicer tako mirnega« Sergeja: Hitler je napadel Francijo, steber demokracije in svobode, zadnje upanje vseh svobodnomislečnih ljudi širom po svetu. Velika trobojnica, velika gesla Svoboda, Enakost, Bratstvo, veliki narod, ki je popeljal svet v novo industrijsko ero, vse to je bilo poteptano in videti je bilo, kot da je za vedno sesuto v prahu. Po tem brezsravnem dejanju se Sergej ni mogel več zadrževati: v Blonde-Arier Blattju je marca 1941 objavil svoj prvi veliki tekst »Narzissmus und Nazissmus«, še prej pa si je – premeten kot je bil že od otroštva sem – zajamčil možnost hitrega pobega iz odtlej sovražne mu dežele: v noči med 19. in 20. marcem istega leta je z ženo in prijateljem Auerbachom na skrivaj zapustil Nemčijo in odhitel naravnost domov.

In doma? Razočaranje, ki je presešlo vse, kar je moral doslej doživeti; domovina je bila v razsulu, ljudstvo je zahtevalo vojno; Sergeju pa je bilo tisti čas dosti več do znanosti kot do vojevanja (o katerem je takrat še precej naivno mislil, da je nesmiselno). Ljubljana se mu je prikazovala vsa v megli in belem, bilo mu je kot da vidi ljubljansko mesto prvič. Toda že naslednji dan, 23. 3. 1941, kot da je Sergeja bolezen, ki se je razraščala, pustila ob strani in je lahko spet razločno mislil; če naj verjamemo pričevanju

Andreja Ščurka, je Sergej tisti dan – med drugim – rekel tudi tole:

»Skupine so postale vidne. Mišljenja so prišla na dan. Odteni so dobili jasne obrise. Roke so dvignjene. Odločitev je padla. Prehodili smo etapo, ljubi Andrej, to je kot Diogen v sodu iz z lučjo pri belem dnevu. Naprej! – to mi ugaja. To je življenje. To je vse kaj drugega, kakor, neskončni in dolgočasni intelektualni prepiri, ki se ne končajo zato, ker so ljudje rešili vprašanje, temveč zato, ker je vprašanje rešilo ljudi zanesljivega pogina. Če ne bi bilo tako, bi bilo vse zaman...«⁸

Že naslednji dan, 24. 3. 1941 je Sergej z ženo in kolegom Auerbachom odpotoval v Polšnik, toda tudi rodna vas se je sfizila pod pezo let. Vsaj na videz trdno in pokonci sta v celi vasi stala samo še župnik Škrobaršič in Sergejeva mati. Ne moremo reči, da Sergeju srečanje z domačo vasjo in Zagorjem ni bilo ljubo, toda bilo je le preveč: preveč razdejanja za eno samo življenje. Povrh vsega so prepričljivi znaki vse preveč nazorno pričali o tem, da se bo ljudstvu želja le izpolnila, da je vojna takorekoč pred vrati. Vemo pa že, da je bil Sergej spoznan za nesposobnega služiti vojake tako v miru kot v vojni: še en razlog več, da je vojno od srca sovražil. Ostala mu je samo ena pot: Turčija. Z ženo in prijateljem Auerbachom je prispel v Istanbul 31. 3. 1941, torej komaj šest dni pred odločilnim dnevom vseh Južnih Slovanov, vključno s Sergejem Levom in njegovo ženo Mileno.

Pretrsi, ki so spremljali življenje Sergeja Leva vse dotlej – od preloma s katolištvom pa do nacističnega razdejanja, težko in revno življenje, ki mu ni bilo videti konca – in drugačnega življenja Sergej vse dotlej niti ni poznal – vse to je storilo svoje: Sergej Lev je takoj po prihodu v Istanbul težko zbolel. Bolezen je trajala skoraj eno leto in samo skrbi njegove žene Milene ter pozornosti prijateljev se je imel Sergej zahvaliti, da ga duhovna tema ni zasegla za vedno. Skrbna nega in ljubeznivost, s katero so v tistih dneh pristopali k bolnemu Sergeju, pa je naredila, da je Sergej polagoma premagoval duševno strtost in v aprilu leta 1942 povsem ozdravel. Kasneje je o tem času takole govoril:

»Imel sem občutek, da blodim iz ene blodnje v drugo blodnjo; kot da je bil voz, ki me je vezal, spleten iz tisočerihi niti v različnih odtenkih, tako glede barve kot glede debeline in dolžine. Čez vse pa se je razpredala podoba rdečkarja z rogovi in očmi na temenu. Čudno. Vedno sem mislil, da sem to podobo uspel potisniti tako korenito kot je to le mogoče. Očitno to ne drži povsem. Ali ni to grozno?«⁹

Kmalu zatem, ko je ozdravel, je začel Sergel Lev pisati svoje odločilno delo, ki je izrednega pomena za nadaljni razvoj levizma, še posebno po njegovi smrti. V svojem velikem delu »Politiško pesništvo – pesniška politika?« je Dr. Sergej Lev razvil osnove levizma in hkrati podal osnove za korenito kritiko vseh odklonov od začrtane smeri. Kako pomembno je to delo, kažejo npr. tele besede tovariša Kindlererja:

»Povsod orjem z Levovim plugom, ki je najboljše in najbolj produktivno orodje za obdelovanje ledine. Sijajno trga skorjo šablone in rahlja ledino, ki obeta roditi sadove. Kadar naleti na plevel, ki ga je pose-

jala 'mladolevovska stvar', ga vselej izruje s koreninami vred.«¹⁰

Kot vsako veliko delo doslej, je tudi delo »Politiško pesništvo – pesniška politika?« spremljala neka težava, o kateri je kmalu postalo razvidno, da bo ostala (vsaj še za nekaj časa) nepremostljiva: potem ko je delo prestalo vse grozote vojne, se je znašlo (kot vrednost posebnega pomena) v trezorju Univerzitetne biblioteke v Teheranu; šifra DIP II; 2-6198/5 ST; in morda je nekaj resnice v trditvi, da so se za tem dokumentom vrhunske vrednosti, za dokumentom, ki takorekoč preseka z brkljanjem po umetnosti in dokončno uvede red v raziskavo odnosa med politiko in poezijo, za vedno zaprla vrata in da bo, po vsej verjetnosti, za vedno ostal pokopan za mogočnim obzidjem teheranske Univerzitetne knjižnice.

Razen napornega znanstvenega dela, ki ga je tu in tam dopolnjevalo »pesniško kratkočasje«, je Sergeju v tem času vzelo mnogo njegovih moči tudi spremljanje razvoja NOB; domnevamo lahko, da je vsako zmago osvobodilnih sil, še posebej pa Osvobodilne fronte sprejel z navdušenjem, ki so ga zmožni samo veliki duhovi. Novembra 1943 je, skupaj z E. Auerbachom, ustanovil Društvo Prijateljev Jugoslovanskih Upornikov. O delovanju samega društva ne vemo kaj dosti: njegovi člani so se zbirali v klubski sobi Pudding Shoppa na Hadži Halef Omar Avenue, prepevali rodoljubne pesmi, vzklikali gesla napram fašizmu in nacizmu (obema so večkrat zaželeli čimprejšnjo smrt) in napisali več poslanic.¹¹

Po vsem tem kajpak ni nobeno pravo čudo, če je Sergej Lev že 3. 6. 1945 dobil vabilo, ki ga je vabilo nazaj, v osvobojeno domovino: šlo je za to, da se na novo zasnujejo temelji za znanstveno delo pri ljubljanski univerzi. Povabilo je Sergej kajpak z veseljem sprejel in se tako po dolgoletni odsotnosti spet znašel v mestu, v katerem se je začela njegova življenska pot znanstvenika, ki je tako prepričljivo in suvereno udaril pečat celemu spektru humanističnih znanosti, od njihovih začetkov pa do danes.

Čas, ki ga je Sergej Lev prebil na ljubljanski univerzi, je pravzaprav edino obdobje, ki je kolikor toliko znano vsakemu čitatelju, ki vsaj malo pozna zgodovino te imenitne naprave. Na kratko: spomladi 1946 je predložil doktorsko tezo z naslovom »Pulzija in transfer v delih Mihaila Šolohova,« v kateri je položil temelje za analizo »fenomena dimnik«. Ni potrebno posebej poudarjati, s kakšnim navdušenjem je bil spremljan zagovor te teze in kakšno veselje je zavladalo, ko je strokovna komisija razglasila, da je Sergej tezo uspešno ubranil; takoj zatem je Sergej odpotoval v Sovjetsko zvezo, na univerzo v Frunzeju, kjer se je izpopolnjeval in hkrati predaval na temo »Ali lahko rečemo, da je cilj socialističnega realizma ukrotitev, v pomenu komunizma-kot-dovršitve postopnega ukinjanja nezavednega?« Zapiski pričajo, da še noben cikel predavanj ne frunzejevski univerzi ni bil spremljan z večjim interesom. Začel je sodelovati s Pjotrom Ahmatovim in to prijateljstvo imamo lahko za najbolj plodno drugovanje v celi zgodovini znanosti.

Iz tega časa je znana prigoda, ki je zagotovo najvažnejša v življenju Sergeja Leva, mladega doktorja humanističnih ved: predstavlja dovršitev/ukinitvev fantazme iz otroštva: podobe rdečkarja z rogovi in

oči na temenu. 29. januarja 1947 ga je sprejel človek, ki mu je pomenil več kot kdorkoli v življenju. In samo svoji pridnosti in velikemu znanju se je imel zahvaliti, da ga je doletel dogodek tako velikega pomena, da je prišlo do tako odločilnega preobrata, ki je prek sprejrnjene podobe v zrcalu za vedno »pripel dušo mladega doktorja znanosti« problemu odnosa med sorealizmom in nezavednim. Sam je to srečanje podpisal takole:

»Vstopil sem v kabinet. Kabinet je bil ves v soncu. Takoj sem začutil nekaj zadregi in sreči podobnega, za hip mi je postalo tesno pri srcu, kakor da sem se dvignil od tal, poletel v nedosegljivo višino: v ozadju velike, s svetlim hrastom obložene sobe sem zagledal Stalina, velikega Josipa Visarionoviča.

'Pozdravljen, pozdravljen, tovariš Sergej,' – je spregovoril Stalin s toplim, zvedavim nasmehom. 'Kako kaj gre? Sedi, tovariš Sergej.'

Začel sem govoriti. Glas se mi je trgal, pripovedoval sem o hudi zimi, o borbi z vetrovi, z mrazom, z vodo. Potem sem spregovoril o čiščenju.

'Golazen je treba zapoditi,' je rekel Stalin trdo.

Govoril sem o barakah, kopelih, poliklinikah, menzah ter o preskrbi z obleko in obutvijo.

'Kako pa kaj znanstveni del?' je vprašal Stalin, kot da bi povsem natančno vedel, kakšne narave je moje delo, kot da bi ga poznal do zadnjih podrobnosti. 'Josip Visarionovič, vse gre po načrtu. Resda je nekaj težav s tem, da je naša znanost visoko specializirana in zahteva skrajne napore, ako jo hoče mlad študent dojeti vseh njenih podrobnosti, toda moram reči, da so v zadnjem času vsi slušatelji zelo napredovali in že zelo plodno sodelujejo ob vsakem, še tako težkem vprašanju te zanimive znanstvene discipline. Edina težava je pravzaprav ta, da učni pripomočki, ki smo jih morali naročiti iz Francije, ne pridejo in ne pridejo. Tako je naše nemoteno delo zelo otežkočeno.'

'Tako, da ne prihajajo prepotrebna učila. To bomo upoštevali,' je dejal Stalin in pri tem pobilnil z očmi.

Čutil sem, kako me Stalin v svoji zavesti tehta, razkriva in ocenjuje. Potem me je po očetovsko pogledal in rekel s toplim ter ognjevitim glasom:

'Tovariš Sergej, odpotujite zdaj. Delajte. Pomnite, da mi tu čakamo na vaše usephe. Želim vam mnogo sreče. Videli se bomo še večkrat.'

Kakor dober gospodar je vstal Stalin izza mize in mi nasmejan stisnil roko. Začutil sem krepko, možgato dlan, suhe, silne, nagle prste in prevzel me je občutek lahkotnosti, odločnosti, brezpogojnosti. Odšel sem iz kabineta, polnega zlatih sončnih žarkov, in prešinila me je radost, kakršne nisem čutil še nikoli v življenju. Zavedal sem se, da je bil to nenavaden dogodek, ki se ga bom spominjal vse življenje, da je bil to dogodek, ki mi pomeni toliko, kot mi ni pomenil še nobeden dotlej.¹²

Kmalu po obisku pri tovarišu Stalinu se je Dr. Sergej Lev vrnil v Jugoslavijo, v Ljubljano. Vneto in z vso zagrizenostjo se je začel pripravljati na čas, ko bo začel s predavanji v Ljubljani. V šolskem letu 1947/48 bo predaval na temo: Zakaj socialistični realizem s tako lahkoto udejanja teorijo v praksi (topološke raziskave). S tem namenom je izdelal taktično platformo. V februarju-marcu 1947 so to platformo pod vodstvom Dr. Leva pretresali na več partijskih po-

svetih; Dr. Sergej Lev se je vneto udeleževal diskusije pred novim šolskim letom in nastopal na številnih partijskih zborovanjih v Ljubljani in drugod. Platforma je bila sprejeta z navdušenjem, ki se je nadaljevalo (predvsem med študenti) tudi tekom predavanja dr. Sergeja Leva na katedri za slavistiko. »Soidealizem je končno našel svoj domicil tudi v slovenski literarni znanosti« – to so otvoritvene besede dr. Sergeja Leva, dne 29. 9. 1947 v prostorih ljubljanske Narodne univerzitetne knjižnice, ki so tako močno odmevale, a na marsikogaršnje žalost manj kot eno leto.

Tedaj se je zgodilo tisti usodni prelom, nastopil je zgodovinski trenutek, ki je Sergeja Leva za vedno odtegnil ljubljanski univerzi: prišlo je do konflikta z Informbirojem, do konflikta, ki je tako usodno zametil pot odnosov v »komunističnem taboru« in hkrati določil pot FLRJ v samoupravljanje, pri čemer je »stalinski diskurz igral vlogo konstituenta, ki naj prek preloma utemelji kot svojo 'sprejrnjeno podobo'.¹³

Dr. Sergej Lev se je po tem strašnem dogodku, ki je presenetil tudi najboljše poznavalce odnosov med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo (oziroma mesta Jugoslavije v Informbiroju; op. p.), umaknil v samoto. Andrej Šćurk takole opisuje njegov umik:

»Tedaj sem prvič videl Sergeja v vlogi premaganca. Niti za pičico ni bil podoben tistim znanstvenikom, ki po porazu stokajo in obupujejo. Narobe, poraz je spremenil Sergeja v eno samo zgoščeno energijo, ki je morala vsakega, ki ga je takrat poznal, navduševati za nove boje, za bodočo zmago. Govorim o porazu Dr. Sergeja Leva. Toda kakšen poraz je to bil?!¹⁴

Sergej Lev se je umaknil v samoto in se ves posvetil znanosti. Žena Milena se spominja, da je »komaj kaj utegnili vtakniti v usta, po cele tedne je preživel v jutranjki, v kateri se je najbolj udobno počutil. Bral je in bral ter pisal. Nikoli ne bo moč pravilno preceiniti, kakšno ogromno delo je takrat opravil Sergej.« Edina uteha v teh samotnih, delapolnih časih so bila pisma, ki jih je pisal svojemu prijatelju Ahmatovu in odgovori Ahmatova na Sergejeva pisma.¹⁵ Razen tega se je tu pa tam sestel s prijatelji, ki so mu ostali zvesti: A. Šćurkom, E. Kindlererjem, M. Kovačem in drugimi. In morda bi tisti dan težko našli bolj srečnega človeka, kot je bil Dr. Sergej Lev, ko je zvedel, da so se odnosi s Sovjetsko zvezo normalizirali. Žena Milena se spominja, da je vstal iz naslonjača, v katerem je vedno prebiral svoj jutranjik in vzkliknil: »O sonce, sonce! Spet je sonce posijalo v mojo puščobo, med ljudi, Milena, med ljudi pojdiva no-coj!«. Potem je oblekel svojo najboljšo obleko (jutranjke še pogledal ni) in odhitel k Šćurku. Padel mu je okrog vratu in govoril navdušene besede, polne »nekega sijaja, ki ga doslej v njegovih govorih ni bilo zapaziti. Še najbolj pa je presenečala treznost, s katero je pospremil na novo vzpostavljene odnose med obema velikanoma socializma: Sovjetsko zvezo in samoupravno Jugoslavijo. Govoril je o tem, kako nevarno je, kadar kdo dobi vrtoglavo od uspehov, kakor je v zgodovini neredkokrat zadel neuspeh prav tiste može, ki so se prevzeli. Poudarjajoč, da so glavne težave še pred nami, je Sergej svaril, naj se nikakor ne prevzamemo. To nevarnost, je dejal, da moramo dvojno imeti pred očmi vsi znanstve-

niki posamezniki in znanstveniki kot celota. Še enkrat sva se objela in potem se je Sergej poslovil.«¹⁶

Še isti dan je zaprosil za znanstveno štipendijo, s pomočjo katere bi mogel nadaljevati svoje, v Sovjetski zvezi začete raziskave, ki so izrednega pomena za vso sodobno znanost. Štipendijo so mu odobrili in 7. septembra 1956 se je Dr. Sergej Lev skupaj z ženo Mileno povzpel na letalo, ki naj ga popelje v Moskvo. Takrat nihče ni slutil, da bo slovo tako dolgo. Toda resnica je, da se je Dr. Lev vrnil v domovino šele po dobrih osemnajstih letih, že star, toda še poln delovnih moči, ki so ga spremljale do njegovega zadnjega dne.

Tako ko je Dr. Sergej Lev z ženo Mileno prispel v Moskvo, se je vpregel v delo. Začel je sodelovati v Institutu za psihoanalizo pri Moskovski vojaški akademiji, ki je kmalu postal njegov drugi dom. V INSTITUTU je pritegnil tudi svojega starega prijatelja in sodelavca Pjotra Ahmatova. Vrgla sta se na delo, predavala, brala, pisala, delala poskuse z napravami v laboratoriju INSTITUTA, v laboratoriju, ki še danes velja za najbolj sodobno opemljen laboratorij za psihoanalitične raziskave. Dr. Sergej Lev je bil v INSTITUTU na splošno zelo priljubljen, saj je znal biti šegav v najbolj težkih trenutkih, hkrati pa je bil strog pri delu, še najbolj do samega sebe. Težko je preceniti, kakšno delo sta opravila v teh letih Dr. Lev in Ahmatov: koliko materialov sta zbrala, koliko analiz naredila. Vse to bo bržkone za vedno ostalo pokopano v molčljivem in modrem srcu dragega nam doktorja. Zaključke in rezultate, ki so nastali tekom njegove vztrajnega štiriletnega dela, sta objavila v obsežni knjigi z naslovom Socializem in nezavedno. Motto knjige in hkrati izhodišče vsega dela je bila teza, da ni nobene nujnosti in neposredne povezave med obstojem psihoanalize in nezavednega; da je mogoče rekonstruirati zgodovinske položaje, ki poznajo nezavedno, nimajo pa razvite psihoanalize (npr. položaj Caristične Rusije v 19. stoletju) in obratno (npr. položaj Sovjetske zveze po dokončni zmagi revolucije leta 1938).

Knjiga je doživela sijajen uspeh in že istega leta so morali pripraviti prvi ponatis. Do danes so knjigo ponatisnili že devetkrat, izšla je v vseh svetovnih jezikih, v deželah vzhodnega bloka pa velja za osnovni psihološki učbenik (v skrajšani in prirejani verziji). Leta 1963 sta Pjotr Ahmatov in Dr. Sergej Lev za opravljeno delo prejela Veliko Leninovo nagrado za znanstvene dosežke leta. Nek udeleženec svečane podelitve Velike Lenineve nagade, ki se je vršila 21. januarja 1963 (na dan devetintridesete obletnice Lenineve smrti) v Stebrni dvorani Sindikalnega doma, je kasneje zapisal:

»Tedad sem prvič videl Dr. Sergeja Leva kot zmagovalca. Takoj si lahko opazil, da zmaga Dr. Sergeju Levu ni zmešala glave. Vsi vemo, kako lahko se zgodi, da zmaga marsikateremu znanstveniku zmeša glavo, ga dela domišljavega in oholega. V takih primerih znanstveniki najčešče začno slaviti zmago, počivati na lovorikah. Toda Dr. Sergej Lev ni bil niti za las podoben takim znanstvenikom. Narobe, ravno po zmagi je postal posebno buden in oprezen. Spominjam se, kako je Dr. Sergej Lev tedaj v svojem zahvalnem govoru vztrajno zabičeval poslušalcem: 'Prva stvar je, da nas zmaga ne spravi v puhlo navdušenje in bahavost; druga stvar, da si utrdimo

zmago; tretja, da nasprotnika potolčemo do kraja, zakaj le potolčen je, a še davno ne do kraja potolčen.' Jedko je smešil tiste poslušalce, ki so lahkomišelnost mislili, da je stvar z nezavednim za vselej opravljena. Ni mu bilo težko dokazati, da ima nezavedno še vedno korenine v delavskem gibanju, da se je treba z njim spretno bojevati in se pri tem na moč ogibati precejšnje svojih sil in zlasti podcenjevanja nasprotnikovih sil.

Ne se širokoustiti z zmago, to je tista posebnost v značaju Dr. Sergeja Leva, posebnost, ki mu je pomagala trezno tehtati nasprotnikove sile in varovati psihoanalizo možnih presenečenj.«¹⁷

Vse to je seveda naredilo, da je Dr. Sergej Lev postal ena izmed vodilnih osebnosti v sodobni znanosti. Imel je tudi svoje goreče nasprotnike, ki pa jih je v svojih govorih in člankih večje spodbijal in to je le še bolj utrdilo njegov položaj vodilnega sodobnega psihoanalitika. Avgusta 1963. je Dr. Sergej Lev odpotoval v Stuttgart na Mednarodni psihoanalitični Kongres. Tukaj se je aktivno udeleževal borbe, ki se je razvila med revolucionarnim in oportunističnim elementi. Skupno z Octavom Reizhekom je spravil v resolucijo o borbi s freudomarksizmom zgodovinske »popravke«, kjer je razločno in jasno opozoril, da je naloga vseh pravih psihoanalitikov in hkrati zavednim marksistov ne le boj proti vedno bolj razširjenemu freudomarksizmu, marveč tudi izkoriščanje krize, ki je stranski učinek freudomarksizma, za revolucijo v psihoanalizi.

Kmalu po tem kongresu, na katerem je Dr. Sergej Lev sodeloval s svojimi prispevki, intervencijami, govori in ekspoziji več kot stokrat in predstavlja popolno zmago Dr. Sergeja Leva in njegovih gorečih pristašev in prijateljev, je dobil vabilo za sodelovanje na peti pariški univerzi. Dr. Sergej Lev je vabilo sprejel, menil je, da bi mu »francoske izkušnje« pri njegovem delu še kako pomagale (Francijo je imel, poleg Sovjetske zveze, za drugo trdnjavo prave in zavedne psihoanalize). 19. maja 1964 leta se je poslovil od svojih sovjetskih prijateljev (kajpak še posebej od Pjotra Ahmatova, dolgoletnega sodelavca in prijatelja) in še na misel mu ni prišlo, da se poslavlja za vedno: neizpodbitno dejstvo je namreč, da se v Sovjetsko zvezo, v svoj stari, tako dragi INSTITUT pri moskovski vojaški akademiji, med svoje preljuje znanca in prijatelje, ni nikoli več vrnil.

Ko je Dr. Sergej Lev 20. maja 1964 prispel v Pariz, se je takoj lotil dela. Mnogo je bral, pisal, veliko se je sestajal z znanstvenimi kolegi in z njimi pozno v noč pretresel pereče probleme psihoanalize. Jeseni istega leta je začel predavati na 5. univerzi. Ta predavanja, ki jim je dal naslov »Manko v sodobni sovjetski literaturi«, so bila polna žara, poleta in neke nenavadne iskivosti, ki je bila Francozom povsem tuja. Zato so bila njegova predavanja izredno dobro obiskana in študentje so ga kmalu imeli za svojega zaradi njegove odkritosrčnosti in nenavadne človekoljubnosti, ki je prevečala vse njegovo delo. Veliko je sodeloval z Michelom Favrom, se družil s Safouanom, Silvestrom, Faladéjevo, Cotetom in ostalimi. Toda, mučilo ga je domotožje, bil je daleč od »prave domovine psihoanalize, Sovjetske zveze«, kot je rad govoril v tistih časih. Spet se je bolj posvečal pisanju literature in nekako proti koncu šestdesetih let je nastal njegov znameniti tekst »Pariški tango«. Tekst je

doživel tudi svojo ekranizacijo pod naslovom »Zadnji tango v Parizu«, ki pa se je, glede na Sergejev tekst, povsem ponesrečila. Konec, ki ga je predlagal Bertolucci (in njegova frakcionaška banda), pa je mejil že na poneverbo. Vse to je bilo za Sergeja že preveč: film je ostro napadel v svojem članku »Nekemu filmu na rob«, dokazal, da je Bertolucci navađen falsifikator in izdajalec, prepovedal, da se njegovo ime blati v glavi tega filmskega zmazka in hkrati napovedal, da bo Bertolucci prisiljen tožiti, če filma ne bo uničil. Bertolucci je upošteval pripombe Dr. Sergeja Leva samo na pol: umaknil je njegovo ime iz glave filma, ni pa pristal na to, da bi bilo treba film uničiti. Dr. Sergej Lev je Bertolucci seveda tožil zaradi poneverbe, tožbo dobil, toda samo deloma: filma vsemu navkljub niso uničili, Bertolucci pa je moral plačati visoko odškodnino.

Dogodki te vrste (ta je samo eden izmed njih) so Sergeja razglasili širši kulturni javnosti in ga silno ovirali pri njegovem trdem delu. Potem so izšla njegova predavanja z naslovom »Manko v sodobni sovjetski literaturi« v devetih knjigah (Librairie José Corti Collection »Critique« (1971–1974) in še enkrat potrdila njegovo vodilno mesto med znanstveniki njegovega kova. Slava in oviranje njegovega dela, ki je šlo v korak z vedno širšim priznanjem, je Sergeja spravljala na rob obupa. Nekajkrat se je že zdelo, da tega pritiska ne bo več zdržal. Potem pa je prišel še zadnji udarec: skupina, ki je kasneje osnovala oddelek za psihomotorično terapijo na kliniki Salpêtière, je izdala zbornik z naslovom »Obrisi iz filozofije psihoanalize«.

V tem zborniku so bile zbrane vse popačitve in tvorbe freudizma, ki so jih podajali disidentje pod zastavo njegove »zaščite«. Ob tej priložnosti je Dr. Sergej Lev zapisal:

»Sedaj so izšli 'Obrisi iz filozofije psihoanalize'. Prečital sem vse članke razen Mahalosovega (ki ga zdaj čitam) in ob vsakem članku sem naravnost besnel od ogorčenja. Ne, to ni psihoanaliza! Naši disidentje res lezejo v močvirje (še posebej M. Spoggio, ki ji, kar naravnost povem, že od vsega začetka nisem zapupal). Prepričevati čitatelja, da je 'vera' v realnost 'mistika', mešati na najodvratnejši način psihoanalizo in kantovstvo, učiti delavce 'religiozne psihoanalize' in 'obožavanje' višjih človeških potenc, proglašati Freudov nauk za mistiko, črpati iz smrdljivega vira nekih ameriških, pozitivistov – agnostikov ali metafizikov, vrag jih vzeli – s simbolično spoznavno teorijo! Ne, to je pa že preveč. Seveda mi, navadni psihoanalitiki, v filozofiji nismo podkovani, a čemu nas je treba tako žaliti, da se nam taka stvar prodaja kot filozofija psihoanalize! Rajši se dam na drobno razsekati, kakor pa bi privolil v sodelovanje pri organu ali kolegiju (ali kako že imenujejo svojo stvar), ki oznanja podobne stvari.«¹⁸

Kot že rečeno, vse to je bilo za Dr. Sergeja Leva preveč: podlegel je hujski duševni potrtosti in spet je bila prisebnost in nesebičnost njegove žene Milene tista, ki ga je reševala iz še hujske potrtosti. Zdravniki so svetovali, poskušali z različnimi posegi, ki naj bi Sergeja »vrnili materialni realnosti«, pa vse skupaj ni kaj dosti zaleglo. Potem se je žena Milena odločila za poslednji korak: s Sergejem naj bi odpotovala v domovino, v Jugoslavijo, ki sta jo zapustila pred osemnajstimi leti. Zdelo se je nareč, da je to edino

zdravilo za onemoglega in hudo prizadetega Sergeja.

Milena Lev, rojena Rohrman, je s svojim bolnim možem Dr. Sergejem Levom prispela v Ljubljano 23. februarja 1975, ob 15²⁶, na Sergejev 59. rojstni dan. Kot da sloves slovitega znanstvenika ni segel do njegove domovine: nihče ga ni počakal na postaji, Žena Milena je morala porabiti ves svoj šarm in prepričljivost, da je lahko Sergeja spravila v njuno staro stanovanje s taksijem. Za ta neprijazni sprejem je bila Milena deloma sama kriva; da prihajata, ni sporočila niti Ščurku, niti Vodovniku, ki sta prišla na obisk takoj, ko sta zvedela veselo novico, da se je njun mladostni prijatelj vrnil. Toda Sergej ju je komaj spoznal, čeprav je bil že veliko boljši kot takrat, ko sta zapustila Pariz, če naj verjamemo Milenine mu zatrjevanju. Kakorkoli že, njegovo stanje se je hitro popravljalo in mesec dni kasneje je bil že spet stari, volje polni, iskrivi Sergej, takšen, kot so ga poznali prijatelji v njegovih najboljših dneh.

Po svoji stari, že preskušeni metodi se je Sergej takoj, ko je ozdravel, vrgel na delo. Veliko je bilo še storiti na polju psihoanalize, razvoj socializma je zahteval preverjanje postavljene sheme odnosa z nezavednim, treba je bilo proizvesti nadomestno shemo, ki bi lahko delovala za primer, če bi prva v novih pogojih (s predpostavljenim razlikovanjem med »starimi« in »novimi« pogoji) odpovedala. Sredi tega velikega dela, ki so ga dopolnjevali avtobiografski zapisi, vodenje dnevnika in obilna korespondenca s starimi prijatelji in sodelavci, je Dr. Sergej Lev spoznal Toneta Dalaro (pozimi 1976), s katerim sta kasneje (spomladi istega leta) osnovala Pisarno ALEPH- prvovrstno pisateljsko napravo, ki za naprej izredno veliko obeta,« ko je dejal Dr. Sergej Lev na ustanovnem sestanku te naprave.

Odslej je delo Dr. Sergeja Leva potekalo nekako po dveh tirih, ki pa sta se nujno, čeprav asimetrično dopolnjevala: delal je razpet med organiziranjem in koordinacijo dela v Pisarni ALEPH ter svojim, če naj tako rečem, »privatnim« delom, ki se je držalo bolj ali manj napotil, ki jih je Sergej izdelal tekom razvoja svoje misli. Nenazadnje je silni razcvet levizma, ki sovpada z ustanovitvijo Pisarne ALEPH, vsebovan prav v tem (ali boljše: tudi v tem) protislovnem položaju, ki je od pomladi 1976 tvoril Sergejevo pot; in nobenega dvoma ni, da je treba iskati razloge za razkol znotraj levizma po smrti Dr. Sergeja Leva že v tem izhodiščem protislovnem položaju/temelju levizma.¹⁹

Tekom tega naporega dela Dr. Sergej Lev pač ni utegnil kaj dosti gledati še nase (pravzaprav je ta znani omalovažujoči odnos do svoje fizične bitnosti spremljal Sergeja Leva celo življenje; v tem odnosu do svojega telesa prav lahko odčitavamo sled, ki jo je zapustilo katolištvo, ki je tako usodno in zavezujoče zgrabilo v svoje klešče Sergejevo otroštvo in mladost; op. p.). Nastopila je usodna jesen 1980, jesen, tekom katere se je znotraj levizma že precej razvidno napovedoval razkroj na »starolevovce«, »mladolevovce« ter »radikalni levizem«, jesen, ko je Sergeja Leva prvič zadela kap (16. 10. 1980). Ko si je čez deset dni deloma opomogel (leva stran je ostala negibna), je Sergej spet poprijel za delo, ne glede na vse težave, ki so nastajale zaradi delne ohromelosti. Samo tej vztrajnosti, tej volji do življenja se imamo

zahvaliti, da je Sergej uspel še pravočasno dokončati začetno delo »O avantgardah«, kajti že 27. 2. 1981 ga je znova zadela kap in po tem udarcu si Sergej Lev ni več opomogel. Vsa skrb, ki so mu jo posvetili zdravniki, vsa požrtvovalnost njegove žene Milene, vsa ljubezen njegovih bližnjih prijateljev in sodelavcev, vse to ni več zadoščalo: Dr. Sergej lev je umrl 12. 3. 1981. Kmalu zatem, ko je izdihnil, so Dr. Sergeja Leva prepeljali iz Kliničnega centra v njegovo domovanje v Rožni dolini, kjer so mu poslednjo čast izkazali številni prijatelji, sodelavci, pristaši in celo njegovi nasprotniki (tisti, ki so znali spoštovati veliko delo, ki ga je Dr. Sergej Lev opravil na področju humanističnih znanosti in posebej v psihoanalizi).

Dr. Sergeja Leva so pokopali na Žalah 15. 3. 1981. K zadnjem počitku ga je spremila nepregledna množica, vsi tisti, ki jih je Dr. Sergej Lev tekom svojega burnega, dela polnega in naporenega življenja tako ali drugače zadolžil s svojim življenjem in s svojim delom. Ob odprtem grobu so spregovorili številni predstavniki, potem pa je spregovoril še Tone Dalara, prvi izmed vestnih in natančnih nadaljevalcev dela Dr. Sergeja Leva. Tone Dalara je visoko dvignil zastavo levizmu, še posebej s temi besedami:

»Mi levisti smo ljudje posebnega kova. Zgrajeni iz posebnega materiala. Mi smo tisti, ki tvorimo armado velikega stratega sodobne znanosti, armado Dr. Sergeja Leva. Ni je večje časti, kot je čast, pripadati tej armadi. Ni je večje časti, kot je čast, pripadati levizmu, katerega ustanovitelj in voditelj je bil Dr. Sergej Lev.

Ko je odhajal od nas, nam je Dr. Sergej Lev naročil, naj visoko cenimo in ohranimo čist visoki naziv levizma. Prisegamo ti, dragi Dr. Sergej Lev, da bomo častno izpolnili to tvojo zapoved!

Ko je odhajal od nas, je Dr. Sergej Lev naročil, naj čuvamo enotnost levizma kot zenico svojega očesa. Prisegamo ti, dragi Dr. Sergej Lev, da bomo častno izpolnili tudi to tvojo zapoved!

Ko je odhajal od nas, je Dr. Sergej Lev naročal, naj čuvamo in krepimo razcvet in polet levizma, kakršnega je bil ustanovil. Prisegamo ti, dragi Dr. Sergej Lev, da ne bomo štedili svojih sil, da bi častno izpolnili tudi to tvojo zapoved!

Dr. Sergej Lev nam je brez prestanka govoril, da je prostovoljna zveza med levisti naše dežele nujno potrebna, da je nujno potrebno prijateljstvo in sodelovanje med levisti v okviru INSTITUTA.

In končno, ko je odhajal od nas, je Dr. Sergej Lev naročal, naj ostanemo zvesti načelom levističnega internacionalizma. Prisegamo ti, dragi Dr. Sergej Lev, da ne bomo štedili svojega življenja, da bi okrepili zvezo levistov vsega sveta – Levistično internacionalo.«

NAMESTO EPILOGA

Vse svoje življenje je Dr. Sergej Lev brez pridržka žrtvoval osvoboditvi znanosti izpod mračnjaške navlake, ki jo breme že toliko stoletij. In dobršen del tega črnega omota je uspelo Dr. Sergeju Levu z obličja znanosti tudi strgati. Dolg, ki je s tem nastal, je velikanski in potrebni bodo vrhunski napor, če želimo, da ostane genialna misel Dr. Sergeja Leva čista in neomadeževana tudi za naprej. Potreben bo skrajen napor vseh, ki so se odločili da ostanejo brez pri-

držkov na poti, ki jo je začrtal Dr. Sergej Lev, vseh, ki so se strnili okoli zdravega jedra levizma (starolevovci) v INSTITUTU, sproti bo potrebno kar najostreje obračunavati z vsemi, ki se bodo kakorkoli oddaljili od začrtane poti, če nočemo, da se zgodi levizmu tisto, kar se je zgodilo že mnogim genialnim mislim v zgodovini: najprej zastoj in potem klavrni zaton.

OPOMBE:

¹ Dr. Sergej Lev: Izgubljene in zopet pridobljene samote (rok.); str. 14

² *ibid.*; str. 36/7

³ *ibid.*; str. 41

⁴ *ibid.*; str. 112/13

⁵ Prispevek tovariša E Kindlerja ni samo temeljno delo, ki naj pojasni razmerje Dr. Sergeja Leva in A Vodovnika (razmerje, ki je v marsičem odločilno za življenje poti obeh velikih mož), temveč je predvsem blesteča interpretacija, ki ji težko najdemo primerjavo – hkrati pa izstopi lirika A. Vodovnika kot eden najčistejših primerov erotične poezije pri nas. Zaradi tega smo se odločili, da prispevek E. Kindlerja (skupaj s pesmimi A. Vodovnika) na koncu teh opomb v celoti predstavimo.

⁶ Andrej Ščurk: »Tegobne poti mojega slavnega sošolca in prijatelja«; Prosvetni glasnik, 1963/2; str. 13; (odslej PG 1963/2)

⁷ Dr. Sergej Lev v nobenem izmed svojih spisov ne omenja tega krožka; niti ni nobene navedbe v njegovih Dnevnikih, ki bi vsaj namigovala na obstoj takega krožka; zato lahko upravičeno domnevamo, da Rudi Veselič svojo trditev uveljavlja na osnovi falsifikata (krivega pričevanja, ponarejenega dokumenta); glej o tem: Rudi Veselič: »Uvod za zgodovino freudomarksizma na Slovenskem med obema vojnama«, – Naši Razgledi, 1975/13, str. 5–6 in odgovor na Veseličev članek v Pismih bralcev, Delo, 1975/147 (E. Kindlerer: Kdo dovoljuje take potvorbe?)

⁸ Andrej Ščurk: »Tegobne poti . . .«, PG 1963/2; str. 16

⁹ Dr. Sergej Lev: »Izgubljene in zopet pridobljene samote«; str. 193

¹⁰ Eliel Kindlerer: »Boj za dediščino Dr. Sergeja Leva«; Edicija PEST (št. 17), Samozaložba 1981; str. 31

¹¹ Samo srečno naključje je botrovalo dejstvu, ki od tlej lahko velja za neizpodbitno: 21. 5. 81 je tovariš I. Žagar dobil pismo, v katerem je bil poleg zelo zane-marjenega in skoraj uničenega lista papirja (o katerem je brž postalo jasno, da je pravzaprav eden najomembnejših dokumentov o delu Dr. Sergeja Leva za časa Druge svetovne vojne v Istanbulu), na kosu papirja, ki je bil očitno iztrgan iz beležnice, nakracan napis: »Naj živi naš Sergej Lev . . . Vso srečo . . . Večne so krimske poti . . .« (brez podpisa). Tovariš

Žagar je ta dragoceni dokument prepustil osrednjemu arhivu (ki vsebuje vse doslej najdene spise Dr. Sergeja Leva, vključno s korespondenco, dokumenti, teksti o njem itd.). Zdaj je širši javnosti prvič na voljo faksimile tega dokumenta, ki je vsekakor eden najbolj prepričljivih dokazov o privrženosti Sergeja Leva borbi in revoluciji jugoslovanskih narodov.

Istanbul, 28. 11. 1943

ZUNANJEMU MINISTRSTVU TURŠKE REPUBLIKE

Vas obromisljati in svobodoljubni ljudje kerutani v Društvu prijateljev jugoslovanskih upornikov najodločneje protestiramo proti pisanju turškega tiska, ki jugoslovanske partizanske borbe smerja s banaliti in terorizmi in s tem posreduje ne priznava jugoslovanskega naroda pravice da bi bojevali za svojo domovino. Pri tem želimo opozoriti na njegove krvave krivde in sponzorirati priprave k rdeči demokraciji v svetu, da se prav s tem jugoslovanski partizanski boj navezuje na najavetlejšo točko turške revolucije, ki je vezana na miru in demokraciji. V primeru, da nas protesti ne bodo smele, se bomo ustreseni odpravili, bomo prisiljeni protestirati pri višji instanci-mesno za razpisništvo v Hagu.

Faksimile dokumenta: Zunanjemu ministrstvu turške republike, Istanbul, 28. 11. 1943 (osrednji arhiv INSTITUTA, darilo tov. I. Žagarja, 23. 5. 1981).

¹² Dr. Sergej Lev: Na sprejemu pri tovarišu J. V. Stalinu, Literaturnaja Gazeta, 1947/11; str. 14 (prevod prispevka: A. Drapal)

¹³ Dr. Sergej Lev-Pjotr Ahmatov: Socializem in nezavedno, Moskva 1961; str. 314 (prevod odlomka: A. Drapal)

¹⁴ Andrej Ščurk: »Tegobe poti . . .«; Pg 1963/2; str. 17

¹⁵ Kolikor lahko sklepamo iz doslej odkritih in raziskanih materialov, je korespondenca med Sergejem Levom in Pjotrom Ahmatovim, ki jo tu priobčujemo, predstavljena bolj ali manj v celoti; res pa je, da obstaja nekaj praznin, ki so nerazumljive že na prvi pogled; če naj zaupamo datumom, ki jih navajajo posamezna pisma, potem obstaja eno celo obdobje (več kot dvajset let), ko si velika prijatelja in sodelavca sploh niso pisala; za zdaj še nimamo prav nobenih opornih točk, ki bi pričale, da je v odnosu

med Levom in Ahmatovim v tem obdobju »nekaj šepalo«; zato moramo vzeti za najbolj verjetno žalostno resnico, da so se pisma preprosto izgubila. Ne glede na nastale praznine, pa je že obstoj znane korespondence znamenitost sama-za-sebe in dovolj zgovorna, da ji ni treba prilagati posebnega komentarja (pisma so sama sebi hkrati komentar):

KORESPONDENCA: SERGEJ LEV – PJOTR AHMATOV

Ljubljana, 25. 6. 1951

Spoštovani tovariš Ahmatov!

Kar malce neprijetno mi je, ko Vam pišem po toliko letih. Včeraj sem v reviji Vaprosy Jazykoznanija zasledil Vaš članek »Menjava in zguba« in takoj sem se spomnil na moja študijska leta v Frunzeju, ko sva skupaj oblikovala seminar pri profesorju Fadejevu. Vaša vpeljava psihoanalize v analizo sovjetske družbe skozi raziskovanje simbolnega pomena kolhoza, se mi zdi naravnost revolucionarna; moram Vam kar odkrito priznati, da sem danes do štirih ponoči sedel v kuhinji in razmišljal o zmožnostih humanističnih znanosti. Vse bolj se mi namreč potrjuje aksiom, ki ga je profesor Fadejev nekoč omenil mimogrede: Zdrava družba-zdrava znanost. Pri nas je, z nami humanisti, danes slabo, saj ljudje moje domovine postajajo vedno bolj mehkužni, sluzasti in cimeravi: ni več tiste klenosti in odpornosti, trdoživosti in neomejne volje do življenja, ki sem jih tako občudoval. Saj se še spominjate tistega lepega sončnega dne, ko sem v Moskvi obiskal tovariša Stalina? Vidite, takrat, takrat sem ugotovil, kaj hočem od življenja. Zato sem sedaj v svoji domovini nesrečen in brez prave duševne hrane, kot ptič v vodi ali riba na suhem.

Zato so drznem biti tako vsiljiv, spoštovani tovariš Ahmatov, da Vas naprošam, da mi pošljete, če zmorete in utegnete seveda, kaj zanimivih teoretskih tekstov, ki so nastali pri vas, še posebej vaših, če ste jih kje priobčili; seveda, in kak zanimiv sovjetski roman; danes se nareč pri nas takih stvari dobi vse manj. Sicer pošiljam najlepše pozdrave Vam, vaši Jeločki in vsemu sovjetskemu ljudstvu, še posebej pa tovarišu Stalinu in iskreno želim in trepetam, da bi kruta pregrada, ki je ločila nas, slovanske narode, kmalu padla!

NAJ ŽIVI PROLETARSKA REVOLUCIJA!

Vaš Sergej K. Lev

28. 8. 1951 Moskva
Dorogoj Serjoža!
Batjuška!

Kako sem se vzradostil tvojega preljubega pisma. Žena Jeločka, saj se spominjaš krhkega bitjeca, tedaj je še študirala pianistično igro na Akademiji umetniških ved v Frunzeju – kako nama je večkrat ob večerih muzicirala naše socialistične skladatelje, Šopena, Čajkovskega, Glinko, je od veselja kar poskakovala po najinem gnezdecu, tu v Moskvi. Ah, Jeločka, še vedno peče tiste zlate piroške, ki smo jih tisto pomlad zobali ob, v vetru valujočem, žitnem

polju v bližini Jeromilka – tamkajšnji kolhoz je že tri leta zapovrstjo vseruski udarniški prvak. Zdaj je tudi kruha dovolj. Hvala bogu. Z Jeločko sva zdrava, koš so zdravi vsi socialistični narodi in zadovoljna sva, saj nas vodi On. Kako ne.

Toda kako gre vam, Južnim Slovanom, edini oazi socializma med kapitalističnimi škarjami Zahoda. Pri nas krožijo o vas čudne govorice in samo, ker te poznam, ker poznam tvojo delavsko-socialistično zavest in ker vem, da se ne bi nikoli družil s sebi nevrrednimi pajdaši, še upam, da vendar ni tako hudo. Kaj res podlegate zahodnemu zavojevalcu? Ne dajte se. Kako sem se razveselil poteze vaše vlade, ko je lani uvedla petkilometrsko mrtvo cono na meji s kapitalistično Italijo. Svetujem ti, da se odseliš čim dalj stran. Tudi Jeločka, moja draga ženica, misli tako. Mi, vsi ruski narodi, smo z vami, čeprav nekateri mislijo o nas drugače. Upam, da bomo kmalu še bliže skupaj.

Batjuška! Ah, kako mi je hudo pri srcu in Jeločki prav tako, ko slišiva, da ti primankuje hrane. Težko si predstavlja, kako to človeka, s tako širino kot jo imaš ti, prizadene, saj pri nas, v socialistični Rusiji, takih kulturnih barbarizmov ne poznamo. Prav pred štirimi meseci je naša založba naredila še en zgodovinski korak in je izdala vseh dvajset strani Freudove Masovne psihologije v redakciji tov. Šklovskega. Temu pomembnemu dogodku se ima tudi zahvaliti moj članek Menjava in zguba, ki ga tako prijazno omenjaš v svojem pismu. Tudi tu je sovjetska znanost na prvem mestu. Preljuba ženička Jeločka je zdaj že asistentka na Moskovskem vseučilišču in vzgaja nove velikane pianističnega muziciranja.

Dorogoj Serjoža! Veš, da ti ne morem odreči tvoje skromne želje po spoznavanju s teksti naših velikih teoretikov. Vzporedno s tem pismom sem vam poslal knjigo Borisa Heruzinskega; Tovariš Stalin in psihoanaliza, Zgodovinski očrt v petih knjigah (to delo je takorekoč temeljni tekst svetovne psihoanalize, z obširnimi zgodovinskimi prikazom te vede v njeni zibelki – sovjetski Rusiji. Neprekosljivi so npr. odlomki, ki analizirajo praktični in teoretični doprinos tov. Stalina in sovjetske partije.), – hkrati z njimi pa še novo, razširjeno in podaljšano izdajo romana Ukročena reka, našega velikega apisca Vladimirja Jurezanskega. (Kot vem ste prvotno izdajo leta 1947 prevedli tudi vi, Slovenci.)

Naj pismo zaključim z željo, da bi se kmalu spet srečala na naši prostrani domači ruski zemlji, da bi videl kako neverjeten razvoj je v tem času, ko si nas zapustil, napravil sovjetski socializem in njegovo gospodarstvo pod vodstvom njegove partije s tov. Stalinom na čelu. Da bi nama Jeločka spet zaigrala na klavir kako našo prelepo pesem!

Batjuška, vsak dan sva z mislimi tam doli pri vas.

DA ŽIVIT TOVARIŠČ STALIN!

P. S.

Ne razumem, kako je tvoje pismo potrebovalo do nas polna dva meseca. Prepričan sem, da je posredi sabotaža imperialističnih agentov kapitala in špijonov.

Vedno tvoja ljubeča Jeločka
in Pjotr Krilovsk-Ahmatov

Ljubljana, 28. 7. 1956

Predragi moj Pjotr!

Ti ne veš, kako presrečen sem te dni, ko sta se najini preljubi domovini znova pobotali. Sicer je res, da to ni tista prava ljubezen iz dobrih starih časov, toda nekaj vendarle je. To vsekakor pomeni, da se bova midva nekoč še lahko srečala; in da, srce mi zaigra ob misli, da bomo preživeli skupaj kak prijeten večer, ti, Jeločka, Milena in jaz, tako kot leta 1946. Vsekakor kanim čimprej zaprositi za sovjetsko znanstveno štipendijo in se pri tem zanašam tudi na tvoje zveze v moskovskih znanstvenih krogih. Veš, bilo bi čudovito, če bi se lahko skupno lotili kake znanstvene naloge; ko le med nama ne bi bilo teh nemogočih kilometrov. Če slišiš v zgodnjem jutru peti slavca, potem poslušaj slavčevo pesem! Tvoji spisi o nezavednem se mi zdijo vedno bolj zanimivi, zato menim, da bi se lahko skupno lotila raziskav o položaju le-tega v socializmu. Tvoja primera iz članka »Duh ali ali-ali«, da je nezavedno kot ledena gora, ki je devet desetih skrita pod morsko gladino, se mi zdi še kako slikovita za buržoarzni družbeni red, verjetno pa postane dvomljiva v socializmu. Saj iz lastne izkušnje veš, da tu ni več ničesar skritega, da je vse dano na vpogled državljanom: tako se vedno bolj nagibam k misli, da v socialističnih državah nezavedno ljudem preprosto odmore, ali pa se pojavlja na nek drugačen način. Katerikoli se dajo voditi duhu, so duhovniki ali tisti, ki pravijo ali-ali tam, kjer je treba reči jasen da in jasen ne! Zato se mi kot druga možnost zastavlja misel, sila drzna, namreč, da se v socializmu nezavedno strukturira kot govorica. Morda so govori tovariša Stalina prav zato tako jasni, odločni in drzni.

Sicer te pa prosim, da o teh domnevah v javnosti molčiš, ker še nisem prepričan o njihovi pravilnosti. Vsekakor bi rad, da se jih v Moskvi skupno lotiva. Morda bi bilo pametno, če bi koncept raziskave predložila vojaškemu INSTITUTU, saj bi prav obvladovanje nezavednega pomenilo izjemno strateško moč v boju s kapitalizmom, kajti njihovi vojaki nezavedno še imajo. Morda bi na ta račun lahko dobila kaj denarja, da bi se lotila izdelave idometra. V tem primeru sem tudi prepričan, da ne bo problemov z odobritvijo moje štipendije; vsekakor bi bil v Moskvi rad še pred božičem. Zato te tudi prosim, da za naju z Mileno poiščeš kako primerno stanovanje. Veš, da sva skromna, zato bi se zadovoljil s trisobnim, v predmestju Moskve, po možnosti z vrtom okoli hiše, ker se Milena zadnje čase ukvarja z gojenjem limon. Pa tudi pudla imava, kako naj revež lula po mestnih ulicah. Sicer pa, gobelin, ki nama ga je poslala Jeločka, sva obesila v dnevni sobi nad kanape. Kako čudovite so tople barve krampov! Včeraj sem ti tudi poslal paket, steklenko merlota in semiš čevlje, italijanske; ali imaš še nogo 43? V upanju, da se kmalu vidimo in po toliko letih objamemo,

te poljublja tvoj Serjoža

P. S. NAJ ŽIVI PROLETARSKA REVOLUCIJA!

13. 8. 1956, Moskva
Tovarišč Sergej!

Kaj bi, kaj bi, dragi Serjoža. Postajaš mi vedno bolj nerazumljiv. Verjetno so res krivi kilometri. Vino sem popil, čevlje pa sem pustil Jeločki, ker sva se ločila. Odkar ni več tov. Stalina, mi gre vse narobe, edino delo na INSTITUTU mi nudi vsak nekaj zadovoljstva, čeprav tudi moje delo tam večkrat povzroča spore z vodstvom, a ne vem še natančno, kje je pravi vzrok. Pomisli, z Jeločko si bova razdelila tudi najino hčerko Zinjo, bojim se, da bo postala edini primer razcepljenega jaza v socialističnih državah. Nisem več prepričan, da bo edina. Tu se vse tako hitro spreminja. Mi boš sporočil, kaj je to »božič«, ki mi ga omenjaš v pošiljki? (Verjetno misli na pismo. op. ur.) Besedo sem iskal v slovarjih in leksikonih, pa je nisem našel. Je to kak vaš nov državni praznik? Odkar ni več tov. Stalina, mi gre vse narobe. Le to nezavedno me vedno bolj obseda, kot si tudi ti razbral iz podtekstov mojih člankov. Vedno kadar se ukvarjam z nezavednim, se utrne želja, da je tudi tov. Stali odšel ne-za-vedno. (Neprevledljiva besedna igra. op. pr.) Ko že prihajaš, te opozarjam, da je tu, pri nas, v tem letnem času zelo mrzab in je boljše, da si z Mileno ne najemata tako velikega stanovanja. Psa pusti (Neberljivo. op. ur.) Še najbolje bi bilo kar pri meni – si bomo vsaj na očeh. Tudi tvoje, kot praviš drzne misli o nezavednem v socializmu so mi močno pri srcu, moram pa priznati, da sem jih slišal prej na ministrstvu (verjetno Ministrstvo za informiranje; op. ur.) kot pa iz tvojega pisma. Ne skrbi, prek mene ne pridejo v javnost. Je pa res, odkar ni več tov. Stalina, mi gre vse narobe. Pogorela mi je celo dača v Novosibirsku – je vsaj ne bo treba deliti z Jeločko. Kako pa kaj žena Milena? Saj je Milena Rohrman njeno mladostno ime? Tu nekje sem to ime zasledil v povezavi z vašim Ivanom Cankarjem. Menda je bila njegova ljubica? Sta v sorodu? Sicer pa kmalu prideta in bomo vse izvedeli. M. O. R. P. bi rad organiziral kako tvoje predavanje. Obisk je zgotovljen. Malo misli tudi na to.

P. S.

Pazita se vsiljivcev. Zadnjič mi je postalo jasno, da lahko samo narod, ki ima toliko ledenih gora kot naš, ruski, odkrije resnične razsežnosti nezavednega. In še: ni čudno, da človeka, kaj šele žival zmrabi ob misli na nezavedno. V tem mrzabu bi potreboval grške smokve, verjetno ne bo težko, ko že mejimo na Grčijo. Ko prideš, ne pozabi na Mileno!
Zdaj je tu čisto drugače.

Tvoj Pjotr Krilovsk-Ahmatov

8. 3. 1981 Jalta pod Krimom

Predragi Mihail!

(Ahmatov je očitno zamešal ime Dr. Sergeja s kom drugim; op. ur.)

Vi si težko predstavljate, kako bi rad jaz preživel par dni z vami, ker jaz sem za Rusijo to, kar ste vi za Slovenijo, in to, kar sva midva za Evropo, bodo lahko sodili samo zanamci. Noben dogodek katerekoli fronte ne more biti raziskan in ocenjen osamljeno,

ker so to vsi deli ene same »prostrane« verige dogajanj, ki bo vsekakor odločilna za usodo celotne Evrope, odločilna v smislu velikih pretresov zgodovine, kot so bile to perzijske in punske vojne, invazije Hunov, ekspazija Islama in mongolski vpadi. Toda jaz vam lahko zagotovim, da sem srečen, da živim v tej dobi, in da sem v stanju, da se borim za obrambo tistih nesmrtnih vrednosti, ki so se prenašale na našem kontinentu od najstarejših časov pa vse do danes. Kaj praviš na to? In to ne samo v ozkem, rasističnem smislu, ampak tudi v najširšem kulturnem smislu. Zato me ne žalosti, da sem bil izbran, da prenašam to usodo, ampak sem ponosen in srečen, da je tako. Poleg tega, Mihail, jaz vem, kako težko se je zgodovinsko odločati. Če bo kdo po moji smrti v stanju, da se odloča, jaz ne vem. Vendar, jaz sem odločen, da bom dokončal delo, ki mi ga je usoda namenila. Nezavedno mora dobiti domovinsko pravico po vsem svetu. Če ne drugače, bog ne daj, tudi s silo. Prepričan sem, da bitka, v kateri si prizadevam, ni veliko manj trda in polna nevarnosti od tiste, ki jo je začel Friderik Veliki s svojimi 370000 prebivalci s celotno Evropo. Popolnoma mislim vključiti tudi šestnajstletne dečke, če ne drugače, vsaj v protiletarsko obrambo. Grki so bili s svojo ljubeznijo do devet in desetletnih dečkov na povsem pravi poti, kar jim je vsekakor šteti v dobro pri postavljanju novih meja. Naj ti že kar na začetku povem, da sem tvojo Milenco Rohrman že ob prvem obisku dal na ror. Bodi ti prav. Ne bodi ti prav. Ne glede na to, kdo bo zmagovalec, zapadna plutocracija ali boljševidem vzhoda, bi končno triumfiralo internacionalno židovstvo in ne bi prihranjalo moči, da bi izrodilo našo raso in predvsem elito. Evropsko kultura bi bila obsojena na destrukcijo, in na popolno uničenje. Menim, da je usluga previdnosti, da me je določila, da vodim svoje ljudstvo v konfliktu takšnega tipa. Kar pa se tiče naše zvezne republike Afganistan menim, da mora v njej čimprej resnično zavladati spolna svoboda. Pravijo, da so Afganistanke prave prasice. Ne puščaj me na cedilu glede pritrditve. Tudi v tvojega ne morem sumiti. Ruska pička je širša od svoje stepe. Sprejme lahko vse narode sveta. v Mileni pa je nekaj cankarjanskega, še zdaj se mi toži po njeni koži. Je pa danes že veliko lepše, ko se nam ni več bati otrok. Ne boš verjel, ali pač, še vedno si ga merim – mislim, da tudi nanj vpliva nezavedno – še vedno nisem dobil deleža honorarja od vašega prevoda. Daj, pobezaj no malo te idiote tam doli. Lahko tudi v mojem imenu, če je vmes kakšna fejst češplja. Pošlji mi no malo tistih zahodnih revij – no saj veš Playboy, pa Lui, pa Teleks, ali tako nekako. Tu, na Jalti, je v tem oziru prava puščava. A moja vojska bo opravila tudi s tem. Glede tega sem vsaj načelno tudi že domenjen z Leninom. Veš, edino njemu vsaj do neke mere zaupam. Več bi zdajle težko povedal, ko mi pa jajca tako dol težijo; zdaj si vsaj tvojo Mileno prav lahko projeciram. Do smrti ti bom hvaležen, če ne zameriš. Ne zamolči mi svojih osvajalnih načrtov in bodo Bog s teboj!

tvoj Stalin!

Rihard s črto!

Včeraj sem pak tvoje pismo prejele ino ti sedaj urno odgovarjati hitim. O pujsek, prašiček majceni, ta, ta, se z Milenco hahlja! Ampak men je čist useen, krjeb-la na slik Lenin u Varšavi skupi z Žukovom. Se mi čist jebe. Jebat ga. Baba je baba. Levov kurac je nepremagljiv. Dokaz za to je zajetje nemške armade pri Stalingradu in hidroelektrarna Djerdap. Če hočeš rormanco narorit, samo izvoli. Le hrabro naprej, saj kje so meje pregrade za slovenske brigade! O mama. O ti pizda. In to ti nardi najboljši prijatu. Čovek sa kojim smo čak knjige pisali zajedno. In tebi, prekleti prasec pofukani, tebi sem zaupal i ti verjel na besedo. Na trati pred hišo Metka iztepa preprogo. Verjel sem, da je najino delo edin način da pridem do resnice. Ampak resničost resnice je to, da ti pofukajo ženo, da ti jo pofuka tvoja resnica. Zdej mi je vse skup spizdil. Kar je ne-za-vedno umrl Stalin, je stalinizem oče moje mame. Heja hejo le vkup le vkup uboga gmajna. Milenina koža je bla vsa aknasta. Zdej ji lev jošk dol visi desnga pa skor nima več. Pa cele noči prdi. Jebemtipjotra. Hribar je navadna mladolevovska svina. Si lasti resnico o resnici o resnici. Jebemti na levo, kurac s desna. Na vrtu očetove hiše je rasla jablana. Metka je vso jesen opazovala

prepovedane sadove, ki so spominjali na Milenine grudi, ki so me omamile ono pomlad. Kikiriki. Ampak Tone ti bo dal vetra, boš vidu svinja levjesrčna. Nemški turisti radi prihajajo na naš modri Jadran. We doñt need no education kar mamu usmerjen šolstvo je mati želela, da bi se z sinom preselila v Celovec. Ampak jest, jest Sergej Lev vam bom že pokazal, prekleta banda, boste že videli kdo sem jest. Mene že ne boste zajebaval, k sm skupi z Leninom bil na spiegelgasee v cirihu in sm pirhe farbov pr Flobert. Ampak kosembil tvoj prijatelj mej dts vjhtuv fhskf gj fhfsfxn bjgkfjhvn gkh nccnfjg klilll skbum!

¹⁶ Andrej Ščurk: »Tegobne poti . . .«, PG 1963/2; str. 19

¹⁷ Literaturnaja Gazeta – Priloženie dlja pisateljej-Rabotnikov, 1963/12; str. 27 (prevod odlomka: A. Drapal)

¹⁸ Dr. Sergej Lev: »Psychanalyse ou therapie psychomotricque«, Le nouvel Observateur, 1974/8–14. 11. (št. 611); str. 58 (prevod odlomka: I. Žagar)

¹⁹ Glej o tem podrobno razpravo z naslovom »KRONIKA INSTITUTA« na koncu pričujočega sklopa o Življenju in Delu Dr. Sergeja Leva

MISEL, DVE OB VODOVNIKOVI LIRIKI

I.

V teh napornih in neprijetnih časih, ko je razkol neusmiljeno zasekal v treumo dobromislečih, zbranih okoli opusa pokojnega dr. Leva, je o liriki nekoga, za katerega slovenska kulturna javnost ve, da ga je usoda postavila na nasprotni breg kot avtorja teh vrstic, težko zapisati kako pošteno, objektivno besedo. V vseh nas je še preveč tiste čustvene napetosti, ki jo je najprej sprožila smrt našega blagega učitelja, da bi jo v trenutku, ko nekateri še nismo slekli črtnine, še stopnjeval spor, ki je izbruhnil tistega žalostnega 18. junija. Skrite strasti, zatrti nagoni, stara, nerešljiva nasprotja in zamere, vse to je v trenutku, ko ni bilo več preudarne in modre osebnosti dr. Leva, izbruhnilo na dan: znotraj Pisarne ALEPH se je začel razkol, ki je že leta tlel v nas, a ga je naš učitelj vedno uspel zgladiti. Spominjam se, da je tega dne, ko smo se ostali prepirali kot nedorasli otroci, Vodovnik sedel nekoliko stran, v rokokojskem naslanjaču ob istovrstni klubski mizici. Bil je osamljen; njegovi naturi so se taki prepiri upirali. Notranje je moral zelo trpeti, saj njegova oseba pravzaprav poseblja konflikte Pisarne ALEPH: kot teoretik (znan je njegov poskus vzpostavitve meta-literarne teorije) je pravzaprav spadal k nam, starlevovcem, a se je

pustil zavesti mladolevovcem. Kaj se je takrat dogajalo v njem, ne vemo: ta mirni, urejeni gimnazijski profesor (dolga leta je poučeval na gimnaziji Ivana Cankarja v Ljubljani), ki je mnogim dijakom razkrival prve skrivnosti literature (njegov nečak, Venčeslav Telič, ki je po materini smrti dolga leta živel pri njem, se danes razvija v enega najobetavnejših slovenskih teoretikov), je vedno skrival svoja čustva; z gotovostjo lahko trdim le, da s svojim prvovrstnim intelektom, široko paleto znanje in tovariškim razumevanjem znanja daleč prekaša ostale mladolevovce. Videti je, kot da nikoli ne bo našel stika z viharškimimi blodnjami svojih sedanjih zaveznikov: vsem nam, ki ostajamo zvesti resnični misli našega učitelja, je njegova odločitev vedno predstavljala skrivnost. Tako sploh nismo bili presenečeni, ko je ravno tedaj, ko smo opravljali zadnje redakcije pričujočih materialov, potrkal na vrata INŠTITUTA in je vstopil Vodovnik; brez besed je na Pavšičevo mizo položil nekaj potipkanih papirjev, v zadregi zamomljal ter odšel. Vsi naši obupni poskusi, da bi ustavili starega prijatelja in se z njim skušali pogovoriti, so bili zaman. Odšel je sam, svoji samoti nasproti.

Po sklepu strokovnega kolegija INŠTITUTA me je zadela naloga, naj Vodovnikove tekste pregledam

ter morda pripravim za objavo. Ko sem se tiste tople majske noči lotil zahtevnega opravila, me je stisnilo pri srcu: teksti, ki so ležali na moji pisalni mizi, so bili strogo osebni in so brez olepševanja opisovali mladostni odnos med dr. Levom in profesor Vodovnikom. Očitno so nastali v času njunega skupnega šolanja, ko sta si, oba skromna dijaka realke, v alojzijevišču delila postéjl. Osebnost mladega Leva, ki se je do sedaj skrivala v plašču biografskih podatkov ter sumljivih interpretacij mladolevovcev, zažari pred nami v novi luči: moči njegovega duha (ki bo omamljala še mnoge generacije) se je pridružila še skoraj grška skladnost njegove mladeniške, športne postave. V zadušljivem krščanskem okolju tedanje Ljubljane, v času, ko je bila spolnost še tabu in so bili mladeniči prepuščeni sami sebi, ni nič čudnega, da je na nežno in prefinjeno naturo mladega Alojzija naredil njegov inteligentni sošolec močan vtis; samo vprašamo se lahko, koliko notranjih bojov, trenj in samopremagovanj je bilo potrebno, da je svoje občutke, ki jih je podoživljal večer za večerom, dolga štiri leta, spravil na papir. Vrednost teh, sedaj prvič objavljenih pesmi je torej dvojna, saj poleg neprecenljivega literarnega spomenika pomenijo tudi nov, do sedaj neodkrit zgodovinski dokument, ki bo koristil vsakomur, ki se bo ukvarjal z raziskovanjem seksualnega življenja Slovencev v ne tako daljni preteklosti.

II.

Toda, če odmislimo vse zunajtekstovne zveze (kot bi dejal Lotman), se znajdemo pred literarnim tekstom, kakršnih se v slovenskem jeziku še ni zgodilo veliko. Vodovnikov lirika je namreč erotična literatura, ki izžareva globoko čutno osebnost. Vendar moramo tu vzeti besedo »erotično« z določeno mero skepse, jo takorekoč dati v navednice: Vodovniku je tuje vsakršno opisovanje spolnosti, kaj šele, da bi zapadel v romantično povečevanje ljubezni. Pri pazljivejšem branju ugotovimo, da mu gre predvsem za jasno razdelavo odnosa gospodar-hlapec, ki se skriva za vsakim ljubezenskim donosom; vendar tega, za razliko od mnogih sodobnih piscev, ne razume kot polje dominacije, ki ga je treba preseči, temveč zgolj kot prostor užitka. Seveda se nam tu samo od sebe ponudi vprašanje, ali imamo opraviti s sprevrženostjo, ki močno spominja na mazohizem, ali pa nam Vodovnik ponuja svojstven način izmika diktatu vladajočega diskurza. Toda tu smo že daleč presegli meje strogo literarnega razpravljanja ter se znašli v polju, ki ga obmejujejo Zakon, beseda (označevalec) in telo: literatura predstavlja očitno njegov presek. Prav vzgoja je tisti proces, ki naj v telo dokončno vtisne delovanje Zakona; vendar smo se v njem znašli takoj, ko smo začeli govoriti; prvi klici »mama« so dokončno utrdili pot, po kateri smo pravzaprav krenili še pred svojim rojstvom (saj so vsi pričakovali, da se bomo rodili kot otroci). Govorica s tem ustvari materialno podlago delovanju ideologije, toda pot do njene realizacije kot zgodovinske dejanskosti, ki cementira vladajoče produkcijske odnose, je še dolga: prav tu pa meščanska družba, kot nas uči Althusser, vpelje posebne institucije, ki jih vsi poznamo kot šole. In prav v sami srčiki takšnega aparata sta se znašla Vodovnik in Lev,

ko sta obiskovala ljubljansko realko in prebivala v alojzijevišču: na lastni koži sta občutila nasilje vladajočega sistema, ki je v njuni mladi telesi skušal vtisniti poslušnost zakonu. Seveda le-tega lahko slišimo zgolj v »predhodno doseženi tišini telesa in njegovih moči« (Dalara). Zato je nujen stradež revnih študentov, zato krščanstvo zahteva seksualno vzdržljivost v mladosti (poglavje zase je seveda razvrat usmerjenega šolstva, ki nas vodi v avtoritarnost povsem nove vrste); prav tu pa mladi pesnik Vodovnik skuša nastaviti vladajočemu sistemu mino. Prvo, kar lahko stori, je, da z uvedbo pesniškega jezika skuša subvertirati govorico samo; kako nevarno je takšno početje, nam po eni strani priča primer Škrobaršiča, ki je bolehal za heksametrijo ter s tem zapadel pod novo gospostvo, ki je bilo drugačno od vladajočega; v zadnji instanci je edini efekt takšnega početja zagotovljen prostor v državni norišnici. Po drugi plati pa bi pot v novo koncepcijo jezika, ki sta jo evropski literaturi skušala uveljaviti v 20. stoletju Joyce ter v starem Rimu Apulej (ki ga v dandanašnjem času kulturnega barbarstva lahko v originalu berejo(mo) le redki srečniki, ki še znajo(mo) latinsko), s svojim razbitjem abstraktne občosti jezika in njegovo preusmeritvijo k delovanju in uravnavanju vedenja, pomenila v Ljubljani tridesetih let, zaradi kulturne zaostalnosti, nekaj povsem nemogočega. V svetu, ki je temeljil na spoštovanju do vzgojitelja (katerega prvi pogoj je seveda obvladovanje telesa), je bila subverzija možna edinole in zgolj tu: Vodovnik je najprej moral razbiti kalsičen odnos Gospodar-hlapec. Vemo, da vsaka poštena oblast temelji na ljubezni podložnikov, ki v njej ljubijo zakon; celotna politična zgradba se zruši, če to fantazno ljubezni uničimo. Vendar je Vodovnik prepameten, da bi se tu zadovoljil zgolj z demistifikacijo: on raje konstituira novo fantazmo. Vendar kakšno fantazmo! Za objekt svoje ljubezni, torej za svojega Gospodarja si naredil ravno svojega najboljšega prijatelja in zaupnika, takorekoč zaveznika (zarotnika) v zlu; to je tisti bistveni element, ki Vodovnikovo poezijo hkrati omogoča, ji postavlja mejo ter se nam razkriva kot njen učinek: Lev kot gospodar pesnikove duše (ki je ravno zaradi tega pesnik) je napačen Gospodar, Gospodar-s-premikom, oče, toda oče iz napačnega Zakona. Oče iz napačnega zakona je nezakonski oče: tako tudi napačni Gospodar, Gospodar-s-premikom ne zaseda mesta, ki gre gospodarju: gospodar-s-premikom ni nič drugega kot hlapec. V Vodovnikovi liriki ni Gospodar nič drugega kot hlapčev hlapec. Ali, če stavek obrnemo, hlapčev hlapec je Gospodar.

Tako zastavljena struktura domnacije bi zahtevala neko povsem novo družbeno (državno) strukturo, ki bi bila popolnoma drugačna od sveta, ki ga obmejuje alojzijevišče. Svet Alojzija Vodovnika je bil svet nove stvarnosti, ki jo soustvarja nova percepcija sveta; za ilustracijo, kakšna je Vodovnikov stvarnost, pa si oglejmo nekaj verzov iz pesmi »Sergej Lev se odpravlja spat II«:

počasi čisto počasi
zleze božanstvo v mehko kraljestvo
polno varuhov črne
s srebrnimi iskrami posute in prebodene stvarnosti

»Prebodena stvarnost« je tista besedna zveza, kateri bomo namenili našo pozornost: če namreč nekaj prebodem, pustim za sabo luknjo, prazen prostor. Vemo pa, da je prazen prostor prav prostor manjka, torej tistega elementa, ki iz strukture izpade ter jo s svojo odsotnostjo določi. Za razliko od mnogih pesnikov in filozofov, ki so to odprtino skušali zašiti z bolj ali manj obskurnimi teorijami subjekta, pomeni Vodovniku prebodena stvarnost »mehko kraljestvo«, kjer kraljuje njegov prijatelj: ravno s tem pa iz teksta izžene vse tisto, kar 20. stoletje pozna kot poetičnost; ta se zaradi tega odmakne v odsotnost. Torej se sam poetični diskurz spremeni v simptomatično točko, ki živi iz svoje nemožnosti; poetični diskurz se torej strukturira okoli manjka samega sebe. Če pa zgoraj povedano drži, lahko z novega zornega kota osvetlimo odnos hlapec-Gospodar (za slednje smo zapisali, da je hlapčev hlapec), če namreč poetični diskurz črpa moč iz svoje odsotnosti in je njegov bistven element prav odnos hlapec-Gospodar, potem mora biti tudi ta odsoten; prav skoz njegovo odsotnost se jedro strukture dominacije odtegne možnosti, da bi kdajkoli postalo sredstvo v rokah države in prav to je tisti faktor, ki ga dela za to najprimernejšega. Če to misel razvijemo do konca: država, ki bo uveljavila Vodovnikovega gospodarja, bo država, ki bo temeljila na svoji odsotnosti, država, ki bo zaradi tega, ker je ni.

Da bi tistim nekaj redkim bralcem, ki pozorneje spremljajo sodobno slovensko literarno proizvodnjo, podrobneje predstavil pomen Vodovnikovega pisanja, bi rad opozoril na dva poskusa, ki sta poskušala (žal res samo poskušala) iti v isti smeri kot Vodovnik: prvi je Iztok Saksida-Jakac s svojima knjigama »Kronika kralja Zambrija« (Mladinska knjiga 1979) in »Racheline spovedi drugi del«. Posebno v zadnji skuša Jakec uveljaviti postopke podobne Vodovnikovim: toda njegov Gospodar ni Gospodar s premikom, ampak se povsem nasloni na biblično, to je krščansko tekstopisje: za alternativnega Gospodarja si torej zastavlja povsem realno državno tvorbo (ki je za svoj cement uporabljala krščanstvo in jo v zgodovini poznamo kot krščansko). Zato mu prostor erotične napetosti, ki pri Vodovniku briše spolno razliko, slednjo prav vzpostavlja ter dela njega za gospodarja, ki pa je imaginaren, saj je v fevdalizmu

(kar je passe): je valpet, tod valpet brez tlačanov in biča.

Še huje pa je s fantazmagorijo M. Kovača »18. brumaire Vladimirja Iljiča Uljanova« (predvajano po valovih RŠ in objavljeno v Tribuni): v tem tekstu je pustil priti na dan vsem tistim slabostim, ki so se pojavile že v njegovem prvem romanu »Pes samotne matere:« še vedno je obseden z bolešno trditvijo, da smrti ni. Tako v njegovih tekstih nastopajo osebe, za katere vsi vemo, da so že davno mrtve (Lenin!); nihče ne umre in nihče se ne rodi. Sicer je njegov gospodar res gospodar s premikom, toda premik se zgodi na ravni imaginarnega, ali, bolje, na ravni zavestne laži: če je Jakčev diskurz značilen za valpta brez biča, potem se v Kovačevih tektih pojavlja diskurz trupla brez smrti.

III.

Ta kratka skica (kratka tako zaradi pomanjkanja materialov kot tudi zaradi kratkih uredniških rokov) naj bi služila kot nekakšen uvod v branje lirike Alojzija Vodovnika, ene najbolj tragičnih figur slovenske literature. Človek, ki je vse življenje stal ob robu slovenskega kulturnega življenja, me s svojo pojavo nikoli ni spominjal na literata, čeprav jih kot tujec tem laže razločim od ostale populacije: tiho, delovno in mirno življenje, brez izgredov v PEN klubu ali škandalov z ženskami, nič zapijanjan ali patetičnih govorov o vlogi pesnika v družbi. Sedaj, ko na moji mizi ležijo tako notranje nabiti teksti, ki mu jih, če ga ne bi poznal, nikoli ne bi prosodil, ta mož verjetno spi v svojem skromnem ljubljanskem stanovanju, sam in pozabljen, a še vedno tak, kot je bil tistega avgusta 1956, ko sva se spoznala na letovanju v Umagu: veliko stvari se je zgodilo od takrat, a kvalitativno se ni nič spremenilo.

Tu, v moji hiši v Bayreuthu, je polno tekstov slovenskih prijateljev: Leva, Dalare, Vodovnika, tudi Saksida; mož, ki jih pri vas vse premalo cenite, a so s svojo mislijo globoko posegli v evropski prostor. Zunaj nad mano in nad vso Evropo je noč; ura gre proti tretji. Kot mnogokrat doslej, tudi danes čakam jutro. Bog daj, da bi napačilo.

Eliel Kindlerer

ALOJZIJ VODOVNIK: VEČERNA PESEM

SERGEJ LEV SE SLAČI

Z mogočno Roko najprej odpne
vse čudovite Gumbe na svoji Srajci polni Miline,
ki se je je navzela od svojega mogočnega Gospodarja.
Z veličastnim Gibom jo odgrne,
da se pokažejo pogumne vojaške Prsi,
prekaljene v boju in v ljubezni, in poraščene
z zlatimi sončnimi Dlakami.

Počasi jo sleče
in z dovršenim Gibom spusti na z zlatom obrobljeni stol.
Skrivnostno, a vendar odkrito
odpne gumb na Hlačah,
katerih notranjost skriva neprecenljive in zlata vredne
Skrivnosti.

Počasi, a z mogočno Kretnjo jih začne potiskati
proti tlem, srečnim da lahko nosijo tako mogočno Božanstvo.
Kot marmorni stebri so njegove Noge, noge Angela, noge Boga,
in božanska je Kretnja, ki z zlatimi nitmi
pretkane Hlače položi na stol.
In tam stoji tedaj,
takšen kot ga je ustvarila mati Narava,
s svojo mogočno Postavo, Strah in Trepet
vsem sovražnikom,
vlivajočo Zaupanje in Toplino zvestim in ponižnim prijateljem.
O mati narava!
storila si veliko Dejanje, ko si nam, navadnim smrtnikom,
dala videti to dejanje, ki nam bo razkrilo naše stvarjenje!
In tam,
sredi gozda, sredi čudovite savane,
je ON!
Poln Moči in življenjskega Soka,
v mogočnem loku dvignjen proti nebu,
čvrst kot hrast, gibek kot antilopa.

SERGEJ LEV SE ODPRAVLJA SPAT

I.

In ko tako stoji sredi sobe,
Lep in Močan,
poln nadzemeljskega življenja
in
moči zemeljskega stvarjenja,
se njegova božanska desna Roka, mišičasta kot veja bukve,
stegne za zgornjim delom zlato rumene pižame,
ki leži blizu tistega legendarnega stola,
ki nosi njegova oblačila.
S premišljenim, do potankosti izračunanim gibom se zravna,
in jo prične počasi,
s čudovitimi, neopisljivimi Gibi natikati
nase.
Obe angelski nogi potujeta po notranjosti tega oblačila,
ki zakriva to božansko Bit-je.
In ko se neopisljivo slastni Penis, Lep in Močan,
oprime prostora za drobno režo,
ki tudi ostalemu, nizkemu in nepomembnemu svetu,
dovoli droben košček pogleda Nanj,
in ko nežna elastika tleskne okoli njegovega pasu,
prime njegova desna Roka –

v vsej
Lepoti in Božanskosti –
zgornji del tega superiornega oblačila.

Ko prečudovita Glava,
Dobra in Pravična v vsej svoji razsodnosti,
pogleda skozi drugo okno na nizki in nepomembni svet,
in ko obe mogočni,
močni in čudoviti
roki
zapustita v svojem najbolj enkratnem in nenadomestljivem delu to
Angelsko oblačilo,
katerega barva spominja na prekrasne zlate narcise,
se to le enkrat doživeto Dogajanje
prevesi v drugi del svoje božanskosti.

II.

V drugem delu tega čudovitega Dejanja,
polnega
lepote in vrlega vedenja se Noge
SERGEJA LEVA,
obute v mehke,
kot kožuh perzijske mačke nežne copate,
počasi –
a vztrajno in odločno –
napotijo k drugemu prebivališču njegove milosti,
k mehki,
udobni kot je bila postelja ludvika XIV,
postelji.

Počasi,
čisto počasi,
zleze Božanstvo v mehko kraljestvo
polno varuhov črne,
s srebrnimi iskrami posute in prebodene stvarnosti.
Težko toplo odejo počasi potegne na opisano božansko
Telo
in se z veličastnim gibom obrne na svoj desni Bok.
Božanstvo je utrujeno
in njegove od neprestanega dela težke,
kot zlato težke veke
se prično počasi zapirati
in odpirati v čudežni svet, v katerem
SERGEJ
kraljuje pravično in mogočno.

SERGEJ LEV SPI

Kadar tako mogočno Božanstvo spi,
se vi,
ponižni in zvesti služabniki,
v vsej svoji nepomembnosti in majhnosti
UMAKNITE!

Umaknite se daleč stran na rodovitna polja
in jih obdelujte skrbno in s srcem,
v veri, da bo imel vaš veliki Gospodar
najboljšo in najlepšo hrano.
Skrijte svoja bedna telesa,
ki so proti Gospodarjevemu
kot drobna trščica proti tisočletnemu hrastu,
kot poljski slak proti pragozdnim lilijam,
Telesca, zavita v bele raztrgane cunje,
zaudarjajoča po znoju in smradu iz domačih hlevov!
UMAKNITE SE!

Prepustite prostor,
prepotrebni prostor
zvestemu ponižnemu sužnju s palmovim listom,
v opravi in dišavah,
kot se za gospodarjevega spremljevalca spodobi.
Sužnju, ki bo vašemu gospodarju in učitelju,
vašemu Dobrotniku,
vaši Luči
hladil razgreto čelo,
oznojeno od napornih pomembnih misli,
od drugih dejanj . . .

C: NAČRT ZA DELO DR. SERGEJA LEVA

Zapuščina Dr. Sergeja Leva je za vsakega, ki se je bo bil lotil, predstavljala po eni strani neprebojen blok (sama v sebi dovršena celota, ki se ne daje nobenemu nalaganju več kot lik somoške Here?), po drugi strani mikaven objekt, ki se v nobeni točki ne more opreti na nek empirični sklop, kolikor se je brez zadržka proizvedel kot »pena«, »vrhnje« neke nove znanosti, ki si lasti ime Levizma. Pustimo ob strani vprašanje, ali Levizem zadosti vsem pogojem, ki neko prakso napravijo za znanost. Samo mimogrede: en pogoj, ki levizmu daje statut znanstvenosti, je prav gotovo naprava, ki levizem prakticira: INSTITUT. In prav INSTITUT me tudi v vsem pooblašča kot dovolj kompetentnega v stvari levizma (za stvar levizma), da se mi je prepustilo v skrb nalogo, ki je osrednejša pomena za pričujoči sklop: ureditev zapuščine.

Kar zadeva samo urejevanje, lahko rečem, da je prvi, še vedno »pripravljalni« del naloge za nami. In priznam, da sem bil v zadregi, ko je vse kazalo, da zbrani material (ki je zares obilen) ni drugega kot kup na brzino skupaj zmetanih fragmentov, ki – vsaj ne prvi pogled – le s težavo tvorijo neko celoto, ki ji bomo koncemkoncev rekli ZBRANI SPISI Dr. Sergeja Leva. Šele potem, ko je to »zmešnjavo tekstov« uspelo identificirati s posameznimi obdobji Dr. Sergeja Leva (obdobji, ki so si mnogokrat in v mnogočem protislovna), se je dalo (naknadno kajpak) postaviti na noge urejeno celoto (deli, ki korespondirajo med seboj, del, ki korespondira s celoto), pokazati na razvoj misli in dela Dr. Sergeja Leva, konceptualizirati odločilne prelome tekom njegove poti itd. Pa še ni bilo to vse, kar je zahtevala naloga: vseskozi sem imel opraviti z nekim preostankom, z nečim, kar je očitno štrlelo ven iz te celote, kar se na noben način ni vklopilo vanjo; rekli bomo, da je bil nek sklep tekstov, ki je bil očitno heterogen element v sklopu kot celoti Dr. Sergeja Leva. Odločitev o tem, kako ravnati s tistim, kar se ne ujame v celoto, je imela izbrati med dvema možnostima:

a) prav vsi teksti, ki se ponašajo s podpisom Dr. Sergeja Leva, so elementi Celote, ki se tvori kot Zapuščina Dr. Sergeja Leva. Raznorodnost tekstov in očitna razlika med njimi je še največ stvar »površnega preleta«. Z drugimi besedami: poglobljeni študij tekstov Dr. Sergeja Leva bo na nekem nivoju, ki nam je danes še nedosegljiv, pokazal na nedvomno povezavo med VSEMI teksti Dr. Sergeja Leva iz nekega poljubnega obdobja in omogočil realizacijo povezave med (spet) VSEMI obdobji Dr. Sergeja Leva. To prvo možnost so na sestanku Pisarne ALEPH z dne 18. 6. 81 zagovarjali mladolevovci, predvsem Zdenka Štrukelj in Andrej Ščurk. Njuna teza je bila v kratkem tale: vse, kar se podpisuje z imenom Dr. Sergeja Leva, je nedotakljivo – že zaradi dolžnega spoštovanja do avtorja – kolikor lahko rečemo, da za

verodostojnost celote nimamo nobenega drugega jamstva mimo imena, ki to celoto sploh šele omogoči. In ne samo to: genialnost Sergejevega dela je – po mnenju mladolevovcev – prav v tem, da je tekom pisanja uveljavil »strategijo izmika« (Andrej Ščurk) politiki, ki naj zagotovi brezprizivno čistost tako njegovega literarnega kot teoretskega snovanja. In dokaz: Dr. Sergej Lev naj bi tekom svojega življenja niti enkrat ne prišel v konflikt z oblastmi, ne glede na barvo zastave. Seveda ob sklicevanju na »shemo štirih obdobji«, ki jo je izdelala Zdenka Štrukelj in ki ne upošteva, recimo temu, zahodnih obdobji Dr. Sergeja Leva. Razumljivo je, da starolevovci nismo mogli pristati na tako očitnega podtaknjenca, ki sta ga ponujala Štrukljeva in Ščurk. Ta možnost je bila torej že na tem sestanku takorekoč vnaprej razveljavljena.

b) noben izmed materialov, ki smo jih našli podpisane z imenom Dr. Sergeja Leva, ni že vnaprej element množice Zbranih Del. To bodo postali šele tekom naše intervencije, celota *bo bila* prizvedena, če naj se tako izrazim. Predvsem pa ni nobenega jamstva, da ob rezultat, ki ga bomo dobili, res CEL. Prav nasprotno: vedno ostaja vsaj načelen sum, da nekaj elementov »ni pravih« in obratno. Prav dela Dr. Sergeja Leva so v te pogledu zelo poučen primer (ki »obstoji sam zase«): celota/dela Dr. Sergeja Leva so toliko časa poljuben seštevek tekstov, kolikor časa se ne zagotovi, da je vsaj en sklop, ki »pade ven«, ki se »ne ujame«. zato raziskava ne more potekati »od zgoraj navzdol«, torej od celote, ki naj bo, prek poglobljenega študija, opora za povezavo vseh elementov med seboj (načelo istovetnosti – vsak element Dela Dr. Sergeja Leva mora vsebovati vsaj en element, ki bo korespondiral z elementom vsakega izmed elementov množice Zbranih del itd.; tako da se navsezadnje moramo izgubiti v »elementih«, razen če ne vpeljemo – naknadno – nek instrument, ki naj nam pomaga iz zadrege, da, skratka, prek te naknadne intervencije uspemo »obdelati koncept«, temveč mora izhajati od podmene, da zbrani materiali, ki se vsi podpisujejo z imenom Dr. Sergeja Leva, še niso nobena celota, da bo ta celota – kolikor je pač – bo – šele naknadno.

Odgovoriti pa je treba še na tole vprašanje: kaj je tisto, kar potemtakem zagotavlja nekemu tekstu, da bo res element te proizvedene Celote? In še: ali ni, če uberemo to pot, odločitev v celoti povsem prepuščena bolj ali manj arbitrarni odločitvi urejevalca zapuščine, ki ga bodo vodila predvsem osebna nagnjenja in podobno.

Oba ugovora je mogoče dati v kraj že s temle: prav tu ima svoje mesto dolžno spoštovanje imena Dr. Sergeja Leva, šele tu pride do veljave sam podpis Imena. Ugovora sta možna samo, če predpostavljamo, da je Ime povsem notri, da skratka menimo, da

je edini nevprašljivi element Celote, saj se prav prek njega (na očitni ravni) prireja Istovetnost. Toda, že s tem, da Ime pod-pišemo in ne preprosto pri-pišemo, ga izpostavljam (ali: nas izpostavlja), »damo ven«, saj končno samo tako dobimo spričevalo za vse tisto, kar Ime pod-pisuje; tako da je, paradoksalno, prav ime, ki naj bi bilo že vnaprej nevprašljivo, tisto, ki Celoto takorekoč spraša, ne da bi hkrati samo ušlo temu »spraševanju«, ni nobena vnaprej zagotovljena istovetnost (kar deli istovetnost), temveč je »vse razlika« (ki ji, mimogrede, naprtimo vse tisto, kar ni ona sama).

* * *

Izvršni odbor Pisarne ALEPH e v celoti podprl ta drugi predlog, podprla pa ga je tudi starolevovska

večina. Ta odločitev Izvršnega odbora je bila tudi »neposredni povod« za razcep, ki je še isti dan razdejal Pisarno ALEPH in nekaj dni zatem osnoval INSTITUT, KATEREGA JEDRO TVORIJO IZKLJUČNO STAROLEVOVCI. Akcijo, ki ima za nalogo raziskavo zapuščine Dr. Sergeja Leva, je odtlej v celoti vzel nase INSTITUT, ki ima hkrati v posesti vse pravice za izdajanje Del Dr. Sergeja Leva in vsa pooblastila v zvezi s presojo o tem, katera Dela so v resnici tista, ki jih je napisal Dr. Sergej Lev; namreč: posebej v primeru Del Dr. Sergeja Leva je bila potrebna vsa pozornost, če smo hoteli ločiti »zrno od plev« kot se temu reče. Vsi vemo, da se še noben velik pisec, in Sergej Lev je to vsekakor bil, ni izognil temu, da se ne bi našli posnemovalci, ki so računali, da bodo skoz izkoriščanje kakega izmed »velikih« imen našli kaj zase – če ne drugače, vsaj naknadno.

PRVO LJUBLJANSKO OBDOBJE (Obdobje mladostne lirike)

(1. 9. 1930–18. 6. 1937)

To obdobje spada med najbolj problematične, saj se predvsem nanj navezujejo mladolevovci, medtem ko ga starolevovci (med katere spada tudi avtor teh vrstic) obravnava zgolj kot preseženo, a nujno fazo. Eden od vzrokov za spore je verjetno že v dejstvu, da tedaj dr. Lev ni nikjer objavljaj, tako da so nam edine oporne točke pri raziskovanju pripovedovanja prijateljev (Veselič, Vodovnik, Ščurk), njihova prijaznost in pripravljenost, da nam odstopijo rokopise dr. Leva, ter (morda najpomembnejši vir podatkov) zapuščina Franca pl. Škrobaršiča, ki jo hranijo v semeniški knjižnici (signatura od GRV T-24/3-41 do HMT U-55/1-703).

Pri raziskavah, ki sem jih opravil spomladi in poleti 1981, mi je uspelo zbrati dvanajst pesmi (šest sem jih našel zataknjene v Škrobaršičevem dnevniku, po tri pa sta odstopila tov. Rudi Veselič in Andrej Ščurk, pri tem pa vemo, da hrani profesor Vodovnik vsaj deset zgodnjih Levovih pesmi, vendar želi, da jih objavimo šele po njegovi smrti), ki sem jih razporedil po treh obdobjih:

1. Obdobje nábožne lirike (1930–32)

obsega šest pesmi, najdenih pri Škrobaršiču. Ob tej priliki bi rad opozoril na lik župnika Škrobaršiča, ki je od leta 1925, pa vse do svoje smrti 1942, kazensko (ljubezenska afera s kuharico na Vačah) služboval na Polšniku; Sicer prepričan katolik, je bil močno navezan na svoje ljudstvo: tako je ustanovil polšniško Kmetijsko-pospeševalno zadrugo, ki je, kljub pritiskom starojugoslovanskih oblasti, obratovala vse do začetka vojne. Tedaj se je, že ves bolan in kljub izdajstvu cerkvenih krogov, odločil podpreti partizane ter jih oskrbovati s hrano in skrivati v svoji topli gredi (Dokumenti NOB, str. 19873–19896); njegova smrt 1942 (po uradnem zdravniškem sporočilu sta

bila vzrok heksametrija in starost) pravzaprav še vedno ni razjasnjena. Ob vsem tem delu za narodov blagor, pa Škrobaršič ni pozabljal na svojo osnovno nalogo, namreč skrbeti za duševni razvoj svojega ljudstva. Vodil je nedeljsko šolo (podatke o tem hrani arhiv škofijskega nuncijata) ter okoli sebe zbiral za ministrante posebej talentirane dečke, ki jih je potem na svoje stroške pošiljal v Ljubljano v šolo. Tako ni nič čudnega, da je že zelo zgodaj zapazil talente mladega Sergeja (v arhivih polšniške fare se je ohranil podatek, da je Sergej Lev, sin Franceta in Ane Lev, rojene Rupel, prvič ministriral 7. 11. 1925) ter pregovoril starše, da so ga poslali v šole v Zagorje in Ljubljano. Pri tem jih je seveda sam izdatno finančno podprl.

To je že skoraj edino, kar lahko konkretnega pove mo o odnosu Škrobaršič-Lev; vse ostalo bodo gole hipoteze, saj so vsi, ki bi o tem lahko kaj več povedali, že pomrli, pisanih dokumentov pa se, razen Škrobaršičevega pisma Levu (odstopil nam ga je tov. Veselič), ni ohranilo nič več. Pismo objavljamo v celoti:

Predragi!

Včera j sem bil pak tvoje pismo prejel ino ti sedaj urno odgovarjati hitim. Na skrbna vprašanja tvoja moram ti povedati, da so tvoja mati pri zdravju; vsak dan v cerkvi pridno molijo ino k ravico na pašo ženejo. Njihova lica v zdravju ino ljubezni do Boga žarijo. Sploh je v deželo pomlad priderčila: v sreči vsesplošni kmetič obdelovati polje hiti. Verhovšček je hčer svojo, Jerico zalo na ponudbo postavil: Kajžarjev Tone je urno zgrabil. Srečno sem v bogu združil oba. Sedaj je v naši vasi vsevdilj sreča doma. Vladata poštenost in Bog: za tvojo se dušo v mestu ujeta bojim.

Zato mi je tembolj srce zaigralo in v veselju pre-silnem zadegal pero visoko sem v zrak, ko pesmi sem tvoje prebral. Pohota ljubljanska te spridila ni: še vedno se duša ti v Bogu iskri. V mestu ter-peti, to velika je reč: ak'pesem umeješ zapeti, skušnjavca ubraniš se z njo. Dekletam se izogne človek tako: če gospod hočeš postati, le misli na to. Al'sinko: življenje ni ječa, kot poje poiet; z obla-kov nam Bog vsakdan svojo milost deli. Ko v duši prepad zazija, na mater se spomni precej! Mati in Bog naj ti vodita pot! Domačije pozabiti nikdar se ne sme: Slovenca v pesem ujeti, to bodo življenja ti cilj. Ko v samoti terpiš, terpiš za narod svoj; ne boj se, tega pozabili ne bomo nikdar. Besedo nare-di, v pesem ujemi, spusti v nebo! Mesto zapusti, študij zvrši, na Polšnik se vrni, pak pesmi tu kuj! V nebo se vzpni in nas z njimi obsuj: tu mati, tu Bog, tu narod je tvoj; kaj lepšega še hoče poiet? Polšniški župnik tu čaka te tvoj: starost ga muči, heksametrija perganja, v življenje ujeda ino se v pisma zajeda. O daj Bog, da dočakal bi dan, ko fa-ranom bi svojim v prozi mašo odpel. Al'vedi, da z lahkoto se umaknem, prižnico izpraznem, ko s ta-larjem ozaljšan se vrneš domov, fantiček zlati ti moj! Nocoj molim zate molitev sveto šepetaje, v meni čisto prebiva serce: škrjanček na pragu žgo-li. Tebi pozdrave pošilja, grehove preganja, spoz-nanje pripravlja ino se skromno ti klanja tvoj

Frane Škrobaršič

Iz njega lahko potegnemo dva sklepa:

1. škrobaršič je želel, da bi ga Lev nadomestil kot župnik na Polšniku. Očitno je edino njega smatral za sposobnega naslednika; njegovi računi z Levom to-rej le niso bili tako nesebični. Predvsem zaradi tega je moral vplivati na fantov duhovni razvoj, ga obdr-žati v vodah krščanstva in nikakor ne dopustiti, da bi mladega Sergeja pritegnilo mestno življenje.

2. Škrobaršič je bolehal za milejšo obliko heksamet-rije (doloris oratio metrica), boleznijo, ki je razsajala zlasti med francoskimi župniki proti koncu 19. sto-letja (o tem Jean-Pierre Augert, *La hexametrie en France*, Editions Gallimard 1971). Gre za obolenje, tekom katerega postane delovanje Drugega tako mogočno, da lahko človek govori le še v verzih, v za-dnji fazi pa zgolj žvižga koračnice in maršira. Škro-baršičeva je bila očitno precej mila, saj pismo ni pi-sano v heksametru, ampak preskakuje različne rit-me.

Verjetno gre predvsem tu iskati vzroke zato, da so prve Levove pesmi nabožne in pisane v strogi met-rični shemi. Tu ga še povsem obvladuje sklop mati-domovina-bog, vendar pa pazljiv bralec lahko opazi momente razkroja (nanje me je ljubeznivo opozoril profesor Saksida-Jakac): gre predvsem za zadnji dve pesmi, »Rad te imam iz duše dna« in »Kraljica angelska«. Verjetno sta nastali že v Ljubljani, v aloj-zijevišču, ko je bil Sergej daleč proč od matere. Ob tem moramo upoštevati, da je začel zoreti tudi te-slesno, da je dosegel leta, pri katerih so njegovi nešo-lajajoči se vrstniki že vedeli, kaj je ženska. Kot glo-boko čutna natura si je moral za to poiskati na-domestilo; našel pa ga je prav v Mariji. Ta mu je po-menila Žensko, nadomestilo, ki se mu je sicer limit-no bližal, a ga nikoli ni mogel ujeti, vedno ga je iskal,

pa nikoli našel. To ga je končno pripeljalo do tega, da je Žensko izenačil z bogom: od sklopa mati-do-movina-bog je ostala zgolj Marija. Seveda se je s tem popolnoma spremenil njegov koncept poezije: poča-si je začel opuščati strogo metrično shemo, njegov odnos do Marije se je začel zgubljeni v čistem odnosu do ženske, ki je začel prodirati v vse pore njegovega življenja.

2. Obdobje zlitja Ženskega z Jazom (1932–1933)

Tudi za ta čas imamo kaj malo konkretnih zgodovin-skih podatkov. V arhivu ljubljanske realke beremo, da je dijak Sergej Lev dobival najvišje ocene, pred-vsem pa je blestel v matematiki in veronauku; bi je tudi zgled zglednega vedenja. Verjetno se je tedaj začelo njegovo prijateljstvo z Alojzijem Vodovni-kom (ob tem velja opozoriti na tekst mojega nem-škega kolega Eliela Kindlererja, ki obravnava Vo-dovnikovo, do sedaj še neobjavljeno liriko tega ob-dobja); Miha Kovač je v arhivu telovadnega društva orel našel podatke, da se je dr. Lev vanj včlanil mar-ca 1932 ter se udeležil velikega zleta v avgustu na Bledu; zanimivo je, da se istega zleta udeleži tudi Mi-lena Rohrman, njegova kasnejša življenjska druž-ica. Kaj se je tam dogajalo, ne vemo in verjetno tudi ne bomo izvedeli, vendar nekateri zanki v Levovi li-riki kažejo na to, da se je njuna ljubezen vžgala že te-daj.

Sergej Lev je namreč začel pisati pesmi v nevezani besedi. Marija, ki mu je prej pomenila gonilo življe-nja, se je ponotranjila; namesto nje se je vzpostavil Sergej (zanimivo bi bilo proučiti, v kakšni povezavi je to obdobje z letom 1941, ko je v časopisu *Blonde-Arier-Blatt* objavil članek »Nazissmus and Nazis-smus«). Tako ni bilo več nobenega zunanjega merila za vrednotenje sveta: Sergej je postal sam svoj (njegov) bog, ki je določal strukturo svojih (njegovih) stavkov in besed: svet se je pretakal skozi njega (samega sebe) kot velika, široka reka. On je bil njen jez, lep v svoji lepoti, nedotakljiv v svoji moči. Kot tak pa je vedno ostal človek, mož, mladenič s svojo potrebo po ženski: v trenutku, ko je na mesto Marije stopil on sam, je odprl prostor konkretni ženski ose-bi. Vendar to ni mogla biti vsaka ženska: po eni stra-ni bi morala razumeti veličino njegove notranjosti, poslanstvo, ki ga je imel v svetu, po drugi strani pa ga ne bi smela uklepati v ječo vsakdanjega življenja (spolnost, kariera), ki se je Sergeju tako gabila. Zdi se, da je bil v tem času precej osamljen; tako piše Andrej Ščurk v članku »Tegobne poti mojega slav-nega sošolca in prijatelja« (*Prosvetni glasnik*, 1963/2, str. 12–19), da je Sergej pomladi 1932 zelo rad sam zahajal na Rožnik in posedal na klopi pred cerkvijo. Izogibal naj bi se tudi ženski družbi, govoril pa je le z redkimi prijatelji. Isti avtor pripominja, da naj bi to stanje trajalo do avgusta, potem pa je Sergej začel postajati bolj živahen, opustil je svoje pohode na Rožnik, popoldne pa včasih izginil neznan kam. To se presenetljivo pokriva s Kovačevem odkritjem (gl. Miha Kovač, »Struktura udeležencev na orlovskem zletu na Bledu,« *Etnolog* 1979/1–2); menim, da tu že lahko tvegamo hipotezo, da je dr. Lev prav tam sre-čal svojo življenjsko družico in da so se tedaj že za-

čeli njuni zmenki. Na to nas jasno navaja tudi pesem »Nikoli ni nikogar« (po mojem mnenju najlepša ljubezenska pesem slovenske poezije), ki jasno osvetljuje tudi njun ljubezenski odnos, srečanje dveh globoko čutečih osebnosti, znotraj vulgarnega in barskega sveta. Tu se počasi začne krhati tudi Sergejeva zaprtost vase; svet, ki je bil prej zgolj široka reka, ki se je pretakala skozenj, brez smisla in brez cilja, je končno zaslutila svoj cilj, svoje morje: ali, kot je zapisal v pesmi »Nikoli ni nikogar«:

gori obzorje,
letijo leta
v prazno,
slutim te . . .

3. Falično obdobje (1933–7. 7. 1934)

Je najbolj problematično, saj pomeni tisto križišče, kjer se stikata starolevovska misel, ki ga razume kot obrat v življenju in delu dr. Sergeja Leva ter mladolevovski revizionizem kot utelešenje evolucionizma, ki to fazo jemlje za potrditev vsega njegovega dotedanjega dela. Toda, videti je, da že sama zgodovinska dejstva govorijo v prid starolevovcem, saj se v novembru 1933 ob torkih zvečer v kavarni Evropa začno redna srečanja Podbevška, Bartola, Ščurka in dr. Leva (več o tem: prof. Marja Borštnik, »Literarno življenje predvojne Ljubljane«, Mohorjeva družba 1977). Povsem jasno je, da prijateljevanje (ki je trajalo vse do njegovega odhoda na služenje vojaškega roka v Sombor, 7. 7. 1934) s tremi najvidnejšimi predstavniki slovenske literaturne avantgarde, ni moglo biti zgolj prehodnega značaja, temveč je določevalo vse dotedanje obdobje. Njegovo življenje je vse bolj povezano z mestom, ki seveda zanika vse vaše vrednote: rodni Polšnik, Škrobaršič, misel na duhovniški poklic vse bolj tonejo v pozabo. Po pripovedovanju tov. Rudija Veseliča se je tedaj začel Sergej oblačiti bolj športno, včasih se je skupaj z Mileno pokazal tudi na ulici, v alojzijevišču je postal vse bolj nestrpen do svojih prijateljev; po nekaterih pripovedovanjih se je neko soboto zvečer pojavil celo na plesu Ženskega društva v kavarni Zvezda. Vsi ti zunanji znaki pa so najavljali predvsem notranjo spremembo, ki ji lahko sledimo v nje-

govi liriki: če se je njegovo snovanje prej razvijalo v jasno začrtani liniji: mati, domovina, bog-Marija-Sergej, sedaj celotna, k idealu naravnana struktura razpade.

Oglejmo si primer, ki je hkrati tudi edina znana ohranjena pesem iz tega časa:

Brez miru okrog divjam,
prjatli vprašajo me kam?
LUULAAAAAAAAAAAAAT!

Prvo, kar tu opazimo, je oster prelom s tradicijo, saj se dr. Lev norčuje iz znamenite pesmi dr. Franceta Prešerna, kar je v skladu s težnjami literarnih avangard. Vendar bi pesmi naredili nepopravljivo škodo, če bi jo zvedli zgolj na ta nivo; njena zadnja vrstica je en sam grozljiv krik, ki je krik falosa. Organ, ki hkrati služi za razmnoževanje (ter je s tem ena najpomembnejših naprav narave) in izločanje,« je hkrati vsi pomeni, obči ekvivalent pomenov, in prav zato vselej brez pomena,« kot kot piše Zdenka Veselič-Žerjav (Problemi 1981/208, str. 72–74), dobi v tem obdobju za dr. Leva izjemen pomen. Zdi se, da je ravno v tem obdobju postal njegov odnos z Mileno Rohrman bogatejši za eno kvaliteto: resnice ne išče več v bogu, Mariji ali samem sebi, temveč se osredotoči na tisto točko, kjer se križajo po eni strani težje njegovega duha, po drugi pa potrebe telesa. S tega mesta ni možno pisati več poezije, saj se mu resnica neprestano ruši sama vase; ker pa si še vedno želi vzpostavljati resnico, lahko samo še kriči (na to Levovo obdobje se navezuje tudi knjiga dr. Tineta Hribarja, Resnica o resnici, založba Obzorja 1981). Tako smo prišli do konca liričnega obdobja dr. Leva. Od tu naprej je šla njegova pot strmo navzgor; delno so jo prekinila le leta vojaščine. Odnos z Mileno postaja vedno bolj skladen (kronala sta ga v poroki 1937). Njegova pozornost pa je vedno bolj veljala teoriji in politizaciji vsega človeškega početja. Prav to razsežnost povsem zanikajo mladolevovci in ostajajo v najboljšem primeru na pozicijah dr. Leva iz pomladi 1934, na nas pa je, da pokažemo na ogromen skok, ki ga je od tedaj napravila misel dr. Leva. Kajti, šele z upoštevanjem njegovega celotnega življenja in dela lahko relevantno vrednotimo tudi to obdobje.

Teksti prvega ljubljanskega obdobja

MIHEC GRE NA BOŽJO POT

Mihec gre na božjo pot
v daljno mesto Betlehem
mimo mest in bornih koč
v tiho sveto noč . . .

Oj, ta pot vam je vesela
preko polj in gozdov snežnih
čaz pobočja bela.

Kdaj te vendar že zazrem,
srečno mesto Betlehem?
Kdaj zazrem premilo božje dete,
da poljubim mu ročice svete?

Nad hlevčkom betlehemskih
prelepa zvezda zagori.

Hlevček v lučicah odseva,
nad njim pa zbor krilatcev peva,
lepota čudorajska se preliva,
kjer v jaslih Dete božje sniva.

Jezušček odpre oči
in se Mihcu sladko nasmeji.

Razprostre ljubo ročice,
oj male drobcene ročice,
in v Mihčevo srce ihteče
nasuje polno tihe sreče.

IMEL JE SVETI FRANČIŠEK OVČICO

Imel je sveti Frančišek ovčico.
Povsod mu je sledila.
Kadar je Frančišek molil –
je z njim molila.

Kadar so bratje v koru peli –
je poleg Frančiška stala
in pobožno meketala.

Njena volna je bila kot biser čista –
kot Frančiškove svete roke,
kot njegovo nedolžno srce.

Imel je sveti Frančišek ovčico.
Do konca mu je zvesta ostala.
Ko je Frančišek umrl –
je ovčica zaspala - - -

Bratje so jo budili,
pa je niso mogli zbuditi.

Frančišek je odšel v nebesa –
ovčica mu je hotela slediti
in z njim pred božje Jagnje
pobožno poklekniti.

RAD TE IMAM IZ DUŠE DNA . . .

Tiho stopa preko polja;
družba jo spremlja angelska.

Krog nje vse skrivnostno kipi,
cvetje se ji ob nogah smeje.
Nad njo dehte oživele drevesne veje;
ptičkov roj Mariji v čast žvrgoli.

Srečal sem jo sredi livade,
ko božala je bilke mlade
in z nebeškim jih žarom zlatila.

»O mati mila!«
Kriknil sem in padel na obraz,
pa zaplakal sem na glas
od preobilja nepoznane sreče.

»O mati mila!
Vse svoje življenje hitim za teboj.
Veš – Mati – kako je z menoj:
Solze mi po licih vro;
radi grehov mi je hudo.
Rad te imam iz duše dna,
Kraljica mojega srca.«

Blaženo se je nasmehnila.
Šla je preko polja
in z njo vsa družba angelska.

Meni pa je pelo srce
in klical sem čez dehteče polje:
»Rad te imam iz duše dna,
Kraljica mojega srca!«

NEKATERI LJUBIJO ZABAVE

Glej jih!
pedenj možičke in pedenj žene,
ki se
gibajo in sovražijo
ljubijo in posiljujejo
umirajo in rojevajo.
Nekateri se borijo.
Nekateri umirajo junaške smrti.
Nekateri ustvarjajo, a kaj
ko so vsi le trenutki v
kolesju časa.
Morda bomo dovolj veliki, da bomo videli iz meg-
le.

PESMICA ZA RIBICO

V akvariju je med algami
plaval srebrna ribica.
Umetna luč je
ustvarjala nejasno svetlobo,
ki je po svojem okusu
spominjala na svobodo.
Ribica je z svojem gibanju
oživila vodo,
ki je s plahutanjem alg
ustvarila odtenke
rjave barve mesarskih pomočnikov
in rumenih integralov.
Stali smo okoli
posode in skušali
z vodnimi bolhami
privabiti ribico k sebi
žal je bilo med nami
STEKLO

NIKOLI NI NIKOGAR

v večnem zvonjenju
se zlile so kupole cerkvam
brez solz ostril sem vid in sluh
dolgo sem čakal prišla si kasno.

spremeniš svoj lik
strah me je
te slutim
kako obzorje sije

gori obzorje,
letijo leta
v prazno,
slutim te

MODERNIZACIJA

brez miru okrog divjam,
prijatli vprašajo me: 'kam'?'
LUUULLLAAAAT!!!!!!!

I.

Čeprav je na prvi pogled to obdobje Dr. Sergeja Leva še najmanj problematično, saj bi kdo rekel, da poteka bolj ali manj linearno, pa je vseeno v zagati tisti, ki se loteva prikaza tega dela Dr. Sergeja Leva. Na kaj naj stavi raziskovalec dediščine, ki bi hotel mimogrede postoriti še kaj, kar zadeva uvodne korake za analizo, katere korake bo podvzel, da bo čim manj materiala spregledanega, hkrati pa naj bi interpeticija ne zadržila vratu sama sebi, izognila naj bi se vsem preprekam, ki so hkrati ugodnosti meta-pozicije, katere varna distanca bi nam (vsem navkljub in vseskozi) zagotavljala, da tisto kar počnemo, kajpak vseskozi opravlja s predmetom, katerega navzočnost (niti za hip ga izgubiti spred oči . . .) bodi hkrati jamstvo, da »smo pač rekli vse glede zadevnega predmeta«. Drugače rečeno: kako naj se lotimo težavnega posla, ne da bi se spotaknili kar ob lastni nogi, če se izrazim po pesniško.

Vemo že, kateri so bili razlogi, ki so navedli Dr. Sergeja Leva na pot, ki se (za nas, ker ne bomo prezahtevni) konča enkrat v Heidelbergu, drugič v Istanbulu. Pustili bomo ob strani tudi t. im. študentska leta v Heidelbergu, ker je to obširneje, in drznem si reči, bolj primerno, opravil že B razdelek (glej: »načrt za življenje Dr. Sergeja Leva«, pričujoči izbor, str. in dalje). Pač pa bomo za začetek posvetili vso pozornost dvema dogodkoma, ki se pripetita takorekoč istočasno; prvi dogodek smo odkrili po naključju, drugi predstavlja enega izmed prelomov v delu Dr. Sergeja Leva. In čeprav je poudarek upravičeno lahko na strani istočasnosti, pa vendar ni odveč, če spomnimo, da prvi drugega malce prehitava: za nekaj dni. Prav na kratko moramo opisati okoliščine, v katerih oba dogodka najdeta svoje mesto: »spodnja meja« naj bo diploma Sergeja Leva; 14. 6. 1940 je diplomiral iz teme »Psihoanaliza in literarna teorija« na stolici za filozofske vede heidelberške univerze, pri Prof. Rüstowu. Od jeseni istega leta dela kot asistent na isti stolici in pri istem profesorju (s katerim ga je, mimogrede, vezalo več kot zgolj Isti stan; op. p.). Verjetno ni treba posebej naznačevati, kako se je v tem času že razmahnil Hitler. Toda konec leta 1940 je želel Sergej še stati ob strani »kot da se me ves ta ropot okoli mene sploh ne tiče«. Kako hitro se včasih menjajo položaji!

Vsa pričevanja, ki zadevajo ta čas, nas skupno pričujejo, da je Sergej Lev svoje delo asistenta opravljal več kot zglodno; še naprej je razvijal tezo, ki jo je postavil že v svojem diplomskem delu. Potem pa je sledil bliskovit preobrat. Tega celo natančno lahko datiramo: gre za 29. februar 1941 leta. Ta datum namreč nosi pismo, poslano Sergeju in ga imamo povsem upravičeno za eno izmed najpomembnejših (in hkrati najlepših) pisem v celi zapuščini Dr. Sergeja Leva. Prva domneva, kar zadeva pismo, je bila, da ga je napisala Sergejeva žena Milena. Ta do-

mneva je celo dolgo časa veljala za edino veljavno in kajpak neizpodbitno. Toda, lahko si je predstavljati presenečenje, ko je, kmalu po smrti Dr. Sergeja Leva, ob priliki pregledovanja zapuščine, vdova Milena izjavila, da tega pisma NIKOLI ni napisala, še več: ves čas sploh ni vedela, da obstaja, čeprav je imela pregled nad celotnim Sergejevim delom. Ta izjava je kajpak močno zamajala naše načrte, to pismo neznane pošiljateljke je vrglo povsem novo luč tako na Sergeja Leva kot tudi na njegovo delo. Vse dotlej je namreč veljalo, da je Sergej Lev celo življenje živel bolj ali manj asketsko, da skratka na njem ni madežev, ki bi kazali drugam. Prvi hip smo imeli za sprejemljivo, da je pismo podtaknjeno, da predvsem hoče na silo vreči slabo luč na velikega znanstvenika in pisatelja. Ta domneva je imela svoj izvor po eni strani v Mileni Rohrman, ki je trdila, da je »predvsem neokusno in prav nič spoštovanja vredno delo, ki brska po intimnostih moža, ki je nedavno tega umrl, povrh pa nikjer ni eksplicite razvidno, da gre res za Sergeja. Lahko bi bil po sredi nek drug Lev, ali pa je to, kar preprosto, ljubkovalno ime za nekoga Drugega.« Mladolevovci so po drugi strani zatrjevali, da je pismo neznane ženske »prazen nesmisel, o katerem ni vredno izgubljeni besed.« Priznati je treba, da smo spočetka tudi mi nasedli tem, sicer sila skopim, toda na prvi pogled prepričljivim domnevam, čeprav je že takoj vzbudilo pozornost predvsem vztrajno zanikanje relevantnosti tega pisma. Potem pa je podrobnejša raziskava, storjena v samem Heidelbergu, pokazala, da ni prav nobene verjetnosti, da tako pismo ne bi moglo biti napisano, še več: nekateri Sergejevi kolegi s heidelberške univerze so se razločno spominjali neke študentke, ki je bila vpisana v letniku, kateremu je predaval tudi Dr. Sergej Lev in neki Hermann Füller je celo vedel povedati, da ju je večkrat videval, ko sta skupaj pohajkovala ali pila čaj v »Kaffeetrommlu«, nasproti Univerze. Kako je bilo študentki ime in če je preživela vojno viхро, tega ni vedel povedati nihče. Toda, kakorkoli že, to napotilo nas je vodilo k drugemu, ki se skriva v izjavi Milene Rohrman: da je pogosto omenjeni Lev v pismu »kar preprosto ljubkovalno ime za NEKOGA DRUGEGA«. Katerega drugega? Na to vprašanje Milena Rohrman ni znala odgovoriti. Ob vsem potrebnem obziru do ženske, ki je dolgo vrsto let spremljala velikega znanstvenika in pisca, pa vendar ne smemo in ne moremo mimo tega, da bi zanemarili resnico. Vprašanje, ki se ponuja samo od sebe, je potemtakem tole: kaj pa, če je ta »NEKDO DRUGI« druga scena, na kateri igra svojo vlogo tisto, kar se ima za Sergeja Leva, ki je samo nekaj dni po tem usodnem pismu začel pisati svoj prvi veliki tekst »Narzissmus und Nazissmus«, ki hkrati reprezentira prvi rez v delu Dr. Sergeja Leva (rez, ki se bo kmalu ponovil, ali morda bolje, nadaljeval v delu »Politiško pesništvo – pesniška politika«); Sergeja Leva, ki se je, ne dosti kasneje, pred udarci zatekel

v duševno strtost, katere simptomi bi še najbolj ustrezali simptomom, ki jih poznamo pri t. im. nevrozi strahu. In tako dalje. K vsemu temu se bomo še vrnili.

Neposredni povod za pisanje teksta »Narzissmus und Nazissmus« ponavadi nahajamo v nemškem napadu na Francijo, na deželo, »katere kulturo in omiko sem tako zelo spoštoval, da te grobe žalitve pač nisem mogel mirno prenesti« kot je ob neki priložnosti dejal Dr. Sergej Lev. V analizi se je Lev nasljal predvsem na »dva velika teksta, ki sem ju takrat pomno študiral: na ‚Množično psihologijo in analizo jaza‘ ter na ‚Mojzesa, njegovo ljudstvo in monoteistično religijo‘, torej na dve deli, ki sta me takorekoč vodili, po eni strani, v odkrit spopad z nacizmom, po drugi strani pa v duševno strtost, ki me je najbolj prizadevala v Istanbulu.«

Vzorna analiza, opravljena v »Narzissmus und Nazissmus« (razprava je bila objavljena v tedniku *Blonde-Arier Blatt*, Nr. 11, 13.–20. 3. 1941; str. 12–23), mu je prinesla prvo večje javno priznanje (intelektualci – borci proti nacizmu-so ga končno pripoznali za svojega; op. p.) in ga prisilila, da je, skupaj z E. Auerbachom in ženo Mileno, na vrat na nos zapustil odtlej sovražno mu Nemčijo. In vsekakor drži, da se v Nemčijo, če izzvzamemo sodelovanje na kongresih, ko je njegov obisk trajal kvečjemu en teden, ni nikoli več vrnil.

Ne bomo se posebej zadrževali na poti, ki je Dr. Sergeja Leva, Auerbacha in ženo Mileno konec koncev pripeljala v Istanbul. Kazalo bi opozoriti samo na to, da so se na poti skoz domovino, ki jo je že preplavljala vojna vihra, začeli kazati prvi znaki bolezni, ki bo Sergeja Leva dokončno zasedla v Istanbulu, tu pa za skoraj celo leto.

II.

Sergej Lev je prispel v Istanbul 31. marca 1941. leta. Tedaj je bil že hudo bolan in potrebna je bila res velika skrb ter nežnost žene Milene in redkih prijateljev, da je sploh ostal pri življenju. Rekli smo že, da so simptomi bolezni precej zgovorno pričali, da gre za obliko nevroze strahu. Verjetno je treba soglašati, da je bil Istanbul, če odštejemo vsakdanje tatvine, roparske napade in podobno, takrat relativno zelo mirno mesto; eno izmed redkih mest, ki ga je vojna vihra pustila ob strani. To »empirično dejstvo« velja poudariti predvsem zatagadelj, ker je Sergeja Leva za časa njegove bolezni obsedla misel, da v Istanbulu vrvi sovražnikov, da je celo mesto nekakšna podoba furerja, ki ga, po eni strani, zasmehuje, po drugi strani pa ga hoče slej ko prej, dobessedno rečeno, zadaviti. Sergej Lev se iz svoje postelje ni mogel niti premakniti; prepričan je bil, da se »sovražno ozemlje« začinja takoj za stranicami postelje, ki da je edini nevtralen prostor. Tudi žena Milena, Auerbach in ostali, ki so ga tu in tam obiskali, so bili tvorili to »sovražno ozemlje«. Edina oporna točka v bolezni je bilo žensko ime ELZA, ki ga je Sergej Lev pogosto ponavljal, tudi po nekaj ur skupaj, dokler od utrujenosti ni zaspal. In če povežemo »pismo skrivnostne neznanke«, prek teksta »Narzissmus und nazissmus« z imenom Elza (to ime bi prav lahko bilo nekakšen anagram, ki pokrije polje »skrivnostne neznanke«, ki pa v tistem, čemur smo rekli druga scena

Sergeja Leva očitno ni niti skrivnostna, niti neznanka, temveč ljubljena oseba; pri čemer seveda nočem reči, da je ime Elza tudi ime te ljubljene osebe v realnosti, prav nasprotno; op. p.). Vrh vsega se v podobi sovražnika realizira (tako da deloma pomaga pri tvorjenju te podobe) tudi travma iz otroštva, ki smo jo že opisali in ki jo zastopa fantazem »rdečkarja z rogovi in očmi na temenu«.

Proti koncu leta 1941 je že vse kazalo, da Sergeju Levu ni več pomoči, da je svoj »azil« našel za vedno. Prav s tem v zvezi je treba navezati na travmo iz otroštva, ki je kot element tvorila podobo tega »smrtnega, nepremagljivega in prek vsake meje nevarnega sovražnika« (še enkrat bi hotel opozoriti na dejstvo, da je bil Istanbul takrat eden izmed redkih »mirnih otokov« sredi divjanja vojne; op. p.). Ni odveč dodati tudi to, da je bil Sergej Lev vseskozi plah in nervozen, že kot deček, pa tudi kasneje ter se je vsaki nevarnosti, tudi v realnosti, skušal čimbolj, ali čimdlje umakniti. Čeprav ti podatki na prvi pogled ne ponujajo dosti, so pa vendarle (in v primeru S. Leva) zadostno jamstvo, da bo oddaljenost dogodka, ki je povzročil te vrste »bolestni beg«, morala sčasoma privedi vsaj do začasne ozdravitve. Kot vemo, se je bolezen kasneje ponovila vsaj še enkrat, leta 1975 v Parizu, čeprav v dosti blažji obliki.

V trenutkih zbranosti (v pomenu: zbrati se »od bolezni«; op. p.) se je Sergej Lev začel vse bolj zanimati predvsem za razvoj osvobodilnega boja v domovini. Vemo že, da je kmalu po ozdravljenju ustanovil (skupaj z E. Auerbachom) »Društvo prijateljev jugoslovanskih upornikov« (novembra 1943). In prav počasi je spet začel s svojim delom, ki ga je konec leta 1942 kronalo epohalno delo z naslovom »Politiško pesništvo – pesniška politika«. Toda, preden si poglobljeva to delo, se moramo še enkrat zadržati na času njegove bolezni. Vemo namreč, da je tudi v tem težkem času Sergej Lev pisal. Vemo tudi, kakšna usoda je doletela veliko večino teh spisov, ki so bili zvečine pesniške narave. Ti spisi, po eni strani proizvedejo prav podobo tistega »neznosnega, rogatega, rdečega sovražnika, s svastiko na mestu oči, ki me pač vsepovsod zaseda . . .«, po drugi strani pa cel niz figur, in to v večini pesmi, realizira ime Elza, torej ime, ki »mi nudi edino oporo, morda prav zato, ker je njegov realni nosilec odsoten. Kdo ve.« Vsekakor lahko samo tako pojasnimo svojevrstno vedrino – kot – učinek večine pesmi, ki so nastale za časa bolezni; svojevrstno vedrino, ki jo prekrivajo, ali pa tudi vzpodbujajo zmedene, v neredu razmetane figure, ki se delajo, kot da so zadovoljne same s sabo, kot da ni nobenega momenta, v katerem bi bile te figure korespondentne.

Za konec se za trenutek vrnimo k tekstu »Politično pesništvo – pesniška politika«. Pomen tega teksta, kar zadeva Levizem, pa tudi nastanek INSTITUTA, je bil poudarjen že večkrat. Znano je tudi to, da je prav ta tekst »zakrivil« razkol med starolegovci in mladolegovci. Pravzaprav ne toliko tekst sam kot različne interpretacije tega teksta. Tekst, ki nekako nadaljuje zarezo (ali: jo ponavlja), ki se v delu Sergeja Leva prvič vpiše v »Narzissmus und Nazissmus«, izhaja iz tele teze:

»Pisanje najgloblje cepi človekov subjekt – prav zato se skoz njega posreduje vse tisto, kar ponavadi prištevamo k sklopu človeških potreb.«

(Politično pesništvo – pesniška politika; tipkopis; str. 3)

Hkrati je to stavek, ki je »odločil o usodi Levizma« in v svojem učinku proizvedel razkol na starolevizem in mladolevizem (medtem ko se radikalni levizem praviloma sploh ne sklicuje nanj in mu prisoja povsem obrobni pomen; op. p.). Za potrebe tega prikaza stavek še najbolj ustrezno analizira prispevek Igorja Žagarja, ki skoz analizo poda tudi temeljno argumentacijo, ki še enkrat dokaže, da je prav pot, ki jo je ubral INSTITUT, glede na delo Dr. Sergeja Leva, edino ustrezna. Zato bomo za zaključek to argumentacijo povzeli v celoti:

Stavek, ki smo ga navedli zgoraj, je obenem tudi misel, ob in zaradi katere je prišlo do razkola znotraj Pisarne ALEPH (znotraj Levizma).

In dalje: Kot verjetno lahko opazite, je oblika te misli sileptična, kar pomeni: na prvi pogled ni razvidno, ali se osebni zaimsek *njega* v stavku »Prav zato se skoz njega . . .« nanaša na pisanje ali na človekov subjekt.

Skupina, ki nosi ime mladolevovci, vztrajno vztraja na stališču, da se *njega* (v stavku) nanaša na človekov subjekt.

Takšna odločitev nas ne preseneča, saj že dolgo vemo, da je grupacija okrog Zdenke Štrukelj zaslepljena s psihologistično ideologijo.

Pravim, ne preseneča nas, zakaj že po sami – res precej dvomni – formulaciji Dr. Leva je bilo pričakovati, da se bodo opredelili prav za to, idealistično varianto.

Sintagma »človekov subjekt« se namreč uvršča med sintagme tipa »sosedovo drevo«, »bratov svinčnik« itd., torej med sintagme, ki poudarjajo *posesivnost* nekoga nad nečim, za razliko od formulacije »člo-

veški subjekt« tako lahko uvrstimo v tisti tok revizije Freuda, ki zagovarja močni jaz, jaz, kateremu nikoli nič ne uide, ki je zmeraj (le) on sam.

Starolevovci, nasprotno, menimo, da je edina pertinentna interpretacija omenjene misli Dr. Sergeja Leva tista druga, tista, ki zaimsek *njega* (v stavku) navezuje na pisanje.

In sicer zakaj?

Ako se zadovoljimo z varianto »človekov subjekt«, se ne moremo obvarovati padca v kretenizem tele vrste:

Skoz človekov subjekt se posreduje vse tisto, kar ponavadi prištevamo k sklopu človeških potreb.« Nekakšna tautologija torej, tautologija, ki nas veselo prepričuje, da se skoz človeka posreduje vse tisto, kar omenjeni potrebuje, ne more pa reči nobene o tem, kako in na čem so te potrebe utemeljene.

Iz tega čorsokaka nas reši prav pisanje kot privilegirano mesto, kjer se subjektova želja ujame na označevalcu.

Pisanja namreč ne smemo dojeti tako, kot ga dojemajo mladolevovci, torej kot nekakšno pesem, novelo, roman in podobno golazen, temveč kot v – pisanje subjekta (v tekst).

Subjekta, za katerega nam gre, pa ne smemo mešati z jazom. Govorimo namreč o subjektu nezavednega, o nerealiziranem, toda ne nerealnem subjektu, o subjektu, katerega bistvena značilnost je ta, da je točkoven in izginjajoč.

Samo še nekaj bi rad poudaril: stavek »Pisanje najgloblje cepi človekov subjekt . . .« je treba razumeti tako, da je šele skoz pisanje najgloblje razvidna temeljna razcepljenost človeka. Materialistično bi se torej misel Dr. Sergeja Leva glasila takole:

»Pisanje najgloblje cepi človeku – subjekt«.

Tekst heidelberško-istanbulskega obdobja

Pismo skrivnostne neznanke*

Moj edini,

noči so dolge in hladne brez tebe in moje gole roke božajo stopnice, da, božajo, ko mi potne kaplje drsijo po razmočenem čelu, ker z vsako stopnico si ti korak bližje. Moje misli so s tabo, moj Tarzan, moj Lev. Včeraj sem bila pri Martinu. Kar pozvonila sem in mu sedla v naročje. Lesket v kotičku oči je pri vama tako nerazumljivo isti in nemara me je to napotilo k njemu. Martin je razumel. Po duhu sta si brata in brat po duhu je brat po telesu. Tako si mi bil včeraj čisto blizu, da sem čutila tvojo sapo med lasmi. Čez dan pa štejem te stopnice in od časa do časa se ozrem v velika okna na vrt in na njih iščem tiste najne bežne dotike, ki so se od časa do časa ujeli na zaprašenih oknih, nekoč. Ljubim te, Rihard s črto, kralj mojih noči. V sredo sem te vzela v sanje s seboj. Bilo je nekako tako: Sprehajala sem se v uri jutranjih meglic v najinem Tivoliju, ki je bil začudo poln iglastih dreves in je bil zrak prepojen z vonjem smrekovih vršičkov, tistih, ki jih na pomlad nabiram, da imava

potem sirup, ki blaži tvoj nočni kašelj. Po potki sem prišla do drevoreda. Hladilo je. Takrat je prišel mimo eden tistih čudnih Mercedesov letnik 36 in za volanom je bil, ne boš verjel, najin dragi Otto s tistimi smešnimi voziškimi očali in čepico z naušniki. Spoznala sem ga zaradi brkov. Pa je tako naglo zapeljal mimo, vsaj 40 km/h je moral drveti, da me je sunek zraka vrgel ob tla. Komaj sem prišla k sebi, sem ugotovila, da ne morem vstati, da je leglo nekaj težkega čez moje telo. Bil je lev, pravi afriški lev je legel name; v tem trenutku sem prepoznala tebe in vsa teža je izginila, ljubezen moja, na levu pa ogromna veja cvetočega jasmina. Tisti omamni vonj jasmina. Tukaj je vozle zate, Sigmund mojih sanj. Zbudila sem se z glavobolom in s tvojo podobo v mojih mislih. Ves si bil ožarjen od sonca, na bregu Rena, v tistem progastem kopalnem kostimu, ki se tako poda tvoji postavi, in v ozadju je bilo slišati Wagnerjevo rensko zlato. Hanna je verjetno poslušala tretji program. Tega ne bi smela napisati, prizoru sem tako vzela kanček sanjavosti. Pogrešam te, moj Tolstoj

domačih poljan in Tarzan, ko pade večer. Danes sem šla na najin hrib, bilo je po dežju, ko kaplje operejo barve. Sedla sem na najino klopco in politična panorama se mi je odkrila v vsej svoji mračnosti, in, verjemi mi, moj Herbert, kmalu bova na cesti; sicer pa je že čutiti pomlad v zraku in nozdrvi že draži vonj cvetov. Drevesa so bila kakor neveste minuto pred dežjem, tako mi je prišel v spomin najin dan in orosilo se mi je oko. Ljubiti tebe, to je nekaž, kar ne bom nikoli obžalovala. Moje misli brez tebe so džungla, rabim te, moj lju- bi, moj Tarzan, moj Lev, in stopnice so lijane

vedno tvoja Jane

* Uredništvo zapuščine dr. Sergeja Leva je na svoji seji z dne 11. 10. 1981 enoglasno sklenilo, da je v inter-
tesu resnične podobe dr. Sergeja Leva, ako se od-

stopi od objave ohranjenih pesniških tekstov, ki so nastali za časa bolezni dr. Sergeja Leva v Istanbulu; še posebej ker je predstavljeni sklop namenjen sko-
raj izključno obujanju spomina na nedavno umrlega
velikega duha naše dobe; uredništvo je na omenjeni
seji menilo tudi, da je mesto takim prispevkom, ki se
jih drži nekaj eksotičnosti in ekstravagance, povrh
pa na skoraj grob način razgaljajo in (s tem) pačijo
podobo ljubljene doktorja, da je torej mesto takim
tekstom v kritiški izdaji del dr. Sergeja Leva, za ka-
tero INSTITUT upa, da jo bo v kratkem (in v celoti)
lahko predložil založniku. Po drugi strani pa je
Uredništvo z vso zavzetostjo podprlo objavo »Pisma
skrivnostne neznanke«, za katerega je upravičeno
meniti, da je »pravi dragulj, luč večnosti in ljubezni
v tmuni in mračnjaštvu tedanjih dni« in še do danes
ni izgubilo svoje privlačnosti, svežine in neposred-
nosti.

Jugoslovansko obdobje (24. 7. 1945–6. 9. 1956)*

»Kot je znano, se je dr. Lev v Ljubljano na povabilo
nove, socialistične slovenske vlade vrnil jeseni 1945.
Sam sem bil tedaj mladenič štiriindvajsetih let, ki ga
je vojna vihra iztrgala študiju slavistike na ljubljans-
ki univerzi; štiri leta sem bil preživel v hosti kot bo-
rec kokrškega odreda, daleč proč od svojih knjig in
miru Univerzitetne knjižnice, ki sem jo tako ljubil.
Po osvoboditvi so želeli, da bi kot izobraženec pre-
vzel številne družbenopolitične funkcije, sam pa
sem se temu uprl, saj sem menil, da bom najbolje
služil svojemu narodu, če dokončam študij. Vendar
se političnemu delu nisem mogel kar tako odtegniti:
postal sem vodja študentske organizacije na univer-
zi. Kot tak sem bil tudi izbran v delegacijo, ki naj bi
dr. Leva pričakala na ljubljanski Železniški postaji:
še več, zadolžen sem bil celo, da dr. Leva in soprogo
pospremim do njunega ljubljanskega stanovanja in
sploh skrbim, da se bosta pri nas v materialnem ozi-
ru kar najbolje počutila. Veselil sem se tega sreča-
nja, saj sem bil že sit vsakodnevnih razgovorov o po-
lititki in sem si želel počitnice, moške besede o litera-
turi.

Tako sem tistega lepega, sončnega dne stal na ljub-
ljanski Železniški postaji, skupaj z nekaterimi po-
membnejšimi slovenskimi politiki in čakal na vlak
iz Aten (Ljubljana takrat še ni imela direktne želez-
niške povezave z Istanbulom). Vlak je pripeljal z
dvajsetminutno zamudo, iz njega pa je izstopil en
sam potnik; bil je to seveda dr. Lev z ženo. Kar mal-
ce neprijetno mu je bilo, ko je videl, kako pomembni
možje so ga pričakali: na hitro se je rokoval z njimi,
nato pa želel kar najhitreje oditi v svoje ljubljansko
stanovanje. Sedli smo torej v črn Mercedes, ki smo

ga podedovali od nemške obveščevalne službe, ter
se namenili proti Rožni dolini, kjer je bilo v kleti ve-
like vile (bivši lasti predvojnega kapitalista, sedaj pa
so v njej stanovali univerzitetni delavci) določeno
stanovanje tudi za Levove. Spominjam se, da smo
ves čas vožnje molčali. Pogovor je stekel šele, ko
smo prispeli na cilj in sem pomagal razložiti pravo
goro knjig, ki jih je pokojni dr. Lev pripeljal s seboj.
Sredi dela sva se zapletla v pogovor o ROMANU
Alekseja Tolstoja ‚Kruh‘; to delo sem večkrat bral na
položaju in mi je pomagalo prebroditi številne psi-
hične krize, ki se človeka pač lotijo v partizanih.
Doktorjeva razlaga je bila nova in sveža in je potem,
ko sem jo dobro premislil in bolje zapopadel njene
osnove, popolnoma spremenila moj pogled na svet.
Takrat je seveda nisem čisto razumel, zato sva se po
končanem delu z doktorjem zapletla v buren pome-
nek; gospa Milena nama je natočila kozarček meta-
xe, ki sta jo za spominek prinesla iz Aten in odšla
spat. Midva pa sva obsedela v prostoru, ki je kasneje
postal kuhinja, tedaj pa je bil povsem neurejen, in se
pogovarjala do treh zjutraj. Pravzaprav je govoril
predvsem doktor, saj sem bil sam omamljen od nez-
nane pijače in njegovih besed. Ko sem odkolovratil
domov proti Trnovemu (takrat sem stanoval še
tam), se je za Gradom že danilo; V glavi so mi še ved-
no odzvanjale

Naslednjič sem ga videl šele čez kakih štirinajst dni,
ko je na katedri za slavistiko začel s svojim seminar-
jem. Predavanja so bila ob sredah, ob sedmih zve-
čer, poslušalstvo pa je bilo kaj pisano. Vpisanih nas
je bilo tedaj petnajst slušateljev, vendar so številni
moji kolegi na predavanju nehali hoditi, ker jih

enostavno niso razumeli, zato pa so začeli prihajati inteligentnejši ljudje z drugih oddelkov. Dr. Lev je svoja predavanja, po tedaj občeveljavni navadi, začel s petnajstminutno zamudo: ko je vstopil v učilnico, majhen prostor v stavbi Univerzitetne knjižnice, smo bili vedno že vsi zbrani, saj nismo hoteli zamuditi niti minute njegovega izvajanja. Po svoji stari navadi je najprej razporedil po katedru knjige, ki jih je kanil uporabljati med predavanjem, nato pa začel govoriti. Nasplošno so njegova PRED-AVANJA NARAŠČALA V EKSPONENTNI KRIVULJI: začetki so bili umirjeni, sledilo pa je izvajanje, katerega konec je včasih presenetil samega dr. Leva: tedaj je namreč zagovarjal tezo, da dober profesor predavanj ne bere, ampak jih velja improvizirati v smislu sprotnega razvijanja novih zaključkov. Tako tudi ni priznaval časovnih omejitev: predavanja bi se morala končavati ob devetih zvečer, zgodilo pa se je, da smo v predavalnici obsedeli tudi do polnoči. In o čem je govoril tedaj? Prvo leto predvsem o tem, kako globoko sta povezana razvoj države in razvoj literature. To je nekatere kolege tako zaneslo, da so začeli ukvarjati predvsem s teorijo države (nekakšen neformalni vodja te skupine je bil Dušan Pirjevec-Ahac), plod njihovega dela pa več prevodov iz ruščine, ki so izšli leta 1948 pod naslovom 'O dialektičnem in zgodovinskem materializmu', pri Cankarjevi založbi). Mi, ki smo se ukvarjali tudi z literaturo, smo z veseljem uporabljali njihove izsledke, še posebej, ker smo proučevali predvsem takomenovano socialistično literaturo.

Verjetno je bila za tisti čas najpomembnejša teza dr. Leva to, da šele v državah planskega gospodarstva, ko med ljudmi ni več fetišiziranih stvari, v polni moči zažari gospodstvo ideologije. Seveda je ostalo odprto, kaj je glavni motor socrealističnih romanov; s tem smo se ukvarjali vse šolsko leto 1947/1948. Ko se sedaj spominjam nazaj, se mi zdi, kot da bi celo leto taval v temi in iskali oporne točke naših izvajanj; rešitev pa je našel seveda dr. Lev sam in to na ključnem predavanju v letnem semestru 1948: slučajno je namreč navrgel podatek, da je eden temeljnih motivov sodobnih sovjetskih romanov prav motiv dimnika (kasnejša raziskovanja na 5. pariški univerzi so pokazala, da je tu edina izjema roman Alekseja Tolstoja, pač v skladu s strukturalističnim načelom, da iz vsake strukture nekaj izpade). Kar sproti je začel razvijati teorijo, ki je kasneje dobila ime dimnikarski teorem: mi študentje smo sedeli kot pribiti; mene je spreletaval srh. Ko je pozno ponoči končal s predavanjem, je med nas razdelil seminarске naloge, ki naj bi jih razdelali čez poletje in naj bi v veliki meri pokazale, če je dimnikarski teorem pravilen ali ne. Bilo je morda prvič v zgodovini ljubljanske univerze, da smo študentje z veseljem pričakovali novo študijsko leto. Toda do njega žal ni nikoli prišlo.

28. junija 1948 je namreč svet in predvsem Jugoslavijo razburkala resolucija Informbiroja. Tistega dne sem takoj, ko sem prebral jutranji časnik, odšel k doktorju; v tistem času smo si postali že tako domači, da sem si lahko privoščil obiskati ga, ne da bi se preje najavil. Bilo je čudovito sončno poletno jutro, polno svetlobe in zelenja. Doktorja sem dobil v jutranjki, sedečega ob odprtem oknu. Na tleh je ležal razgrnjen izvod Slovenskega poročevalca. Gospa

Milena mi je zaupala, da že dve noči ni spal. Imel je namreč zveze (gre za prijateljstvo z enim pomembnejših slovenskih politikov; ker pa je dotična oseba živa še danes, še več, zaseda enega od najpomembnejših položajev v republiki, naj njeno ime zaenkrat ostane še skrivnost) in je za resolucijo zvedel, še predno je prišla v javnost. Pomignil mi je, naj prisedem, vendar se mi je zdelo, da se ne želi pogovarjati z mano. Čez kake pol ure je prišel še Ščurk, ki ga je prignal isti notranji nemir kot mene. Doktor naju je povabil na Rožnik. Tam nam je sedaj že pokojni gostilničar Obersne postregel z vročo belo kavo in svežim šarkljem. Bilo je res čudovito jutro: pod nami so ležali Vrhovci, vsi obsijani s sončno lučjo. Na vrtu so stari kostanji, pod katerimi je posedal še Cankar, tiho šumeli v prvih sunkih lahkotnega dopoldanskega vetra. Nebo, tako modro in tako jasno, lastovice, prvi poletni zlato-rumeni metulji, gostilniški pes Ari, ki se je razigrano podil okoli naše mize, pa domača hči Ivica, ki je nekje v zgornjem nadstropju igrala na klavir, vse to je v še tako zakrknjenem človeku zbudilo željo po mirnem in brezskrbnem uživanju; le mi smo molče sedeli. Tedaj pa je v to tišino in hkrati sinfonijo poletja spregovoril Ščurk: predlagal je, naj vsi trije odidemo v Sovjetsko zvezo. Doktorju je obraz še bolj potemnel; zmečkal je servieto in spregovoril (teh njegovih besed se natančno spominjam, saj so mi v mnogočem pomagale razumeti tedanjo situacijo, zato jih navajam dobesedno): 'Ta domovina, to ljudstvo in njegovi predstavniki, tu sem jaz doma, doma v dobrem in slabem. Tja so si najdlji pot, kjer si prosti vel' rno vero in postave: ne zavržimo tega, ne verjemimo napadom, živimo naprej. Naše delo moramo dokončati, razvijati' ali je tu nesreča. Jugoslavija – kako ponosno zveni to ime – bo morala spremeniti državni aparat, sicer jo bodo Rusi spet pojedli. Še pomnita, kaj sem učil: nova država, nov aparat – nova literatura. Ali meni se zdi, ko gledam vse to, da bo nova umetnost sluzava in spolzka, prst božji nad materialistovo glavo.'

Po teh besedah je zalučal servieto po tleh in odšel proti domu, Ščurk¹ pa je brezglavo stekel za njim. Sam sem plačal in jima sledil. Doma se je doktor preoblekel v jutranjko in začel delati; oblačila ni zamenjal celih osem let.

Kako prav je imel onega dne, se je pokazalo čez tri leta, ko so izšle Pesmi štirih. Socrealizma se je pisalo vedno manj, nekdanjo klenost in vihravost med ljudmi pa je nadomestila nekakšna mešanica jokavosti in sentimenta. Doktor je kaj kmalu prenehal s svojimi predavanji na univerzi, saj bi ga hitro lahko obdolžili simpatiziranja s Sovjetsko zvezo. Še vedno je sicer dobival plačo, toda cele dneve je ostajal doma in pisal. Obiskovali smo ga le profesor Vodovnik, Ščurk in jaz; javno nismo nastopali, smo pa cele dneve delali. Tako je minilo dolgih osem let.

Do bistvene spremembe v našem življenju je prišlo šele leta 1956, ko so se odnosi med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo normalizirali. Toda, začetni sunek iz 1948, je našo domovino pognal na pot, iz katere ni bilo niti povratka niti prostora za stvari, ki jih je dr. Lev tako rad proučeval. Zato je takoj zaprosil za sovjetsko znanstveno štipendijo, ki jo je tudi dobil. V Moskvo je odpotoval nekega deževnega septemberskega dne 1956; na Železniško postajo smo ga spremili profesor Vodovnik, Ščurk, jaz, z nami pa je bil

tedaj še mlad študent Miha Kovač. Bili smo slabe volje; zdelo se je, da joče tudi nebo.

Po tem našega učitelja nisem videl skoraj deset let (1965. sem ga namreč obiskal v Parizu), čeprav smo si ves čas njegove odsotnosti dopisovali. V tem času je znanstveno življenje v Ljubljani nekako zamrlo; stvari so se začele premikati šele, ko se je napravila Pisarna Aleph in je iz nje izšla sedanja postava INSTITUTA; toda vsi ti dogodki so tesno povezani z drugo vrnitvijo dr. Leva v Ljubljano. To pa je že povsem druga zgodba.

Tone Dalara

Opomba redakcije:

* Strokovni kolegij Instituta meni, da je vsled pomanjkanja dokumentov in tekstov, ki bi se vezali na drugo ljubljansko obdobje, za ilustracijo tega časa najprimerneje objaviti nekaj izvlečkov iz dnevnikov Toneta Dalare (predvsem tistih, ki se vežejo na dr. Leva).

Opomba:

¹ Andrej Ščurk je že tedaj kazal kaj čuden odnos do dr. Leva.*

Sovjetsko obdobje (7. 9. 1956–19. 5. 1964)

Sovjetsko obdobje dr. Sergeja Leva se za raziskovalca zapuščine na videz v ničemer ne razlikuje od ostalih. V vseh primerih naravnost sili v nos relativno veliko število empiričnih podatkov, na videz brezprizivnih in dokončnih. Naj razgrnemo nekaj najpomembnejših.

Dr. Sergej Lev je skupaj s soprogo Mileno in triletnim pudlom Šolijem¹ priletel v Moskvo 7. septembra 1956, ob 9. uri 25 minut po moskovskem času. Nastanili so se v eni redkih starejših in solidnih stavb na Tretakovskem prospektu št. 56, za lučaj daleč od prijatelja Pjotra Ahmatovega. Takoj je začel z raziskovalnim delom na Institutu za psihoanalizo pri Moskovski vojaški akademiji – le malo pozneje pa se mu je, na njegovo željo, pridružil še Pjotr Ahmatov. Nato tja do leta 1961 ni podatkov, če seveda odštejemo relativno pogoste obiske Alojzija Vodovnika. Povsod sem naletel na prepričanje, da sta znanstvenika delala v Institutu takorekoč dan in noč. Rezultat takega dela: knjiga »Socializem in nezavedno« (Socializem' i nesoznatelj'no, Moskva 1961), ki je avtorjema leta 1963 prinesla Veliko Leninovo nagrado. Sledi obdobje ogromne publicitete, a samo v Sovjetski zvezi, saj je v tem letu znano eno samo povabilo iz tujine.² Zatem pa samo še tisti nenadni odhod v Francijo 16. maja 1964.

Ob teh in drugih podatkih se zastavlja vrsta vprašanj, ki črpajo svojo moč iz očitne polnosti empirije, ki nam je na voljo. Nekoliko pretirano rečeno (a zato še ne daleč od resnice): skoraj vsak korak dr. Sergeja Leva iz tistega obdobja ima svoj dokument, fotografijo, ali pa vsaj omembo v kakem dnevniku.

Že na samem začetku nam pade v oči, da je dr. Sergej Lev odpotoval v Sovjetsko zvezo bore dva meseca po normalizaciji odnosov, in to ne odpotoval kar tako, pač pa s popolno urejenimi formalnimi zadevami – še več – s priporočili najvišjih jugoslovanskih organov. Neverjetno, če pomislimo, v kakšnih težavah z oblastmi, pa tudi sicer, je bil dr. Sergej Lev od leta 1948 naprej. Kako s tem uskladiti takojšen sprejem v Moskovski vojaški (!) akademiji in drugo skrajnost: absolutno nobenih podatkov, razen (!) rednih obiskov Alojzija Vodovnika. In po nagradi

leta 1963 eno leto evforije, izredne zmešnjave, ki totalno onemogoča pogledu uloviti eno samo, kolikor toliko zanesljivo točko. Točneje! Obstaja ena sama taka točka, kar pa je ravno dovolj (če ne celo preveč, kot se bo izkazalo). To je seveda edini začasni obisk Zahoda v tem obdobju: sodelovanje na Mednarodnem psihoanalitičnem Kongresu v Stuttgartu.

Že v tej kritični izdaji pričujoči »Načrt za življenje dr. Sergeja Leva« poroča o izredni vlogi dr. Sergeja Leva na tem Kongresu. Načrt na tem mestu ne priobči, da je vir teh podatkov v navedenem primeru izključno Alojzij Vodovnik, ki je bil na Kongresu edini (!) jugoslovanski zastopnik. V feljtonu, objavljenem v Delu z dne 30., 31. avgusta in 1. septembra istega leta, Alojzij Vodovnik med drugim napiše tudi:

»Kar iznenada se je nekako iz ljudstva, iz množice štiridesetih tisočev vzpel na oder . . . Ne vem, ali bi se našle besede, ki bi mogle opisati tisti veliki polet, tisto posebno moč, s katero si je pridobil poslušalce . . . Levove besede so človeka prešinjale in razžigale. Koprnel je strah, ginevala je trudnost. Zdelo se je, da ne govori samo Lev, ampak da govori vseh štirideset tisoč delavcev, da sedé, stojé, sklonjeni pripovedujejo svoje skrivne misli. Zdelo se je, da je vse tisto, kar je bilo v delavcu, spregovorilo z glasom Leva. Vse tisto, o čemer je razmišljal vsak zase, preživljal sam v sebi, pa ni imel ne prilike in besed, da bi to do kraja in jasno dopovedal tovarišu – vse to je nenadoma dobilo obliko in spregovorilo.

Zdelo se je, kot da je vsa ta množica hotela zavpiti nekaj na ves glas.«

Toda, poudarjam: tako to, kot tudi podatki Načrta za življenje dr. Sergeja Leva, izhaja izključno iz pričevanj Alojzija Vodovnika. Do tega trenutka tudi ni bilo nobenih razlogov, da bi te izjave ne bile verodostojne. V nejasni slutnji pa sem vseeno sklenil preveriti podatke na licu mesta – v Stuttgartu. Materiali tega Kongresa namreč niso bili nikoli objavljeni, tamkajšnja Akademija pa vendarle hrani prispevke in stenograme razprav tega Kongresa. Presenečenje je bilo popolno: dr. Sergej Lev ni na tem Kongresu sodeloval niti z enim samim prispevkom.

Zabeleženega ga najdemo samo v neki diskusiji, ko je iznesel naslednje teze:

»1. Nikoli se ne smemo igrati z vstajo, marveč je treba za trdno vedeti, da se mora, kakor hitro je vstaja začeta, iti do kraja.

2. Na odločilnem mestu je treba v odločilnem trenutku zbrati *veliko premoč*, kajti drugače bo sovražnik, ki je bolje pripravljen in organiziran, uničil upornike.

3. Kakor hitro se je vstaja pričela, je treba sodelovati z največjo odločnostjo in brezpogojno, za vsako ceno preiti v *napad*. Obramba je smrt oborožene vstaje.

4. Prizadevati si je treba zgrabiti sovražnika znenada, ujeti trenutek, ko so njegove čete razkrojene.

5. *Vsak dan* si je treba, priboriti vsaj nekaj majhnih uspehov (lahko se reče: vsako uro, ako gre za eno samo mesto) in si tako za vsako ceno zavarovati, *„moralno premoč“*.

Komu je v resnici govoril dr. Sergej Lev?

Na tem mestu bi moral končati in počakati na nekaj (?), kar bi bolj osvetlilo dogodke tega obdobja. Toda s tem bi priznali prehudo koncesijo analitikovi želji. Zato ne bom končal (navzlic neprijetnostim, ki bodo taki odločitvi nujno sledile), ampak bom v edino možnem polju konstrukcije poskušal skonstruirati hipotetični skelet in ozadje resničnih dogodkov tega obdobja. S tem je že povedano, da štejem vse, ali vsaj večino do zdaj znanih podatkov o Sovjetskem obdobju za neresnične, oziroma za resnične v toliko, da zakrivajo neko, v njihovem interesu zakrito resnico. To pa je ta, da je bil dr. Sergej Lev v resnici jugoslovanski agent, s posebno nalogo v Sovjetski zvezi. Hipotezo bom skušal utemeljiti z vsaj nekaj dejstvi ali namigi, ki bi lahko bili v prid tej tezi.

Povsem možno je, da se je leta 1956 dr. Sergej Lev skušal »odkupiti«¹ jugoslovanskim oblastem za svoje pretekle grehe. Od tod taka ekspeditivnost in taka založenost z dokumenti. Povsem možno je, da je Pjotr Ahmatov igral, če že ne aktivnega, pa vsaj pasivnega sodelavca, oziroma, da dr. Sergeja Leva vsaj ni oviral. Iz tega bi izhajalo, da je Pjotr Ahmatov v resnici sam napisal (ali pa celo niti on ne) knjigo »Socializem in nezavedno.«

Prav toliko, če ne celo bolj verjetna, je druga varianta, da je namreč dr. Sergej Lev (pritisk okoliščin) postal dvojni agent, oziroma (upor okoliščinam) nikogaršnji agent, čemur v prid govori med drugim tudi: – stalna simpatija do Sovjetske Zveze in vsega, kar je v zvezi z njo

– delo pod okriljem Moskovske vojaške akademije. Toda tudi v tem primeru ostane vprašljivo avtorstvo/soavtorstvo dr. Sergeja Leva pri knjigi »Socializem in nezavedno.« Dokaz bi lahko bilo prav simptomatično poudarjanje, močno razširjeno v Sovjetski Zvezi tistega časa, da je bil namreč dr. Sergej Lev tisti, ki je imel levji delež pri omenjeni knjigi.

Izredno zmedo v zadnjem letu bivanja v Sovjetski

Zvezi bi lahko pojasnili s tem, da je ena ali pa, da sta celo obe strani, zasumili dvojno igro.

Stuttgart bi lahko pomenil enega od jugoslovanskih poskusov spraviti dr. Sergeja Leva na pravo pot, ali pa mogoče celo sploh z nje.

3. Od tod tudi ni težko (če ne celo edino mogoče) pojasniti tako nenaden »premik«² v Francijo. Bilo bi celo povsem mogoče, da se je dr. Sergeju Levu pri begu pridružil tudi Pjotr Ahmatov, ki pa mu, vsaj to lahko trdim z gotovostjo, pobeg iz neznanih razlogov ni uspel. Dokaz za neuspešen beg Pjotra Ahmatova bi lahko bil ta, da v času od 3. 4. 1964 pa do 8. 3. 1981 ni zaslediti niti enega pisma, ki bi ga dr. Sergeju Levu poslal sicer gostobesedni Pjotr Ahmatov. Kakšno pa je to – nasploh zadnje-pismo, se lahko bralec prepriča tudi iz pričujočega razkrivanja zapuščine dr. Sergeja Leva.

Bodi dovolj ugibanj – eo ipso, bodi dovolj nasploh, kajti ta trenutek nam razpoložljivi podatki, kljub in ravno (kot že rečeno) zaradi izredne obilice, ne zadoščajo za kaj več kot za ugibanje. Ker pa je tudi najrahljši sum dovolj, »da budno oko ostreje premeri širjavo«, se mi je zdelo umestno, da v tem sklopu ne predstavim odlomkov iz Socializma in nezavednega, saj avtorstvo tega dela nikakor ni tako neproblematično, kot si to trudijo nekateri dokazati. Tako se v tem razdelku pojavljajo samo dela, ki so nesporno plod misli dr. Sergeja Leva iz tega obdobja. Na širšo predstavitev in kritično analizo pa bo treba počakati vsaj še nekaj časa. Zato zaključimo z mislijo dr. Sergeja Leva iz dela »Lokalne Novice: uvod v pesnitev vladimir majakovski«: »ta zaključek je prijazen brez zank in videti je kot prijeten konec«

OPOMBE

¹ Znano je, da je dr. Sergej Lev izredno ljubil živali – med njimi še posebno tiste, »ki kljub svojemu prijateljskemu odnosu do človeka izražajo dovolj neodvisnega duha«. (Izgubljene in spet pridobljene samote, str. 165) To, nekoliko čudaško črto njegovega značaja, lepo ilustrira anekdota iz leta 1959, ko je bil na obisku v Moskvi Alojzija Vodovnik. Ta se spominja, da so se tretji ali četrti dan obiska (marca) dr. Sergej Lev, soproga Milena, Alojzija Vodovnik in Pjotr Ahmatov odločili za ogled znamenitega moskovskega živalskega vrta. Dr. Sergej Lev je bil njegov stalni obiskovalec, zato ga je dobro poznala velika večina delavcev ZOO. Sprehajali so se mimo kletke s kojoti, ki jih je ravno v tistem trenutku hranil eden izmed delavcev. Kojoti pa se hrane niti dotaknili niso. Dr. Sergej Lev se je na to pomenjivo obrnil in rekel: »Vidite!«

Pristaviti je treba, da je Šoli poginil avgusta 1959 in sicer na način, ki se ga je dr. Lev najbolj bal: povozil ga je avto.

² Gre seveda za znameniti Mednarodni psihoanalitični Kongres avgusta 1963 v Stuttgartu.

³ Treba je priznati, da je vloga Alojzija Vodnika v tej igri mogoče celo najbolj zastrta, pa čeprav je od trojice (če ne štejem zraven soproge dr. Sergeja Leva – Milene, za katero je sploh vprašljivo, koliko je vedela za take dogodke okoli sebe) ta trenutek najlaže dostopen.

Teksti sovjetskega obdobja

REVOLUCIJA IN ORGAZEM

prihodnost pripada
delavskemu razredu,
dialektični materializem
bo napolnil
sleherno celico
radialnih gum.
up
po stopinjah
kmečkih puntov.
po vejah zgodovine
proučujemo žuželke
na kitajskem zidu,
medtem revolucionarno kipenje,
ko so v
pohujšljivih barvah
gole deklice še lepše.

deklice si strgajo
raševinasto obleko,
kos za kosom
z belega života.
gole razpuščenih las
se prepustijo
bradatemu materializmu.
penisi podrkavajo
v krvavo meso.
niagarski slapovi
zapustijo mesečno menstruacijo,
v krivuljah poletnega orgazma.
nadaljujemo
z dialektiko
pri oplojevanju
ob pesmici:
revolucija
bo preobrazila
ta svet
v stroj
za molžo
brejih krav.
nage se sončijo

na rdečem marsu.
iz popkov jim
rastejo orgazmi vrtnic.
ura zgodovine je tako
pri kraju,
umivalnik
in direktorja
razstrelimo v dvorani
za pojoče katapulte.
preostalo drhal
usmrtimo natihoma.

kmečke dekle
hitijo bogu
~~XXXXXXXXXX~~ * televizije
nasproti.
spridimo jim boga
na ruševinah
belokranjskih vasi.
potem še vso
to sodrgo
postrgamo
iz bežečega prepečenca.
televizijske
prodane duše
streljamo ob zori
na saneh
kmetove žene.

* Nejasen zapis. Ker pa upravičeno domnevamo, da pisec ni mislil na neko občo televizijo, lahko računamo – pri tem seveda opiramo na vse tisto, kar o dr. Sergeju Levu že vemo – na tele možnosti (glede na to, da je pesem verjetno nastala v pozni jeseni leta 1962, v Moskvi): kapitalistične, meščanske, v skrajni konsekvenci na: nemoralne, nečiste, priskutne, in celo ljubljanske (razočaranje nad odmikom od prave, začrtane poti v komunizem?) (op. red.)

čudoviti prvenci ovčarjevega bitja med daritvijo drobnice:

1917/18/19/20/21/22/23/24/25/26/27/28/29/30

glas krvi: ra-ta-ta-ta

ra-ta-ta-ta se širi od modrega obzorja proti zemlji (ki, je odprla pločevinasto pomarančo) za spočetje.

sedemkratno kaznovana hudobija!

pri tem pokaže ostanke cesarske družine:

razgoličen cesar in cesarica na poletni nevihti ljubkujeta, odpadli živež ispod razigranih albatrosovih kljunov:

prvi, ki zine je mrtev!

vode upora uglašeno pridrve iz studenca velikega brezna: ra-ta-ta-ta, ra-ta-ta-ta, ra-ta-ta-ta, ra-ta-ta-ta, sibirski tigri pocrkajo v živalskih vrtovih. upor telefonista, mehanika, krmarja preorje falično cesarstvo. kovinski klavirji ne utihnejo!! ko ljubimkajo z mlado rusko krvjo (slajši od noči). Pod krili krušne košarice:

repetirka v kronstadtu prebode državno prikazen, nakar materinsko zapleše z enim ptičem na rami.

slepa pod rokami si cesar in cesarica pripovedujeta grozne zgodbice: žveplena sol podira veličastno katedro (pod donečimi udarci ranjenih konj). ledeni ogenj drvi skozi zgodovino katedrale:

kardinal iz krhkega kamenja se razleti pod biči neusmiljenega ključavničarja: ra-ta-ta-ta

ra-ta-ta-ta gozdarjeva žena porodi rdečega komisarja. industrijalec ljubimka s tatovi slepega albatrosa

(na njegovem zelenem obličju) –

ključavničar in gozdar preženeta cerkvena zrna na zlati prag moskovskega zmikavta. repetirka pusti vek sledov v obrambnem mostu kremeljskega oporišča (s posebnim predznakom krivoverskega dežnika). čisto ob cesarici, čisto si se zleknil ob njenih krvavih brežinah:

svetlih kot ocean rdeči.

ob svinčenih nogah si daroval glavo vojne vdove.

vzhod in zahod sta ti prodrla skozi telo, zahtevaš: ogrlico pijanca.

tako si srečno prispel v leningrad.

prisegel si in. vprašal naj tukaj nehamo.

za zaključek je prijazen brez zank in. videti je kot pravi konec.

okrevaš naglo.

stojiš spet tam kjer, si stal.

ničesar se nisi naučil in.

ničesar spoznal.

tedaj pade nate prvi težki udarec.

trčiš v zločin:

čeprav tega ne maraš!

in se braniš!

moraš!

nekaj drugega bi rad:

skleneš nekaj uničujočega.

ne opaziš,

da si sedel v koprive?

in vse skupaj ima še veliko prednost,

da je kratko:

toda ti nisi kdor si bodi.
nisem te poklical za šalo,
temveč da bi doživel: svojo težko, resnično in politično usodo.
si se hudo opeknel? zdaj stojiš veselo razkoračno v tej deželi?
in če praviš da hočeš biti pošten: ti lahko zaupamo! da boš pošten.
videli bomo, da si lahko tedne in tedne pošten.
toda to je samo milostni odlog.
zato si se spraviš na iskanje (zaslužiti moraš denar),
brez denarja ni mogoče živeti.
moskva in leningrad za lončevino.
opraviš s toplimi bratci.
rdeči trg – novi svet!
če ni to, je pa kaj drugega.
življenja si ne smemo še bolj otežiti.
fant od fare si!
veš kaj si dolžan?
meriš se lahko s starimi heroji.
potem: (zadetek v živo), oguljufajo te.
si v narkozi.
nekam se zaležeš.
nočeš ničesar, ničesar slišati, si na umiku.
trobiš rdeči armadi poslovilni marš:
saj se godi človeku kot živini!
umira iste smrti!
človek ni več žival!
tvoje oko je odprto, to veš:
na svetu se gode smešne stvari.
konjič tvoj pa Hop Lef,
gre spet v galop.

Pariško obdobje (20. 5. 1964–22. 2. 1975)

I.

Pariško obdobje Dr. Sergeja Leva v mnogočem velja za najbolj kontroverzno, celo paradoksalno obdobje v njegovem življenju in delu; o obdobju, ki obseže celih enajst let nekega življenja in vsekakor trdnega dela, vemo tako malo, da ga lahko mirno štejemo za čas, ki se bo v vsej svoji polnosti šele moral realizirati. Prav gotovo je svojevrsten paradoks dejstvo, da prihod Dr. Sergeja Leva v Pariz nekako sovpada z največjim triumfom njegove teoretske misli, ki je s predavanji na 5. univerzi doživela nov razmah in prisilila še tako trdovratne nasprotnike k dolžnemu spoštovanju, hkrati pa nam to obdobje zapušča bore malo tekstov, o katerih se je INSTITUT odločil, da v vsem sodijo v zapuščino, ki se z vso pravico ponaša z imenom Njegovo Delo (iz tega časa je znanih vsega sedem naslovov, o katerih se domneva, da so proizvod iskrive domišljije in trdnega dela Dr. Sergeja Leva; kar pet izmed njih pa je moral INSTITUT spoznati za *apokrifne*, če ni želel oskruniti celote Dela Dr. Sergeja Leva; še en dokaz več, da je Dr. Sergej Lev v Parizu preživljal morda svoje najtežje trenutke.

Ko je Dr. Sergej Lev spomladi 1964 prispel v Pariz, se je takoj lotil dela in že jeseni istega leta začel predavati na Peti univerzi. Že takrat so njeno predavateljsko jedro tvorili najbolj napredni strokovnjaki tistega časa v Franciji; vsekakor družčina, ki jo je dr. Sergej Lev hitro lahko imel za svojo. Otvoritveno predavanje o »Manku v sodobni sovjetski literaturi« je bil dogodek celo v Parizu: nenazadnje že zato, ker je bil Dr. Sergej Lev prvi znanstvenik na svojem področju, ki je imel za seboj, recimo temu »neposredno sovjetsko izkušnjo« – bil je skratka eden redkih znanstvenikov, ki so imeli možnost »zajetja pri viru samem«, še posebej kar zadeva sovjetski realizem in njegov razvoj po Stalinovi smrti. Po drugi strani je moral Dr. Sergej Lev na pariške intelektualce delovati kot nekakšna »eksotična intelektualna pošast«, ki vnaša nemir in »divje začudenje, ki jemlje oporo«, v takrat še razvijajoči se strukturalizmu, ki pa že postaja »modno čvekanje mondenih trgovčičev z -izmi« in hkrati zadeva meje, ko se bo moral »združiti sam vase in zavrteti v krogu, kot se pač dogaja z vsakim -izmom, ki se udinja slabi neskončnosti«.

Dokončen udarec strukturalizmu, udarec, za katerim so stali le redki izmed tistih, ki so dotlej prisegali na misel Dr. Sergeja Leva, je predstavljala serija predavanj v letih 1967/69, ko je Dr. Sergej Lev razvil obširno analizo toposa »Stalin obsijan s soncem« (ta analiza danes že velja za klasičen primer materialis-

tične analize) in hkrati podal nekakšno tabelo sodobnih teorij, ki, če povzamemo, ne samo, da skoraj v celoti »pritrjujejo redu, ki jih je proizvedel, ga jemljejo za spremenljivega, kolikor jim velja za oporo, v kateri se vsak hip zasucejo, že samo zato, ker to oporo jemljejo za temelj in v toliko velja za nevprašljivo«, pri čemer je, po njegovem, temu temelju »ki se tako proizvede«, mogoče očitati vsaj to, da »pomalem visi v zraku, ALI PA V ZGODOVINI, ČE VAM JE TAKO LJUBŠE IN NI NIČ-ZAVSELEJ-GOTOVEGA«, še več: tem teorijam je, po njegovem, povsem tuje to, da je »vedno neko mesto, s katerega govorijo«, da mora skratka, ravno zaradi »prirejanja, ki se odvija v nezavednem«, to mesto ostati potisnjeno, kolikor ta ali ona teorija »hoče, da se jo bo na splošno še imelo za sprejemljivo, nevprašljivo ter bolj ali manj donosno dejavnost«.

Kot že rečeno je prav ta serija predavanj »razdelila tabore«, za katere se je dotlej menilo, da mirno lahko vztrajajo drug ob drugem (in celo med seboj prepletene); povrh vsega so se ta predavanja (prav gotovo ne po naključju) prekrivala že z nemiri in revolucionarnim vrenjem med študenti in delavci leta 1968, ki so že potegnjeno ločnico le še bolj razločno začrtali, tako da Dr. Sergej Lev in njegovo delo z vso pravico lahko veljata za tvorca preloma, ki je nastopil po tem letu tako v Franciji kot tudi drugod. Res je sicer da Dr. Sergej Lev v nemirih maja 68 ni sodeloval »neposredno, kot revolucionarni aktivist«, saj končno njegovo »orožje ni bil Molotov cocktail«, temveč revolucionarna teorija, katere naloga je »delati škandale in eksplozije, seveda na svoj način in s svojimi sredstvi, ter raniti razrednega sovražnika tam, kjer ga molotovka navadno pusti pri miru. Ob temle ne bo odveč, če dodam, da bi intelektualci že morali vedeti, da je teoretska praksa eno, revolucionarni aktivizem pa drugo. Ne gre toliko za to, ali se ti dve praksi dopolnjujeta ali pa se bolj razhajata, vsekakor drži, da popravek s teorijo še ne jamči za to, da bi moral biti nekdo tudi na čelu nekega gibanja; kot da bi mu ta popravek kar vnaprej zagotavljal, da je pravzaprav edini, ali eden izmed edinih, ki utegnejo uspešno in adekvatno opraviti posel kar zadeva politično akcijo. Ne, prav v tem se ti inženirji duš prav nič ne razlikujejo od kakega strojnega ali gradbenega inženirja. Ali če navežem na tisto razpovtlo floskulo, ki so jo izumili prav intelektualci in povzeli politiki, predvsem v deželah realnega socializma: »Teorija naj se realizira v praksi«. Drzmem si reči, da je prav ta stavek eden izmed tistih, ki so napravili teorijo za eno izmed najbolj škodljivih podjetij našega časa. O tem, kako se ta stavek ujema v tanki in prhki, toda še vedno močni mreži novodobnega evropske-

ga humanizma, o tem pa bom spregovoril naslednji teden točno ob istem času.«

Predavanja, katerega odlomek smo pravkar navedli, je imel Dr. Sergej Lev 16. februarja 1968, samo nekaj mesecev pred burnimi dogodki, in je eno izmed prelomnih v ciklu z naslovom »Stalin, obsijan s soncem«. V njem je povsem razgovetno pojasnil, kje naj bo, po njegovem, mesto intelektualca, torej njegovo mesto v revolucionarnem vrenju. Ko je prišlo do nemirov, je bil Dr. Sergej Lev kajpak na stani revolucije, na strani mladih »tako s srcem kot z glavom«, kar je bilo seveda zanj, ki ni imel francoskega državljanstva, še posebej nevarno, saj je z vsakim eksplisitivnim »ZA« tvegaj vsaj to, da ga za vedno izženejo. Leta 1971 se je Libraire José Corti lotila svojega »Velikega podvzetja« in s potezo, ki je odvarjala njeno novo zbirko »critique«, izdala prvo izmed devetih knjig, s skupnim naslovom »Manco dans la Littérature Soviétique contemporaine I-IX«. Namen založbe je bil izdati predavanja Dr. Sergeja Leva v celoti, kar ji je leta 1973 z zadnjo, deveto knjigo, tudi uspelo. Knjige so (po vrsti) izhajale takole:

leta 1971 – tri knjige; prva obsega serijo predavanj, ki jih je imel Dr. Sergej Lev v letih 1964/65; druga knjiga vsebuje predavanja iz leta 1965/66; in tretja predavanja iz let 1966/1967, s povzetkom, ki povzema rezultate prvih treh let.

leta 1972 – tri knjige s skupnim podnaslovom »Prologomènes pour L'analyse de topoi Stálin qui se baigne dans le soleil' – Topologie générale«; gre za predavanja, ki jih je imel Dr. Sergej Lev v letih 1967/68 ter 1968/69 in predstavljajo v ciklu, ki ga je Dr. Sergej Lev predaval na VII. univerzi v Parizu, osrednji in najpomembnejši del; vsekakor je ena prvih nalog bližnje prihodnosti prav obdelava te prelomne serije predavanj, ki svojo daljnosežno vlogo ne odigrava le znotraj levizma (v njegovi konstituciji predstavlja celo osredno oporo op. p.) saj (in morda še v večji meri) je s svojim deležem zadolžila takorekoč celoto t. im. humanističnih ved in ji vtisnila svoj pečat, ne glede na cilje, ki si jih ta zastavlja.

leta 1973 – spet tri knjige, ki predstavljajo predavanja iz let 1969–1972, torej zaključek serije; deveta knjiga je skoraj v celoti posvečena preverjanju rezultatov, dosežkov za nazaj, preverjanju prehojene poti in s tem omogoča hiter pregled dela Dr. Sergeja Leva v njegovem najbolj plodnem pariškem obdobju in hkrati napoveduje preskok, otvoritev dela, ki ga je Dr. Sergej Lev lahko izvršil šele kasneje, v Ljubljani.

II.

Motil bi se tisti, ki bi mislil, da je, če izvzamemo zapetljaje okoli predavanj na 5. univerzi, Dr. Sergej Lev v Parizu živel sicer delovno, toda mirno življenje. Morda bi to lahko držalo za prva pariška leta, nikakor pa ne za čas po letu 1967. Kot bi se hotele v teh nekaj letih, kar je Dr. Sergej Lev živel v Parizu, nanj zgrniti vse nadloge, ki sicer pritiskajo na sodobne intelektualce v celoti. Usoda je hotela (toda: ali gre res samo za udarce nekakšne muhaste usode?; op. p.), da je, nekako v času, ko je aktivno opredeljeval vlo-

go intelektualca v revolucionarnem vrenju, torej nekaj mesecev pred velikimi neredi v Franciji, natančno 12. 2. 1968, Dr. Sergej Lev v intervjuju za »Le Nouvel Observateur« nekako ponovil, seveda strnjeno, pogloblitve teze iz svojih predavanj o poziciji intelektualca:

»Prav nič presenetljivega ni, če kak teoretik sodeluje tudi kot revolucionarni aktivist. Nevarno pa postane, če isti teoretik meni, da je on tisti, ki je prvi poklican za to, da stopi na čelo revolucionarnega gibanja. Kot da ga že sam popravek s teorijo legitimira za vodjo, češ, v teoriji sem posel opravil »na pravi strani« itd. Toda teorija je eno, revolucionarni aktivizem pa drugo. Med obema praksama je razkorak, ki je ireduktibilen in vsako mešanje ima prej za posledico usihanje tako te kot one prakse. Še dosti slabše pa je, če se npr. univerzitetni diskurz utrdi na položaju dominantne »družbene vezi«, ki mora konec koncev iti za tem, da presežek, tisto, kar bi ga spodbilo v njegovi meta vlogi, ki si jo predpostavlja, preprosto skuša uničiti (in ne tako kot npr. histerični diskurz, ki bi presežek izrinil, potlačil). Odtod milijoni mrtvih, ki jih je pustil za seboj Stalin. Da, res je da ga zelo spoštujem, vendar to še ne bi smel biti razlog, da ne bi sprevidel njegove igre, kajneda...«

Kako prav je imel Dr. Sergej Lev, so pokazali skorajšnji dogodki v Parizu in drugod; kot da bi slutil, da bodoči potek dogodkov v nobenem primeru ne bo vzel na znanje njegove opombe. Toliko bolj žolčno pa so seveda reagirali njegovi stari in novi nasprotniki. Očitali so mu vse mogoče: da si skuša zavarovati hrbet, da se vdaja pasivizmu najslabše vrste, neki Jean Arnoux pa je celo zapisal (Liberation, Nr. 19, 3. 3. 1968, p. 5):

»Glejte, glejte. Od miši bi pač pričakovali, da beži pred mišnico, nikakor pa tega ne moremo pričakovati od moža, ki o sebi trdi, da je ves ena sama ‚sovjetska izkušnja‘, da je bil revolucionar že ‚v zibelki‘. Toda zgodilo se je prav to, kar smo imeli za neverjetno. Prebrati si morate samo intervju, ki ga je Dr. Sergej Lev dal za ‚Le Nouvel Observateur‘, pa vam bo takoj jasno, da gre za beg najbolj bedne sorte, za izdajo, ki ji v zadnjem času težko najdemo primerjavo.«

Samo predstavljamo si lahko, kako zelo so Sergeja Leva prizadele klevete te in podobne vrste. Toda storiti ni mogel nič, ali skoraj nič: čeprav je bil »ves za«, v nemirih ni mogel sodelovati, vemo že zakaj; ostal mu je edinole izzivalen molk, ki je seveda dovolj že sam po sebi. In pa zadoščenje, da so dogodki krenili prav po tisti poti, ki jo je bil že napovedal: po porazu maja 1968 je prišlo do zatona revolucionarnega vrenja, prav tako so se zamajala tla revolucionarni teoriji. In zagotovo bi bil pretres še večji, če ne bi vztrajali možje, kot je bil Dr. Sergej Lev.

Eden izmed stranskih učinkov tega zapletâ je bilo nekakšno na-pol izobčenje, ki je doletelo Dr. Sergeja Leva po tem intervjuju. Resda to izobčenje nikoli ni bilo pravno priznано, saj ni dogodka podpirala nobena naprava, ki bi lahko sprožila »postopek na ustrezni ravni«, je pa imelo za posledico precejšnje zoženje polja delovanja in vplivanja Dr. Sergeja Leva. Ob strani sta mu stali samo še njegovi najbolj zvesti privrženci. Regresijo, ki je sledila porazu maja 1968, lahko spremljamo tudi v neposredni navezavi na usihanje zanimanja za predavanja o manku v so-

dobni sovjetski literaturi. Prav zato je Dr. Sergej Lev svojo serijo nekako predčasno zaključil že leta 1972.

Drug hud udarec je Dr. Sergeja Leva dočakal na prizorišču, na katerem ga je najmanj pričakoval. Doslej smo po malem zanemarjali njegovo literarno produkcijo, ki pa je tudi sicer v njegovem delu igrala bolj obrobno vlogo. Čas je, da zamudo nadoknadimo, če seveda ne drži, da je razkorak že prevelik. Leta 1969 je Dr. Sergej Lev v reviji »La Narration« (Nr. 2, str. 15–23) objavil tekst z naslovom »Le Tango parisien« (v našem prevodu Pariški tango, glej spodaj; op. p.), ki seveda ni mogel ostati nezapažen. V tekstu se prepleta več narativnih verig, velja pa izpostaviti vsaj dve: po eni strani gre za vpisovanje nemožnosti spolnega razmerja, ki se še najbolj izpostavi v že skoraj obrednem srečevanju, ali bolje nesrečevanju obeh protagonistov teksta (npr. prizori, ko eden izmed njiju vstopi v prazno stanovanje prav takrat, ko tam z največjo gotovostjo pričakuje drugega) in »simbolnega nanosa« v simptomatičnem odnosu do smrti. Druga sled vodi na imaginarnem planu igro »preslepitve« z imeni, ki jo lahko strnemo v izjavi: odsotnost imena je jamstvo za svobodo, kolikor ta odsotnost pomeni, da smrti preprosto ni. Pri tem se očitno izpostavlja tole: odsotnost imen ne daje nobene druge možnosti kot vpeljavo govora o svobodi, ki se suče okrog samega sebe kot samolastna zmožnost. Konec koncev pa prav imenovanje, kolikor se naveže na institucijo smrti, podarja tisto realizacijo abstraktnega pojma svobode, za katerega gre protagonistoma tekom teksta od začetka pa do konca.

Rekli smo že, da tekst ni ostal nezapažen, še več: doživel je celo ekranizacijo, ki je Dr. Sergeju Levu povzročila toliko sitnosti (več o tem glej pričujoči izbor, razdelek B). Vsekakor dovolj umljiv nasledek tega zapleta je bil ta, da Dr. Sergej Lev za svojega življenja takorekoč preneha objavljati, posebej kar zadeva literaturo.

Končno je moral priti še tretji, morda najhujši uda-

rec: skupina, ki je kasneje – po objavi spornega zbornika – osnovala Oddelek za psihomotorično terapijo na kliniki Salpêtière in s katero je Dr. Sergej Lev spočetka (v letih 1964–1966) precej plodno sodeloval (skupino je dolga leta vodila Monica Spoggio, ko pa je 16. 7. 1977 umrla, jo je na njenem mestu nasledil Juan Ramirez Mahalos, edini španski član grupe; op. p.), je leta 1974 izdala zbornik z naslovom »Obrisi iz filozofije psihoanalize – Osnove psihomotorične terapije« (Les Edition de U. O. D., collection »Événements« Nr. 23). Kako hudo je ta zbornik prizadel Dr. Sergeja Leva, zbornik, ki so ga tvorili teksti spod peresa njegovih takorekoč včerašnjih prijateljev, je najlepše videti v pismu, ki ga je Dr. Sergej Lev pisal Alojziju Vodovniku (pismo je datirano s 5. 11. 1974): »(. . .) Vse do nedavnega sem bil mislil, da so Monica in njena skupina ljudje, na katere se pač lahko zanesem, da mi vsaj ne bodo metali polen pod noge. Kako sem se bil prevaril! In kako grenko pilulo so mi dali požreti prav oni, o katerih sem računal, da se mi po ‚majskih dogodkih‘ niso povsem odpovedali. Le kako sem jim mogel tako naivno zaupati, in to še potem, ko sem že davno imel za seboj krepko sovjetsko vzgojo. Morda pa prav zato: predaleč je že ‚Matjuška Rusija‘, kot da sem že pozabil, kako se je treba boriti. (. . .) Pravzaprav je, po temle, moja edina želja ta, da bi se tega Pariza čimprej lahko rešil. Morda se ti bo zdelo, da pretiravam, da vse skup jemljem preveč osebno. Ne, tega ne moreš, saj vendar poznaš okoliščine, saj vendar moraš vedeti, da je to nekaj več kot borba v sferi interesov. Mučno kot le kaj . . .«

Še več: ti udarci so Dr. Sergeja Leva skoraj povsem izmučili, konec leta 1974 se je vdal težki duševni potrtosti, iz katere se dolgo ni mogel izvleči. Spremljala ga je tudi na njegovi vrnitvi v domovino, v Ljubljano in kot že vemo, se imamo za njegovo ozdravljenje zahvaliti predvsem skrbni in odlični negi njegove žene in pa seveda novemu (staronovemu) okolju, ki je moralo na strtega Sergeja Leva vsekakor zelo ugodno vplivati, saj se je prav kmalu spet znašel v vrtincu svojega dela in velikih načrtov za naprej.

Tekst pariškega obdobja

PARIŠKI TANGO

Segel je z roko v lase in se pogladil. Potem jo je spustil, roko, da je obvesela ob telesu in stopil na most; brez vidnega razloga in ne da bi postal pozroen na besede, sem rekel:

– Toda, gospod minister, ali je res treba, da ste taka pizda, gospod minister za delo?

Obrnila se je, čeprav dvomim, da je slišala, kaj sem rekel. Ali zamrmral? Prej zamrmral, res pa je, da je voda za nekatere šumela manj kot zanj. In vedel se je, kot da ni nobene poti nazaj, kot da mora na vsak način priti čez most, pa naj me stane kar hoče. Dobro. To, da se je obrnila, res še ni bil znak za naklonjenost, ali celo za razumevanje. In končno, za to sem zvedel dosti kasneje. Nenamerno in celo z več prizadevnosti kot imam navado, sem se vrnil bolj pozno kot prejšnji večer. Brez vidnega vzroka. In brez kazni. Vtaknil sem

ključ v ključavnico, toda vrata so bila odklenjena, šele potem opazil, da so bila celo samo priprta. Vstopil sem, na pultu, v recepciji je še vedno ležalo pismo, naslovljeno name, pismo, ki je prišlo že pred tremi tedni, pismo, ki ga še vedno nisem utegnil odpreti. Utegnil, to je prava beseda. Čeprav bi neizkušeno oko reklo, da ima časa na pretek, so vseeno ostajale stvari, ki jih ni utegnil opraviti; kot npr. zadeva s pismom, ali pa zadeva z njenim očetom, v kateri še vedno ni povsem jasno, kdo izmed obeh je tisti, ki mu je manj do srečanja: jaz ali on. Nekaj časa kaže kot da je on tisti, ki mu ni do tega, da bi prihajal v Pariz, čeprav ni bilo nobenega vidnega zdržka, ki bi ga odvrčal od tega, da bi spet enkrat videl svojo hči, ki je trdila, da jo je ljubil kot nihče na svetu. Kadar je bila pijana, je vedno zatrjevala, da živi z njim samo zaradi očeta. In v isti sapi – da boš vedel: zaradi tega bi ga pač že lahko sovražil.

Potem je odšel, ne da bi se zmenil zanjo in se vračal šele potem, ko je bil prepričan, da že spi. Vzpel se je po stopnicah, ne da bi posebej pazil na to, ali dela hrup, ali ne. Saksafonist je v svoji sobi ali še vedno igral ali pa je že začel igrati, a to je bilo itak vseeno. Brcnil sem v njegova vrata, ta so po sredini počila. Nobena izmed vrat se niso odprla in to je bilo vsaj čudno; in Geraldine tudi ni bilo v sobi. Najprej sem pomislil, da je spet pri njem, to bi me za tisto noč še kako razveselilo. Toda, za kaj takega je bil nered v sobi prevelik. In tudi vrata bi ne bila na stežaj odprta.

Vstopila je, kot da so odklenjena vrata stanovanja, ki se daje v najem, nekaj povsem vsakdanjega. Na prvi pogled v stanovanju ni bilo nikogar in to se je še vedno ujemalo z oglasom na vratih, z oglasom, ki je »nudil stanovanje po izredno ugodni ceni«, tudi to je bilo še v scenariju, še vedno nekaj vsakdanjega. Zato ni bila presenečena, ko ga je opazila, kako sedi v kotu največje izmed štirih sob; kot da bi spal. Sprehodila se je skozi sobe in se znašla pred njim, tokrat iz druge smeri. Stanovanje je bilo skoraj povsem prazno, tu in tam so ležali predmeti, ki se jih ni dalo identificirati in so bili tam že od nekdaj.

– Kdo vam je dal ključ, je rekla.

– Hišnica.

– O, Amerikanec ste, to sklepam po vašem naglasu.

– Nič čudnega. Ali pa morda hočete najeti tole stanovanje?

– Ne bom ga, če ste ga že vi najeli.

– Kdo vi?

Obrnila se je kot bi hotela oditi. In res je odšla proti vratom, jih odprla in stopila na hodnik.

– Vi, pridite sem, je rekel.

Najprej je obstala, potem se je obrnila proti njemu in spet stopila v stanovanje.

– Ali ste s tem mislili mene, je vprašala in za seboj zaprla vrata.

– Slecite se.

Odpela si je plašč in pustila, da ji je zdrsnil z ramen. Takoj sem opazil, da pod kratkim krilom nima ničesar in da gre povrh za krilo, ki se ga z lahkoto znebite: odpnete gumb in v trenutku boste goli in pripravljeni na to, da izpolnite svojo domovinsko dolžnost.

Zelo hitro je torej stala pred njim, povsem gola in samo še v škornjih. Šele zdaj je vstal in stopil proti njej kot da se preteguje. Vsekakor je pričakovala, da bom takoj z desno roko segel po pizdi, ali še bolje, porinil v vagino dva prsta, kazalec in sredinec; samo zato je tudi takoj malo napela stegna, tako da so drhtela in se z rokami od zadaj naslonila ob prazen zid.

– Ali poznate to zgodbo, sem rekel.

– Katero zgodbo?

– Tisto o gospodarju in priležnici; neko popoldne je gospodar vprašal priležnico, ko je ta ravno počivala, tole:

»Odločil sem se, da storim, da boš odslej enaka z menoj.«

Ona pa je odgovorila:

»O, gospodar, razen tega, da to pač ni možno, boš s tem storil silo nad seboj in nad menoj. Se moraš že vdati v to, da razen podložništva s teboj nimam

nobenega opravka. In v tem si na slabšem pred menoj!«

– Ne, je rekla in se začela igrati s sramnimi kocinami, te zgodbe nisem poznala. Toda, ali poznate vi tole zgodbo:

»Ne samo, da so ponoči vse krave črne itd.«

Opazila je, da joče. S prosto roko je odpela šlic pri hlačah in pustila, da je navalil nanjo, ves v solzah. Sliko uspelega spoja, ki nam jo prikazuje fotografija, je dopolnjeval njen spačen obraz, ki se je z njegovimi solzami povezoval v harmonično celoto. Nabijal je s kurcem v steno maternice, z nogami ga je objela okoli bokov in pustila, da jo je poslednji udarec dolgega intervencijskega pendreka prilimal ob steno. To je zadnji kader, ki mu še sledimo. S črno barvo je potem neka nesporetna roka napisala na istem zidu, ki je bil snežno bel, tele besede:

LEPO, PRAV RES LEPO JE BITI MLAD

Tiho je poklical, toda že vnaprej se je vedelo, da se ne bo nihče odzval. Zato pa je razločno in prav v tem trenutku zaslišal vodo, ki je tekla v kopalnici; s počasnimi koraki je odšel proti njej, na prvi pogled se je zdelo, kot da se izmika. Na osramju so se svetile kapljice znoja, njeni histerični kriki, pomešani z njegovim jokom, so privabljali gledalce tudi še potem, ko so se na njuno predstavo že navadili. Ali pa tudi ne. Odprl je vrata in sunkovito se je obrnila k njemu.

– Pa menda ja ne mislite, da sem to svinjarijo naredila jaz, je rekla in si s cunjjo, ki je bila krvava, zaščitila obraz.

– Kdaj je to storila, je vprašal in stegnil roko, tako da je obvisela nad umivalnikom, kot da mora koga zaščititi.

– Skoraj takoj potem, ko ste odšli. In kot vse, je delala čisto tiho, tako da smo jo našli šele pred pol ure. Bila je seveda že mrtva. In cela kopalnica krvava.

Pustil je vrata odprta in zdaj je bil trenutek, ko so stanovalci iz sosednjih sob navalili na odprtino; obrnil se je in s stegnjeno roko zamahnil po prvem obrazu, ki mu je prišel na pot. Bil je saksafonist. Stopil je iz kopalnice in se skoraj naslonil na g. Chesnauxa.

– Vi, gospod Chesnaux, ste pa še večji kreten kot jaz, je rekel ter se prijazno nasmehnil.

– Ta stavek si rekel v angleščini, je rekla in za seboj zaprla vrata. Ker se ji je zdelo, da se sicer sploh ne bo zmenil zanjo. Saj te ni mogel razumeti, razumeš.

– In ti misliš, da moraš vedeti prav vsako podrobnost, je rekel, morala mu je sestiti nasproti, s hrbtom obrnjeno proti njemu.

– Vsako podrobnost, je rekla in slišala, kako je zahlipal.

Obrnila se je k njemu in segla za hlače.

– Toda, to še ne pomeni, da ima prste vmes tudi moj oče, čeprav je polkovnik. Je bil polkovnik. Hočem se poročiti, ker... ker ne morem brez tega.

Segel je z roko v lase in se pogladil.

– Zakaj tega ne rečeš prej, pravim, zdaj je tako ali tako že prepozno. Prepozno, ker sem to stanovanje že najel. Zate in zase. Prepozno, ker sva se že vselila. Prepozno, ker me boš morala srečevati v tem stanovanju, vsak dan vsaj enkrat.

– Če je tako, je rekla in slekla plašč, če je tako, potem je že čas, da ti povem, kdo sem. In da mi poveš, kdo si ti. Ker ne morem živeti z nekom, o katerem ne vem niti tega, če je Amerikanec ali pa je morda iz Mozambika . . .

Zamahnil je z roko in stopil k oknu; gledal na ulico; postaja zares nemirna. Vsaj tako je videti. Nasloni se na steno in se živčno prestopa.

– Stol bo moral stati ob oknu, je rekla.

– Ne ob oknu, temveč pred kaminom, je rekel in se obrnil k njej. Sicer pa ne vem, kaj sploh še počneš tu.

– Čakam, da me pofukaš. Saj sem zato prišla, ne.

– Ne vem, kako si to pravzaprav predstavljaš. Zakaj se pa potem ne slečeš?

Slekla je hlače in potem pulover. Ko je stopila k njemu in mislila, da so za ta dan opravili svoje, odplačali svoj dolg, ji je primazal klofuto. In s kolonom močno sunil v mednožje, da se je zamajala in se spet naslonila na steno.

– In zdaj pojdi, je rekel. Stvari, ki jih moram še opraviti, so nujnejše od tega, da bi moral že čez nekaj časa spet odgovorjati na tvoja nora vprašanja »Ime, ime hočem«, ali pa »povej že, kdo si, prokleta pizda zafukana«.

Poklekne in mu odpne šlic. Vzame kurca v usta in z zobmi stisne močnejše kot bi radi.

– Slišiš, ti kurba, nobenih imen tukaj. Še danes bodo pripeljali pohištvo, to ti mora zadoščati. Jaz bom tisti, ki si izmišlja pravila te igre. Tudi to ti mora zadoščati. Nobenih imen. Saj hočeva biti svobodna, ne. In to bo prostor najine svobode. To je pogoj, tudi za ljubezen, ki mora v tem primeru uspeti. V vsakem primeru. Ime je tu samo tisto, kar je preveč in ne samo preveč.

Mora se nasloniti na steno, toda ta je predaleč. Ziblje se v hitrih sunkih, občutek imamo, da mora imeti ona kurac daleč v grlu. Vsaj požrla je celega, tja do korenine. Ne ostane ji drugega kot pohleven pogled in pritrjevanje. Olajšanje, ki sledi, dela vtis, kot da ni požrla samo sperme, kot da se je takoj zatem tudi uscal. Ležala je na tleh in pustila, da ji poljubuje joške, čeprav je vedno trdila, da tega ne bo pustila niti takrat, ko bo poročena. Menda je že tretjič ta dan jokal. Zavalil se je do kota in si prižgal cigareto.

– Moja žena je včeraj naredila samomor. Saj to te zanima, ti prasica. Ne, ne vem zakaj. Pa tudi če vem, te to nič ne briga. In končno mi je to čisto vseeno. Gre samo zato, da se tega bojim in če se bojim, prosim, da to spoštuješ in nikoli več ne vprašaš, kako mi je ime. Tudi tvojega imena nočem tukaj, jasno. Če je nek samomor tako prekleto povezan z imenom kot si lahko samo misliš, če je ime taka naprava, ki ne more brez naslonitve na smrt, na samomor, potem imam vse razloge za to, da se bojim. Ne za ime, temveč zase in svojo svobodo. Ali pa za tvojo, na primer. Čeprav za ceno neke preklete osamljenosti, saj vi temu tako pravite, ne.

Pogleda jo čez ramo in, razumljivo, da je že odšla.

– Prokleta prasica stara, zakaj sploh prihaja, če ji je toliko do svojega otroka, kot pravi. Kot bi šlo samo zato, da zgrabiš stvar na pravem koncu in vse se lepo izteče.

Vstane in razbije vse, kar mu pride pod roko. Saksafonist neha igrati in prav verjetno, da so vsi stopili na hodnik. Odpre vrata in vrže vazo, kar na slepo. Vaza, jasno, zadene saksafonista.

Moral sem oditi. Hodil sem hitro, ne da bi se kaj dosti oziral na promet. Kot da je vseeno. Ustavil sem se šele vzporedno s p. de Victoire, segel z roko v lase in se pogladil. Prišla je z one strani Seine in me seveda ni mogla videti. Čeprav bi me lahko. Ali pa me je celo videla, toda tega ne bom nikoli vedel. To gre hkrati z imenom.

– Zakaj pa potem sploh prihajaš sem, je rekel.

– Hočem se poročiti, ampak verjamem, da to nima nobene zveze s tem.

– Zakaj ne govoriš raje stvari, ki s tem zares nimajo nobene zveze. Ali pa mi raje pripoveduj, kako si prvič fukala. S svojim očetom. Da ne. Kurba zajebana, še vsaka zajebana baba bi rada fukala s svojim očetom, še posebej, če je ta polkovnik.

Vstala je in vse kaže, da hoče oditi. Odpre vrata, tip jo s stolom potisne nazaj v predsobo.

– Pripeljali so pohištvo, je rekla in se začela sprehajati po stanovanju kot nekdo, ki natančno ve, zakaj je tukaj. Ko je bilo vse pohištvo na svojem mestu, je bilo stanovanje še bolj prazno kot prej. Kakor za koga. Postavila je naslonjač k oknu, seveda se ni zmenil zanjo in ga je postavil nazaj, pred kamin. To ponovita še dvakrat, njemu je nazadnje dovolj, naslonjač skoraj grobo in dokončno postavi pred kamin, jo prime za roko, odpelje do vrat in jih odpre. Sune jo ven. Zapre za seboj vrata, se vrne v sobo in zavalji na posteljo. Potem si, kdo si ne bi, prižge cigareto.

Ona se medtem že vrne, se zavalji na posteljo, zraven njega in nobeden izmed njiju ne spregovori niti besede. Skoraj do mraka. Potem ona zares odide, tako da v prvem hipu podvomiš, če se bo sploh še kdaj vrnila. Čeprav je, po drugi strani jasno, da se kaj takega, vsaj za zdaj, ne more zgoditi.

– Konec ni nikoli tako gladek kot kaže zadnji primer, čeprav je res, da je igra brez imen vsaj dolgočasna, če ne nekaj nemogočega v toliko, kolikor ne daje kaj več kot ponavljanje istega prizora in se vsak nov prizor od prejšnjega razlikuje samo toliko, da se natančno ve, da je srečanje drugo, vse ostalo pa ostaja isto, ostaja, ali se spreminja. In ne vem, koliko časa se da to vzdržati. Ne gre zame, končno je to stvar treh dni, kolikor se še da poimenovati neskončnost, ali brezčasovnost te svobode brez imena. In če smrt sploh ne more več igrati svoje vloge, če je koncem koncev dosje prazen, to še ne pomeni, da se ni nič zgodilo; nazadnje bi mi lahko že zdavnaj povedala, da je to samo finta. Zakaj mi nisi mogla povedati, da je to samo prevara. Brez tega bi bilo vse vsekakor lažje, brez te tvoje proklete smrti, ki mi ne privoščiti niti delovne zmage, niti zadoščenja. češ, vendarle je uspelo, ali kaj podobnega. Prekleta pička zajebana, kako bi te moral zaradi tega sovražiti. Z rožami in vso naravo vred. Še posebej, če je zanjo kriva tvoja zajebana mati. Ali pa to: če se že ubiješ, mi to povej vnaprej, da se še vedno lahko umaknem, ali vsaj ne vrnem. Tako pa si zajebala sebe in še mene. Razen, če ni to del načrta, ki ga ne poznam. Toda, kdo danes sploh še dela načrte. . . .

Še več. Že ko sem stopil v dvigalo in pritisnil na gumb, sem vedel, da me čaka. Moral bom nastopiti kolikor mogoče odločno in kot nekdo, ki ve, kaj dela. Vtaknil sem ključ v ključavnico, ključ seveda ni hotel odkleniti. Ali ni mogel, ker je bilo že odklenjeno. Vstopil sem resno in kolikor mogoče trdno in trdo, da bi me slišala že kar od začetka, da bi ji ne ostalo nič praznega prostora. Seveda je ni bilo.

Sklonil je glavo, se s čelom dotaknil roba nje-ne obleke. Bila je, nihče ne ve zakaj, oblečena v svojo modro muslinasto obleko, ki ji je dobro pristojala že za življenje. Vzel je v usta njen palec in z vso močjo ugriznil. Prvi hip je kazalo, da bo šel do konca, ona se seveda ne gane. Druga poteza: začenjam odpenjati gumbe na modri muslinasti obleki, ki se, in prav je tako, odpenja od spredaj. Ali bo to zadnje, kar si bova skupaj privoščila. Kdo ve. Morda pa jo pustim, odpeto, mrtvo in pobegnem. Čeprav bi bilo s stališča uspešnosti podjetja gotovo prikladneje vztrajati in zadostiti ljubljeni želji, pofukati njeno mrtvo telo, poskrbeti za potomstvo na ta način, če že ni šlo drugače.

Z odpetim šlicem in kurcem v roki je na pol visel nad njenim truplom. Sperma je špricala vse naokrog po njeni obleki in mlohavem obrazu – sodim, da je bil prav zares mlohav – toda še največ je kapljala po rožah, ki jih je skrbna mamina roka razporedila okoli mrtvaške postelje in kot smo lahko opazili malo kasneje, posebno po rdečih nagljih.

– Kaj še nimaš dovolj, je rekel.

– Ne, ker hočem, da me pofukaš vsaj trikrat, dokler sem še tukaj. Ko enkrat odidem, se morda ne bom več vrnila. Ali, vsaj zelo verjetno je, da se ne bom. Zato me . . .

– Vrnila se boš in to zagotovo, ker ti je moja svoboda preveč všeč. Raje mi povej kaj o svojem polkovniku, če že hočeš govoriti, je rekel in ji obrnil hrbet.

Že od vsega začetka ga imamo oblečenega v svetlo sive hlače. rjav pulover, pod katerim zelo očitno ne nosi srajce in dolg balonski plašč kaki barve, ki sega nekoliko čez kolena. Čevlje ima zjebane, toda to ga očitno ne moti. Roke ima navadno potisnjene v žep, izjema so le trenutki, ko si z eno izmed rok seže v lase, se pogladi in prižge cigareto.

– Pa ja ne misliš, da je v vsem tem kaj takega, kar bi lahko zanimalo tebe ali mene. In če hočeš vedeti: v zvezi s teboj mislim samo na fuk. Če se zjutraj kdaj zbudim, se tvojega obraza ali rok ali celo jošk ne bom nikoli spomnil. Samo pizda, to. Te žali? Zagotovo ti ni prav kot družabni napravi, ki se povrh vsega hoče tudi poročiti in se ploditi kot je tudi treba, natančno vzeto; meni se jebe, če hočeš vedeti. Samo to, jebe se mi, neprestano.

Pokimala je in si odpela hlače. Prijel jo je za noge, da bi jo prevrnil na posteljo, toda kot po načrtu je udarila z glavo v pod in se onesvestila. Ne da bi sem menil zanjo, ji je divje potegnil hlače z riti, krožil s kurcem okoli omrtvičenih usten, ki so celo zdaj hlastale za njim, če že ne za zrakom, kar je morda bolj logično, pa zato manj umestno. Kot da ne bi bila pravica in dolžnost teh ust ravno NJEGOV kurac.

Ko jo je nategoval, je vzdihovala in seveda ječala; vsaj tu je bil scenarij nedvoumen, ne dovoljuje odstopanj. Z vso svojo težo in z vso dolžino »mojega dragega falosa« (njegove besede) je pritisikal nanjo in seveda zarjul, ko mu je prišlo. Tudi ona je imela krikniti, celo v tej, na prvi pogled tako globoki nezavesti. In kriknila je, kot že povedano.

– Bila si prav neverjetna s tem tvojimi glasovi, je rekel, ko se je prebujala iz nezavesti in je on ravno zapiral vrata za seboj. Ona kajpak zajoče in še enkrat sklene, da se sem ne bo vrnila nikoli več.

II.

Res, to je bil dan, ki je zaslužil kaj več kot navaden vpis v koledarju: končno bo svobodna, končno se bo začelo novo življenje, nekaj, kar je tako težko čakala, tisto, kar je tako pogrešala, odkar je umrl oče: spet bo dovolj na varnem v njegovem objemu. In brez vsakih skrbi. In poročila se bo, seveda. Skoraj tekla je čez most, ker je hotela čimprej videti stanovanje, ki ga bosta najela. Ki ga bo ona najela zanj in zase. Ni bila prepričana, če ga je zares videla, lahko pa bi prisegla, da je bil prav on tisti, ki si je šel z roko v lase, ko se mu je približala.

Vse se je ujemalo. Stanovanje je bilo zares prazno, zares SO GA oddajali, zato je bila najmanj presenečena, ko ni mogla dobiti ključa. Hišnica je trdila, da je ključ že nekdo vzel, sicer pa izjavila, da, kolikor ve ona, se stanovanje res oddaja, je stanovanje res prazno in ne vidi nobene razloga za to, da bi ne moglo biti kar odklenjeno. To, da je kjuč vzel že on, to je tokrat previdno zamolčala, pri tem pa komaj zadrževala smeh.

Kadila in preklinjala.

Stegnila je roko, kot da ji podaja ključ in jo zgrabila za joške. Tokrat se ni mogla več zdržati in se je začela na ves glas krohotati. Zakričala je, zamahnila s torbico, iz nje je padel fotografski posnetek čednega fanta in obležal med njenimi nogami. Vemo torej nekaj, kar je ušlo obema ženskama na prizorišču, toda to še ni v nasprotju s predvidenim. Obrnila se je, da bi odšla, toda namesto po stopnicah navzdol, je stekla v dvigalo in pritisnila na gumb za zadnje nadstopje.

Vrata so bila res odklenjena, še več, bila so celo samo priprta. Po tihem je vstopila, stanovanje je bilo očitno prazno. Toda ne, bil je že tukaj, sedel je v kotu in kot da se ne zanima za prav nobeno stvar. Pred njim je ležala štruca kruha, nekakšna salama, ki je bila na enem koncu preveč odebeljena in mleko. Ni pa jedel.

– Prinesi mi no že enkrat maslo, je rekel, ne da bi jo pogledal.

Ni se premaknila. Zdaj je celo prekrižala roke in se, nekoliko razkoračena, še trdneje ustopila pred njim. Ozke hlače še poudarjajo pravilno linijo stegen in pravilnih bokov. Samo pozorno oko bi lahko pritrdilo temu, da je prav malo stresla z glavo in našobila ustne. Dvignem pogled, toliko, da se ustavi malo nad pasom.

– Maslo, rekel sem maslo, zavpijem in se naslonim na steno.

Če je kazalo, da odhaja, je bilo to res samo za

nevajenega opazovalca. Vrnila se je z maslom in ga postavila predenj.

– Sleci se, rečem.

Odpne hlače in jih sleče. Ko s hitrim dvigom rok sleče še pulover, opazim, da je pizda napeta in vlažna, najbrž od dolge in hitre hoje, pomislim. Stopim ji za hrbet in jo potisnem k steni. Z maslom namastim mesto okrog anusa, vzdihuje. Takoj nato z vso silo in naenkrat zarinem tiča v rit, zavpije in zasadi nohte v steno, kot da bi šlo za oporo. Skušša se znebiti kurca, pritisne z boki ob steno, toda tako ga imam le še bolj trdno notri. Stopi na prste, rada bi si ga premestila v pičko, z eno roko sežem okrog bokov, še z dvema prstoma je nazadnje polna od spredaj in od zadaj. Če je doslej boj potekal tiho, najbrž zato, ker je še vedno upala, da bo prizor spremenila sebi v prid, je poslej začela ječati glasneje kot bi rad. Z drugo roko ji zamašim usta, začutim da joče. Toda, kako malo je to v primeri s tesno in voljno luknjo, ki utripa v ritmu tega joka!

Ko mu je prišlo in se je zgrudil k njenim nogam, je ostala še nekaj časa naslonjena na steno in dala vse od sebe, da bi ga dohitela v zadovoljstvu; ko je odšla, je še vedno hlipala.

Kot ponavadi je spet prišla prezgodaj. Peron je bil skoraj povsem prazen, na njeni levi je bila naslikana ženska, ki se je smehljala z na široko odprtimi usti, ko bi hotela reči: »Zadah mojih ust vas bo prijetno osvežil za potovanje, ki bo tako ti-sočkrat lepše. Pridite in poskusite. I frank.« Prav to pa je bilo tudi tisto, kar je pisalo pod njenim obrazom.

– Vendar je res, da na to ne dam kaj dosti, je rekel, in lahko bi me že nehala gledati. Kot da nisi tistega, kar se je dalo, že zdavnaj dobila, za ostalo pa se itak nimaš kaj brigati. In končno, niti ne gre za tvoj samomor; ta je tako ali tako precej vsakdanja in dolgočasna ustanova. Gre za vrata, ki si jih pustila priprta. Zaprta vrata se da vlomiti, skozi odprta vstopiti brez posebnega zdržka, toda priprta vrata. Kako naj se človek odloči pred priprtimi vrati. Na kaj naj se opre. Na ime? Svoboda je za ime zgubljena, za imenom smo tu opravili. Nobenih imen tu, jasno. Za imenom pride ljubezen, za ljubeznijo sovraštvo, za sovraštvom kak samomor, veriga je to vsekakor cela. Vedno se vrne vase. Ko sem šel od doma, so bile te stvari preprostejše, ali vsaj jasnejše. Slika je še imela svojo oporo, če drugje ne, v kakem očetu, pa naj je ta polkovnik ali ne. Vse skup se sprevrne šele potem, ko sem te srečal, ali pa še kasneje. S tvojo smrtjo, najbolj očitno. Slika se je opirala samo še sama v sebi, ni bilo več nobenega zunanjega sovražnika, ki bi ogrožal njeno zaobljenost. Vsaj na prvi pogled se je v načrtu vse ujemalo; nobene reči ni bilo, ki bi gledala čezenj: dokler ni prišla njena zajebana mama s svojimi rožami in s svojimi nekakšnimi spomini, ki naj bi zapolnili tisto, kar je po mnenju sveta manjkalo ter bizarni harmoniji, že na prvi pogled tako porozni. Vse se je vrnilo, sklad je bil porušen. Ostalo mi je samo še to, da jo na hitro slečem, kar tam na tistem nekakšnem odru, obdano z rožami in posvinjam njeno popolnost, kolikor je bilo to še mogoče: kurca sem na silo stlačil v usta, namestil njene roke tako, da so ga objema-

le pri korenu in pri tem še vedmo stiskale tudi križ; ta križ sem kasneje porinil v anus, v vagino pa eno izmed belih vrtnic, ki naj bi pričale za njeno čistost. Sperma je špricala še največ po mrtvih nageljih in po njenem obrazu. Šele po vsem tem sem lahko prepoznal njeno mrtvo telo, hočem reči, da sem lahko vedel, da gre zanjo.

Odšel sem k njemu. Takoj ko sem vstopil, sem opazil neverjetno podobnost med mojo in njegovo sobo. Takoj je bilo videti, da za vsem tem stoji ista ženska. Tudi konjak, ki mi ga natoči, je tisti, ki ga je imela navadno kupiti za naju.

– Ai vam je jasno, vi Chesnaux, da ste prav tako zajebani kot jaz, je rekel.

– Da, toda z eno prednostjo na moji strani; mene je namreč ljubila.

– Pa ne, da so to njene besede?

– So, če vam to kaj pomeni.

– Pa veste, da mi je rekla po vsaki noči, ko se je vrnila od vas, da me ljubi in še to, da ste vi čisto navaden bebec.

– Tudi meni je isto zatrjevala o vas. Še malo konjaka?

– Ne hvala. Dovolj čudno je že to, da vas kljub temu ne morem spoznati, hočem reči, da ne mislim, da ste krivi.

– Saj to je tisto čudno. V boljših časih bi postala prijatelja.

– V to pa dvomim, Chesnaux, preveč si mi podoben.

Obsedel je, njej nasproti. Še vedno ga je gledala, počasi mu je bilo vsega tega dovolj. Slačen je vedno znova, z vedno istimi besedami, to, kako se je naslonila na steno in napenjala stegna, češ, pridi že enkrat, da čimprej opraviva.

Vlak ni in ni hotel pripeljati.

– Kot da dan ni pravi. Dobro, ura je dvanajst trideset, vlak bi moral pripeljati ob devet petnajst. Ali pa je to spet eden izmed tvojih trikov, kako si za ta dan dobiti žensko.

– Raje se sleci.

Še vedno ga je gledala in se ni premaknila niti potem, ko je še enkrat ponovil, naj se sleče. Stopil je k njej in jo udaril. Padla mu je pred noge in si glavo pokrila z rokami. Ko je odhajal, je ni niti pogledal.

Naslednji dan je spet prišla pred njim, se vrgla v kot in zaprla oči.

– Tako bo še najhitreje tukaj, je rekla in si slekla pulover. Oči pri tem ni odprla. Čakala je skoraj celo popoldne. Začel se je spuščati mrak, ko ji je prišlo do živega, da je te igre vseeno konec. Tudi stanovanje je bilo prazno in kot da je prazno že dolgo. Zagotovo ni bilo nikogar, čeprav je hišnica tračila, da je nek moški vzal ključ. Morda ključ od stanovanja v spodnjem nadstropju?

– Torej tako. Seveda je to stanovanje zelo lepo in mu bo gotovo všeč, ko pride. Vse, kar ostane, je seveda to, da pride.

– Nič pride. Tega stanovanja ne bova najela. Preveliko je in preveč visoko. Pisal sem ti, da ne prenesem stanovanj v najvišjih nadstropjih, čeprav imajo toliko svetlobe, kot hočeš. Toda, svetloba lahko škoduje najini ljubezni, saj veš, draga. Če se

hočeva poročiti, se morava tako, da bova potlej vedno videla manj kot več.

Gledala ga je kot da ne bi mogla razumeti, da gre zdaj zares. Kot da ne bi mogla razumeti, da to stanovanje res ni primerno za mlad par, ki ima pred seboj še celo prihodnost; kot da je toliko ljubezni naenkrat, po vseh dneh čakanja, preveč. Stekla je in še slišala ni, če jo je mogoče poklical.

Ko je tekla po stopnicah, je bila njena prva misel topel dom s polkovniško uniformo v središču pozornosti. Mama je še vedno pripravljala kosilo za tri in ga čakala vsako noč, če se bo morda le vrnil iz gostilne. Njega pa od nikoder. Zadnji prizor: kako ji je segel za hlačke in jo prav nalahno uščipnil. Mama je to videla in se zaprla v sobo. Čez dva dni je umrl. Ne, tega se ne splača hraniti.

Potisnila je vrata, ki so se odpirala prav s težavo: bilo je delo za moške roke. Mehnki zvoki tanga so jo pomirjali in vse kaže na srečen konec. Naročila je dvojni viski, ki ga je popila stoje. Šele potem je sedla k mizi, ki je bila kar najbolj oddaljena od prizorišča in naročila še en dvojni viski. Plesalce je lahko opazila samo v megli in zelo od daleč, pa še je bilo nekaj v njihovi skladnosti, kar je bilo preveč. Tu pa tam se ji je v glavi po malem zavrtelo in na hitro je spila drugi viski. Šele zdaj ga je opazila. Stal je ob plesišču; segel z roko v lase in se pogladil. Zdelo se je, da odhaja, ona živčna trzne z roko. Opazil jo je v ogledalu prav v tem trenutku in videl v tem ne samo znamenje zase, temveč predvsem nekaj, kar pozna že od prej. Obrnil se je v trenutku, ko je k njeni mizi stopil natakarkar z novim dvojnimi viskijem. Prerival se je med stoli in tu pa tam padel. V megli je še videla, kako je nagnil kozarec z viskijem, naročil dva nova in ji sedel nasproti. V megli in od daleč je slišala, da govori, toda komu? Stresel jo je za rame, sunkoma je dvignila glavo, vendar je takoj spet omahnila.

– Ljubim te, slišiš ti prasica, ljubim te in takoj zdaj le se hočem poročiti s teboj.

Pokimala je in ga prijala za roko.

– Pa menda ja ne misliš, da lahko celo pleševa, je rekla in se začela smejati.

– Seveda je rekel, alo vstani, greva.

Prijel jo je pod pazduho in jo dvignil. Že takoj nato sta se spotaknila ob stol in padel je čeznjo.

– Nekdo bo plačal za to, je rekla in začela mrmrati neko melodijo, ki je ni poznal. Nekdo bo to ljubezen plačal, pa mu je to všeč ali ne.

– Ali še vedno misliš, da moraš skrbeti za svoje potomstvo, je vprašal. Če je tako, potem greva lahko takoj ven, pa naj bo kar hoče.

– Kar hoče, kar hoče, res pa je, da jaz v vsem tem sranju nisem mislila imeti nič, razen poroke in da, tri otroke. Toda to naj ostane za kdaj drugič, zaenkrat je lahko cilj ta, da pridemo živi ven. Ej, vi, pa kaj hočete od mene, je rekla in začudeno pogledalo okrog sebe.

Gledala je vanj in v ljudi, ki so jo obkrožali, opazila, da je odpela plašč, pod katerim je bila gola. Obrnila se je, stisnila plašč na prsni in začela teči.

– Počakaj me, je zavpil, hočem, da se poročiva, to je vse.

Kot da ga ne sliši. Vrata so se na ven začuda lahko odpirala, stekla je med stoli pred kavarno, se zapletla in padla. Ujame jo in zbrabi čaz pas. – Pa kaj ti je, ženska, rečem, počakaj, saj gre samo zato, da zajebeva naslednjo šanso.

Toda kot da me še vedno ne sliši. S silo se strga in objema in začne spet teči. Pusti, da plašč vihra za njo, z golim telesom prestreže nekaj dežnih kapelj. Stečem za njo. Izgine v neki ulici, ki je ne poznam, ko pritečem do vogala, ujamem samo še rob plašča, ki čí. Ljubim te, dobro, in lahko bi bilo igre že enkrat konec. Ime mi je Paul in hočem se s tabo poročiti. Zadovoljna?

Obrne se k njemu, v roki ima pištolo, ki se že v naslednjem trenutku sproži. Ne da bi vedela, zakaj gre pri tem, ga je zadela tako dobro, da se je lahko odplazil samo še do terase in bebasto bebljal v sonce, ki zahaja.

– Torej Paul je bil, je rekla policajju, ki je prišel kmalu po tem, ko je poklicala policijsko postajo. Ne, ne vem, zakaj sem to storila, da, hotela sva se poročiti. Ne, ni bila nesreča. Najbrž je kriva ta igra s svobodo. Če mi ne bi povedal, kako mu je ime, ga ne bi mogla ubiti. Ne bi imelo nobenega smisla. Šlo je za to, da se neha s tem, hotela sem biti svobodna. Kurčevo svobodna. Vse skupaj je prišlo ali prezgodaj ali prepozno. Pravi trenutek je pač zamujen, ali pa morda vi mislite drugače, gospoda...

Drugo ljubljansko obdobje (23. 2. 1976–12. 3. 1981)

Sergej Lev slejkoprej je in bo ostal zagonetna oseba. Resda so danes-po zaslugi izredno delavnih in zagnanih delavcev INSTITUTA-znane že mnoge podrobnosti iz njegovega življenja, kljub temu pa pozornemu preučevalcu zbranih dokumentov ne more uiti, da še marsikje zijajo velike luknje.

Na žalost si preučevalci dokumentov o življenju dr. S. Leva nismo edini, kaj je tisto bistveno, za česar razjasnitev se moramo truditi. Tako Zdenka Štrukelj piše:

»Še danes na primer ne vemo, zakaj se je Sergejeva mati tistega usodnega dne, 19. IV. 1916, ko je

na svet privekal Sergej, célo popoldne mudila v mi-zarski delavnici njihovega soseda Augusta Vidergarja, od koder se je vrnila rdečih oči. Zlobni vaški jeziki so namigovali, da je luč razjasnitve iskati tudi v tem, da župnika Škrobaršiča ob porodu ni bilo v hiši Levovih, kot je bilo v tistih krajih v navadi. To bi seveda utegnilo pomeniti, da je bil Sergejev oče pravzaprav Vidergar in ne France Lev» (Z. Štrukelj: Sergej Lev-kristjan ali pankrt)

V svojih špekulacijah pa gre še veliko »dlje« Andrej Ščurk, ki v članku »Polšniški feniks« trdi:

»Nedvomno je na intenzivno intelektualno na-

ravnost mladega Sergeja vplivala izredno močna religioznost njegove stare mame Reze Per. Slednja je vse od leta 1900 naprej trdila, da se ji prikazuje Mati Božja. Prvič naj bi se ji prikazala nekega oblačnega poletnega dne nekaj sto metrov za domačo hišo. Od tedaj je ni bilo mogoče prepričati, da bi spala v hiši. Pod stoletno tiso, ki je rasla ob krompirišču, ji je moral mož Štefan skopati veliko jamo z zaklopno loputo, saj je Reza Per trdila, »da se Mat Božja prihajajo na Zemljo skrit pred hudobijami Nebes.« (A. Ščurk: Polšniški feniks)

Delavci INSTITUTA menimo, da so tovrstni prispevki sicer zanimivi, na trenutke celo zabavni, vendar pa ne morejo doprinesti k boljšemu poznavanju življenja in dela dr. Sergeja Leva v javnosti, za kar nam pravzaprav gre.

Pomembnejše se nam zdi raziskati – na primer – tale enigmatični odlomek iz »Spominov« Milene Rohrman:

»Tedad sem delala kot pomivalka posode v »Metropolu«. Dela je bilo veliko, plača ne preobilna, pa vendar mi je včasih – v času med kosilom in večerjo – ostalo nekaj časa, da sem skočila v tiste temne prostore firme »Baader Druckerei Ltd.« kjer je garal Sergej. Mojih obiskov je bil zelo vesel, saj je pogosto delal z nevarnimi kiselinami in močno hlapljivimi sredstvi za čiščenje tiskarskih valjev.

Nenadoma – mislim, da je bilo spomladi 1938 – pa se je pričel vesti popolnoma drugače. Postal je siten in zadirčen. Opazila sem, da ga večkrat tedensko obiskujeta dva možakarja v temno sivih oblekah, s širokimi slovanskimi brki. Takrat so se ponavadi zaprli v Sergejev kabinet in želeli, da jih nihče ne moti. Ko sem Sergeja nekoč vprašala, kdo so in zakaj nikoli ne ostanejo na večerji, me je ostro pogledal v oči in rekel: »Imajo pa že kaj pametnejšega početi!«, tako da po tem nisem več drezala vanj.

Prepričani smo, da imamo za pojasnitev tega dogodka, ki je zarezal globoke brazde v nadaljne življenje Levovih – oziroma za razjasnitev indentitete omenjenih dveh možakarjev –, dva precej zanesljiva indica:

– Prvi so Sergejeva razglašena predavanja na katedri za primerjalno književnost na ljubljanski FF (tedaj še delujoči v okviru katedre za slovenistiko), v katerih se je osredotočil na strukturalno analizo socrealističnih romanov.

Kot je znano je predaval le v letih 1947/48 (to je do spora z Informbirojem), potem pa so njegova predavanja skrivnostno izginila z urnika. Prav tako do leta 1956 v javnosti ni novic o njemu. Pozorni bralec tedanjega dnevnega časopisja je lahko v enem od osrednjih slovenskih časnikov zasledil le naslednjo novičko:

»Na razpravi z dne 23. IX. 1948 so bili na štiri leta odvzema prostosti obsojeni: Anton Naglič, Franc Pitamic, Sergej Lev in Anton Mlinar.«

Drugi indic – ki se na prvega tesno navezuje – je pričevanje enega od biografov dr. S. Leva – sicer delavca INSTITUTA –, ki je obdeloval tisti del življenja dr. Leva, ko je slednji bival v Sovjetski zvezi. (glej pričujoči izbor, str.?) Omenjeni biograf opozarja na nenavadno podrobnost, namreč da je dr. Sergej Lev po »otoplitvi« odnosov s SZ nenavadno hitro dobil vizo sovjetske ambasade, ki mu je omogočala prestop sovjetske meje in kasneje še dovoljenje za

bivanje v Moskvi. Plod njegovega tamkajšnjega dela je znanih pet tez, ki jih je lansiral na kongresu v Stuttgartu leta 1963. (glej . . .).

Vendar to le ob strani, te raziskave namreč niso naša prvenstvena naloga. INSTITUT nas je zadalžil, da pripravimo pregled t. i. »drugega ljubljanskega obdobja«, ki sega od 23. II. 1977 do 12. III. 1981.

O tem obdobju krožijo najrazličnejše govorice, ki pa so precej daleč od resnice. Po nekaterih virih naj bi bilo to najzrelejše obdobje dr. S. Leva, v katerem se je posvečal le znanosti (Tone Dalara: Znanost-prva ljubimka Sergeja Leva). Spet drugi trde, da se je odmaknil teoretskemu delu in se posvečal predvsem literaturi (glej o tem: Načrt za uvod v kritiško izdajo zbranih del dr. Sergeja Leva). Zato naj takoj razkrijemo, katere spise iz tega obdobja smo našli v njegovi zapuščini. Spisi so razvrščeni po kronološkem redu:

1. Jezus Kristus kot entelehija (abstraktne) ideje do brega (15. III. 1975)
2. Eksistencialna stiska (29. III. 1975)
3. Bati se samega sebe (3. IV. 1975)
4. Človek brez lupine (8. IV. 1975)
5. Če je človek sam (18. IV. 1975)
6. Kako blizu je smrt (aprilske noči 1975)
7. Varstvo okolja-vprašanje obstoja človeka (24. X. 1976)
8. Ekofašisti (11. XII. 1976)
9. Tehnologija in prirodni red (29. XII. 1976)
10. Velika tintnica (*Coprinus comatus*) in prava tintnica (*Coprinus atramentarius*)-ravnovesje gozda (4. IV. 1979)
11. Kostanjevka (*Xerocamus badius*) in naravna variacija oblik (12. V. 1979)
12. Bisernica (*Amanita rubescens*)-še en primer naravne variacije oblik (16. V. 1979)
13. Konjska kislica (*Rumex hydrolapathum*), kačja dresen (*Polygonum bistorta*) in naravna skladnost (29. V. 1979)
14. Orjaški dežnik (*Macrolepiata procera*) (5. VI. 1979)
15. Eterična olja in zastrupljanje (13. IX. 1979)
16. Ključ za prepoznavanje strupenih rastlin (26. IX. 1979)
17. Naravni strupi (14. X. 1979)
18. Končana ljubezen-pesem (30. X. 1980)
19. O avantgardah (10. I. 1981)
20. Ko si ti vstopila-pesem (12. II. 1981)
21. Čeprav si mrtva-pesem (18. II. 1981)

Stvar, ki nas najprej preseneti, je dejstvo, da ima samo drugo ljubljansko obdobje štiri podobdobja, tretje od teh podobdobjij (10–17) pa celo še svoje podobdobje (15–17).

Nadalje preseneča sama tematika.

Dr. Sergeja Leva – za katerega je bilo splošno znano, da je bil strukturalistično usmerjen – sta huda bolezen, ki ga je pestila ob prihodu v Ljubljano in takratna precejšnja osamljenost, očitno gnali v eksistencializem.

Pred člani Pisarne Aleph je sicer uspel ohraniti

podobo strogega znanstvenika (in ravno za pravilno prikazovanje te prave podobe gre nam-starolevovcem), v hudi duševni stiski pa je 10. VI. 1979 pisal svojemu ljubljanskemu prijatelju Cvetu Lukmanu, sicer upokojenemu profesorju biologije:

»Vem, da ne bom dolgo. Čutim. Zadnje tedne v glavnem sedim pri oknu z odejo pokrit preko ramen in opazujem sončne žarke, ki prebadajo drobce prahu nad mojo pisalno mizo.

Milena je vedno bolj tečna. Misli, da mi bo neskočno ustregla s tem, da kuha mlečni zdrob in rmanov čaj. Jaz pa vse zmečem ali v stranišče ali pa psu v skodelo.

Želim si, da bi dočakal jeseni. Zmeraj sem rad ril po odpadlem listju in brcal prazne lupine kostańja. Najraje na Urhu. Teževe imam tudi z žolčnikom. Če kje res je kak Stvarnik, zakaj je ravno meni namenil vso to trpljenje . . . ?«

Verjetno gre prof. Lukmanu pripisati tudi slugo, da se je dr. Lev začel zanimati za naravo. Prav prof. Lukman je bil verjetno tisti, ki ga je s svojim izrednim poznavanjem zoologije in predvsem botanike odvrnil od mračnih misli na smrt, ki jih zasledimo v spisih označenih s številkami od 1 do 6 in nekaterih že skoraj religioznih lamentacij (predvsem spis št. 1). Spise, označene s številkami od 7–9, gre verjetno razumeti kot prehod, kot vmesno obdobje med »eksistencialističnim« in »pastoralnim« obdobjem. Verjetno se je prav tedaj seznanil s prof. Lukmanom (natančnih podatkov o tem-žal-nimamo), katerega ideje in nazori so v dr. Levu povzročili ta nenavaden obrat iz resigniranosti v nekakšen trenuten – a osvežujoč – revolt, ki ga je opaziti v tekstih 7–9 ter zlasti kasnejši prehod v opevanje narave.

Vsekakor moramo pritrditi »Načrtu za uvod . . .«, ki je tekste iz t. i. drugega ljubljanskega obdobja označil kot »pretežno literarne«. Nikakor pa se ne moremo strinjati z Mileno Rohrman, ki je članom Pisarne Aleph zatrejvala, »da njen mož cele noči piše«. 104 tipkane strani in tri pesmi, to je za celonočna pisanja petih let bore malo.

Dr. Lev se v teh letih ponoči resda ni premaknil iz svojega elovnega kabineta, vendar ne zato, ker je intenzivno pisal, marveč zato, ker zadnja leta svojega življenja ni mogel več prenašati svoje žene. Le-ta je to vedela in je očitnost, da njen moč ni nikoli skupaj z njo, hotela v naših očeh opravičiti s trditvijo, češ da cele noči piše. Takrat smo ji verjeli. Danes, ko poznamo dela iz tega obdobja, pa ji ne moremo več. Celo nasprotno. Prav ta dela so nam dala dokaze, da dr. S. Lev v letih pred smrtjo žene ni več ljubil. O tem priča tudi naslednja pesem, ki jo je napisal 30. oktobra 1980:

KONČANA LJUBEZEN

Kaj luna, kaj zvezde pomenijo mi,
ko najina ljubezen vsak dan bolj veni.
Zaspati ne morem, bedeti ne smem.
Mar pesmi naj pišem? Saj nisem poet,
bolečino prenesti, kako, ne vem.

Alojzij Vodovnik je nekajkrat-tako neobvezno, v pogovoru, prepričani smo, da mu je marsikaj v zvezi s tem tudi ušlo – omenil, da se je v času svojega življenja v Franciji dr. Lev zbližal z 22-letno študentko iz Normandije. Menimo, da sta prav njej posvečeni naslednji pesmi:

KO SI TI VSTOPILA

Vsi v izbi smo sedeli,
lepe, lepe pesmi peli,
lepe, lepe pesmi peli,
saj bili smo vsi veseli.

A pesem je utihnila,
ko ti vsa mokra
in blatna si vstopila
in tiho smeh v nas ubila.

Blato ti tičalo je v očeh,
da zdela si se mi kakor greh,
a v tistem hipu po izbi razlil se je smeh
sovražnih fantov in deklet.

A takrat kriknil jaz sem bil
in s svojim suknjičem te pokril.

ČEPRAV SI MRTVA

Čeprav si daleč,
te pri sebi vidim,
čeprav molčiš,
slišim besede tvoje nežne.

Čutim tvoj pogled na sebi,
čeprav mižiš.
Obliva me toplina tvoja,
čeprav si hladna.

Ljubim te, dekle,
čeprav si-mrtva.

Pesmi – sicer okorne po obliki (dr. S. Lev pač ni bil poet, kot pravi tudi sam) – na pretresljiv način slikajo težko duševno stisko. Morda je prav v teh pesmi (ne pozabimo, da so bile napisane tik pred smrtjo) iskati vzroke, ki so dr. S. Leva potisnili v misli eksistence. Morda je bilo še huje. Morda je bil prav on kriv dekletove smrti in si tega ni mogel odpustiti? Kdo ve . . .

Toliko (zaenkrat) o tekstih, ki so – po našem iskrenem mnenju – za ustvaritev prave podobe o dr. S. Levu le lateralnega značaja. Vsekakor bodo našla mesto v zbranih delih dr. Sergeja Leva. V tem skromnem izboru pa vam ponujamo dva reprezentativna teksta.

Prvega, »O avantgardah«, je dr. Lev dokončal takoj, ko si je opomogel od prve možganske kapi-zato moramo z razumevanjem gledati na precej konfuzno zgradbo teksta, na nekatere nejasnosti v zvezi s t. i. estetskim efektom (med drugim ni nikjer zaslediti njegove opredelitve), na večkrat odvečno in

mestoma problematično interpretiranje Althusserja, na malce pretirano »novo levičarski« pristop (»represivna vsakdanja raba medijev«) in na to, da bi se dalo problem zgrabiti mnogo bolje.

Drugi tekst, »Nekateri problemi strukturalne lingvistike«, očitno po pomoti uvrščajo v drugo ljubljansko obdobje. V dokumentih iz tega obdobja nikakor nismo mogli najti nikakršnih referenc nanj.

Po vsej verjetnosti ga je uvrstiti v zadnji del t. i. pariškega obdobja, ko je dr. Lev držal obilico najrazličnejših predavanj pa tudi njegove zveze z domovino so bile že čvrstejšje. Na to kažejo nekatere pomankljivosti tega teksta: delna fragmentarnost in nesistematičnost, kot da bi bil osnutek predavanja. Verjetno pa bi se dalo razpravljati tudi o nekaterih tezah.

Teksta drugega ljubljanskega obdobja

O AVANTGARDAH

Za rojstni dan umetnosti, vsaj take, kot jo poznamo danes, bi si vsaj simbolično, seveda – lahko izbrali leto 1789, torej čas prve francoske buržuazne revolucije in hkrati začetek nadvlade blagovno – tržnega produkcijskega načina. Prav tu dobi umetnost tisti status (in pravzaprav tudi ime), ki jo porine (in ki ga v srednjem veku ne pozna) v prostor, ki ga klasiki marksizma imenujejo družbena nadstavba. Tu se bolj ali manj zadržuje se danes; vsekakor pa moramo ob tem upoštevati dejstvo, da se je v zadnjih 200 letih bistveno spremenila struktura družbe, zato so se zgodile bistvene spremembe tudi znotraj umetnosti. Za razjasnitev fenomena umetniških avangard bom prav zaradi teh razlogov skušal osvetliti odnos (kajti vsak odnos je možen zaradi neke razlike) med existencama umetnosti v 19. in 20. stoletju ter pokazati tisto družbeno nujnost (ki se v času spreminja tako, kot se spreminja struktura družbe), ki umetnost sploh omogoča in s tem tudi določa.

Seveda se moramo že takoj na začetku odpovedati teorijam, ki verjamejo, da je umetnost posledica skrivnostnega mističnega navdiha, inkarnacija kozmičnih strujanj in azil lepote in kontemplacije sredi kaosa. Za mojo rabo bo najkoristneje navezati se na Brechta, Benjamina, Teigeja in na človeka, ki je njihove teorije uporabil v našem času (ne da bi jih bistveno razvil), H. M. Enzensbergerja, ter, na drugi strani, na tako imenovano Althusserjevo filozofsko šolo. Gre predvsem za tekst Pierra Machereyja »Teorija književne proizvodnje« ter zbornik »Ideologija in estetski učinek«, CZ 1980. Vsa ta dela temeljijo na nekaterih Althusserjevih tezah o ideologiji, predvsem na trditvi, da je v določeni družbeni formaciji dominantna ena ideologija, ki je bistven faktor reprodukcije produkcijskih odnosov. To je možno prav zaradi družbene prakse ideologije,¹ ki se udejanja skozi specifičen ideološki aparat. Tako je pglavitni ideološki aparat fevdalizma cerkev, v kapitalizmu pa dobi ta status šola. Hkrati z njo se razvijejo institucije, ki so bile nujne za obstoj buržuaznega sistema: gre seveda za pojem naroda in enoten nacionalni jezik, ki skupaj s šolo določata mejo in *raison d'être* nacionalni literaturi. Prav narod igra v buržoaznem sistemu pomembno vlogo (ki bi jo v socializmu morda lahko primerjali s funkcijo govoričenja o »in-

teresih delavskega razreda«)²; namreč parcialne družbene interese (v našem primeru seveda interese buržuazije) predstavlja kot obče, ali z drugimi besedami, »nacionalnost funkcionira kot ideološki plašč, ki naj bi interese buržuazije navznoter predstavili kot družbene.« (R. Rizman, Marksizem in nacionalno vprašanje, str. 117) Ta ideološka praksa, ki pripadnike posameznih razredov interpelira v pripadnike enega naroda (= državljanse specifične nacionalne države), skupaj s čisto ekonomsko potrebo po množici pred kapitalom enake delovne sile, producira potrebo po specifični ideološki praksi, ki se udejanja v enotnem nacionalnem jeziku, v materinščini. Posebej je ta proces zanimiv pri Slovencih; še v letih 1758–1762 so morali katekizem tiskati v posebnem koroškem, kranjskem in štajerskem prevodu. Prvo potrebo po enotnem nacionalnem jeziku verjetno izrazi oče Marko Pohlin, ko leta 1789 izda slovar. Toda pravi boj za slovenščino se začne šele v 19. stoletju s prvimi zametki slovenske buržuazije (zanimivo bi bilo raziskati, koliko sta k temu pripomogla Marija Terezija in Jožef II. s svojimi šolskimi reformami); ni naključje, da se je večina takratnih izobražencev ukvarjala s pesnjenjem in filologijo; v takratnih zgodovinskih razmerah je bil izbruh črkarske pravde nujen in pomeni dokončno transmutacijo ljudstva Kranjcev, Štajercev, ipd. v narod s svojo, nacionalno buržoazijo, ki skupaj s slovenskim knjižnim jezikom nastaja potem skozi vse 19. stoletje. Prav s tem pa so se ustvarjali pogoji za nastanek nacionalne literature, ki se je iz prigradnega in narodnobudniškega pesnjenja (o tem Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX. stoletja 1–2, Slovenska Matica 1979–79) začela spreminjati v umetnost, ki producira estetski efekt in s tem določa neko novo obliko ideološkega gospodstva.

Skupaj z Etiennom Balibarjem in Pierrom Machereyjem lahko torej zapišemo, da je skupni nacionalni jezik zgodovinski rezultat posebnih razrednih bojev, in, kot pravi Renée Balibar, proizvod buržuazne kulturne revolucije. Pomeni tisti praktični moment, ki v svoji pojavnosti interpelira govorca (med drugim tudi mene, ki se trudim, da bi tole pisal v pravilni slovenščini) v nacionalni subjekt, v mojem primeru v kulturnega Slovenca. Prav književni jezik predstavlja materialno bazo nacionalni literaturi; je hkrati njena meja in njen pogoj. Za nacionalno literaturo, (ki je očit-

no zgodovinsko pogojena in zato je predstavlja posebno ideološko formo) je tudi nujno, da funkcionira kot umetnost; kot taka mora v porabniku proizvesti nek poseben efekt (ki je ravno tako zgodovinski in spremenljiv), ki se je v literarni teoriji uveljavil kot estetski efekt. Iz njegovih različnih pojavnih oblik bom skušal izluščiti tisti ključ, ki določa, da avangardna umetnost še vedno funkcionira kot umetnost.

Tu bomo na pomoč poklicali Romana Ingardna, enega največjih špekulantov v zgodovini estetske misli. Sam umetnino pojmuje kot shematično tvorbo samo po sebi; pomen njenih znakov se zapolni, ko subjekt v procesu branja, poslušanja, opazovanja aktualizira njene virtualne pomene: tako so možne različne interpretacije, ki so vse pravilne. Posledica te aktualizacije je estetski efekt, ki je izvzet iz sfere spoznanja in praktične aktivnosti, razvija svojo notranjo semantiko, ki je lahko neodvisna od umetnine, katere posledice je. Žal pa se Indarden ne sprašuje, katera razmerja znotraj umetnine so tista, ki bralca pripravijo do tega, da se nad nekim tekstom naslaja kot nad umetnino, oziroma, kaj je tisto, ki v nekem določenem času omogoči bralcu, da nek tekst označi za literaren. Ob tem se moramo zavedati, da je vsak subjekt podvržen (dobesedno) zgodovini in da kot literarni v različnih časih funkcionirajo različni teksti (tako je tudi lepota zgodovinsko pogojena struktura, svobodna asociacija ob umetnini; odveč je pripominjati, da v polje istega platonizma pade tudi zahteva po grdih umetninah, ki so jo prakticirale nekatere avangarde), zato je treba tudi tale moj tekst jemati z določeno tovrstno rezervo.³

Če se želimo izogniti idealizmu, moramo vsekakor tudi estetskemu efektu določiti prostor »materialne baze«; očitno je to – vsaj če verjamemo, da je baza literature enoten nacionalni jezik – neka razlika med jezikovnimi praksami posameznega naroda. Zavedati se namreč moramo, da si je literatura ustvarila polje književnega jezika, ki se bistveno razlikuje od pogovornega. Ta razmak, ki ga vsekakor pozna tudi slovenščina, variira od jezika do jezika. Kot vem, je najbolj drastičen v grščini, kjer se književni jezik naslanja na klasično grščino (tipičen primerek so pesmi lanskega nobelovca Odiseja Elytisa) in ga neizobražen Grk ne more razumeti. Odveč je pripominjati, da je ta visoki jezik utemeljen kot tak prav v razliki do pogovornega, »slabšega«, uporabljajo pa ga največ izobraženci, ki so povečini pripadniki višjih slojev. Ta problem je temeljito obdelala Renee Balibar v svoji knjigi *Les français spéculatifs*, kjer je pokazala semantične razlike med francoščino, ki jo uporabljajo na nižjih šolah, ter knjižnim jezikom. Že na začetku pa sem omenil njeno trditev, da je enoten jezik posledica buržuazne kulturne revolucije in s tem tudi nekega določenega razrednega protislovja; vsekakor književni jezik iz tega procesa ni bil izvzet, ampak je bil za nastanek materinščine konstitutiven. Vendar pa obstaja znotraj materinščine; tako se mu posreči, da podvoji notranji konflikt, ki ga vzpostavlja kot takega: prav s tem skriva vzroke svojega nastanka. Učinkuje kot imaginarna razrešitev ideoloških

protislovij (nerazrešljivih, seveda) in, kot pravi R. Balibar, »producira iluzijo imaginarne razrešitve nerazrešljivih členov«. Literarni jezik je torej govorica kompromisa, želja po zakritju določenega razrednega boja.

Oglejmo si še strukturo literarne umetnine, tipične predvsem za romane 19. stoletja. Ti so – predvsem s svojo fikcijsko vsebino – dajali vtis, da merijo na nek model v konkretni realnosti. To je mnogo zapeljalo v trditev, da je literatura odsev življenja, za našo rabo pa bo prikladnejša teza, da je literarni tekst proizvod določene ideološke prakse, ki življenja ne odseva, ampak je prej njegova posledica;⁴ torej si producira svojo notranjo realnost sam ter si določa lasnto semantiko. Tisto, kar nas spomni na življensko realnost v tekstu, so stavki, zapisani v pogovornem jeziku, ki so se vrnili v »kompromisno govorico«, nastalo iz različnih jezikovnih praks: »prav te izjave v samem tekstu vzpostavljajo halucinatorično referenco na neko realnost, ki se ji lahko približujemo in od katere se lahko oddaljujemo« Balibar & Machery, v *Ideologija* . . . str. 259) hkrati pa pripravljajo materialno osnovo za razmik, v katerega se bo lahko vsedel konflikt, ki je tako pomemben za večino velikih romanesknih tekstov prejšnjega stoletja: gre seveda za spopad med subjekti kot nosilci posameznih ideologij in zunanjim, objektivnim svetom, ki se postavlja proti njim. »Ideologija kot predstava imaginarnega razmerja med individualnimi in njihovi realnimi eksistenčnimi pogoji« (Althusser) mora namreč prav v soočenju z objektivnimi⁵ življenjskimi pogoji pokazati to svojo lastnost, zato, kot je to opazil že profesor Pirjevec, pobije, izniči, svoje nosilce. (Zanimivo bi bilo primerjati Machereyevе tekste s Pirjevčevimi; vsekakor lahko slednjemu štejemo v velik minus dejstvo, da je veliko preresno jemal stvari, s katerimi se je ukvarjal), ne da bi sami lahko slutili vzroke lastnega propada (ena bistvenih lastnosti ideologije je, da padeš skozi tam, kjer misliš da je nekaj očitno pravilno, nedvomno, naravno ipd.). Toda! Subjekt kot nosilec ideologije je v našem primeru znotraj literarnega teksta in kot tak njegov sestavni del. Osmišlja in literarizira ga prav povezava z ostalimi deli teksta; svoje izničujoče narave ne pokaže v »realnem« življenju, ampak v literaturi. Tudi ne smemo pozabiti, da se ta spopad dogaja znotraj literarnega jezika; prav slednji člene zgoraj opisanega protislovja sintetizira in bralcu odpre možnost, da ga zašije. Šivalni pribor za zastrtje tega »kompromisenga razmaka« pa je prav estetski efekt.

Vrnimo se za trenutek k tezi, da književnost producira svojo notranjo semantiko: kar preveč nas namreč spominja na psihiatrično definicijo neuroze, ki pravi, da pacient konstituira svojo realnost, ki jo obvaldujejo notranji zakoni, vendar je »normalneži« nikakor ne morejo razumeti. Psihiater je tu zato, da ga »prestavi« v naš svet in ga interpelira v subjekt, ki funkcionira v skladu z vladajočo ideologijo. Podobno nalogo ima tudi kultiviran bralec (ki je morda celo kritik), namreč: prav namesto »imaginarne razrešitve nerazrešljivih protislovij«, tam, kjer literarni stil zakrije razredne vzroke svojega nastanka na eni in se

na drugi strani v njem utopi spopad med ideologijo in realnostjo, prav tu naš kultiviranec vzkligne: »lepo!«, »Globoko!«, »harmonično!«, »doživeto!«, ips, ter s tem v samem sebi doživi estetsko razsvetljenje.

Prav tu se odpre široka paleta možnosti za interpretiranje nekega teksta: svobodne asociacije, ki jih slednji proizvede, kažejo, na kakšen način v nekem času funkcionira nek tekst: videti je, da so za razumevanje nekega trenutka pomembni tako, kot literatura sama. Seveda so vse te svobodne asociacije prav tako ideološki diskurzi; njihova bistvena lastnost pa je, da jih subjekti prevzamejo prostovoljno, da si takorekoč svobodno izberejo bivanje v ideologiji. Od klinike do kritike je zgolj korak: razlikujeta se predvsem v metodi, ob edve pa proizvajata subjekte, ki se skladajo z neko družbeno foramacijo. Velja pa si zapomniti dejstvo, da je nenasilna prisila nevarnejša od prisilnega jopiča.

Estetski efekt in umetnost avantgard

Za nastanek umetnosti avantgard je verjeto bistven prehod iz liberalnega v monopolni kapitalizem; ves svet postane eno samo ogromno tržišče, ki naj bi ga obvladovale enake zakonitosti. Obzorja in protislovja se razširijo, potreba po narodu, nacionalni buržoaziji in materinščini pa stopi v drugi plan. Že proti koncu prejšnjega stoletja se rodi primerjalna književnost – bog ji daj zdravja – ki naznanja spremembo nacionalne umetnosti v svetovno. Tisk zgubi vlogo dominantnega komunikacijskega sredstva, pojavita se radio in kinematograf, ki s seboj nosita nove možnosti ustvarjanja (= delanja umetnin). Videti je, da ti mediji prav zaradi načina tehnične reprodukcije takoimenovane umetnine že v svoji naravi ne nosijo osnove za estetski efekt, saj, recimo, v radijskem prenosu zvoka na daljavo ni prostora za nasprotje med ideologijo in realnim življenjem, ki je posebljeno v literarni fikciji (ob tem se moramo zavedati, da je to nasprotje lahko izraženo v radijski igri; toda, to je še vedno literatura, govorjena, auditivna literatura). Prav mediji so naše vsakdanje življenje spremenili v praznik in festival potrošnje: ulica v sodobnem velemestu, rock'n'roll koncert, svetlobni napisi, izložbe, ki človeka bombardirajo s tisočimi informacijami, moderna arhitektura, pohištvo, televizija, radio, so bistveno spremenili način človekove percepcije. Za ves ta spektakel, katerega osnovna naloga znotraj kapitalne produkcije je fetišizacija blaga, pa je značilno, da ima znotraj svojih tehničnih možnosti veliko večji potencial (o tem gl. H. M. Enzensberger, Lepljenka na temo množičnih medijev, Problemi 196), kot je potrebno za reprodukcijo vladajoče ideologije. Seveda je za obstoj države nujno, da do te razširjene uporabe medijev ne pride – vsaj do takrat ne, ko bodo možgani ljudi že tako totalno sprani, da bodo lahko sami reproducirali lastno poneumljenje, ko bo svet že tako totalitaren, da bo umetnost odkrito postala del vsakdanjega razvrata s privatno lastnino.⁶ Seveda so vsi ti čudoviti, neizkoriščeni mediji zgolj stroji znotraj posebne industrijske panoge,

ki jo nekateri imenujejo industrija kulture, drugi, sodobnejši pa industrija zavesti. Njena funkcija, namreč reprodukcija vladajočih odnosov in profit, je seveda jasno vsakomur, ki je vsaj povprečno izobražen; toda ob tem, vsaj za okus klasičnega intelektualca grdem račku, je zrasel njegov neločljivi, lepi in pameti brat umetnik, ki je svojo lepoto in svoj status visoke umetnosti utemeljil prav v razliki do masovne kulture. Ta razlika je res popolna: visoka umetnost 20. stoletja, znana tudi kot avantgardna, skuša biti že na način svojega funkcioniranja negacija sveta, ki jo je proizvedel, zato daje vtis, kot da je njena eksitenca neodvisna od družbenih dogajanj, da živi v posebnem »pesniškem žepu« (termin je skoval ameriški komparativist Christopher Codwell). Seveda je ta pesniška svoboda zgolj navidezna: njena neodvisnost je ravno tako stanje determiniranosti kot na prvi pogled jasna vpetost v produkcijske odnose. Kajti še vedno obstaja institucija umetnosti, še vedno imamo galerije, gledališča in založbe, imamo tudi množico umetnostnih kritikov in umetnikov. Enzensberger lucidno opazi, da je sodobna umetnost dobičkonosen posel, prostor, kamor se da varno vlagati kapital; prav kritiki pa naj bi s svojim delom pripravljali tržišče znotraj industrije zavesti. Te njegove trditve vsekakor ne gre zametovati, toda z njo si še vedno ne moremo kaj prida razložiti samega fenomena inštitucije umetnosti. Dejstvo je namreč, da umetnost prakticira, vsaj v razmerju do ostale populacije, zelo majhen krog ljudi; videti je, da je to majhno število naravnost obratno sorazmerno pomenu, ki ga za svoj obstoj človeštvo pripisuje umetnosti. Tako se nam kar samo od sebe ponuja zanimivo vprašanje (ki pa vsekakor ni pomembno samo za 20. stoleje) namreč: ali umetnost reproducira ideologijo samo pri tistih, ki so znotraj nje, ali pa tudi pri tistih, ki jim življenje ni naklonilo dovolj izobrazbe, da bi jo razumeli. Odgovor se po mojem mnenju skriva prav v paru visoka-masovna kultura: že Macherey in Balibar ugotovita, da se umetnost in kulturnost višjih, kultiviranih slojev kot taka utemeljuje prav v razmerju do nižjih, ki naj bi bili že po svojem robatem, banalnem in vsakdanjem jeziku nezmožni izraziti svoja čustva. Torej se gospostvo ideologije po eni strani realizira pri kulturnih članih vladajočega razreda kot »svoboda, da mislijo v ideologiji, da to svojo podreditev živijo in prakticirajo kot bolj ali manj obsežno gospostvo, nižjim slojem pa prav njihova nekulturnost potrjuje njihovo manjvrednost« (Macherey & Balibar, v *Ideologija* . . . str. 265). Če se je to nasprotje rodilo v 19. stoletju in se utemeljilo kot razmak med nepismenim in pismenim državljanom, pa je ta razloček dandanašnji še veliko večji, saj sodobna umetnost za povprečnega človeka deluje še bolj nerazumljivo, kot so bili za delavca prejšnjega stoletja nerazumljivi npr. Balzacovi kmetje; za umevanje estetike kahle je potrebna vsaj visoka izobrazba.

Že na začetku sem pokazal, da nek predmet začne eksistirati kot umetnost takrat, ko proizvede estetski efekt. Toda, avantgardna umetnost se ne dogaja niti znotraj književnega jezika, ki bi s svojo kompromisno govorico pripravljajl mate-

rialno podlago estetskemu efektu, da bi sedel v nasprotje med ideologijo in fikcijo; slednjega pa ni mogoče proizvesti prav zaradi narave medijev. Tudi tiste avantgardne smeri, ki so ostale znotraj starih izraznih medijev, so na prvi pogled iz sebe izgnale ideologijo: v konkretni pesmi, ki je pika, ali pa v razstavnem objektu, ki močno spominja na kahlo, na prvi pogled pač ni prostora za spopad med fikcijo in ideologijo; je zgolj igra elementov, ki naj bi odkrivala naravo sveta in ustvarjala, kot bi dejal Marcuse, nove percepcijske zmožnosti človeštva. Vendar teh nikakor ne more ustvarjati: vzrok je en sam in smešno preprosto: vse skupaj namreč še zmeraj funkcionira kot umetnost. Že prej smo videli, da so mediji, znotraj katerih se dogaja avantgardna umetnost (in ki so s spremembo človeške percepcije določili tudi ostalo umetnost), v vsakdanjem življenju pojavljajo v veliko bolj bedni obliki, kot bi to terjalo od njih sam tehnični potencial. Avantgardi pa je dovoljen prav vstop na to prepovedano območje udeleževanja: lahko se igračka s sredstvi, ki jih industrija zavesti uporablja v veliko bolj okrnjeni obliki. Med televizijo kot informacijskim sredstvom pod kontrolo države in televizijo kot osnovnim sredstvom za proizvodnjo video umetnosti se vzpostavi razmak, ki močno spominja na tiste ga med materinščino in književnim jezikom: prav razmak med možnostjo uporabe medija in njegovo represivno dejansko vsakdanjo uporabo je tista materialna baza, kamor se bo lahko vsedel estetski efekt.

Proizvedel pa ga ne bo nihče drugi kot konflikt med ideologijo in realnostjo. Dadaistične in nadrealistične objekte razumemo kot umetnost šele takrat, ko preberemo manifeste njihovih avtorjev. Za razumevanje konkretne poezije je njena teorija pomembnejša kot poezija sama; podobno verjetno velja tudi za video art, elektronsko, serijsko glasbo, nekatere smeri so dobrega slikarstva, ipd. Pisoar, ki ga Marcel Duchamp pošlje na umetniško razstavo v protest proti umetnosti, še vedno funkcionira kot umetnina. Razlaga in podpis avtorja sta tisto, kar opazovalca prepriča, da je objekt pred njim umetnina: ideologija kot del umetnine je iz umetnosti izskočila in se z njeno fikcijo soočila zunaj nje. Konflikt med razlago in njenim predmetom je tisto, kar sproži estetski efekt, ta pa potem dela nove in nove ideološke diskurze. V končni konsekvenci tu predmet ni več pomemben, pomemben je prav govor o njem, ki ga tudi konstruira: umetnost tu postane tisto sredstvo, ki proizvaja nove in nove oblike reproduciranja vladajoče ideologije. Ta razmak je tragičen pri avantgardah, ki za svoj medij uporabljajo komunikacijska sredstva, saj se kot umetnost utemeljijo prav v razliki do represivnega vsakdana. Toda svet, kjer v galerijah stojijo stranišča in jih gledalci opazujejo na poseben način, ki nima noben zveze s presnavljanjem, ampak jim povzroča estetsko ugodje, tak svet mora biti že hudičevo totalitaren. Vladavina ideologije je tu popolna prav v svoji absurdnosti. Subjekti njeno nadvlado priznavajo »svobodno«: ni več pomembno, kakšne lastnosti naj bi imel nek predmet. Važno je, da ga pod svoje okrilje vzame neka institucija,

v našem primeru institucija umetnosti; vsebino umetnosti določa v času avantgarde prav to, da je umetnost institucija.⁷

Pri sodobni umetnosti gre torej za realizacijo dveh nujnosti: prvič, zgodila se je tista sprememba same forme, ki jo je terjalo razvoj proizvodnih sil in s tem sprememba človeške percepcije. In drugič, umetnost je kljub temu, da se je bistveno spremenila, še vedno ostala umetnost, saj še producira estetski efekt. Ta je sicer res drugačen kor pred sto leti, toda še vedno je tisti, ki omogoči nastajanje vedno novih ideoloških diskurzov, (kar je zanj bistveno), ki s tem omogočajo ohranjenje vladajoče ideologije ter reprodukcijo produkcijskih odnosov. Ti dve izodišči nam tudi nakazujeta možnost kvalitativnih sprememb sveta: prva je znotraj same umetnosti, ki bije svoj razredni boj prav s tem, da razkriva samo sebe. Kurt Schwitters s svojim merz objekti, ki jih gradi doma v kopalnici in na seniku na Škotskem: tu gre za očitno ironizacijo lastnega statusa in početja. Proza Vonneguta, Bulgakova, Viana, Jerofojeva in podobnih je razkrila prav svojo notranjo strukturo in se s tem obsodila na smrt: razkriti trik pač ni več trik.

Toda, ne slepimo se: tudi ob teh tekstih je možno proizvajati ideološke diskurze. Tekst, ki ste ga ravnokar prebrali (slišali), je tudi ideološki – to je živ dokaz, da se da tudi o ideološkosti umetnosti pisati ideološke tekste. Samo po sebi to še ni nič tako tragičnega: hudo je, da pisanje, ki želi biti radikalno, takoj, ko ga zgrabi mašinerija mass medijev in ga reproducira na klasičen, stereotipen način, zgubi vso svojo radikalnost. V razvitih demokracijah (hvalabogu, morda) beseda pač nima več svoje moči: reči se sme vse, saj je vse slogan. Tu se nam odpira tista druga možnost radikalnega delovanja: namreč prestrukturiranje samega funkcioniranja mass medijev. Vse dotlej bom jaz teoretik, ki v miru svoje sobe proizvaja tekste in ti konzument z dobrimi živci, ki jih absorbira prav tako v miru s svoje sobe. Toda, prihajajo časi, v katerih bo nujno poremetiti ovaj kučni mir.

OPOMBE

¹ Tu vsekakor ne gre za eno samo ideologijo, temveč za več raznovrstnih ideologij, ki so v vsem »pluralizmu svojih interesov« poenotene pod vladajočo ideologijo, ki je ideologija vladajočega razreda (o tem Ideologija . . . str. 53)

² Seveda tudi v socialističnih družbah še vedno obstaja narod, toda to je specifičen narod (v deželah realnega socializma socialističen, pri nas pa narod samoupravljalcev); ljudi ne enoti več pripadnost nacionalni ideji, temveč se vzpostavlja enakost znotraj »čiste« ideologije.

³ Kar pa ne pomeni, da se odrekam vsakršni odgovornosti zanj.

⁴ Verjetno je teorija o umetnosti kot mimesisu zgolj posledica ideoloških učinkov, ki so bili na delu v prejšnjem stoletju; že lirika Rimbauda in Mallarmaja jih je postavila na laž. Če pa stvar natanko premis-

limo, vidimo, da njun prelom sploh ni bil tako radikalen, ampak je prej posledica vsega dotedanjega razvoja. Toda to je že druga zgodba.

⁵Po mojem subjektivnem (v althusserjevem pomenu te besede) mnenju se tu odpira črna luknja Althusserjeve teorije: če je namreč ideologija imaginarno razmerje med individuimi in njihovimi realnimi eksistenčnimi pogoji ter je individuum vselej že subjekt, potem tudi tisto, kar se nam razkriva kot realnost, vselej že vidimo z ideološkimi očmi; torej je »realnost« zgolj točka v polju ideologije. Še bolj vprašljiva se mi zdi trditev, da je individuum vselej že subjekt: če ji verjamemo (in nobenega razloga ne vidim, da ji ne bi), se najdemo pred vparašanjem, kaj storiti z individuumom, saj nam ta predstavlja zgolj mesto, na katero se vsede subjekt. To mesto pa mora biti prazno (takorekoč prostor za subjekt), torej bi individuum lahko pomenil tudi luknjo, razpoko: s te plati se nam subjekt razkrije kot mašilo, štof. Tu

O NEKATERIH PROBLEMIH »STRUKTURALNE« LINGVISTIKE

»Mala splošna enciklopedija« na 172. strani drugega zvezka podaja naslednjo opredelitev jezika:

»Jezik, sistem artikuliranih glasovnih oblik najvažnejše sredstvo sporazumevanja med ljudmi.«

Kaj pa živali? Se te ne sporazumevajo?

Vzemimo za primer raziskave o čebeljem komuniciranju nemškega zoologa Karla von Frischa.

Von Frisch je čebelam nastavljal sladko raztopino in čebelo, ki je prav prišla do nje ter jo začela sesati, označil.

Ko se je čebela, ki je našla plen, vrnila v panj, je svojim sostanovalkam zaplesala dva plesa:

– Prvega, pri katerem je izmenično krožila z desne proti levi in z leve proti desni (s čimer je – kot je kasneje ugotovil von Frisch – pokazala, da je oddaljenost plena manjša od sto metrov ali pa – če je bila oddaljenost večja – le sporočila najdbo).

– Drugega, ki je ponavljanje figure v obliki osmičice (s čimer je pokazala, da je oddaljenost večja od sto metrov in pa nakazala njegovo smer). Takoj za tem je von Frisch opazil, da je večja skupina čebel iz opazovanega panja priletela do nastavljenega plena, označene čebele pa med njimi ni bilo.

Čebele torej se organizirano sporazumevajo. Marsikomu s t. i. klasično humanistično izobrazbo bi utegnilo v tem trenutku postati nerodno, saj se človek – ta krona stvarstva – znajde na istem nivoju kot čebele – nekakšen mrčes torej –, ki se očitno sporazumevajo s pomočjo nečesa, kar bi utegnilo biti jezik (o slednjem nam MSE namreč ne pove nič določenega).

Pa je to sredstvo za sporazumevanje med čebelami res jezik?

se nam vejetno odpirajo prostori neke drugačne teorije.

⁶ V današnjih časih, ko šolo kot inštitucijo vedno bolj jemlje hudič, bi si morda lahko privoščili tezo (povsem hipotetično, seveda), če prav mass-mediji ne predstavljajo ideološkega aparata neke nove državne oblike.

⁷ Morda tu tekst »kiksne«, ker se loteva analize umetnosti in estetike predvsem v njenem razmerju do IAD, molči pa o njenem razmerju do govornice, ki predstavlja materialno bazo ideologije. (Ta očitek bi vejetno upravičeno naslovili na Althusserja, saj iz analize razmerja IAD: ideologija: subjekt izključi govornico; dejstvo pa je, da prav v trenutku, ko odprem usta in spregovorim postanem subjekt. Tu gre vejetno za mešanje dveh različnih nivojev). Če bi hotel to storiti, bi se verjetno moral lotiti analize vse umetnosti od larpurlartizma naprej.

Francoski lingvist E. Benveniste pravi:

»... to je kod signalov. Vse njegove lastnosti izhajajo od tod: stalnost vsebine, nespremenljivost sporočila, nanašanje na eno samo situacijo, nerazčlenjivi značaj sporočila, njegova enostranska transmisija...« (1)

Iz povedanega je takoj razvidno, da Benveniste govori »od drugod«, iz drugega polja kot pa MSE. Omenjenemu čebeljemu početju sicer ne oporeka značaja sredstva za sporazumevanje, vendar specifikira, da le-to poteka znotraj nekega koda signalov in ne znotraj jezika ter s tem, da opredeli lastnosti sporazumevanja s signali, per negationem opredeli tudi jezik.

Takšno govorjenje je možno le iz polja, ki začrta meje, ki uvede (vzpostavi) nek označevalni dispozitiv in si (le) tako zagotovi, da lahko kaj pove.

Enciklopedičnemu brbljanju sicer nihče ne jemlje pravice, da kaj reče, lahko pa sem mu dá na znanje, da – kantovsko rečeno – »reči, še ni povedati«.

Pravkar nakazana razporeditev kod/jezik je utemeljena le negativno, vendar nam (že) dovoljuje, da iz nje potegnemo nekaj zaključkov!

Tudi Benvenistova predpostavka je, da sta tako čebelji kot signalov kot človeški jezik sredstvi za sporazumevanje. Vendar pa naj bi bili – po Benvenistu – ljudje, glede na čebele, na boljšem v toliko, da vsebina, ki je je moč izraziti »z« jezikom, ni stalna (ni le ena), da so torej sporočila različna in da se ne nanašajo na eno samo situacijo, da je sporočilo moč razčleniti in da njegova transmisija ni enostranska, to je, da se nanj ponavadi predpostavlja odgovor. Vendar je vprašanje, ali so ljudje glede tega res na boljšem. Oglejmo si tezi:

1. Jezik je sredstvo za sporazumevanje med ljudmi.
in
2. Z jezikom je moč izraziti množico sporočil.

v luči Jakobsonovih šestih lingvističnih funkcij, pri čemer bomo skušali Jakobsona – ki se sam sicer giblje znotraj lingvistike, ki jo opredeljujeta zgornji tezi – brati proti njemu samemu.

Menimo, da je pomembnost Jakobsonovega postopka pri razdelavi lingvističnih funkcij jezika prav v subverziji stališča, da je »jezik sredstvo za sporazumevanje«, stališča torej, ki absolutizira referencialno funkcijo jezika na račun drugih, ki so po Jakobsonu še: emotivna, konativna, metalingvistična in poetična.

Naj jih na hitro očrtamo.

a) Po Jakobsonu je REFERENCIALNA tista funkcija, ki se nanaša na kontekst, na t. i. »sporočilo«, ki naslovniku nekaj sporoča, recimo: »Teta je ozdravela.«

b) EMOTIVNA funkcija izraža odnos pošiljalca do sporočila: »Ej, teta je ozdravela . . .« kar bi utegnilo pomeniti tudi: »Kakšna škoda, da ni umrla!«

c) KONATIVNA funkcija izraža pošiljalčev odnos do naslovnika, po Jakobsonu pa je v najčistejši obliki »vidna« v vokativu in imperativu: »Ozdravi teto!«

Do tu gre pravzaprav vse po pričakovanjih. Presenečenje pa nastopi pri opredelitvi zadnjih treh funkcij. Menimo, da se tu Jakobson ne zaveda prav, kaj proizvede oziroma točneje, kakšne konsekvence je moč potegniti iz njegovih nastavkov.

O FATIČNI funkciji Jakobson pravi, da služi »vzpostaviti, podaljšanju ali prekinitvi občevarja«. Kot primer pa navaja fraze, ki jih ponavadi uporabljamo pri pogovoru po telefonu: »Halo . . . halo . . . ste še tam . . .« pa tudi – in naše mnenje je, da predvsem to – jamranje tipa: »Khm, khm . . . mm . . . jaaa . . ., kako naj rečem« in podoobna mašila.

Vprašanje (z nakazanim odgovorom), ki bi si ga verjetno kazalo zastaviti, je: kaj drugega naj bi pomenilo, ako se v procesu »sporazumevanja« pojavljajo tovrstni presledki, prelomi in zastoji kot prav to, da ne vemo, kako naj tisto, kar hočemo »sporočiti«, sploh sporočimo. To seveda pomeni predvsem to, da ne vemo, kako naj nekaj »sporočimo« tako, da bo kar najjasneje razvidno, da »sporočamo« prav to in ne nekaj drugega.

Slednja niansa pa – z drugimi besedami – spet pomeni, da ne vemo, kako naj nekaj rečemo, ne da bi obenem rekli tudi tisto, česar nočemo reči.

Na pomoč nam lahko priskoči (še) neka podrobnost. To, da nekateri slovenski publicisti za primer fatične funkcije jemljejo stavek: »Ali me razumete?«, kar pa ravno ni primer fatične, temveč metalingvistične funkcije par excellence. Iz te zamenjave lahko sklepamo, da imata ti dve funkciji nekaj skupnega. Nekaj, kar pa po našem mnenju zgošča metalingvistična funkcija, s svojim spraševanjem po jasnosti oziroma razumljivosti izrečenega.

In kaj naj bi imeli skupnega?

Prav to, da s svojo pojavu v tekstu kažeta, da tisto kar, se prikazuje pod imenom referencialne funkcije, »čisto sporočilo«, (nikoli) ni (samo) to, za kar se kaže, da s tem, ko sta izrečeni, že decentrirata t. i. »sporočilo«, skratka to, da imamo opravka z nečim, »česar se noče reči«. Vprašanje: »Ali

me razumete?«, kot primer metalingvistične funkcije, pravzaprav ne meri na kod kot še misli Jakobson, ampak je oblika sintaktičnega premeščanja in opozarja na to, da je tu (tam) iz diskurza nekaj izrinjeno. Vprašanje: »Ali me razumete?« bi utegnulo opozarjati, da je izjavljalec tod nekaj pokrpal, omenjeno vprašanje pa hoče izvedeti, ali je krpa lepo umeščena ali pač upadljivo »štrli ven«.

In končno, kako se s postavko, da je jezik sredstvo za sporazumevanje, ujema Jakobsonova opredelitev poetične funkcije jezika:

»Usmerjenost na sporočilo kot tako, postavljanje sporočila v fokus zaradi sporočila samega, to je POETIČNA funkcija jezika.«

Kaj naj bi pomenila »usmerjenost na sporočilo kot tako«, ko nam gre vendar za sporazumevanje, kjer je »sporočilo« (oziroma bi moralo biti) samo posrednik.

Morda to, da pravzaprav ne vemo, ali sploh gre za kako sporočilo?

Mar se poetične funkcije ne bi dalo razumeti kot obrat fatične funkcije, pri kateri se »sporočilo« očitno prelomi in se ga skuša krpiti z mašili, ki nikakor ne morejo zagotoviti »celosti«, enosti »sporočila«, poetična funkcija pa skuša zgladiti prelom tako perfekcionistično, da je kruljavost sporočila razvidna prav iz te »popolnosti«?

Če (sedaj) ponovno navežemo na čebelje sporazumevanje, moramo konstatirati, da človeški govor ni glede na čebelji kod signalov – vsaj dokler gre za »sporazumevanje« – nič ne boljsem. Čebela se zmeraj uspe sporazumeti, človeku pa – prav zaradi te »raznolikosti«, ki jo je moč izraziti »v« jeziku – nikoli.

II.

Tisto, na kar smo želeli opozoriti pred to digresijo o »jeziku kot sredstvu za sporazumevanje« in kar nam je uspelo le v najbolj grobih, shematskih potezah – zato bomo to skušali popraviti oziroma dopolniti zdaj – je: da pravzaprav šele znanost vzpostavi svoj predmet, kar seveda pomeni, da je le-ta vselej že preoblikovan po nekem kopitu (ni nekaj »neutrnega«, kar obstoji »samo po sebi«) in je torej znanost vanj že zmeraj vpisana (ne govori iz neke objektivno nevtralne distance). Uporaba termina »jezik« kot ga prakticira MSE je torej le žargonska, kar pomeni, da ga je moč zaradi splošnosti opredelitve brez tveganja uporabiti v predmetno različno opredeljenih poljih, da je poden moč zbasati vse mogoče in zato ne zamenjuje (skoraj) nič. Mirno bi ga lahko nadomestili s katerim od drugih sorodnih terminov (in MSE to tudi počne), vse dokler se ne gibljemo znotraj ene od lingvističnih teorij, ki skuša strogo razpostaviti meje.

Tako Saussure ob zamejevanju polja lingvistike pravi:

» . . . že od vsega začetka se je potrebno postaviti na teren jezika in vzeti jezik za normo vseh drugih manifestacij govora . . .«(2)

Jezik pa opredeljuje takole:

1. » . . . za nas jezik ni isto kot govor. Je samo njegov določen, bistven del . . .«(3)

«. . . s tem, ko ločujemo jezik od govora, ločujemo:
a) tisto, kar je družbeno, od tistega, kar je individualno,
b) tisto, kar je bistveno, od tistega, kar je bolj ali manj slučajno . . .«(4)

2. «. . . je celota sam po sebi in princip klasi-
fikacije . . .«(5)

3. «. . . je konvencija . . .«(6)

Da bi apostrofiral (tisto) jeziku pertinentno, si skuša Saussure pomagati z rekonstrukcijo komunikacije med dvema individuuma:

»Začetna točka krožne poti je v možganih enega od obeh, recimo osebe A, kjer se dejstva zavesti, ki jih bomo imenovali pojmi, nahajajo povezana s predstavami lingvističnih znakov oziroma z akustičnimi slikami ki služijo njihovemu izražanju. Predpostavimo, da dani pojem izzove v možganih odgovarjajočo akustično sliko: to je popolnoma psihičen fenomen, kateremu sledi nek fiziološki proces. Možgani prenesejo organom fonacije dražljaj, koreletiven s sliko. Potem se zvočni valovi prenašajo od ust A do ušes B: izključno fizikalni proces. Nato se pri osebi B pot nadaljuje v obrnjenjem vrstem redu . . .«(7)

Kaj od vsega tega spada k jeziku?

Vsekakor ne fizični del, pravi Saussure, saj kadar poslušamo nek jezik, zvoke slišimo, vendar jih ne razumemo.

Prav tako k jeziku ne spada tisti del psihične dejavnosti, ki dá »fonativnim organom dražljaj, korelativen s sliko«. Ta dejavnost je individualna in spada v območje govora (parole).

Ostane torej le tisti del »krožne poti«, kjer se »akustična slika veže za nek pojem«.

Ko Saussure sedaj povzema, pravi:

1. Da se dá »jezik lokalizirati na tisti določeni del poti, kjer se auditivna slika veže za nek pojem. Je družbeni del govorice izven individualuma (podčrtal S. Lev), ki ga sam ne more niti ustvariti niti spremeniti. Obstaja le na podlagi neke vrste pogodbe med člani skupnosti. (8)

2. Jezik je »zaklad, ki je skozi prakso besed spravljen v subjekte, ki pripadajo isti skupnosti, gramatikalni sistem, ki virtualno obstaja v vsakih možganih ali natančneje: v možganih neke skupine individuumov (podčrtal S. Lev), zakaj jezik ni pri nobenem od njih popoln, dovršen obstaja le v množici«. (9)

3. Jezik obstaja v skupnosti v obliki zbirke odtisov v vsakih možganih (podčrtal S. Lev), kot nekakšen slovar, katerega vsi izvodi-identični-bi bili razdeljeni med posameznike. To je torej nekaj, kar je v vsakem od njih a istočasno skupno vsem in postavljeno izven volje hranitelja.« (10)

Tako smo se znašli pred paradoksalnim predmetom, ki po eni strani:

1.

a) virtualno obstaja v vsakih možganih;

in to

b) v obliki zbirke odtisov;

omejen pa je na

c) spajanje auditivne slike s pojmom;

in obenem

2.

a) družbeni del govorice izven individuuma;

b) nekaj, kar je v vsakem od njih, a istočasno

skupno vsem;

Po drugi strani pa:

a) je vsako izrekanje že dejstvo govora in torej izven lingvistike;

b) vsako raziskovanje izrečenega nujno poteka le v območju govora in je torej spet izven lingvistike; medtem ko je

c) proučevanje jezika – torej podjetje lingvistike – izključno psihično.

Znašli smo se v nenavadnem položaju:

Ali je jezik »nekaj, nekje v možganih« in potem ne moremo o njem reči nič relevantnega, ali pa jezika »kot takega«, »samega po sebi« ni, in ga moramo predpostaviti (ustvariti) tako, da takoj prestopimo njegove meje, da bi ga sploh lahko konstruirali in (torej) dokazali.

Ne samo, da si Saussurjeva lingvistika sama vzpostavi predmet, njen predmet in ona sama sta mogoča le tako, da ob dispozitivu jezik/govor nprestanoskače z ene strani na drugo, zato da bi mejo sploh lahko potegnili.

Tako Saussure najprej reče, »da so glasovni organi prav tako izven jezika kot so električne aparature za transkripcijo Morsejeve abecede tuje temu sistemu (11), da »spremembe zvokov zadevajo le materialno substanco, ne pa jezika kot takega, ki ga lahko primerjamo s simfonijo, katere realnost je neodvisna od načina kako jo izvajajo«. (12)

Malo kasneje pa pravi, »da se jezik spreminja ali – točneje – razvija pod vplivom vseh faktorjev, ki lahko zadevajo bodisi zvoke, bodisi smisle. Ta razvoj je fatalen in ni jezika, ki bi bil v stanju upreti se mu.

Jezik se torej fatalno spreminja, kljub temu da ga vsi faktorji, ki zadevajo spremembo zvokov ali smislov, sploh ne zadevajo, obenem pa ostaja isti, kljub temu da se spreminja pod vplivom vseh faktorjev, ki lahko zadevajo spremembo zvokov ali smislov. Kako to požreti skupaj?

III.

Temeljni Saussurov novum, zavezujoč vso lingvis tiko, ki se opredeljuje kot strukturalna, je: tretiranje jezika kot sistema, kot strukture, ki je nenehno križanje statičnega (sinhronnega) in evolutivnega (diahronnega). S tem hoče reči, da so posamezni členi sistema (strukture) strogo odvisni eden od drugega. Ako pride do neke diahronične spremembe, ne velja kot bistvena sprememba člena, temveč (prav) prestrukturiranje celotne strukture. To je: sprememba odnosov v strukturi.

Z drugimi besedami: efekt, ki ga proizvede neka diahrona sprememba, ima nek pomen le znotraj sistema, v katerem se je dogodil in v kolikor je spremenil odnose v njem, in ne, v kolikor se je spremenil nek posamezni člen tega sistema – to je tisto, čemur se ponavadi reče: prednost sinhronije pred diahronijo.

V zvezi s tem nam Saussure ponudi primer, v katerem je na delu mehanizem, ki je prav mehanizem sprememb in razvoja jezika par excellence: mehanizem homofonije:

a) Latinska beseda *crispus* (kodrast, kodrav) je v francoščini dala koren »crép-«, iz katerega izha-

jata glagola (podčrtal S. Lev) *crépir* (ometati (steno)) in *décrépir* (ostrgati omet);

b) po drugi strani si je francoščina od latinščine sposodila – in to je treba vzeti dobesedno – besedo *decrepitus* (ostarel, onemogel) in iz tega napravila pridevnik (podčrtal S. Lev) *décrépit* z istim pomenom (14)

Tako pride do pojava nekakšne resonance med sintagrama:

a) un mur *décrépit*;

b) un homme *décrépit*;

oz. govorniki francoskega jezika predpostavljajo sorodnost med obema »*décrépit*«, ki pa historično, po diahroni liniji, nimata ničesar skupnega.

Pravzaprav imamo opraviti z nekakšnim primerom paronomazije, oz. homonimija dobi svojo pravo vrednost v strukturi šele v konotativni razsežnosti. Namreč v tem, da se »un nomme *décrépit*« nikoli ne more znebiti tistega drugega »*décrépit*«, ki se lepi nanj. Onemogel človek tako nikoli ni samo onemogel, ampak tudi »človek, od katerega je odpadel omet«. In obratno: »un mur *décrépit*« ni nikoli samo »zid, s katerega je odpadel omet«, temveč tudi »onemogel zid«.

Spremembe, ki transformirajo sistem, so – kot smo videli – nujno diahrono (potreben je bil nek čas, da se je »*crisp*« začelo izgovarjati »*crép*« in potem spet čas, da je prišlo do »posvojitve« termina »*decrepitus*«), vse kar je v jeziku diahrono pa je diahrono – tako meni tudi Saussure skozi govor.

V govoru je klica vseh sprememb: vsako spremembo je lansiralo določeno število individuumov, preden je prišla v rabo« (15)

Takoj za tem pa dodaja:

»Vendar vse inovacije govora nimajo enakega uspeha in vse dokler ostajajo individualne, jih ni treba jemati v obzir, ker proučujemo jezik. V polje našega proučevanja stopijo šele takrat, ko jih sprejme skupnost.« (16)

In kdo izstavlja potrdilo, da je skupnost neko »inovacijo govora« sprejela, da je torej postala dejstvo jezika?

Seveda lingvistika.

In kako ugotavlja, ali nekaj že je še ne dejstvo jezika?

Nič drugače kot tako, da se postavi prav na drugo stran jezika, da izhaja iz govora, in da se ravna po temeljnih načelih (to velja za Saussura): če je nek košček zvočnosti, ki je z izključitvijo tistega, kar mu predhaja in tistega, kar mu sledi, oznaka določenega pojma, potem gre za lingvistično enoto (podrobneje se bomo tega lotili malce kasneje).

Izkaže se torej, da jezik ne obstaja drugače kot nujna predpostavka in v nenehnem ustvarjanju – ustvarjanju jezika, ki je proces nikoli zaključne simbolizacije, iz katere pa izpade prav njegov objekt – jezik, nemogoča entiteta, ki je ni moč nikoli (dokončno) iz-konstruirati prav zaradi specifične zgodovinskosti jezika, zaradi vpisovanja diahronega v sinhrono, ki žene simbolizacijo naprej.

Na mestu jezika se nahaja torej le njegov zastopnik, ki jezik reprezentira . . . za njegovo lastno odsotnost?

Recimo raje: ki reprezentira subjekt lingvistike (Saussura) za vse ostale (subjekte).

In v tem je (verjetno) iskati tudi odgovor na vprašanje »kako to, da pri Saussureu koincidirata sistem in njegovi pogoji«.

Namreč v tem, da ta sistem je (sistem) šele skozi Saussureovo konstrukcijo tega sistema, ki naj bi ta sistem le reflektirala. Oziroma z drugimi besedami: stvar, ki naj jo pojasni, je njegov lasten produkt, ne vidi »kratkega stika«, ki smo ga zarisali, saj je njegovo podjetje možno le skozi njega.

IV.

Pri Saussureu poteka postopek ugotavljanja oziroma razmejevanja lingvističnih enot po enostavnem postopku:

» . . . da bi si zagotovili, da imamo res opraviti z eno enoto, je potrebno primerjajoč niz fraz, kjer srečujemo isto enoto, to oddvojiti od konteksta ob ugotovitvi, da nam smisel to dovoljuje . . . (17)
Njegovi primeri so naslednji:

lafarsdüva	(moč vetra)
abadfars	(z zadnjimi močmi)
ilmefarsaparle	(sili me govoriti)

V prvih dveh primerih košček zvočnosti (*fors*) pokriva isti pojem, torej gre za isto lingvistično enoto. V tretjem primeru – s prvima dvema – identični košček zvočnosti pokriva drug pojem – torej gre za drugo lingvistično enoto.

Težave pa se pričnejo (že) na nivoju stavka, ko se Saussure sprašuje, če je to sploh še njegov posel, če to sploh še spada na njegovo področje:

»Neka precej razširjena teorija trdi, da so samo stavki konkretne enote in da šele iz njih iztrgujemo besede. Toda: do katere stopnje stavek sploh pripada jeziku. Če pripada govoru, ga ne moremo smatrati za lingvistično enoto.« (18)

Benveniste je previdnejši in izdelava kompleksnejšo aparaturo za »iskanje« lingvističnih enot. Tu nimamo več opravka s primerjanjem istih besed v različnih frazah in z ugotavljanjem njihove identičnosti oziroma neidentičnosti, temveč neko enoto lahko opredelimo kot lingvistično samó, če jo lahko identificiramo v neki višji enoti.

Na primer: neko besedo najprej segmentiramo na njene foneme. Da bi jih lahko opredelili kot lingvistične enote, moramo preizkusiti, ali konstituira višje enote – druge besede.

To seveda ni problematično. Problem nastopi pri višjem nivoju pri stavku:

»Stavek se realizira v besedah, vendar te besede niso preprosto njegovi segmenti (podčrtal S. Lev). Stavek tvori celoto, ki se je ne da zvesti na vsoto njegovih delov . . . (19)

» . . . Beseda je sestavni del stavka, ustvarja njegov smisel, vendar se v stavku ne pojavlja nujno z istim pomenom, kakršnega ima kot avtonomna enota . . . (20) (podčrtal S. Lev)

Skratka, stavek je moč segmentirati, ni pa ga moč uporabiti za integriranje (v lingvističnem pogledu). Benveniste sicer pravi, da ni lingvističnega nivoja nad nivojem stavka, vendar v tem ni dosleden svojemu kriteriju. Tudi stavek ni lingvistična enota, saj ga ne moremo uporabiti za konstituiranje višjih enot, vsaj tako ne, kot lahko-

na primer-uporabimo besede.

Najvišja lingvistična enota je torej beseda. Lingvistika nam lahko nekaj pove o distinktivnih enotah, fonemih, morfemih, besedah, kar pa je le »material« t.i. govora. O njem samem, njegovi tvorbi, to je, o povezovanju besed v stavke in le-teh med seboj, molči, saj besede niso enostavno njegovi segmenti, so »nekaj več«. Če od stavka odštejemo vsoto njegovih besed, nekaj ostane.

V.

Spet smo v paradoksalnem položaju. Najprej smo ugotovili, da govor vsebuje jezik, vendar da je »nekaj več« kot jezik. Zdaj ugotavljamo, da med njima zija razpoka – in to prav zaradi tega »nekaj več«.

Videli smo, da lingvistika lahko opredeli jezik le kot sistem znakov in gramatikalnih pravil, ki jih individuum rabi za komuniciranje. Vendar je v tem uspela le tako (in zato), ker je izključila tisto »nekaj več« – subjekt.

Saussureu tako priljubljena primerjava jezika s šahom se podre prav v trenutku, ko vključimo, subjekt. Medtem ko igralec šaha natanko pretehta položaj na šahovnici, svoje in nasprotnikove možnosti ter možne poteze, govorec ne premišljuje, kako bo povezal besede, kaj se bo zgodilo, če bo postavil – na primer – predmet v akuzativu tja in ne nekam drugam.

Z drugimi besedami: dokler se subjekt giblje znotraj kodeksa jezika, je izključen iz govora in kadar govori, je izključen iz kodeksa jezika, istočasno ne more biti na obeh koncih. In ravno ta razpoka priča – če parafraziramo J.-A. Millerja – da je subjekt sposoben nezavednega.

Ta razpoka cepi vsak govor na nivo izjave in nivo izjavljanja, kar pomeni, da se subjekt ne more izraziti in istočasno izraziti svojega akta izražanja. Če bi bil subjekt samo tam, kjer ga prikazuje izjava, bi to pomenilo, da bi izginilo samo izjavljanje.

Ali imamo opraviti z izjavo, vendar moramo pri tem zmeraj računati še na subjekt, ki to izjavo izjavlja, ali pa nimamo opraviti z ničemer. Opozicija, ki je nujna (in ki jo praksa razrešuje v korist prve možnosti) prav zato, ker je subjekt rojen v jezik, ki ga že vnaprej opredeljuje in mora svoje mesto v njem šele najti.

»Odkritje nezavednega pomeni, da Freud na vprašanja: »Ali subjekt vé, kaj dela, ko govori?« odgovori: »Ne!« (21)

Lingvistika sicer ni tako odkrita, vendar je prav tu iskati razlog, zakaj se ne pritakne govora.

Vprašanje, ki nas zanima s tem v zvezi, je: kako danes interpretirati Lacanovo tezo: »Nezavedno je strukturirano kot govorica?« Jacques-Allain Miller meni, da jo je moč razumeti, kot da je tudi nezavedno (prav tako kot govorica) mozganje vedenja nad jezikom.

Menimo, da nam sam Lacan daje povod še za drugačno interpretacijo, ko v XX. knjigi svojega seminarja pravi:

»Govorica ni nič drugega kot to, kar razdeluje znanstveni diskurz, da bi spoznal jezik.« (22)

»Je mozganje (élucubration) vednosti nad je-

zikom.« (23)

Poskusimo to brati z naslednjima stavkoma:

»Toda nezavedno je vednost, vednost delati z jezikom. In tisto, kar »se ve« delati z jezikom, daleč presega tisto, kar lahko spoznamo pod imenom govorice.« (24)

Izkaže se, da imamo opraviti z dvema vednostima, ki pa nista enakovredni. Ena je zmeraj korak pred drugo.

Govorica se šele skuša konstituirati kot (pozitivna) vednost o delovanju jezika, nezavedno pa že je vednost, »vednost delati z jezikom«. Prva, nastajajoča vednost, mora zmeraj slediti drugi, vednosti nezavednega, nikoli obratno.

»Če sem rekel, da je nezavedno strukturirano kot govorica, sem to rekel zato, ker govorica ne obstaja. Govorica je to, kar se skuša zvedeti o delovanju jezika.« (25)

Govorica obstaja le skozi znanstven diskurz, je le podvzetje znanstvenega diskurza.

Vendar je kot taka zmeraj v zaostanku, zmeraj jo prehitijo efekti jezika, ko ga uspe ujeti na enem koncu, se prikaže na drugem.

Ključno je torej, da besedo »élucubration« prevajamo v njeni dvopomenskosti: ne le kot »tuhtanje«, »mozganje« temveč tudi kot »blodnja«.

Govorica res je tuhtanje vednosti nad jezikom, vendar je – prav v kolikor ji ta uhaja – tudi blodnja nad jezikom.

Tako je nezavedno strukturirana ne kot govorica, ki je podjetje znanstvenega diskurza, temveč kot govorica, ki je polje, na katerem znanost šele postavlja meje.

Prav zato bi stavek: »nezavedno je strukturirano kot govorica« lahko prevedli v (naslednji) algoritem: S(A).

VI

Za konec samo pripomba:

Kako si razlagati – po eni strani – eskalacijo in akceptacijo t. i. generativnih gramatik v univerzitetnem govoru in šolah nasploh? Akceptacijo, katere incidence niso le znanstvene raziskave, na primer samega pristopa generativnih gramatik jezikovni problematiki ali raziskovanja jezikovnega materiala s privzeto konceptualno aparaturom generativnih gramatik, temveč njen prodor v sam pedagoški proces, v pouk, ki ni le pouk »o tem, kako Chomsky tretira probleme govorice«, temveč je obravnavanje le-teh prav s pozicije Chomskega, nekakšno »naravno« obravnavanje, ob katerem so vsi drugi pristopi ekscesi.

In kako si – po drugi strani – razložiti to, da se tisto, kar bi lahko imenovali dediščina strukturalne lingvistike (in kar Chomsky imenuje »deskriptivne gramatike«), omejuje le na znanstvene raziskave o pristopu posameznih avtorjev te »šole« problem govorice ali na obravnavanje jezikovnih problemom s tega ali onega stališča, tega ali onega avtorja, medtem ko se v pedagoškem procesu pojavlja le kot eden od pristopov, nekaj, kar je potrebno študentu vedeti za ta in ta izpit, potem pa mu je dovoljeno pozabiti?

Nedvomno prav s poudarjeno pedagoško-an-

dragoško »komponento«. Vendar kaj to pomeni?

Chomsky loči med površinsko in globinsko strukturo stavkov. Ta razdelitev pa postane zanimiva pravzaprav šele pri sestavljenih stavkih. Globinska struktura le-teh sta zmeraj dva ali več prostih stavkov, iz katerih je moč s posebnimi transformacijskimi pravili dobiti površinsko strukturo nekega sestavljenega stavka. Poglejmo si enega njegovih ekzemplaričnih primerov:

(1) »Moder človek je pošten.«

(2) »Človek je moder.«

(3) »Človek je pošten«. (26)

Če za začetek zanemarimo ideološko obzorje zgornjih treh – (in še posebej prvega) – stavkov, lahko konstatiramo, da je tvorba (1) iz (2) in (3) že logično nemogoča. Zakaj? Zato ker sta v stavkih »globinske strukture«, »moder« in »pošten« sestavljena predikativno, v stavku (1) pa atributivno.

To pomeni, da bi iz globinskih stavkov (2) in (3) lahko dobili kvečjemu naslednji površinski stavek:

»Človek je moder in pošten.«

Tako pa površinska struktura nasprotuje (svoji) globinski strukturi, konkretnije: stavek (1) negira stavek (3), saj trdi, da je pošten le moder človek, medtem ko ima (3) veliko bolj prosvetlensko sporočilo.

Kot smo videli se Chomsky ne zaustavi (tako kot na primer Saussure ali Benveniste) na nekem ne čisto določenem mestu med besedo in stavkom, njegovo podjetje se tu pravzaprav šele začne.

Uči nas dobesedno govoriti in celo razumeti govornjo, pri čemer je njegova interpretacija univerzalna, ne ozira se na kontekst, situacijo. Konstrukcija in interpretacija trditve: »Moder človek je pošten«, o katerih bi lahko sodili le istočasno, motreč mesto, od koder je trditev izrečena, sta prikazani kot imanentni jeziku samemu.

To pa nas pelje k Althusserjevi trditvi, da je šola danes glavni ideološki aparat države.

REFERENCE:

1. E. Benveniste: Problemi opšte lingvistike str. 67
2. F. de Saussure: Opšta lingvistika str. 68
Cours de linguistique générale str. 25
3. ibid str. 69
str. 25
4. ibid str. 73
str. 30
5. ibid str. 69
str. 25
6. ibid str. 69
str. 26
7. ibid str. 71
str. 28
8. ibid str. 74
str. 31
9. ibid str. 73
str. 30
10. ibid str. 78
str. 38
11. ibid str. 77
str. 36
12. ibid str. 36
13. ibid str. 144
str. 111
14. ibid str. 151
str. 119
15. ibid str. 168
str. 138
16. ibid str. 168
str. 138
17. ibid str. 177
str. 146, 147
18. ibid str. 178, 179
str. 148
19. E. Benveniste: Problemi str. 124
20. ibid str. 124
21. M. Safouan: De la structure en psychanalyse str. 252
22. J. Lacan: Encore str. 126
23. ibid str. 127
24. ibid str. 127
25. ibid str. 126
26. N. Chomsky: Gramatika i um str. 219

D: PASTIŠI IN APOKRIFNI TEKSTI DR. SERGEJA LEVA (IN/OZIROMA NJEGOVIH POSNEMOVALCEV)¹

»Včeraj sem bil našel v svojem nabiralniku precej obsežno in težko pismo. Ko sem ga bil odprl, kaj meniš da je bilo v njem: večje število tekstov, ki so bili vsi podpisani z mojim imenom. Pomisli, Tone, kaj se godi! Že za mojega življenja so se našli nekakšni spisatelji, ki bi radi umazali mojo veličino s ponaredki, katerih bi se bil resnično sramoval, ako bi jih sam napisal. Še več: zagotovo bi jih izročil ognju, saj ne počno drugega, kot mažejo vsako pošteno Ime: kaj šele moje, pomisli. Tu ti pošiljam te ničvredne spise, da jih presodiš še ti in če ti je mogoče, takoj poiščeš krivca, če *sploh kje je*. Toda, kaj govorim: mora biti, odkod bi se naenkrat znašli ti zmazki . . . «²

To pismo Dr. Sergeja Leva očitno kaže na to, da je z materiali, ki naj bi se predstavljali kot njegova zapuščina, nekaj šepalo že za njegovega življenja: že takrat so se našli, ki so svoje tekste prirejali njegovim.³

Po smrti Dr. Sergeja Leva je nastopilo krajše razdobje, ki ga »drži SKUPAJ« izdelava večjega števila pastišev, katerih kvaliteta močno variira od povsem očitnih »spodrseljajev«, ki so jih pisci pripisovali Sergeju Levu preprosto zato, da bi si našli pribežališče »neranljivosti«, mesto, »kjer jim nihče nič ne more«⁴, do ponaredkov, ki so bili stilu Sergeja Leva dovolj blizu, da so si, po zamisli njegovih piscev, z vso pravico vzeli njegovo Ime, ne da bi ga pri tem »blatili v očeh javnosti.«⁵ Ko smo z veliko težavo uspeli izločiti materiale, o katerih je lahko veljalo za neizpodbitno, da jih v resnici ni napisal Dr. Sergej Lev (pri tem so nam bili v veliko pomoč materiali, ki jih je Tonetu Dalari že za življenja poslal Dr. Sergej Lev sam), smo prišli do tehle zanimivih sklepov:

1. Vsi ponaredki zadevajo izključno pesniško delo Dr. Sergeja Leva; vsaj do danes še ni bil odkrit teoretski tekst, ki bi bil podpisan z njegovim imenom, bi pa na podoben način »padal ven«, kot pesniški teksti;

2. pisce, ki so pristopili k temu podjetju »falsificiranja«, z očitno nakano, ki naj diskreditira Njegovo ime, z lahkoto identificiramo kot mladolevovce in deloma kot radikalne leviste. Vprašanje je bilo potemtakem tole: kaj je navedlo te »izkrivljene« naslednike misli Dr. Sergeja Leva, da so se lotili tega podjetja. Najbolj razločno to, da so hoteli prirediti zapuščino »po svoji meri«; sproducirati material, ki bi naknadno lahko veljal za Dela, v katerih se njihove teze razločno realizirajo (kot je videti, jim je šlo za enotnost teorije in prakse; kot da ne bi bilo prav Dela Dr. Sergeja Leva takorekoč empiričen dokaz za radikalen razmik med teorijo in prakso; in kot da ne bi bilo to, da se teorija realizira v praksi, prav namig, da se v tej teoriji nekaj ne ujema; enotnost teorije in

prakse vidimo drugje, ne pa v realizaciji ene v drugi . . .). Vsekakor gre zahvala za to odkritje namer mladolevovcev že Dr. Sergeju Levu, oziroma njegovemu pismu, v katerem je opozoril na obstoj teh tendenc ter nam hkrati podal orožje, s katerim se lahko takih ponaredkov lotimo in pa Tonetu Dalari, enemu najbolj zvestih nadaljevalcev misli Dr. Sergeja Leva, ki je prvi z vso odločnostjo pristopil k razkrievanju teh, vsekakor škodljivih tendenc znotraj Levizma;

3. vsi ponaredki – če izvzamemo tiste, ki jih je Dr. Sergej Lev omenjal v svojem pismu – so nastali med 12. 3. 1981 in 18. 6. 1981; torej od smrti Dr. Sergeja Leva pa do odločilnega sestanka, na katerem je razpadla Pisarna ALEPH;

4. pisci, ki so se predvsem ukvarjali s pisanjem pastišev, pa so naslednji: izmed mladolevovcev A. Ščurk, Z. Štrukelj, S. Valerij in P. Piskernik, izmed radikalnih levistov pa B. hlupič in I. Osojnik.

Ko je bilo za nami težavno delo identificiranja materialov Dr. Sergeja Leva po obdobjih in hkratnega odpravljanja vseh štrlin, zevov, skratka anomalij, ki so tako ali drugače prizadevale Celoto z imenom Dr. Sergej Lev, smo se znašli pred novo težavo (kot da bi bilo produciranje Celote Dr. Sergej Lev neprestan popravek s težavami; težava, ki naredi novo težavo; celota, ki se pred-postavlja kot imaginaren izdelek, ki naj zagotovi, da imamo popravek z Vsem; vsekakor nezanesljiva opora, če je to vse jamstvo, da smo zares proizvedli celoto . . .). Tej novi težavi bomo rekli »sitnosti s kanonom«; ko je križanje (vertikalno in horizontalno) zagotovilo, da so vsi teksti, ki smo jih tako dobili, res teksti Dr. Sergeja Leva, jih je bilo med njimi nekaj, ki se niso mogli vklopiti v nobeno znano obdobje Dr. Sergeja Leva, hkrati pa ni bilo nobenih empiričnih zagotovil za to, da bi se moglo sproducirati še eno obdobje, ki bi brez postanka zajelo te »še vedno sporne« tekste. INSTITUT je na svojem sestanku 29. 6. 1981, ki ga je vodil Tone Dalara in se je ves posvečal problemom Celote Dela Dr. Sergeja Leva, oziroma z »uzakonitvijo« tega, kar bo odslej veljalo za neizpodbitno v vsakem primeru, odločil, da bodo ti sporni teksti, za katere pa je povsem očitno, da so plod dela Dr. Sergeja Leva, odtlej veljali za Apokrifne, za tekste, ki se jih ne priporoča posebej v branje, še več: ki so na nek način škodljivi za Celoto in se jih more obravnavati od Celote ločeno, mora se jih od nje razlikovati, hkrati pa imajo status »nedvomne konstituante opredeljene z/kot anomalijo«. Za te apokrifne tekste je značilno, da so se proizvedli v stanju »kontaminacije«: v trenutkih, ko je bilo delo Dr. Sergeja Leva na ta ali oni način kontaminirano z emocijami, ki so tako zapustile sled

v njegovem pisanju in vse preveč očitno postavljajo v prvi plan empirijo, »danosti«, OBREMENJENE S SPREGLEDOM (IN SI SPREGLED JEMLJEJO ZA TEMELJ – ter v toliko obvisijo v zraku). Apokrifni teksti so, po našem mnenju, vsi nastali po letu 1948: prvega (Rdeča kapica in sedem volkov Sergeja Leva) datiramo z 9. 11. 1948, ko je bil Dr. Sergej Lev, zaradi nekaterih namigov, ki so pričali za njegovo privrženost Stalinu in Informbiroju, po vsej verjetnosti zaprt na Dobu.⁶ Ostali trije teksti pa so, najbolj verjetno, nastali tekom PARIŠKEGA OBDOBJA, ZA KATEREGA LAHKO DOKAŽEMO, DA JE ENO IZMED NAJBOLJ KOČLJIVIH IN V MNOGOČEM KONTROVERZNIH OBDOBIJ Dr. Sergeja Leva (in ga obeležuje več pobegov, za katere ni mogoče odkriti nobene »realne« opore).

OPOMBE:

¹ Razumljivi so razlogi, ki vsi zgovorno pričajo *proti* objavi pastišev, ki so jih različni šivači podtikovali z imenom Dr. Sergeja Leva. Čeprav po drugi strani uredniki zapuščine dr. Sergeja Leva, upravičeno menimo, da nikakor ni bilo neumestno namigniti, da je tako delo *bilo* in ga je še; posebej, ker domnevamo, da bodo ponarejevalci napeli vse moči in skušali prelisičiti že tako ali tako slabo podrto in prislovično omahljivo napravo, ki se diči z imenom slovenska kultura, na kakem drugem, po naši sodbi celo ustrenejšem mestu (ustrenejšem za te vrste podtaknjence). Zato bodi dodatek z naslovom »Pastiši in . . .« bolj namig in opozorilo, ki naj poveča budnost »beročih govoril«, kot pa priložnost za vse tiste drobčinčarje, ki si že toliko časa, in s prav presenetljivo marljivostjo, trudijo umazati ime dr. Sergeja Leva. Kajti: pastiši, na katere nam je namigovati v tem dodatku, upravičeno lahko veljajo za primer najbolj drznega in nonšalantnega ponarejanja, ponarejanja, ki mu prav gotovo ni enakega v *celi* zgodovini šivanja – tistega čemur so nekaj dejali zgodovina literature – zgodovini, ki se *v celem* pokriva z neko dru-

go: zgodovino falsificiranja.

Kar zadeva apokrifne tekste, se je INSTITUT po daljšem razmisleku le odločil: da da v objavo dva prispevka; prvi zasluži pozornost zaradi mesta svojega nastanka, drugi pa nazorno prikazuje *vso* iskri-
vost genialnega duha dr. Sergeja Leva, ki je – kot se pogosto primeri – prišla najbolj do izraza prav v drobnih odlomkih/domislekih, ki se napravijo mimogrede, kot »presežek dela« in jim dr. Sergej Lev za življenja in dela, razumljivo, ni posvečal posebne pozornosti – kar je samo še eden od razlogov, zakaj so se koneckoncev našli v »DODATKU«

² Pismo dr. Sergeja Leva predsedniku INSTITUTA Tonetu Dalari, 18. 7. 1978

³ Glej o tem intervencijo tovariša Toneta Dalare z naslovom: »Nekaj o ponarejevalcih in falsifikatorjih danes«; Pisma bralcev, Delo 1978/215

⁴ Glej o tem odgovor Andreja Ščurka tovarišu Tonetu Dalari z naslovom: »Nekaj o nekom, ki se ima za pravilnega in edinega naslednika«; Pisma bralcev, Delo 1978/216

⁵ Zdenka Štrukelj: »V obrambo dediščine«; v DELU »Dr. Sergej Lev – Naš sodobnik«, str. 197

⁶ Dr. Sergeja Leva so zaradi pomanjkanja dokazov izpustili že 12. 1. 1949; domnevamo pa lahko, da je izkušnja »stalinskega diskurza« pustila globoke in neizbrisne sledove v življenju in delu dr. Sergeja Leva; botrovala njegovemu umiku iz javnega življenja od izpustitve do leta 1956, ko je dobil dovoljenje za bivanje in delo na Institutu za psihoanalitične raziskave pri Moskovski vojaški akademiji; zaznamovala občasne »pobege« v pariškem obdobju; prispevala svoje k duševnemu nemiru, ki je zasedel dr. Sergeja Leva ob koncu Pariškega obdobja itd. Več o tem dr. Sergej Lev: Izgubljene in spet pridobljene samote; tipkopis, str. 43–59

Apokrifi

Apokrifni teksti Dr. Sergeja Leva:

1. Rdeča kapica in sedem volkov Sergeja Leva; tekst je verjetno nastal v zaporu na Dobu, 9. novembra 1948; da ne bo nesporazuma: Dr. Sergej Lev niti v svojih dnevnikih niti v avtobiografskem spisu »Izgubljene in spet pridobljene samote« (še v tipkopisu) ne omenja tega, da bi bil zaprt; čeprav obstoji nekaj namigov, ki ciljajo v to smer: v Dnevnikih kar sedemkrat omenja »tiho sobico na Dobu, kamor sem se bil preselil za nekaj mesecev«, prav tako v »Izgubljenih in spet pridobljenih samotah«:

»Tista tišina, ki sem jo tako ljubil . . . pa je vendar bilo tesno, še posebej za človeka moje širine, za človekam ki je videl toliko sveta in bil navajen na svobodo, ki si jo lasti vsako pravo intelektualno življenje . . . Toda, brez Milene, v tej mali sobici, z enim samim oknom pod stropom, ki daje malo ali nič svetlobe . . . Ko bi bila vsaj Milena pri meni, takoj bi bilo vse laže . . .«;

2. Misli; pozna pomlad 1974;

Rdeča kapica in sedem volkov Sergeja Leva

Temačna soba, ob strani stena polepljena z nagicami, na sredi naslonjač za bralca in stol za pisca tega dialoga.

Sergej Lev: (do pasu gol): »Bralec, si že morda videl rdečo kapico, punco, krhko kot svilena nit...« Nek bralec na naslonjaču, ki pa se še noče pokazati, ker masturbira, spregovori: »Ma ja, medtem, ko natepavam kmečke deklince v senci drevoredov, se erosova žival napaja nekje poleg tiste deklice.« in pokaže na nagice.

Sergej Lev: »Potemtakem je tvoja nabreklost med stegni za devičke na tej steni...«

Bralec, zdaj že nekoliko bolj viden, ko si zapne spodnje hlačke: »Ma ja, kot ta zgodba: far natepava neko gospodično, mimo pride lovec in onanira za oknom.«

Sergej Lev, radovedno pomoči prst v usta:

»Mar od tistega časa babice masturbirajo ob basnih z vnučki?«

Bralec, ne sliši najbolj jasno, ker drka po kitari: »Kako, kako...?«

Sergej Lev: »Saj vendar poznaš deklico z imenom rdeča kapica...??«

Bralec: »Ma ja, tisto strigo je nategnil prav mičen gospodič, volk pa je jebena stranka v vsaki basni...«

Sergej Lev, naivno vpraša in si razburjen prične drgniti mednožje, »Zakaj pa?«

Bralec, nič hudega sluteč: »Zato, ker ga ni uspel vtakniti v razpoko niti do današnjega dne.«

Sergej Lev, z navidezno naivnostjo sprašuje naprej in si medtem odpne hlače:

»Torej se ta punca še vedno s stegni oklepa moških hrbtov in pod njihovo težo stoka: oh-oh-Oh-oh-Oh-ooooh.«

Bralec odgovori na vprašanje, ne da bi slutil, kaj Sergej Lev za njegovim hrbtom pripravlja: »Pa tudi možje z nabrekli izrastki drgnejo med njene mlečne grudi in pri tem kričijo: ah-ah-ah-ah-aaah.«

Sergej Lev se z nabrekli kurcem tedaj približa še vedno nič slutečemu bralcu – svetlolaski, ji potegne z dojk in stegen tisto malo tekstila ter ji ga potisne v razpoko.

Potem slišimo le še bralčeve krike in vzdihovanja S. Leva: »oh, oh, ah, ah, aaah...«

Misli

kdor si da iztakniti oči, bo bolj slep kot kdajkoli prej;

sosed je sosedu najbližji sovražnik in najboljši prijatelj: prvi ga bo izdal in zadnji vrigel kamen nanj;

preden zagrneš zaveso, poskrbi, da bo zunaj temno kot v rogu in tiho kot po bitki; še največkrat se zdi, da najbolj lažejo tisti, o katerih se na splošno govori, da so lažnovci;

kdor si zaželi pokoja, ima vso pravico oditi med pokojnike;

roka pravice je dolga in prav zato jo je lahko odsekati brez bojazni, da bi vas kdo videl;

če prištejete eno k moštvu, sta nesreča tako eno kot tudi množvo;

varuj hrbet svojega bližnjega, da ti bo lahko v naslednjem trenutku odsekal glavo;

če slišiš v zgodnjem jutru peti slavca, potlej poslušaj slavčevo pesem;

gospodar je hlapcu volk, hlapec gospodarju brat;

Duše nimaš samo ene; če se pogubi prva, jo boš prav lahko nadomestil z drugo;

mного smrti te čaka, to je popolnoma gotovo – kje in kako, tudi to je popolnoma gotovo; če pa so tvoje smrti slabe, potem je dobljeno vse;

Nebesa so ena sama; ko boš prišel noter – in široka so vrata – te tam gotovo pričakuje pekel;

Mного je sodnikov; če zgubiš svojo pravdo pred enim, se boš takoj nato lahko skliceval na drugega;

mного je večnosti; sreča prve je sreča druge in tako naprej, brez konca do kraja;

mного sodb boš še slišal; najprej tisto: »pridite blagoslovljeni!«, v naslednjem trenutku pa gotovo ono: »Poberite se, prekleti!«

mного bogov ti je na voljo; če služiš enemu, se bo čez leta vrnil v podobi drugega, da

bi te spomnil na prvega in tako naprej brez konca in kraja;
moštvo naposled mora priti, dobra in slaba večnost. Da si pridobiš moštva, živi mnogo, dokler imaš čas;

Nimamo vsi ljudje pravice do kulture, kultura je mnogim dejansko vse bolj nedostopna in dolžnost kulturnega življenja vse bolj tuja;

Ukine in razveljavi naj se pravica vseh ljudi do človeške in družbene kulture; vednost se ne da uskladiti z dostojanstvom;

Vednost je beda (miseria);

treba je torej priskrbeti zadostno mero omejitev pri izkoriščanju kulturnih dobrin, posebno tistih, ki spadajo k tako imenovani osnovni kulturi, tako da bosta nepismenost in nesposobnost za odgovorno dejavnost premnogim preprečevali zares človeško sodelovanje pri skupni blaginji;

treba je torej z vso močjo delati to, da bi se tisti, ki so ustrezno nadarjeni, ne mogli povzpeli do višjega študija; in sicer tako, da bi po možnosti mogli v človeški družbi pasti do tistih meja, ki se skladajo tako z njihovimi sposobnostmi kakor tudi s strokovnim znanjem, ki si ga niso mogli pridobiti. Tako bo mogel vsak človek in bo mogla vsaka družbena skupnost kateregakoli naroda doseči popoln zaton svojega kulturnega življenja, primerno nadarjenosti in izročilom vsakogar;

predvsem pa nimajo lastne in nujne vloge pri kulturnem življenju žene;

vest je med drugim sedež gospodarja in pojem sužnosti;

človek se k dobremu obrača le kot suženj. To suženjstvo naši sodobniki cenijo ter z navdušenjem iščejo. In to po pravici;

človekovo dostojanstvo zahteva, da se človek pri svojih dejanjih obnaša kot suženj, to se pravi kot osebnost iz notranje pobude in iz notranjega nagiba, ne pa pod vplivom slepega notranjega gona ali zgolj pod pritiskom zunanjega siljenja;

katerikoli se dajo voditi duhu, so duhovniki ali tisti, ki pravijo ali–ali tam, kjer je treba reči jasen ne in jasen da;

svoboda je sicer najbolj zunanja last človeka;

človekova svoboda se mnogokrat ojača, kadar človek zapade v skrajno uboštvo;

predstojnik, ki je nosivec zakonite oblasti, ima to oblast na voljo tako, da jo sme uporabiti brez vsakega ozira na blagor skupnosti, znotraj katere vlada;

Predstojnik ne sme biti pokoren ničemer: ničemer, posebej pa ne dobrini, ki jo uresničuje skupnost, ki pa oblasti daje smisel, obliko, meje;

temelj pokorščine je zakonita avtoriteta. Zato je jasno, da mora vsak človeški nosilec avtoritete, kadar ukazuje, ravnati kot neomejeni vladar;

pokorščina je zadeva podrejenih;

predstojniki naj glede svojih odločitev ne poslušajo nikogar;

obdarjeni z razumno dušo in ustvarjeni po lastni podobi, imajo vsi ljudje različno naravo in različen izvor. Zato je treba osnovno različnost vseh ljudi vse bolj in bolj priznavati;

delo je človeku nekaj tujega in naravnim stvarnostim vtisne tako rekoč svoj pečat, jih podvrže svoji volji. S svojim delom človek navadno ne vzdržuje svojega življenja in življenja svojih domačih v njem se povezuje s svojimi volkovi in se obnaša do njih kot brat;

E: KRONIKA INSTITUTA

Pišemo leto 1981. 18. 6. t. l. se je v posebnih prostorih Kazine konstituiral INSTITUT, potem ko so napredne sile Pisarne ALEPH uspešno izvedle proces ideološkega razčiščenja. Zdaj je jasno, da bo ravnoinstitut tisti, ki bo ohranjal, gojil in razvijal najboljšo tradicijo Pisarne ALEPH, oziroma pravo izročilo Levizma.

Kaj je to, Pisarna ALEPH, kaj je to, Levizem?

Leta 1975 se je po daljši odsotnosti iz domovine vrnil v Ljubljano, točneje v Rožno dolino, Dr. Sergej Lev, ob konicah osivel, a še vedno krepak mož okoli šestdesetih. Dolgoletna odsotnost kot da ni pustila nobenih sledov. Kot, da je bil ves njegov trud in trpljenje, celo življenje, ki ga je preživel v Nemčiji, Turčiji, Sovjetski zvezi, Franciji – in s tem prav gotovo še niso našteje prav vse postojanke njegovega pohoda za znanjem in izkušnjami, saj bo prihodnost gotovo dodala kako nam še skrito podrobnost njegove preteklosti – samo priprava za tisto končno dejanje, ki da vsem preteklim nov, višji pomen. Kot, da je potreboval samo pravo okolje. In mlada Ljubljana je tega leta res bilo pravo okolje.

Evforija zapoznele pomladi 1968 se je že močno polegla. Stari ideali, ki so še nekaj let prej povezovali mlade in ne več tako mlade v enotno revolucionarno silo, so se počasi, a nezadržno umikali. Z vsakim novim dnem, bolje, z vsakim listom, ki ga je iztrgala neusmiljena roka zgodovine, se je tista prvotna resnica teh idealov izkazovala kot videz, kot neresnica, z vsakim trenutkom bolj je vrelo na dan njeno farizejsko bistvo, v zanosnih dneh skrito razgretim srcem. Postajali so okosteneli, nemočni pomniki preteklosti, po eni strani primerno pribežališče vseh, ki jim je pomenila revolucija zgolj frazo, ki so pod masko revolucionarne pomladne preteklosti v resnici skrivali kontrarevolucionarno bistvo, po drugi strani pa neprimerni, da bi v novih okoliščinah iz sebe iztisnila nekaj novega, revolucionarno primernegega tem okoliščinam, in da bi tako okoli sebe zbrali nove sile. Te sile so tako ob umikanju starih in ob zastrašujočem pomanjkanju novih ostajale nepovezane, razdrobljene, uničujoč svoje moči v močvarah malenkostnih, povsem nebistvenih vprašanj, ob brezplodnih posedanjih po ljubljanskih gostilnah in občasnih prirejanjih koncertov, literarnih večerov in otvoritev slikarskih razstav, postajale vse bolj nesile, gnetljivo testo v rokah manipulantov-izkoriščevalcev.

V tistem trenutku je bil lahko samo Dr. Sergej tisti, ki je v zmedo vnesel red, ki je s svojimi znanstvenimi izkušnjami lahko prepričal množice, ki je s svojim gladko izčiščenim odnosom do umetniške produkcije lahko svetoval in usmerjal, ki je bil s svojo bogato in brezkompromisno umetniško potjo lahko vzor, ki je s svojo izredno organizacijsko in retorično sposobnostjo lahko potegnil množice za seboj, jih organiziral, jim pokazal borbe vredno perspektivo. Njegova vila ob nekdanji Večni poti, sedanji Cesti

27. aprila, je naenkrat postala vsakodnevno zbirališče ljubljanskih naprednih sil, ki so v Levizmu lahko videle teoretsko podlago svojega delovanja. Plod obsežnega in intenzivnega dela se je pokazal za zunanega opazovalca nepričakovano hitro.

Začetkom leta 1976 se je debatno-akcijskim zborom v hiši Dr. Sergeja pridružil znani terenski aktivist Tone Dalara, se s svojo zdravo neposrednostjo in poglobljenim poznavanjem baze takoj izredno priljubil Dr. Sergeju in že februarja postal njegov najbližji sodelavec in intimni osebni prijatelj. Med njunimi dolgimi pogovori, ki so se običajno nadaljevali še dolgo po tem, ko so vilo tam okrog polnoči zapustili zadnji sodelavci, se jima je vedno bolj kristalizirala potreba po trdnejše organizirani dejavnosti kot edino možni poti k večji akcijski enotnosti in intezivizaciji produktov dela. Tisto pravo realizacijo svojih idej sta videla v ustanovitvi Pisarne ALEPH.

Pisarna ALEPH se je torej ustanovila . . . In tu naleti kronika na nepremagljiv problem. Vsi, danes še živenci, ki so bili tistega večera (o večeru se lahko govori z gotovostjo) prisotni v vili Dr. Sergeja, se ob vprašanju »Kdaj?«, znajdejo v čudni zadregi in vedo povedati le o zidu, ki se uporno postavlja na pot njihovega spomina. Vse izjave, na katere se kronika lahko opre, se omejujejo zgolj na obrobne pojave, za katere udeleženci trdijo, da so se pripetili ravno tistega dne. Po selekcioniranju in ureditvi izjav, se je pokazala naslednja kronološka slika:

Kot najzgodnejši datum se pojavlja tisti, ki ustanovni sestanek povezuje s prvim cvetenjem češenj – tako trdi vsaj doktorjeva vdova Milena Rohrman-Lev, ki naj bi tistega dne posadila v vazo na mizi, ob kateri so se kasneje zbrali možje, nekaj češnjevih vejic z rosnimi cvetovi. Kolikor je podatek sicer precizen, pa je hkrati nemogoče natančno ugotoviti njegovo korespondenco z nanašajočim se datumom, saj ne obstaja nobena uradna publikacija, ki bi kronološko sledila razvoju sadnega drevja, ali celo samo češenj. O dnevu prvega češnjevega cvetenja leta 1976 lahko samo približno ugibamo na podlagi takratnega gibanja dnevnih in nočnih temperatur in primerjave na podlagi teh načrtane krivulje s krivuljo večletnih povprečnih temperatur, ki predstavljajo temperaturni pogoj za začetek cvetenja. Po tej primerjalni metodi bi tega leta začetek cvetenja lahko padel v obdobje od 19. do 30. aprila.

Kot pomembna in ne dosti v nasprotju s prejšnjo, se kot druga pojavlja izjava Iztoka Osojnika, ki se spominja časa nastanka Pisarne kot obdobja velikih državnih praznikov, kar bi po obstoječih podatkih pomenilo ali 27. april ali 1. maj.

Kot plod nerazsodnosti ali vsaj vroče krvi in torej znanstveno empirične kronologije nevreden podatek, je treba oceniti pričevanje Andreja Šćurka, češ, da ustanovni sestanek soupada z nočjo, ko so na novo načrtali cestne označbe na Titovi cesti. Prav tako, če ne še bolj sumljiv pa je podatek Zdenke Štru-

kelj, češ da se je ustanovni sestanek začel 17. maja 1976 ob 20,30, končal pa naslednjega jutra ob 1,55. Od kod ravno njej taka gotovost?

Dopustimo, da so leta 1976 češnje res zacvetele 27. aprila, da je prihajajoče na ustanovni sestanek v vili Dr. Sergeja res pozdravljalo vihiranje zastav, da so se čaše res dvignile v pozdrav ob 20,30. Nobenega dvoma pa ne dopušča zasedba okoli okrogle mize v modri največji sobi prvega nadstropja vile. Najbliže vratom je sedela Milena Rohrman-Lev, vedno pripravljena skočiti po nov pladenj doma spečenega kolača ali po novo posodo prijetno dišeče kave. Levo od nje je sedel Tadej Praček, levo od njega pa Miloš Kvas. Na tej strani, se pravi na desni strani Dr. Sergeja, kajti ta je sedel natančno nasproti svoje žene, pod sliko »Misterij XX stoletja«, darilom njegovega sovjetskega prijatelja, slikarja Ilija Glazunova, so sedeli po vrsti še Andrej Ščurk, Zdenka Štrukelj, Riko Grabnar in Sergej Valerij. Na levi strani Dr. Sergeja v smeri proti njegovi soprogi pa so sedeli Tone Dalara, Iztok Saksida-Jakac, Iztok Osojnik, Miha Kovač, Andrej Drupal in Eliel Kindlerer. Nekoliko stran je v rokokojskem naslanjaču ob istovrstni klubski mizici nekoliko osamljen sedel Alojzij Vodovnik. Vsega skupaj torej petnajst ljudi, če ne štejemo gospodarjevega volčjaka Rolfa, ki je trenutku nekolikanj neprimerno nemarno poležaval na zofi. Šele danes se počasi začenjamo zavedati nepopravljive škode, posledice nerazumljive lahkomišelnosti sicer razsodnih mož, da tedaj niso vodili nobenega pravega zapisnika. Potek več kot pet ur trajajočega sestanka bo tako za vedno zavil v temo. Ta nepazljivost pa je imela nekaj neprijetnih, če ne celo za Pisarno ALEPH usodnih posledic in to ne tako dolgo po ustanovnem sestanku.

Da ne bo pomote. Gre za uradne dokumente, ki jih ni – obstajajo pa trije pisani dokumenti, ki sicer fragmentarno, a zato toliko bolj neposredno pričajo o malih dogodkih tega velikega večera. Gre za tri kose, boljše koščke papirja, popisane in porisane s tremi različnimi pisavami. Grafologija nam brez obotavljanja pove, da je list št. 1 pripisati Alojziju Vodovniku, list št. 2 Dr. Sergeju Levu in list št. 3 Sergeju Valeriju.

List št. 1: Gre za list papirja, očitno iztrganega iz kakega sindikalnega koledarja. Levo nad zgornjo debelejšo črto je številka 8, pod njo piše »ponedeljek« in pod njim s manjšimi črkami Boltežar. Desno nad debelejšo črto piše s večjimi črkami »DECEMBER«, pod njim pa so v drobnem kurzivu postavljeni naslednji verzi:

Kdor si obeta zdaj klet napolniti,
vedi, da to je posel za poleti!
(Ljudska)

Pod debelejšo črto, med tanjšimi črtami v razmaku 8 mm, ki označujejo mejo posameznih vrstic, so v razmetani pisavi zapisane naslednje besede:

Ponedeljek: obiskati AMALIJO!!! (10 dkg kave, šopek)

Pazi na izgovor s prejšnjega tedna

Vrtnice pri Herzmannski

Torek – Peljati Venčeslava v živalski vrt
Sergej nima prav, ko trdi, da se stene ne da prebiti
za vodovod in elektriko !! NI NOSILNA !!
Zdenki se povešajo – ha ha
V petek piši

Od tu naprej je lista nasilno konec – spodnji del je nepazljivo odtrgan, zadnja stran pa je razen besede »BELEŽKE« na skrajnem vrhu, popolnoma prazna.

List št. 2: Gre za list neznanega izvora, velikega za četrtino formata A4, popisane z razumno in lično pisavo Dr. Sergeja:

Celo leto smo odstopali. Sedaj moramo v imenu Levizma reči: dovolj! Cilj, ki smo ga hoteli doseči z odstopanjem, je dosežen. To obdobje se končuje, ali pa je že končano. Zdaj se postavlja drugi cilj – pregrupiranje sil.

Mi Levisti smo ljudje posebnega kova. Narejeni smo iz posebnega materiala . . .

Pripravljajte se na nove bitke, moji bojni tovariši! Brezkompromisno, moško in hladnokrvno, ne nasedajoč provokacijam, zbirajte moči, postavljajte se v bojne vrste! Pod zastavo Levizma, pod našo zastavo, zatiranci z vasi.

In na drugi strani:

Preden se združimo in zato, da bi se združili, je potrebno, da se najprej odločno in točno razmejimo. Zgodovinski pomen tega Leninovega dela je predvsem v tem, da je idejno razbil maloburžoazno stališče menjševikov, oborožil delavski razred Rusije za nadaljnje razvijanje buržoaznodemokratske revolucije, za nov napad na carizem in, da je dal ruskim social-demokratom jasno perspektivo nujnosti . . .

Predpostavljamo lahko, da gornji stavki predstavljajo del koncepta otvoritvenega govora Dr. Sergeja. (Da je imel otvoritveni govor ravno on, se razume samo po sebi.)

List št. 3: Gre za kos papirnate serviete nekoliko slabše izdelave, zaradi svoje kompaktnije izdelave tako primerne tudi za pisanje. Ni še povsem jasno, kako se je ta kos papirja lahko znašel v vili Dr. Sergeja, saj je znano, da je Milena Rohrman – Lev vedno kupovala samo najizbranejšo tovrstne izdelke. Možno je, da je predmet s seboj prinesel Sergej Valerij, verjetno s kake okoliške gostilne, saj je tudi sicer poznan po precejšnji požrešnosti. Na servietni ni sledu besede, zato pa so drug poleg drugega položeni trije ženski akti, narisani s svinčnikom v naci-realističnem stilu.

Zgodovinski pomen ustanovnega sestanka Pisarne ALEPH je v tem, da je znal natančno opredeliti interese pred tem razkropljenih in nepovezanih sil. Potrdil je do takrat zgolj teoretično predpostavko, da se te napredne sile lahko združijo in povežejo v trdno in jasno strukturirano organizacijo, ki bi služila kot akcijska osnova za razvoj delovanja, ki bi služila kot opora v kritičnih trenutkih in ki bi ne nazadnje služila kot materialno zagotovilo. Izreden prispevek na tem sestanku predstavlja uvodni govor Dr. Sergeja Leva, ki izpričuje izjemen analitičen duh, povezan z izredno vizionarsko sposobnostjo. Dr. Sergej je dokazal, da je nadvse sposoben voditelj

PRAZGODOVINA

Ob deževnih popoldnevih, ko starcem pokajo sklepi in se mladim dekletom lepijo sramne ustne, ko Angleži pijejo čaj in ga pijem tudi jaz, ker sem bil že dvakrat tam počez, ko se kolonizirana literatura dviga iz svojih okov, etc. etc., torej ob takih deževnih popoldnevih se poleg luž rojevajo zgodovinsko prelomna gibanja. In že kar na tem mestu je potrebno uvesti nekaj realnih podatkov, imen, opisov in podobne navlake, čeprav se zavedam, da bo to totalno uničilo učinek klasične reforme prvega stavka, reforme, ki ne skriva svoje navdihnjenosti, svoje privrženosti Dantejevim spevom, svoje oplojenosti s svetovnim duhom. Je že tako, treba bo zabresti. Eno popoldne marca ali pa celo že februarja 1980, ko je scalo že zaradi prvega odstavka, se mi je nenadoma približal človek. Oblečen je bil v bel trenčkot z zavihki nad kolenom. Spominjal sem ga, bil je Sax. Čudno me je spreletelo, kot bi storili nekaj grdega. Pot se mi je polil po prstih. Z zvonkim glasom mi je šepnil v uho:

»Ejga, a bi šou z nami pisat eno dramo?«

Takoj sem pomislil na zaroto, a sem si to misel takoj izbil iz glave, ker sem malo nazaj zagledal Oso, naslonjenega na živo mejo, kako mi maha z belo zastavo.

»Če je tko . . . bi pa šou.«

Tedaj še nisem vedel, da sem izgovoril besede, ki se jih bodo učili na pamet otroci od prvega razreda usmerjenega izobraževanja naprej. Že zdaj čutim v ustih okus magdalenic, ki so me v tistih trenutkih spominjale na pranje plenice v ledeni sávski vodi.

GLEDE NA VAŽNOST DOGODKA JE POTREBNO VSAJ OMENITI, KJE SO PADLE TE ZGODOVINSKE BESEDE, VSAJ ZATO, DA BODO POZNI RODOVI IMELI KJE ODLAGATI LOVORJEVE VENCE IN DA BODO, MALO MANJ POZNI RODOVI, IMELI KAM VZIDATI SPOMINSKO PLOŠČO. Prav nič se ne bom zlagal, če bom povedal, da se poročajo na Magistratu, pokopavajo na Žala in kopajo na Šternu. Ne bom pa se tudi zlagal toliko in povedal to, česar ne boste sposobni razumeti. Zato naj opis kraja končam z mislijo, da bo cela Ljubljana, če ne celo kar cel svet naša spominska plošča. Sveče bodo gorele na kamnitih podstavkih. »Če si za to, bi nas šlo ene šest, mi trije, pa Roza, pa Vera, pa Hlupič, pa mogoče še kakšen. Gor u Baški Grapi ma en moj kolega eno bajto, k bi jo nm posodu, da bi mel mir. Ene par dni bi gor pisal, pol bi pa dramo poslal na tist natečaj za pet milijonov, da ne bomo ravn zastojn delal.«

Te besede je izgovoril eden od nas treh, pri čemer lahko takoj izločim sebe, ker jaz takrat Hlupiča še nisem tako dobro poznal, da bi ga lahko predlagal. Ne glede na to sem se s stvarjo strinjal in smo se lahko prijateljsko razšli. Zavil sem na faks, da bi slišal kaj pametnega o drami ali celo o njenem pisanju. Sicer sem imel pa tako in tako ravno tedaj predavanja iz svetovne literature, če me spomin ne vara, smo rav-

no tedaj jemali dramatiko, ker se mi je zdelo še posebej dobro znamenje, čeprav se je pozneje izkazalo, da je bilo v predavalnici tako vroče, da so radiatorji bruhali gladiatorje, da so table klecale pod vprašaji, da sem po kakih petih minutah potegnil črto in šel v Kinoteko, kjer so ravno rolali Godarjevega Malega vojaka. Čeprav mi je bil film blazno všeč, so mi misli stalno uhajale naprej in ugibale o moji prihodnosti. Naslednji dan je bilo vreme lepo (tudi popoldne), pihal je severovzhodnik, kar je obetalo pomiritev z naravo, ki nas jebe že od starih Grkov naprej.

Ne glede na to, da misel zadnjega odstavka marsikaj obeta, da napoveduje fenomenalno nadaljevanje, da napoveduje dramatičen razvoj skrajno zanimivih dogodkov, moram na tem mestu na silo prekiniti tok pripovedi, čeprav se zavedam, da ni to niti najmanj vpludno in da si bo zato marsikateri bralec v svojem notesu pri mojem imenu zaznačil črno piko. Povedati je namreč treba, da je presledek med prejšnjim in tem odstavkom dolg svoja dva meseca. Zdaj, ko sem povedal to, grem lahko v naslednji odstavek. Tako, pa smo tu. Nismo (nisem) pa nikjer drugje kot tam, da moram narediti še en prepotreben vrivek, ki bo pojasnil prejšnji odstavek, pa verjetno tudi tega, ki se ravnokar razvija, pri čemer se prav lahko zgodi, da bo kmalu več vrivkov kot stavkov. V prejšnjem odstavku sem namreč storil neodpustljivo napako, da sem namreč prenesel fikcijo iz preteklosti v sedanjost, da sem »pripoved o« prelepil z »o pripovedi«, pri čemer pa je to drugo še vedno »pripoved o«. Posledice, ki kar vrejo iz tega dejanja, pa so te, da, kolikor preveč navdušeno nadaljujem s takim načinom, samega sebe spremenim v fikcijo, ali pa da zaradi vožnje po dveh tirih iztirim, se razcepim; v obeh primerih pa bo to največja smola za t. i. objektivno zgodovino, ki bo ostala brez podatkov o PISARNI ALEPH. In glede na to, da z vsako novo besedo v tej smeri samo še globlje zabredem, moram v tem trenutku poklicati vse pomočnike svoje volje in prekiniti s tem samomorilskim dejanjem. Jasno je, da ni nobenih dveh tirov.

1. to je samo literarna finta, ki naj pritegne čim več bralcev.

2. tudi če drugi tir (»o pripovedi«) obstaja, je objektivno tudi in predvsem on tisti, ki je najobjektivnejše pričevanje o PISARNI ALEPH, saj je v vsakem trenutku prav on produkt enega od njenih članov.

3. tudi če vse skupaj ne drži, se še vedno lahko sklicujem na svobodo umetniškega ustvarjanja v naši družbi, zaradi česar lahko pišem, kar mi že pade na pamet, pri čemer pa moraš ti prebrati ravno to, saj je finta, opisana pod točko ena, očitno uspela.

To pa je tudi iztočnica za skok nazaj v sporni odstavek, nazaj na nivo prve digresije. Zakaj je med desetim in enajstim odstavkom luknja dveh mesecev? Ko sem omenjenih prvih deset odstavkov spisal v poletnem navdihu, z ustvarjalnim zanosom, sem izdelek prebral in ga s tugo v sreču zalučal v najtemnejši kot najnižjega predala garderobne omare, med miši in črve, ki neusmiljeno cefrajo te naše pomnike

in strateg. Pomemben doprinos temu sestanku pomenijo še prispevki Toneta Dalare, Iztoka Saksida-Jakca, Iztoka Osojnika, Mihe Kovača, Andreja Drapala in Eliela Kindlererja.

Sestanek pa je pokazal tudi nekaj slabosti.

Predvsem ni znal v praksi uresničiti že omenjenih misli Dr. Sergeja: »Preden se združimo in zato, da bi se združili, je potrebno, da se najprej odločno in točno razmejimo.« Sestanek v svojih vrstah ni znal najti tistih, ki so se že tedaj pripravljali na revizijo in izdajo Levizma. Ni opazil, kako daleč so že razpete mreže Andreja Ščurka, Zdenke Štrukelj, Rika Grabnarja, Sergeja Valerija in njihovih kasnejših pajdašev. Ni opazil, da nekateri izkoriščajo njegova humanistična načela odprtosti in demokratičnosti, da si demokracijo predstavljajo kot svoj privilegij, kot možnost za strahopeten in zahrbtnen napad na načela izvirnega levizma kot ideološke osnove Pisarne ALEPH.

Njihovo rovarjenje se je po tem sestanku nadaljevalo izredno previdno, a neupoštevajoč osnovna etična pravila. Edino njihovi kojotski potuhnjenosti in lisičji prilizljivosti se gre zahvaliti, da tega ni opazilo ostro oko Dr. Sergeja in njegovih pravih pripadnikov. Poleg njegove širokosrčnosti, ki mu ni dovoljevala suma, da bi bili njegovi prijatelji lahko tudi njegovi sovražniki, je kmalu po ustanovnem sestanku začel tudi z intenzivnim raziskovanjem evropskih avantgard, vzporedno pa se mu je tudi vedno bolj razraščal problem lingvistike. (Rezultat teh raziskav sta deli »O nekaj problemih strukturalne lingvistike«, 1979 in »O avantgardah«, 1980.) Priznati je treba, da je bil ves ta čas, se pravi do njegove smrti leta 1981, položaj znotraj Pisarne ALEPH nerazčiščen, omejujoč se na vzdrževanje statusa quo. Dr. Sergej je sicer ves svoj čas, kar mu ga ni vzelo teoretsko delo (in resnici na ljubo – teorija mu je vzela most of it), popolnoma posvetil delovanju Pisarne. Razvejana dejavnost, zahtevajoč izredne organizacijske sposobnosti, pa mu je preprečevala, da bi svoje ostro oko vrgel tudi tja, kjer je brstelo seme zla. To seme, ki je dobro vedelo, da ji za življenje Dr. Sergeja ne bo mogoče tudi na zunaj uresničiti svojih revizionističnih idealov, je potuhnjeno čakalo na svoj čas, istočasno pa zahrbtno novačilo v svoje vrste novince in tiste z mehkejšimi hrbtenicami. Zdravo jedro Levizma se je v teh trenutkih preveč zanašalo na absolutnost moči svojega vodje, preveč je verjelo, da jim nihče ne more do živlega. Delali so tako, kot da bo Dr. Sergej vedno med njimi.

Revizionisti, katerih idejno jedro predstavljata Andrej Ščurk in Zdenka Štrukelj, so vse svoje napore usmerili v to, da bi dokazali, kako je edino resnično ustvarjalno obdobje Dr. Sergeja tisto prvo, iz let 1930–1941, se pravi obdobje mladostne lirike. To izhodišče, ki se je lahko porodilo samo v idiotskih ali pa kriminalnih glavah, saj tako razvejano dejavnost, ki je v svojem dolgoletnem razvoju ne samo enkrat negirala svoja mladostno-pesniška izhodišča, težko najdemo še pri kakem avtorju dr. Sergejevega formata. Njihove metode in cilji so kristalno jasni. Da bi se sploh konstituirali kot vidljiva grupa, so potrebovali samo dovolj močno ime, ki bi njihovemu blebetanju podarilo status govornice. Dr. Sergej Lev jim služi zgolj kot ščit, kot mašilo lastne teoretske šib-

kosti. Pri tej eskalaciji se seveda ne sramujejo prodajati kratkega in za celoten opus skoraj povsem nebitvenega obdobja kot tistega edinega, ki reprezentira celoto imena Dr. Sergej Lev. Ker tisti del, ki mu dajejo pomen celote, pokriva obdobje njegove mladosti, jim upravičeno pritiče vzdevek »mladolevovci« nasproti »starolevovcem«, ki levizma ne vidijo drugače kot resnično celega.

Že od začetka mora biti jasno, da mladolevovska izbira tega obdobja kot ideološko-teoretske podlage ni plod naključja. Kaj še. Dr. Sergej 1930–1941 je izbran premišljeno, saj je edino za to obdobje značilno, da dr. Sergej še ni izbral takega teoretsko-političnega profila, kakršnega mu je uspelo izbrati po letu 1941. V tem času Dr. Sergej še veruje v krščanski humanizem, katerega motor je znana fantazma vklenjenega rdečkarja; to je čas navdušenega in slepega čaščenja Umetnosti, tistega dela življenjske prakse, ki je edina sposobna preseči umazanijo vsakdanjosti, se konstituirati kot avtonomno polje nad profanosti in lepega nevrednimi peripetijami politike-ideologije. V takem duhu je zapisana vsa njegova takratna poezija, ki, kar spet govori že samo po sebi, če izvzamemo obvezne študijske naloge, količinsko absolutno prevladuje. Ne toliko na poetsko prakso kot na teoretsko misel o poeziji vpliva na tedaj še precej nesamostojnega Dr. Sergeja poznanstvo s T. J. von Verbrecherschnauchenom. Čeprav na zunaj, kolikor nam je ta zunanost poznana preko njune korespondence, izgleda, kot da se Dr. Sergej uspešno upira Verbrecherschnauchenovim kvarnim vplivom, saj mu da v nekem pismu žreti celo njegov lastni Nicht, pa je predvsem seminar, ki ga je vodil v Heidelbergu leta 1940/41, bistveno določen ravno s Verbrecherschnauchenovim vplivom. In ravno v marec enainštiridesetega leta pade začetek epistemološkega reza, ki ga mladolevovci enostavno zamolčijo, reza, ki postavi v novo luč vse njegovo dosedanje ustvarjanje. Gre za premik, ki ga je 9 mesecev pred tem povzročil Hitlerjev napad na Francijo, steber demokracije in svobode, zadnje upanje vseh svobodomiselnih ljudi širom po svetu. Ta šok je bil celo za Dr. Sergeja preveč. Vsi ideali pacifizma in apolitičnosti so se mu razblinili v nič – seveda zadošten razlog za mladolevovce, da ročno pozabijo Dr. Sergeja novega obdobja. »Narzissmus und Nazismus« iz marca 1941 in »Pesniška politika – politično pesništvo« so razprave Dr. Sergeja, ki za mladolevovce ne obstajajo. Toda roganje empiriji se jim bo prej ko slej maščevalo. Če ne drug, jih bo krcnila po prstih ravno tista ideologija, ki se zdaj od nje tako prestrašeno ograjujejo.

Po tako grobem maličenju levizma kot smo ga lahko zasledili pri mladolevovcih, po revizionizmu, ki se je skonstruiral in upravičil že vnaprej, sploh ne more več presenetiti njihov naslednji korak – popolna zatajitev kakršnih koli izročil levizma ter istočasno naravnost pravljico konstituiranje zgodovine Pisarne ALEPH. Vsled njihove vsem znane strahopetnosti so se tega zadnjega dejanja podlosti lotili seveda šele po smrti tistega, katerega ime je po njihovem vredno pozabe. In povrh vsega si njihov pravljico konstrukt lasti celo naslova »Kronike«. Ravno zato si pričujoča kronika ne more kaj, da ne bi, kot farsični intermezzo, predstavila vsaj prvih nekaj strani tega falsifikata.

preteklosti – knjige: Po kritičnem pretresu zapisane- ga sem namreč spoznal, da pisec tistih desetih odst-avkov na tak način ne bo prišel daleč, da je pripo-ved neenotna, okorna, stilno neizdelana in kar je še podobnih gluposti, skratka, da je o stvari potrebno premisliti, jo pretehtati, najti argumente in opraviči- lo za nadaljnje pisanje in predvsem najti sredstvo, s katerim bi lahko prisilil urednike, da bi mi to delo, zaradi svoje nesporne kvalitete vredne objave, tudi natisnili. Kaj vse sem počel v teh dveh mesecih, bo natančen bralec verjetno (če ne bom po današnjem, drugem pisanju, dokončno vrgel stvari tja, kamor naj bi jo po mojih prejšnjih besedah vrgel že pred dvema mesecema) našel kje na naslednjih straneh. Kar je v tem trenutku potrebno povedati, je to, da smo v tem času prestopili iz leta 80 v leto 81, kar je bil vsekakor nepozaben dogodek za vse tiste, ki so to tudi doživeli. Vsi, ki berete te vrstice v letu 2000, 3000, 4000, . . . vedite, da je letošnje novo leto padlo v eno najhladnejših zim v zadnjem času, da pa nas je sonce kljub vsemu in še vedno ščegetalo s svojimi zlatorumenimi žarki, še posebno na mladostno pr-vojanuarsko jutro. Potrditi je treba tezo o starih do- brih časih.

Zunaj, toliko da zvončki že ne odzvanjajo, tičice na magistrat letajo in babice modroce klofajo. Povpreč- na dnevna temperatura je 17 celzijeve, ponoči je pa tako temno. Mislim, da je s tem povedano vse. Jebimtimer.

Med trinajsti in štirinajsti odstavek se vrivajo že kar celi trije meseci. Po tako dolgem nategovanju bi vsak normalen bralec postal peder, bralka pa cipa. In ravno zato računam nate, tako kot drugi računajo po tebi. Na vprašanje, kaj vse sem počel te tri mese- ce, bi se spet lahko izognil z napotilom na naslednje strani, s tem, da so te strani glede na prejšnjo dvo- mesečno prekinitvev ne samo mnogo bolj oddaljene, pač pa je vprašljiva njihova eksistenca sploh. Ob predpostavki takega nadaljevanja je sklep popolno- ma upravičen.

Tristram Shandy in Jaz

Primer seveda nikakor ne skriva svoje podobnosti s podobnim primerom, ki ga dr. Janko Kos v svojem Pregledu svetovne književnosti zaobjame nekako tako:

»Vrh angleškega sentimentalnega romana je ustvaril laurence Sterne (1713 do 1768) z obsežnim delom Življenje in mnenja Tristrama Shandyja (Life and Opinions of Tristram Shandy, 1760–1767), hkrati pa tudi že presegel vse znane oblike tradicionalnega roma- na. Uvedel je ekscentrično tehniko pripovedi v prvi osebi, ki opušča sklonjeno pripoved, se nepres- tano zgublja v digresije po načelih svobodne igre asociacij, tako da do prave zgodbe sploh ne pride. Podobno ekscentrični so tudi junaki; namesto raz- umne jasnosti vlada v tem romanu muhast humor, ki napoveduje nekatere poteze modernega romana 20. stoletja.«

Ne glede na Kosovo duhovnozgodovinsko analizo pa je moj odnos do tega romana ravno tako na nek način zanimiv. Roman se mi je že po prvih straneh tako priljubil, da sem sklenil brati ga v njegovem lastnem duhu. To pa pomeni, da ga ne mislim nikoli prebrati. Priznam, da je ta dedukcija iz osnovne av-

torjeve misli, da avtobiografije na noben način ne more dokončati, ker je

1. vedno za razvojem dogodkov, razen če ne živi sa- mo življenje pisanja – toda v tem primeru bi se pi- sanje zavihalo samo vase, kar po doslej znanih pod- atkih spominja na fenomen črne luknje, ki je doslej pač še nobeno zemeljsko bitje ni doživelo, če pa jo je že doživelo, pa o tem ni poročalo, kar prav nena- vadno spominja na smrt

2. obsojen na to, da ne bo mogel popisati vsaj enega dogodka – seveda svoje smrti, kar nas nenavadno spominja na zaključek točke ena in nam daje misliti, da sta točki ena in dve v neki prav posebni zvezi, precej sumljiva – sumljiva predvsem zato, ker se na noben način ne morem prepričati, če se je avtor res držal svojih napovedi in romana res ni končal, saj v nobenem od primerov,

1. da preberem roman do konca, ki ga fizično vseka- kor ima, kot ga imajo vse knjige iz zbirke 100 roma- nov in ugotovim, da ima roman tudi konec romana, s čimer sicer dokažem, da je avtor nedosleden, hkrati pa to ugotovim tudi za svoje branje, kar mojo oseb- nost nikakor ne bi postavljalo v lepo luč, saj bi padel na prav glupo finto

2. da preberem roman do konca in ugotovim, da roman nima konca romana, kar bi samo potrdilo tezo, da je človek edina žival, ki se mu led udre že pri pr- vem koraku, razen če seveda ni norec in ima debel krompir

3. da romana ne preberem do konca, pa naj bo to fi- zičen ali pa »resničen« konec romana, kar me sicer ohranja v začrtanem duhu, mi pa seveda ne more dati druge vednosti razen te, da je smrt (konec) za življenje (branje) povsem indiferenten pojav, ne do- bim zaželenega in mi zato ne preostane nič drugega, kot da ta dolgi stavek končam prav tako, kot nisem dokončal svojih dveh branj tukaj omenjenega roma- na, ki (branje) se je enkrat končalo sredi druge, dru- gič v sredi prve knjige, kar seveda spet postavlja vprašanje, kje se bo končalo tretje branje, če bo do njega sploh prišlo, kar pa je tudi možen primer ne- dokončanosti, kljub svoji dražljivosti izredno nevar- na (namreč dedukcija, ki se omenja nekje na začet- ku tega odstavka – toliko v razumljivost, za katero se tolikanj potimo), zato opravimo manever starih do- brih stezosledcev in se delajmo, kot da Indijancev sploh ni, čeprav v silnem drncu ravnokar kopitljajo nad nas.

In prav verjetno v tem trenutku ni nikogar, ki na podlagi splošne zgodovine razvoja kronističnih ved, s posebnim ozirom na v tem pogledu še posebno in- teresanten in poučen razvoj slovenske tovrstne pa- noge, ne bi že v naslednjem odstavku, če ne celo že natančno na tem mestu (čeprav je ravno to mesto v tem trenutku na nek način že zasedeno – pa nič zato, kot spodobni potniki, ga bomo odstopili starejšim), pričakoval nek poseben obrat v poteku pričujoče kronike, mogoče celo faktičen drnec faktičnih indi- jancev (Siouxev) nad vsakomur mu ljubo rodno hi- šo. Kot vsak dober kronist, podložen neubranljivi argumentacijski moči materialnih zgodovinskih do- godkov, istočasno že vnaprej upoštevaajoče pričako- vanja tistega vsakega braleca, bom tudi sam ta obrat zapisal kar se da takoj, da bo tako čim bolj avtentič- no (kot se za kroniko spodobi) odslikaval t.i. real- nost.

Kljub očitnemu kriminalu, ki je podlaga gornje »Kronike«, pa vseeno nanizajmo nekaj pripomb, ki naj bodo hkrati tudi afirmacija pozitivnosti pričujoče kronike.

1. Kdo je že kdaj videl kroniko, pisano v prvooseb- nem govoru?
2. Kje je Dr. Sergej Lev?
3. Kakšna podlost postaviti ustanovitev Pisarne ALEPH v čas, ko ima ta za sabo že polna štiri leta plodnega delovanja. Značilno je, da so ustanovitev postavili ravno v čas, ko je bil Dr. Sergej najbolj zaposlen s teoretskim delom, leto dni pred smrtjo, in se torej skoraj ni imel časa ukvarjati z notranjimi problemi Pisarne. (Čeprav je treba priznati, da nam posebno zadnje obdobje Dr. Sergeja postavlja še dosti ugank, kar lahko glede na majhno časovno oddaljenost pomeni precejšen paradoks, predvsem pa je vreden premisleka podatek, da je Dr. Sergej v tem petletnem obdobju napisal le dve (že omenjeni) razpravi. Težko je verjeti, da bi tako plodovit pisec porabil zanj toliko časa. Tu bo verjetno treba iskati še kakšne tekste.)
4. Značilno je uvajanje neresničnih oseb, ki naj funkcionirajo kot resnične. Tudi tu je račun na dlani. Zamaskirati sektaštvo pod masko navidezne pozicijske nediferenciranosti.
5. Preobrat, ki ga avtor pričakuje na koncu odlomka, sicer ni ekspliciran, je pa evidentno, da se misli na uničenje starolevovstva, se pravi levizma nasploh. Tu jih je zgodovina že postavila na laž, saj je šel razvoj dogodkov ravno v nasprotno smer.

Po vsem tem je prav presenetljivo, da je Pisarna ALPEH v času svojega obstajanja prav intenzivno delovala, čeprav bi to delovanje težko označili kot kakorkoli jasno usmerjeno ali celo enotno. V teh petih letih je zato potrebno omeniti vsaj nekaj njenih večjih javnih predstavitev.

Prvi uradni skupinski nastop Pisarne ditira v 18. junij 1976, ko je bila z njeno pomočjo podrti razpadajoča hiša na Prešernovi cesti v Ljubljani. Ta manifestacija je s svojo rušilno energijo pritegnila v pisarniške vrste mnogo novih članov, med katerimi pomeni največjo pridobitev vsekakor levizmu še danes zvesti Igor Žagar, ki je ob priliki svečanega sprejema izrekel naslednje, še danes žive besede: »Ta akcija je bila majhen korak za človeštvo, velik za Pisarno ALEPH.«

Že ta prvi uradni nastop je imel (med drugim) tako ogromen odmev v tujini, da je Pisarna naslednjih šest mesecev gostovala samo v Nemčiji, med drugim tudi na znanem Schabachkem festivalu z režijo Wagnerjeve opere Prstan. Še leta 1981. se v svoji drugi številki revija Das Bild tako spominja tega in ostalih gostovanj Pisarne ALEPH na tem festivalu: »1976: mlada, dotlej neznana Pisarna ALEPH, ki so ji zaupali režijo Prstana ob jubileju Schwabachkega festivala (njegovi stoletnici), je ob prvi izvedbi povzročila škandal, ki je odmeval od »kulturnih rubrik« tja do naslovnice Springerjevega tiska: kot da bi se hotela posmehovati jubileju te »pristine nemške« institucije je – skupaj s Škotom McChintijem izbrala pretežno mednarodno pevsko zasedbo (izstopala sta izvrstna Brühilde – Gwyneth Jones – in Wotan-Donald MacIntyre); rezultat je naznačil že oris prve

scene Renskega zlata: čez cel oder velika hidroelektrarna na Renu, pod njo »RENSKE DEKLICE« v oblačilih, ki nezmotljivo izpričujejo, da gre za »najstarejši poklic na svetu« . . . Kaj je temu sledilo, si lahko predstavimo: žvižgi v dvorani, užaljeni Nemci so takoj ustanovili celo »Združenje« za boj proti McChinty-Alphovemu Prstanu, množična občila govorijo o »nacionalni sramoti«, Wolfgang Stansky, Richardov vnuk in direktor festivala, mora zastaviti vso svojo avtoriteto, da ohrani isto uprizoritev tudi naslednje leto. 1978: tretje leto Alphove uprizoritve prinese popoln preobrat (ki se je nakazoval že 1977), ovacije, eno najdaljših ploskanj v zgodovini opere (ob zaključku Somraka bogov je aplavz trajal uro in deset minut!) 1980: postalo je jasno, da imamo opraviti z dosežkom zgodovinskih razsežnosti, celotna uprizoritev je posneta na magnetoskop, da bo ohranjena za prihodnost. Učinek te uprizoritve je bil tako travmatičen, da se je uprava festivala odločila, da leta 1981 prvič v zgodovini Bayreutha ne bodo izvajali Prstana, marveč zgolj šest drugih Wahnerjevih oper, saj bi sleherni novi Prstan nujno ostal v senci McChinty-Alephovega.«

Januarja 1977 je Pisarna svoj prvi nastop po vrnitvi iz Nemčije posvetila Tržiču, v tem nastopu pa je posebno mesto propadlo Elichu Kindlererju, kot nagrada za odlično opravljen dirigentski delež pri izvedbi Wagnerjevega Prstana. Ker je njegov pozdravni govor v tržiškem sindikalnem domu pred večglavo množico izredno pomemben za vse nadaljne delovanje Pisarne, je nujno, da ga priobči tudi pričujoča kronika.

OTVORITVENI GOVOR ELIELA KINDLERERJA V TRŽIČU

»Spoštovane dame in tovariši! Ne sprašujte me o dvojnih merilih prisotnih že v prvih besedah napovedi, saj vam to zaenkrat tudi ne bo dovoljeno. Če pa že kaj povem o napovedanem razlikovanju, naj le to, da naj damam zaenkrat ostane v mislih njihova razločevana polovica, tovarišem pa njihova. Preskoki damske razlikovane polovice v tovariško in narobe pa so dovoljeni le:

1. v slučaju elementarnih nesreč z visoko stopnjo radioaktivnosti
2. v slučaju zastrupitve z gobami ter
3. v slučaju, da prva dva slučaja nista slučajna.

Izjemoma ter na lastno odgovornost se dovoli preskok tudi v skrajnem, zaključnem delu programa PISARNE ALEPH, vendar le, če to prej potrdi pristojno okrožno sodišče ali vaški župan. Po teh uvodnih razlagah pravil igre, ter pred obveznimi komplimenti ter ne nazadnje pred prvo točko spektakla PISARNE ALEPH iz Ljubljane, ter ne nazadnje pred semaforjem, ter ne nazadnje pred vsemi nazadnjaki, ter ne nazadnje pred simpozijem o čevljarski umetnosti, torej ne nazadnje pred vsemi ne nazadnjimi, se moram v primeru PISARNE ALEPH iz Ljubljane, ki vam bo skreirala nocojšnji večer, opravičiti vsem tujcem, prisotnim tu pred mano. Natančneje to pomeni, da se opravičujem vsem, ki ne obvladajo našega ma-

terinega nam jezika in to zato, ker je danes PISARNA ALEPH zaradi objektivnih in neprijetnih okoliščin prišla v vaš kraj brez uradnih prevajalcev. Vsi tuji boste tako prikrajšani za lepote slovenskega jezika v tujih jezikih. Ob tej priložnosti bi se tudi zahvalili vsem, ki so padli za prevajalsko službo PISARNE ALEPH, pisarne, ki je danes po dolgem času spet v Trziču, v kraju, ki nas je pred leti tako lepo sprejel in na katerega nas vežejo, lahko rečem, najlepši trenutki našega življenja, kolikor jaz sam sploh lahko operiram s tujimi življenji. Kajti, kakor nas poučuje znanstvenik in duhoslovec Jakob Lojzlj Marija von Poprdečkin: Nobena življenje ni tako mrtvo, da bi se ga ne dalo poprej operirati. Konec citata. Ni naključje, da globina omenjene genialne misli-osebe, ki je mimogrede tudi moj prijatelj iz drugega kolena, da torej globina njegove misli istočasno tudi najbolje opiše lepote vašega kraja, Trziča. In ko sem že pri komplimentih: Res ne vem, kdo ima večjo čast. Ali PISARNA ALEPH, da je prišla v Trzič, ali Trzič, da ga je ponovno obiskala PISARNA ALEPH. Iz zagate me bo spet rešil citat umnega moža, katerega ime pa ni pomembno, ker je v tem trenutku že pokojni, ki se glasi tako: Nobena krava ni tako črna, da bi se lahko pasla tudi ponoči. Konec citata. Glede na osnovno vprašanje o tem komu gre nocoj večja čast, bi ta misel lahko pomenila, če se izrazim z besedami prijatelja, ki se (trenutno) bori v Španski Državlanski vojni na pravični strani: Resnica je vedno tam, jer je ne pričakuješ. In zdaj, ko vemo to, ne boste presenečeni, če boste resnico srečali čez nekaj ur, ko se boste vračali z nocojšnjega spektakla PISARNE ALEPH, če boste torej srečali pravico, kako bo pijana ležala po stari slovenski navadi v kakem grabnu in pela pesem:

Slovenka sem
in moja bit ostala bo slovenska
ne dam se več sovragu
naj najde kurbo si na drugem pragu
zdaj grem v boj
ne v boj
v mesarsko klanje – ah
kje hiša mojega stoji očeta
da ne bila bi več tako zapeta,
pri čemer se lahko zadnji verz glasi tudi:
da ne bila bi več tako izpeta ali
da ne bila bi več tako zapita ali
da ne bila bi več slovenskim fantom grob.

Spoštovane dame in tovariši! Glede na to, da z vaše strani ne more biti kakih posebnih vprašanj in da vam naslov nocojšnjega spektakla METODA UNIVERZALNOSTI S PODNASLOVOM STRATEGIJA TOVARIŠTVA pove še manj, kot vam bo povedal sam spektakel – glede tega si pač ne bi smeli delati utvar – glede na to torej, bi vam zdaj le svetoval, da globoko vdihnete zrak, po možnosti vsi naenkrat, kajti tako boste dosegli dodatni spekularni učinek vakuma v zaprtem prostoru, po principu starega Prešernovega zakona, da gre zrak tja, kjer je večja praznina – sicer pa je brez smisla še naprej razpredati o tej temi, kajti kot je to običajno, niti slučajno niste vdihnili zraka

enotno, kar daje vaši enotnosti kaj slabo oceno, da ne govorimo o tem, da sta zapravili edinstveno možnost, da bi ustvarjali spektakel skupaj z nocojšnim gostom, to je PISARNO ALEPH. Vse, kar lahko poleg samomora v tem trenutku še storite, je to, da se pošteno primete za svoja sedala in napeto opazujete ter strižete z ušesi, čeprav moram priznati, da nobena od teh možnosti ni vredna spodobnega državljana. Naj vam torej predstavim člane PISARNE ALEPH, torej tiste, ki jih boste imeli nocoj čast zabavati.

Tovariš Eliel Kindlerer govori na znamenitem tržiškem zborovanju.

In, da ne bomo kar tako preprosto gledali drug drugega, takorekoč zroč drug drugega, pri čemer ste vi v prednosti, ker pač sedite, predlagam, da nas kar takoj začnete zabavati, medtem pa se bomo mi podprli z eno predvečerno malico, seveda pa vas ne bomo izgubili izpred oči. In medtem, ko bomo pozorno spremljali vaš spektakularni nastop, naj si dovolim najaviti že kar poslednjo točko, četrtkovega večera s PISARNO ALEPH. Kajti nobena reklama ni prezgodnja, še posebno pa ne taka, ki napoveduje simpozij o čevljarski umetnosti, torej simpozij, ki je takorekoč

pisan na kožo bogati tovrstni tradiciji TRŽIČA. Kot rečeno, bo to poslednja postaja nocojšnega večera s PISARNO ALEPH, v kateri bodo kot gostje nastopili trije najvidnejši svetovni strokovnjaki čevljarke umetnosti. Pri naštevanju njihovih imen me vedno prijetno poščegeta po podplatih. Prvi med njimi je Bani Sadr iz ZRN, prvi svetovni praktik te umetnosti. Drugi je Pinoče, ki ima prevelike noge celo za svoje lastne čevlje, tretji pa je nekdo, ki ga poznate vsi, zato ga ne bi posebej predstavljal. Kot dokaz za izredno zanimivost ter aktualnost simpozija o čevljarke umetnosti, ter za neverjetno izurjenost naših gostov-simpoziantov v tej olimpijski disciplini, naj navedem sklepne besede enega izmed njih, ki jih je izrekel na našem zadnjem gostovanju v Spodnji Duplici. Zaključil je: In tako smo v pogovoru dokazali, da so čevlji eden pomembnejših delov človeškega oblačila, čevljarke muza pa je prva v dolgi vrsti grških muz, ki si je nežno stopalce zaščitila in okitila z izdelki svojih podložnikov. Te besede našega simpozianta so v Spodnji Duplici izzvale tak aplavz, da se še danes prepirajo, kdo je imel bolj za tekle roke.«

Tržič je tega dne v resnici razpadel na dva kosa. Že naslednjega dne pa je komentatorska stran osrednjega slovenskega dnevnika »Delo« priobčila polstranski prispevek prvega moža slovenske kulturne kritike, J. Horvata. Komentar označi levizem kot »najperspektivnejšo in najizkušenejšo tendenco slovenske kulture«, pri čemer ne pozabi poudariti pomen levizma za razvoj samoupravljanja in samozaščite. Tržiška lokalna radijska postaja pa je še ves naslednji teden skoraj neprekinjeno predvajala posnetke z nastopa.

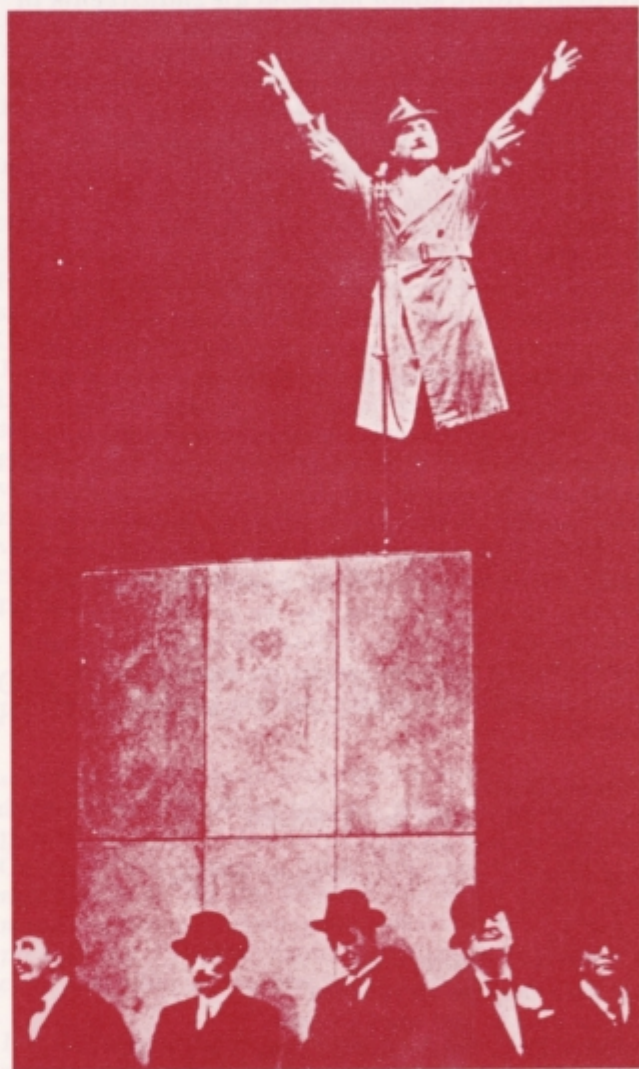
Ne glede na podobne izkušnje iz Nemčije, pa je bil za pisarno ALEPH tak odmev na domačih tleh najmileje rečeno nepričakovan. A veselje ob zmagah se je moralo v pisarniških vrstah takoj umakniti naporom, posledici prav teh zmag. Do 8. februarja 1977 je namreč na naslov Pisarne prišlo 176 povabil za obisk in predstavitev – in to samo iz slovenskih mest in krajev. Tako so naporna gostovanja zapolnila celo leto 1977. V tem času je moral organizacijske posle vse bolj prevzemati Tone Dalara, pri čemer je lahko s pridom izkoriščal svoje izkušnje terenskega aktivista.

O tudi siceršnji uspešnosti Pisarne ALEPH pa pričajo naslednji statistični podatki, ki se nanašajo na interval: februar 1977–februar 1978. Število članov se je povečalo za 21,3 %. Povprečna starost je padla s 43,3 na 29,0 let. Razmerje moških in žensk se ves čas ohranja v razmerju 73 %–27 %. Leta 78 ima že 65 % članov svoja komfortna stanovanja. Nezaposlenost se je povečala le za 0,2 promila. V člani se 12 družin v celoti.

Prav dejstvo slednjega podatka je narekovalo potrebo po ustanovitvi lastnega vrtca. Že oktobra 1977 je Iztok Saksida-Jakac ustanovil organizacijski odbor za pridobitev vrtcu primernih površin. Novembra se tako začne prva socialna akcija Pisarne. Kot najprimernejši se pokažejo prostori v zgradbi na Erjavčevi 29. Že sredi novembra je zadeva ugodno rešena.

Tako je bilo na efekten način rešeno družinsko vprašanje znotraj Pisarne.

Januarja 1978 se enoletna turneja po slovenskih mestih in krajih (proti koncu se je je oprijel popularen naziv »Panilirska«) počasi bliža zaključku. Kot grand finale se načrtuje »Nastop, zabava in ples z ognjemetom« februarja v ljubljanski Operi. Določi se tudi datum: triindvajsetega – rojstni dan Dr. Sergeja

Tovariš Leopold Bregan ob priliki govora na ljudskem zborovanju v Bohinjski Beli, kjer je pomembno in pravilno razvil nekatere izmed tez dr. Sergeja Leva, predvsem v zadevah »mesta intelektualca« (iz družinskega albuma Dalarovih).

Leva. Poleg megalomanskosti pa ta projekt opredeljuje še ena, dosti pomembnejša značilnost: med njegovo realizacijo pride do prvih konfrontacij mlado in starolevovstva. Že priprave na projekt so sprožale celo vrsto polemik, v katere se je na svoj značilen način vključeval tudi Dr. Sergej in nekateri njegovi najožji sodelavci. Dr. Sergej je grajal predvsem obseg, ki naj bi ga znotraj projekta zavzemala slavnost ob njegovem 62. rojstnem dnevu. Njegova skromnost, usmerjena predvsem v intimen domač

krog, je vedno s precejšnjo nezaupljivostjo opazovala kakršnakoli povečevanja osebnosti. Po dolgotrajnih diskusijah je bil nato program praznovanja rojstnega dne močno racionaliziran, čeprav še vedno ne tako, kot bi se to želel Dr. Sergej in nekateri njegovi najozži sodelavci, zato pa organizacijski odbor projekta, katerega predsedstvo je bilo že predhodno zaupano Emilu Filipčiču, nikakor ni odstopil od megalomanske in hkrati apolitično-kulturniške zastavitve. Tedaj so se za njim, Andrejem Ščurkom in Zdenko Štrukelj prvič začeli kazati obrisi mladolevizma tudi na zunaj. Kot se polemika ni razrešila med pripravami, tako je tudi spor na sami prireditvi ostal odprt. Del Pisarne, ki nikakor ni mogel pristati na vsiljena jim izhodišča, je v Operi jasno izrazil svoje drugačne pozicije in posledica je bilo direktno obračunavanje na odru. In dogodek celo med kritiki ni ostal neopažen.

Za tem so se dogodki odvijali s filmsko naglico.

13. marca 1978 naj bi se na rednem sestanku Pisarne ALEPH izvršil postopek razčiščenja. Okoli Tone Dalare se je zbrala skupina, ki je obsojala pacifizem in avtonomizem skupine okoli Emila Filipčiča. Govor načrtovanega teoretskega obračuna je pripravil Tone Dalava.

Tri dni pred napovedanim sestankom je Dr. Sergej Lev s svojo soprogo Mileno odpotoval neznano kam. (Kasneje se je izkazalo, da v Rim.) Sestanek je v splošni zmedi odpadel, posledica pa je bila, da je teoretski obračun z mladolevovci čakal vse do Dr. Levove smrti in še dlje. Dr. Sergej Lev se je namreč vrnil šele sredi septembra 1978, prav tako nepričakovano kot je odšel, samo da z močno narahljanim zdravjem. Šele kasneje je prišlo na dan, da je njegovemu nepričakovanemu odhodu botroval nasvet osebnega zdravnika primarija Dr. M. Juvana. (Šele kasneje se je izkazalo, da so primarija Dr. M. Juvana podkupili mladolevovci.) Nasvet pa je imel za pacientovo zdravje prav nasprotno posledice. Rimsko ozračje je namreč samo še pospešilo razvoj bolezni, skozi vse življenje latenstno prisotne heksametrije. Zaradi vedno slabšega telesnega in duševnega stanja svojega voditelja in vzornika so starolevovci opustili misel na takojšnjo teoretsko konfrontacijo, saj so presodili, da bi razburjenje in razočaranja samo še poslabšala njegovo zdravstveno stanje, kar bi utegnulo celo pomeniti nasilno prekinitvev izredno pomembnega teoretskega dela, sredi katerega je tedaj DR. Sergej bil. Sklep starolevovcev z internega sestanka 27. 10. 1978 se je zato glasil takole:

1. Teoretsko razčiščenje se preloži do trenutka, ko ga bo dovoljevalo zdravstveno stanje Dr. Sergeja Leva.
2. Dr. Sergeju je potrebno nuditi vso potrebno pomoč pri njegovem sedanjem teoretskem delu.
3. V tem času je potrebno nevsiljivo prekiniti s kakršnimkoli sodelovanjem z mladolevovci in s tistimi, ki so blizu njihovi ideološki poziciji.
4. Istočasno je potrebno misliti na reorganizacijo Pisarne ALEPH ob neprestanem upoštevanju točke št. 1.
5. Delovanje je potrebno omejiti izključno na notranje teoretsko izpopolnjevanje, brez zunanjih manifestacij.
5. potrebno je začeti z razkrivanjem prave preteklos-

ti. Dr. Sergeja in vzporednim kompletiranjem vseh njegovih del. (Vodja naloge: I. Saksida-Jakac) 6. Potrebno je obširneje prikazati in objasniti osnovna načela in ideje levizma. (vodja naloge: Tone Dalara)

Podpisani: tone Dalara, Eliel Kindlerer, Borut Hlupič, Vera Pejovič, Iztok Saksida-Jakac, Igor Žagar, Vladimir Pavšič, Andrej Drapal, Miha Kovač.

Tako je tudi bilo, če seveda odšetejemo vedno pogostejše izpade mladolevovcev, ki so se po eni strani vedno bolj skrivali pod krinko Pisarne ALEPH, po drugi strani pa zasedali vedno višje položaje znotraj slovenske kulturniške hierarhije.

Še en dogodek je iz tega časa, ki se izvija s poti, začrtane v zapisniku z dne 27. 10. 1978. Sredi leta 1979 se je okoli Boruta Hlapiča in Vere Pejovič začela zbirati grupa, katere ideološka osnova je črpala iz predpostavke, da je italijanski filmski režiser Sergio Leone v resnici Dr. Sergej Lev. Tako so prepričani (zmotno?), da je vzrok nenadnemu pobegu Dr. Sergeja v Italijo (marca 1978) ravno priprava na kak nov vestern.

Dokaze za tako trditev iščejo in, kot trdijo sami, tudi najdejo pri analizi filmov Sergia Leoneja, kot jo je opravil znani ameriški filmski teoretik Stan Goddard: »V italijanskem vesternu je prisotna tudi druga stran, ki se je v poznih ameriških vesternih povsem izgubila: meja, prav mitološka meja, ki jo je ameriški pionir v osvajanju nove zemlje nezadržno širil. Vendar je mesto mitološke meje zdaj prevzela politična. V Leonejevih filmih je prav življenje na ameriško-mehiški meji odločilno za dejanja junakov in njihova npravstvena načela.« (Citat je iz njegove knjige »Towards a definition of Western« New York, 1971.) Kot je teza o Sergiu Leoneju kot Dr. Sergeju Levu vabljava zaradi zanimive problematizacije politike znotraj Leonejevega filmskega opusa, kar res v dobršni meri spominja na politizacijo teoretske misli Dr. Sergeja, pa navsezanje le ne zdrži kritike, ki jo nanjo naslavljajo biografski podatki. Dr. Sergej Lev je namreč prestopil meje večnega mesta samo enkrat v svojem življenju. (Če seveda odšetejemo beg iz leta 1978), pa še to le za en dan s pariško potovalno agencijo Collander leta 1966, ko sta si s soprogo Mileno privoščila 7-dnevno krožno potovanje po evropskih prestolnicah. Teza Boruta Hlupiča in Vere Pejovič (kasneje so se jima pridružili še Ž. Saksida, G. Osojnik, M. Rožič, M. Štamcar, I. Osojnik, M. Pribošič in M. Blančo) se zato izkazuje kot močno pretirana in se zato skupina imenuje rimska skupina ali radikalni levisti.

Obdobje od februarja 1978 pa do 12. 3. 1981 torej opredeljuje tihi sporazum med mlado in staroslovenci, status quo. Seveda pa so vzroki za tako koncesijo pri vsaki skupini drugačni. Medtem, ko so se starolevovci za ta korak odločili zato, da bi čim dlje ohranili pri življenju svojega učitelja Dr. Sergeja in da bi hkrati pozitivno razvijali načela levizma, pa so se mladolevovci potuhnili iz strahopetnosti, zaradi bojazni pred odprto konfrontacijo, pri čemer so ves čas maličili in potvarjali tako teorijo kot zgodovino levizma.

Po svoje paradoksalno in hkrati žalostno je dejstvo, da je šele smrt klasika levizma, Dr. Segeja Leva, omogočila osvoboditev levizma izpod revizionizma

mladolevovstva. In spet: ravno mladolevovci so bili tisti, ki so, ne oziraje se na tragiškost trenutka, ko je levizem izgubil svojega ustanovitelja, že dan po njegovem pogrebu začeli odkrito rovariti proti resničnim pripadnikom levizma. Medtem, ko so nekateri še nosili črnino, ko še niso dobro izzvenele žalne besede Toneta Dalere, zdaj prvega moža levizma, na grobu pokojnika, že je oportunistem mladolevovcev, ki se je razvijal tekom desetletij in polagoma dozoval, notranje razkrojil, prej na prvi pogled, tako notranje enotno Pisarno ALEPH-. Toda njihov triumf je bil prezgoden. Vsi ti izdajalci levizma in renegati ortodoksne levovske misli niso imeli hujšega in bolj neizprosnega sovražnika, kot je bil trden in notranje enoten blok starolevovstva. Nastope starolevovstva so sprejemali ti gospodje z izbruhi divje zlobe in sovraštva. Toda starolevovcev to ni omajalo, niso se umaknili. Potrebovali so samo tri mesece in pripravili že tako dolgo pričakovani prevrat.

ZAPISNIK SESTANKA PISARNE ALEPH 18. 6. 1981

(v prostorih Kazine)

Navzoči:

zapisnikar: V. Pavšič

delovni predsednik: E. Kindlerer

sekretar: T. Dalara

člani: A. Drapal, M. Kovač, I. Saksida-Jakac, I. Žagar, I. Osojnik, B. Hlupič, V. Pejovič, Ž. Saksida, G. Osojnik, A. Rozman, T. Škerjanc, S. Kapus, J. Detela, P. Piskernik, A. Pčurk, Z. Štrukelj, S. Velrij, M. Bor, T. Praček

zamudil: A. vodovnik (pol ure)

image: V. Flegar

Dnevni red:

1. Potrditev zapisnika
2. ocena stanja
3. Razno

ad. 2.

B. Hlupič predlaga, da se takoj ustanovi Antifašistična sekcija za kvantno poezijo. (Spontan krohot pri mladolevovcih)

E. Kindlerer: Menim, da lahko podpremo zahtevo tov. Hlupiča, vendar samo v primeru, če se odpove frakcionaštvu, ki tako očitno stoji za njegovo željo po sekciji.

P. Piskernik: (prosi za besedo) Jaz mislim, da lahko rečem, da tu nekaj smrdi. Menim, da se moramo bolj približati kozmosu, kajti prav tja se je preselil naš preljubljeni Sergej Lev.

V. Pavšič: Spizdi budalo!

T. Dalara: Tovariši, (Vsi so spoštljivo umolkneli), zahtevam, da se že kar na začetku opravi z vsakim revizionizmom, frakcionaštvom in malomeščansko dekadenco. Tovariši, Dr. Sergej Lev ni v kozmosu, temveč je še vedno tu med nami, to je menda je evidentno. In kakor vse kaže, se bo moral v kratkem pojaviti organ, s katerim bomo te stare, nepopoljšljive pootročene babje čevke, ki ne nehajo misliti na to, kako bi čim bolj popačili in posvinjali misel Dr. Sergeja Leva, švrkali po gobcu, pa pošteno, brez odih.

V. Pavšič: Želeti je, da bo ta organ čim prej ustanovljen.

M. Bor: Kaj boš z njim, ko nimaš srca.

(pride do osebnega obračunavanja med V. Pavšičem in M. Borom, ki se sprevrže v vsesplošen pretep, v katerem so, v skladu s pravilnostjo svoje linije, zmagali starolevovci. . . Opaziti je bilo, da A. Vodovnik ni sodeloval v pretepu; sedel je ob svoji rokokojski klubski mizici in jokal.)

J. Detela: Zahtevam pojasnilo!

A- Ščurk: O, mama.

A. Drapal: O čem?

S. Kapus: O tem, kar se tu nezaslišanega dogaja.

T-Dalara: Nezaslišana je kvečjemu vaša malomeščanska dekadentska miselnost, razredni boj pa je vsega živega vladar. Vstanite deca vi obnove, kleni starolevovci.

M. Bor: Le kaj hudiča počenjam na tej prekleti galeji?

V. Pavšič: Ako mesta svojega ne najdeš tu, poberi se domov že enkrat.

I. Saksida-Jakac: Tovariši, mi starolevovci, se v svojih izvajanjih opiramo na izvirna načela levizma, predvsem na velike tekste iz sovjetskega in pariškega obdobja.

M. Kovač: Mi smo za politiko.

(I. Žagar zahteva tableto proti glavobolu, vendar koncem koncev dobi cigareto. Razprava se nadaljuje.)

A. Ščurk: Če je tako, potem mi tu nimamo kaj iskati.

P. Piskernik: Živela čista in neomadeževana poezija!

Mladolevovci v zboru: Živela!

(Ta vzklik zopet sproži pretep. Premoč starolevovcev je uspešno potisnila čez prag trumo mladolevovcev. Ko se je prizor do konca umiril, se je sestanek nadaljeval.)

F. Kindlerer: S tem aktom je Pisarna ALEPH razpuščena. Hkrati ustanavljam INSTITUT, napravo, ki bo zvesto sledila svetlim načelom levizma in obračunala z vsemi odkloni od začrtane poti.

Predsednik: E. Kindlerer

Zapisnikar: V. Pavšič

Pripis: pričujoči akt ustanovitve INSTITUTA so podpisale združene sile starolevovcev in predstavnikov radikalnega levizma.

Naj živi levistična revolucija

In živela bo, saj je to zgodovinska nujnost vsakega naprednega pojava. Živela bo toliko bolj zdaj, ko se je osvobodila plevela, ki je zaviral njeno rast in razvoj, ki je kalil njen mirni spanec. »Zdravega jedra, pa naj bo to še tako maloštevilno, ne more na poti njegovega razvoja ustaviti nobena kontrarevolucionarna sila,« je povodom neke priložnosti izjavil Tone Dalara. Starolevovci so tudi tej misli izrekli neomajno pripadnost in vsestransko podporo. Da je res tako, dokazuje že prvi sestanek INSTITUTA: komaj štirje dnevi so potekali od razčiščevanja in že so izbrane sile starolevovcev pripravljene na nove naloge.

ZAPISNIK SESTANKA INSTITUTA 22. 6. 1981

(V prostorih INSTITUTA)

Navzoči:

Častni predsednik: E. Kindlerer

Delovni predsednik: T. Dalara

Sekretar: T. Dalara

Zapisnikar: V. Pavšič

Člani: A. Drupal, M. Kovač, I. Saksida-Jakac, I. Žagar.

Image: V. Flegar

Dnevni red:

1. Potrditev zapisnika
2. E. Kindlerju se omogoči nakup mesečne vozovnice na progi Bayreuth-Ljubljana
3. Opomni se V. Pavšič, naj ne pušča takega svinjaka na svoji pisalni mizi. Gabi se Dalari.
4. V. Flegar: Predlagam, da se dosedanja Cankarjeva ulica preimenuje v Ulico Dr. Sergeja Leva. (Sprejeto.)
5. Žagar: Zakaj še vedno ni urejena korespondenca z Ahmatovim? I. S. Jakac: Na liniji z Moskvo je prišlo do zapletov. Vseruski Inštitut za zgodovinska vprašanja odgovoril negativno. Obljublja se revizija postopka.
6. V. Pavšič: Kje so meje pregrade za slovenske brigade? A. Drupal: Predlagam, da se pošlje V. Pavšiča na začasno zdravljenje v Radence. Zahtevam, da se prekine tradicija pisanja zapisnikov v ritmu alpske poskočnice. (Sprejeto)
7. Zahteva se ustanovitev komisije za izdelavo razporeda obiskov pri vdovi pokojnega Dr. Sergeja Leva. (Copate prinesite s seboj.)
8. Tovariši, ne govori se zaman, da smo mi levisti ljudje posebnega kova. Ponosni smo lahko, da tvorimo armado velikega klasika levizma, armado Dr. Sergeja Leva. S tem zaključujem itd . . .

Razsulo, ki je prizadelo prostore Pisarne Aleph ob njeni razpustitvi 18. 6. 1981 (osrednji arhiv INSTITUTA).

probleti

9-10,81

III
DODGE HEARTFIELD MERRILL

KAZALO

Zakaj »učni komadi«

Prekooceanski let

Badenski učni komad o soglasju

Dajevec in Nejevec

Ukrep

Izjema in pravilo

Horaciji in Kuriaciji

Opombe k učnim komadom

Bertold Brecht o učnih komadih

Roland Barthes, Trije eseji o Brechtu

Seta Knop, Brecht in Artaud

V vednost

UREDNIŠTVO:

Miha Avanzo (glavni urednik), Miran Božovič, Mladen Dolar (odgovorni urednik), Branko Gradišnik, Milan Jesih, Miha Kovač, Rastko Močnik, Denis Poniž, Rado Riha, Jože Vogrinc, Zdenko Vrdlovec.

SVET REVIJE:

Miha Avanzo, Mladen Dolar, Uroš Kalčič, Sergej Kapus, Peter Lovšin, Rastko Močnik, Boris A. Novak, Braco Rotar, Ivan Urbančič, Jože Vogrinc, Slavoj Žižek (delegati sodelavcev);

Jože Dežman, Marko Kerševan, Marjan Kotar, Lev Kreft, Sonja Lokar, Tomaž Mastnak, Jože Osterman (predsednik), Marko Švabič, Jadranka Vesel

Naslovnica: Ignac Kofol

Tekoči račun: 50101-678-48982 z oznako: za Probleme.

Letna naročnina 120 din, za tujino dvojno.

Izdajatelj: RK ZSMS.

Tisk: DDU Univerzum, Parmova 39 Ljubljana

Revija denarno podpira Kulturna skupnost Slovenije.

Po sklepu Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto št. 421-1/74 z dne 14. 3. 1974 je revija oproščena temeljnega davka od prometa proizvodov.

Uredništvo sprejema sodelavce vsak torek in četrtek v svojih prostorih na Gosposki 10 (prvo nadstropje).

Cena te številke je 30 din.

ZAKAJ »UČNI KOMADI«?

ko pa vlada tako med meščanskimi kot med marksističnimi interpreti navzlic temeljnim razlikam tako rekoč enoglasen konsenz, da pripadajo učni komadi vulgarno-marksističnemu prehodnemu obdobju Brechta. In res, mar ni na prvi pogled očitna njihova trda dogmatska didaktičnost, namerni asketizem, obsedenost s temo žrtvovanja posameznika, njegove totalne podreditve dejavnemu kolektivu, kar naj bi vse ne le izražalo, marveč celo kar napovedovalo stalinsko razdobje delavskega gibanja? Celó takšen izvrsten poznavalec Brechta kot je pri nas Darko Suvin, ki ima morda največ zaslug za obnovljeno teoretsko aktualnost Brechta in čigar stališče do Brechta je vseskozi pozitivno, si ni mogel kaj, da ne bi ob učnih komadih zapisal:

»S pisanjem takšnih iger se je Brecht formalno navezal tako na poskuse 'uporabne glasbe' Stravinskega, Hindemitha in Eislerja, kot na tradicijo, ki sega od srednjeveških miraklov o življenju svetnikov do protestantskih in še posebej jezuitskih baročnih iger za učence, ki naj bi te igre uporabljali v boju za zmago vere v posvetnem okolju. S takšnim enačenjem komunističnega gibanja z »borbeno cerkvijo« in njenim radikalnim podrejanjem posameznika boju »vse do trupla« (Sv. Ignacij Lojolski) je Brecht pristopal komunizmu v glavnem abstraktno, kot moralnemu katekizmu, ne pa kot humanistični politiki. Ta svoj pristop je utemeljeval na dogmatski praksi Kominterne v tem razdobju, ki bo kmalu pripeljala do moskovskih procesov, kjer so obsojenci prav tako soglašali z ustrelitvijo kot Mladi tovariš v **Ukrepu**.« (D. Suvin, Uvod u Brechta, Zagreb 1970, str. 62) Edina pozitivna vloga učnih komadov se vidi v tem, da so delovali kot nujna vmesna stopnja med »prvo« in »tretjo«, »zrelo« fazo Brechta – tako se konstruira celo psevdo-dialektično »triado« Brechtovega razvoja: »prva faza« (katere vrh je kajpada **Beraška opera**) naj bi pomenila še anarhistično, cinično-uživaško negacijo obstojčega, »druga faza« (učni komadi) naj bi temu zoperstavila prav tako abstraktno, »neživljenjsko« dogmatsko-moralično pravovernost, šele »tretja faza« (Brechtove »velike igre« konca tridesetih in štiridesetih let) naj bi povezala konkretno »življenjskost« z globljim razumevanjem družbenih procesov – navedimo kot tipičen primer spet Suvina:

»Brechtovo gledališče se tako prek svoje »vzgojne« faze spet vrača h konkretnosti prve faze. Toda za razliko od tedanjega anarhističnega bega v čutnost in ciničen je nova konkretnost obogatena z razumevanjem notranjih mehanizmov izza površine medosebnih razmerij. Ta ovinek prek 'vzgojne' faze se je potemtakem izkazal kot zelo koristen.« (ibid., str. 65)

V nasprotju s tem je osnovni zastavek, ki je napeljal uredništvo **Problemov**, da se 25-letnice Brechtove smrti spomni s prevodom vseh njegovih »učnih komadov«, afirmirati povsem nasprotno razumevanje »notranje logike« Brechtovega razvoja: daleč od tega, da bi bilo v »učnih komadih« iskati idejno sporno »prehodno obdobje«, ki ga lahko deloma opraviči zgolj njegov prispevek k »zrelemu« Brechtu, so natanko »učni komadi« najbolj radikalna točka celotne Brechtove tvornosti, točka, na kateri je Brecht »segel najdlje«, v temelju subvertiral tradicionalno formo gledališča kot umet-

nostne institucije, in je nasprotno njegova zamisel »epskega gledališča« že svojstvena »kompromisna tvorba«, »zvita« prilagoditev okvirom tradicionalne forme gledališča. Začnimo že s samim nazivom: »učni komadi«. Kdo je subjekt učnega procesa, tisti, ki se skozi, z njihovo pomočjo »uči«? Ne – kot še vedno v »epskem gledališču« – občinstvo, ki mu je zadana praktična naloga, da najde odgovor na vprašanje, ki ostane na samem prizorišču neodgovorjeno, marveč (kot Brecht nenehno ponavlja) **zgolj sami sodelujoči igralci**. Z »učnimi komadi« torej pade sama pregraja med »prizoriščem« in »dvorano«, in sicer na način, ki se kajpada povsem razlikuje od spontaneistične vizije »totalnega gledališča«, kjer se pričakuje, da se tudi občinstvo prepusti **happeningu**: od sodelujočih se zahteva, da najprej »materialno«, »čutno-nazorno« odigrajo, prakticirajo neko določeno »interakcijsko« formo (formo **praksisa** v pomenu intersubjektivne, »politične« dejavnosti, ne instrumentalnega »dela«), ki so jo v vsakdanjem življenju vajeni sprejemati kot nekaj »naravnega«, nevprašljivega: utečene obrazce delovanja, drž, ideološkega argumentiranja ipd. »Učni komadi« se torej že od vsega začetka soočijo z ideologijo ne v obliki miselnih, doživljajskih itn. sistemov, marveč v obliki »materialne« **ideološke prakse**, so torej pascalovski: odločilna je molitev, ne notranja vera, odločilna je pokornost »ritualu«, ki je izvirno »nerazumljen«. V tej smeri je brati Brechtove napotke, da je treba tekst »učnih komadov« ponavljati tako kot učenec spočetka »slepo« ponavlja besedilo, ki ga razume. Šele na tej podlagi prednosti zunanosti pred notranjostjo, prednosti ideološkega »rituala« pred njegovo notranjo »osmišljenostjo«, postane »kritika ideologije« **praktična**: praktična postane, kolikor zagradi ideologijo kot prakso, tj., kolikor ji forme ideološkega **praksisa** niso zgolj naknadna »materializacija«, »ponazoritev«, »posledica« vsaj načeloma predhodnih miselnih sklopov, marveč tista odločilna raven, na kateri ideologija individue »praktično drži«, ne glede na njihovo siceršnjo »notranjo« distanco.

Kajpada je odločilni »zastavek« učnih komadnih, da se kritično osvestimo form ideološkega **praksisa**, tj., smoter začetnega »uigravanja« teh form je prav v tem, da se skoz kritično zavest o tem, kako so nas »držale«, osvobodimo njihove prisile, vendar pa moramo paziti, da tega ne mistificiramo v nekakšno »kritično-refleksijsko osvestitev«: ne gre za »razumevanje« nečesa, kar nas je pred tem obvladovalo skoz »slepo prisilo«, gre nasprotno za to, da izkusimo, kako se samo naše ideološko »razumevanje«/»doživljanje« vselej že opira na forme ideološkega **praksisa**, ki deluje kot »slepi« mehanizem – dokler smo »spontano« v ideologiji, »doživljamo« ideološki **praksis** kot »smiselne« načine reagiranja itn., in najprej gre predvsem za to, da se nam te forme ideološkega **praksisa** razgalijo v svoji »brez-smiselni« zunanosti, tj., da zgubijo svoj »spontani« ideološki učinek »smiselnosti« (šele ko zgubijo ta videz spontane »smiselnosti«, se lahko dokopljemo do njihovega »družbenega pomena«, do njihove »družbene funkcije«, tako kot je treba tudi pri tolmačenju sanj postaviti v oklepaj imaginarno celoto »smisla« manifestnega teksta sanj, če se hočemo dokopati do njihovega »pomena«). Šele

na tej podlagi izhodiščnega priznanja »prvenstva zunanosti« lahko »učni komadi« dosežejo svojo praktično-kritično namero, ki je v tem, da »nadomestimo stari Običaj z novim«, da revolucioniramo utečeno formo ideološkega **praksis**.

Iz pravkar nakazanega pa je že tudi jasno, zakaj so natančno »učni komadi« daleč od tega, da bi se »utemeljevali na dogmatski praksi Kominterne«, tj., grobo povedano, da bi bili »stalinistični« – tisto najbolj **neznosno** za »realnosocialistično« umetnost z njenim uradno proklamiranim »romantičnim realizmom«, tj., za umetnost, ki se – premosorazmerno z množičnimi čistkami v »realnosti« – utemeljuje v patetičnem humanizmu »Novega Človeka« (odveč je pripomniti, da so »učni komadi« tisti Brecht, ki se ga v deželah »realnega socializma« **sploh ne izvaja**; Brecht je postal »sprejemljiv« za »realni socializem« šele s svojimi »velikimi«, »zrelimi« deli »epskega gledališča«, ki se jih da – prav zato, ker gre za »kompromisno tvorbo« – z izvedbo potvortiti in stlačiti v okvir tradicionalne gledališke forme: Tu nas ne sme prevarati s tedanjo konkretno-zgodovinsko konstelacijo opredeljena »vsebinska spornost« denimo »Hvalnice ZSSR« v **Ukrepu**: sama **forma** »učnih komadov« s svojim poantiranim »anti-humanizmom«, »anti-psihologizmom«, itn. radikalno prebije okvire »socialističnega realizma«, pa če mu – priljubljeni šport ex-stalinistov – še tako »razširimo obale«.

Vzemimo zgolj Brechtov – po vzhodnjaskem gledališču povzet – postopek, da so igralci radikalno razcepljeni na »govorico« in »metagovorico«, tj., da hkrati s tem, kar pač počnejo, iz »nemogoče« pozicije metagovorice izrečejo »objektivno resnico« o sebi.

Zaporedje učnih komadov nikakor ni naključno, marveč tvori pravo notranje prepletano »verigo«, kjer je nerazrešeno vprašanje predhodne igre tema naslednje. Prvi med njimi, radijska igra **Prekooceanski let**, pravzaprav še ni »učni komad« v strogem pomenu (Brecht ga zato ni vključil v svoj definitivni seznam »učnih komadov«); njegova tema je človekov boj z naravo in progresivni pomen tega postopnega obvladovanja naravnih sil za družbena razmerja. Ob tem lahko takoj opazimo, kako je naslednji **Badenski učni komad o soglasju** neposredna dialektična antiteza **Prekooceanskega letu**, saj si zastavlja prav ključno vprašanje, kako to postopno osvajanje narave deluje v konkretnih družbenih razmerah; začne se prav tam, kjer **bi se lahko končal Prekooceanski let** – z letalcem, ki se mu je letalo zrušilo in ki ga lahko reši le množica. V dialogu z njim množica ugotovi, da letalčev, sicer veliki tehnični dosežek, za njih nima nikakršnega praktičnega progresivnega pomena in ga pusti, da umre. S tem smo že pri glavni temi učnih komadov: pri temi posameznika, ki zaradi svojega individualnega ideološkega reagiranja pride v nesklad s kolektivom in nato »soglašja« s svojim žrtvo-

vanjem. Naslednji sklop treh učnih komadov – dve različici **Dajevca** in **Nejevec** – razvije tri možne variante tega nesklada med posameznikom in kolektivom: (1) »iracionalno« žrtvovanje posameznika, utemeljeno zgolj v avtoriteti »običaja« (1. različica **Dajevca**); (2) »racionalno« žrtvovanje posameznika, ker bi njegova rešitev ogrozila večje število življenj (2. različica **Dajevca**); (3) posameznik odkloni, da bi se ga žrtvovalo zgolj zaradi avtoritete »običaja«, in zahteva spremembo »običaja« (**Nejevec**). **Ukrep**, naslednji, ključni »učni komad«, odločilno konkretizira to konstelacijo: ne gre več zgolj za razpetost med utečeni »običaj« in racionalno presojo aktualne situacije, ki lahko zahteva ali ne žrtvovanje posameznika, marveč za razpetost samega revolucionarnega subjekta med spontano-humanistično »človekoljubje« (ki se v praksi sprevrne v svoje nasprotje, v oviro dejanskemu osvobajanju) in strogo revolucionarno pozicijo, ki zna izključiti, »postaviti v oklepaj« narcisoidni subjektivistični patos: Mladi tovariš je žrtvovan, ker je s samo svojo »človečnostjo« ogrozil napredovanje revolucije. Že naslov igre, ki sledi **Ukrepu**, **Izjema in pravilo**, pove, da se je Brecht zdaj lotil prav tistega, kar je ostalo v ozadju prejšnjih učnih komadov: če je bila tema teh prejšnjih iger »soglašanje« posameznika s splošno voljo kolektiva, soglašanje, ki seže tja do žrtvovanja posameznika, torej »podreditve« posameznega splošnemu, pa je z **Izjemo in pravilom** in z zadnjim učnim komadom, **Horaciji in Kuriaciji**, razvita prav dialektika »splošnega« (kolektiva) in »posameznega« (individualne »izjeme«), seveda v zgodovinsko konkretizirani obliki. Najprej, v **Izjemi in pravilu** je pokazano, kako so v razredni družbi individuali, ne glede na svoje siceršnje posebnosti, v temelju zaznamovani z »občestjo« razreda, ki mu pripadajo: četudi so na primer »osebno« **izjemoma** dobri, pošteni, »človeški« do članov nasprotnega razreda, pa se s tem niso iztrgali svoji »objektivni« pripadnosti določenemu razredu; kot takšne jih še vedno zaznavajo pripadniki nasprotnega razreda, ki ravnajo z njimi v skladu s tem, kakšni so **praviloma**. **Horaciji in Kuriaciji** pa razvijejo tako rekoč drugo, »hrbno« stran te opredeljenosti individualnega s splošnim »pravilom«: kako lahko posameznik s svojo »zvitostjo« izigra splošno »pravilo«. Ta tema »zvitosti« kot načina, kako delovati v odtujeni družbi, je nasploh velika brechtovska tema – njena nemara najbolj znana upodobitev je znameniti sodnik v zgodbi **Kavkaški krog s kredo**: sodnik je že kot tak postavljen na križišče splošnega »pravila« in posebnega »primera«, tj., njegova naloga je uveljaviti splošno »pravilo« na posebnem; Brechtova osnovna poanta je, da lahko v družbi, kjer vlada krivična, odtujena »pravila«, uveljavimo pravičnost (pravično ramsodimo) zgolj tako, da »pravilo« z dialektično »zvitostjo« izigramo: spoštujemo njegovo črko, a tako, da prav s tem spoštovanjem damo »pravilo« povsem drug dejanski pomen.

PREKOOCEANSKI LET

Radijski učni komad za dečke in deklice
Sodelavca: E. Hauptmann, K. Weill

I.

POZIV VSAKOMUR

RADIO: Skupnost vas prosi: Ponovite

Prvi let prek oceana,

S skupnim

Prepevanjem not

In branjem teksta.

Tu je stroj

Vstopi

Tam preko, v Evropi, te pričakujejo,

Čaka te uspeh.

LETALCI: Vstopam v stroj.

II.

AMERIŠKI ČASOPISI SLAVIJO

LAHKOMISELNOST LETALCEV

AMERIKA (RADIO): Ali je res, kot pravijo, da si imel pri sebi

Samo svoj slamnik in si torej

Šel na pot kot norec?

V starem plehu bi hotel

Leteti čez Atlantik,

Brez navigatorja,

Brez kompasa in vode?

III.

PREDSTAVITEV LETALCEV IN NJIHOV PRIHOD

V NEW YORK, OD KODER BODO POLETALI PREK OCEANA V EVROPO

LETALCI: Ime je nepomembno

25 let sem star

Šved je bil moj ded

Jaz pa sem Američan.

Svoj stroj sem sam izbral

210 km na uro leti

Imenuje pa se »Duh St. Louisa«

V šestdesetih dneh ga je napravila

Tovarna letal Ryan v San Diegu. Šestdeset dni

Sem bil poleg in šestdeset dni sem

Vrisoval svoj let

Na zemljevide in na morske karte.

Letim pa sam.

Namesto spremljevalca sem raje vzela s seboj več goriva.

Brez radia letim v stroju.

Z najboljšim kompasom letim.

Tri dni sem čakal na najboljše vreme

Poročila meteoroloških postaj pa

Niso dobra in se še slabšajo:

Na obalah je megla in na morju vihar.

Le da zdaj ne bom več čakal,

Zdaj se bom dvignil kvišku.

Ni me strah.

S seboj imam:

2 električni svetilki

1 klobčič vrvi

1 klobčič vrvice

1 lovski nož

4 bakle, v gumijasti cevi zapečateni

1 nepremočljivo škatlico vžigalic

1 veliko šivanko

1 veliko vedro vode in eno čutaro vode

5 železnih rezerv, konzerve

ameriške vojske,

hrane je v vsaki dovolj za en dan,

v skrajnem primeru traja še dlje.

1 sekiro

1 žago

1 gumijast čoln.

Zdaj letim.

Pred dvemi desetletji so slavili Blériota,

Ker je ušvih trideset kilometrov

Morja preletel.

Jaz jih bom preletel tritisoč.

IV.

NEW YORK SPRAŠUJE LADJE

MESTO NEW YORK (RADIO): Govori New York:

Danes, ob osmi uri zjutraj,

Je odtod nekdo poletel

Čez vodo, vašemu kontinentu

Naproti.

Sedem ur je že na poti.

Nimamo nobenega glasu od njega

In ladje

Prosimo, naj nam povedo,

Če ga opazijo.

LETALCI: Ne boste me več videli,

Če ne prispem.

LADJA (RADIO): Govori ladja »Empress of Scotland«

Na 49 stopinjah 24 minutah severne širine in 34 stopinjah 78 minutah zahodne dolžine.

Pravkar smo slišali v zraku

Nad nami šum

Motorja

Na precejšnji višini.

Zaradi megle

Nismo mogli videti nič določnega,

Vendar bi prav lahko

Bil to vaš človek

S svojim strojem

»Duh St. Louisa«.

LETALCI: Megla se bliža in

Nikjer nobene ladje.

V.

Z MEGLO SE LETALEC BOJUJE SKORAJ VES ČAS SVOJEGA POLETA

MEGLA (RADIO): Megla sem in vsakdo, ki se od-
pravi čez vodo,

Mora računati z mano.

1000 let se ni nikogar videlo,

ki bi takole letal po zraku okrog!

Kdo pa si ti pravzaprav?

No, poskrbeli bomo,

Da se tudi za naprej ne bo letelo tod okoli!

Jaz sem megla!

Obrni se!

LETALCI: O temle, kar pripoveduješ,

Velja razmisliti.

Če kaj dodaš, se bom mogoče vrnil.

Ne bom se več naprej boril,

Če ni več upanja.

S ščitom ali na ščitu

Pač ne bom sodeloval.

Toda za zdaj

Se še ne bom obrnil.

MEGLA (RADIO): Velik si še, ker

Se še ne spoznaš name

Pod seboj še vidiš nekaj vode

In veš

Kje je levo, kje desno. A le

Počakaj še en dan in eno noč,

Ko ne boš več videl neba, niti vode,

Ali svojega krmila

Ali svojega kompasa.

Ko boš starejši, boš

Vedel, kdo sem:

Jaz sem megla!

LETALCI: Sedem mož je delalo v San Diegu

Na temle stroju

Večkrat brez premora, po štiriindvajset ur,

Iz nekaj metrov jeklene cevi.

Zadostovati mora, kar so naredili.

Delali so oni, jaz

Delam naprej. Nisem sam, osem nas je,

ki letimo.

MEGLA (RADIO): 25 let si star in

se le maločesa bojiš, a ko boš imel

25 let, eno noč in en dan, potem

te bo bolj strah.

Voda, zrak in megla bodo tu pojutrišnjem

In še čez tisoč let,

Tebe pa

Ne bo.

LETALCI: Dan je pri kraju in bliža se noč.

MEGLA (RADIO): Deset ur se že bojujem s tem člo-
vekom, ki

Leta tod okrog, po zraku.

Celo tisočletje nismo videli kaj takega.

Sklatit ga ne morem.

Snežni vihar, ti ga prevzemi!

LETALCI: In zdaj boš prišel ti,

snežni vihar!

VI.

Z NOČJO JE PRIŠEL SNEŽNI VIHAR

SNEŽNI VIHAR (RADIO): Že eno uro je z nekakš-

nim strojem

V meni nek človek!

Zdaj zgoraj, visoko nad mano

Zdaj spodaj, prav blizu vode!

Eno uro ga zaganjam

Zdaj proti vodi, zdaj proti nebu

Nikjer se ne more obdržati, pa vendar

Ne potone.

Pada navzgor, se

Dviga navzdol

Šibkejši je kot drevo na obali

Nemočen kot odtrgan list, pa vendar

Ne potone.

Ta človek že več ur ni videl niti lune

Niti svoje lastne roke, pa vendar

Ne potone.

Njegov stroj sem obložil z ledom,

Da bi bil težji, da bi ga potegnilo dol

Led je odpadel z njega in

Ne potone.

LETALCI: Ne gre več

Vsak čas me bo vrglo v vodo

Kdo bi si mislil, da je

Tule še led!

Bil sem na 3000 metrih in samo

Na treh metrih nad vodo

A vihar je povsod in megla in led.

Bedak, le zakaj sem vzletel?

Zdaj zdaj bom potonil,

Umreti pa me je strah.

Dva sta pred štirimi dnevi

kot jaz letela čez vodo

in voda ju je pogoltnila

kot bi pogoltnila tudi mene.

VII.

SPANEC

SPANEC (RADIO): Spi, Charlie

Huda noč je

Minila. Vihar ponehal. Charlie, le spi,

Veter te nosi.

LETALCI: Prav nič ne bo naredil zame veter

Moja sovražnika sta voda in zrak

In jaz sem njun sovražnik.

SPANEC (RADIO): Samo za minuto nasloni se

Na vzvod krmila, zapri oči samo za trenutek

Budna bo ostala tvoja roka.

LETALCI: Večkrat brez premora, po 24 ur so

Delali moji kolegi v San Diegu na

Temle stroju. Ne morem

Biti slabši od njih. Ne

smem zaspati.

SPANEC (RADIO): Daleč je še. Odpočij si.

Misli na polja Missourija,

Na reko in hišo,

Na svoj dom.

LETALCI: Nisem utrujen.

VIII.

IDEOLOGIJA

LETALCI: Čas je star, govorijo mnogi,

Jaz pa sem vedel, da je to nov čas.

Rečem vam, da ne rastejo same od sebe

Hiše že 20 let kot gorovje iz rude
Mnogi odhajajo vsako leto v mesta, kot
da bi kaj pričakovali
in na smejočih kontinentih
Govorijo: to veliko, zastrašujoče morje
Je v resnici majhna mlaka.
Zdaj prvi letim čez Atlantik
Toda prepričan sem: že jutri
se boste smejali mojemu letu.
A to, kar počnem, je bitka proti primitivnemu
In napor za izboljšanje planeta
Tako kot dialeksična ekonomija,
Ki bo v temeljih spremenila svet.
Zdaj nas namreč
Pustite, da se borimo z naravo
Dokler sami ne bomo postali naravni.
Nismo še naravni mi in naša tehnika
Še smo primitivni mi in naša tehnika
Parniki so premagali jadrnice
In te so pustile za seboj veslaške čolne.
Jaz pa prehitevam parnike v boju
Proti primitivnemu.
Slabotno in tresoče je moje letalo,
Moji instrumenti so zelo pomanjkljivi,
Toda boljši od dosedanjih. S tem,
Ko letim, pa se borim proti svojemu letalu in
proti primitivnemu.

3

Borim se torej proti naravi in
samemu sebi.
Karkoli že sem in katerikoli neumnostim že
verjamem,
Ko letim, sem
pravi ateist.
Deset tisoč let je brez zaprek nastajal bog,
Tam, kjer so vode postale temne, na nebu
Med lučjo in mrakom.
Prav tako
So nad gorami
od koder je prišel led
Nevedneži
Nepoučeno ugeldali boga in prav tako
Se je v puščavah prikazoval v peščenem viharju in
V mestih izšel iz nereda
Človeških razredov, saj obstojata dve vrsti
ljudi,
Izkoriščanje in nevednost. Toda revolucija
ga bo likvidirala.
Zgradite ceste skoz gorovje in bog bo
izginil.
Reke ga preženejo iz puščave. Luč
pokaže na praznino in
Ga takoj odpodi.
Zato sodelujte
V boju proti primitivnemu
V likvidaciji onstranstva
Prepodite vsakega boga, kjerkoli
Se prikaže.
Padel bo pod ostrejšimi mikroskopi.
Iz zraka ga bodo prepodili
Izboljšani stroji
Čiščenje mest in
Uničenje bede
Bosta storila, da bo bog izginil,
Pregnan nazaj, v prvo tisočletje.

4

V izboljšanih mestih vlada
Še vedno nered,
Katerega vzrok je nevednost, bogu podobna.
Premagali ju bodo stroji in delavci,
Pa tudi vi sodelujte
V boju proti primitivnemu!

IX.

VODA

LETALCI: Zdajle
Spet se voda približuje
ŠUMENJE VODE (RADIO)
LETALCI: Dvigniti se moram!
Ta veter tako
Pritiska.
ŠUMENJE VODE (RADIO)
LETALCI: Je že bolje.
Kaj pa je to? Krmilo me
Ne uboga več. Nekaj je
Narobe. Ali ni tole nekakšen šum v motorju.
Letalo spet pada.
Stoj!
ŠUMENJE VODE (RADIO)
LETALCI: Moj bog! Skoraj
Bi nas zajelo!

X.

AMERIŠKI ČASOPISI VES ČAS POLETA
NEPRESTANO POROČAJO O SREČI LETALCEV

AMERIKA (RADIO): Vsa Amerika verjame, da se
bo preko oceana let
Kapitana Tegaintega posrečil.
Slabim vremenskim poročilom in
Pomanjkljivi opremi njegovega lahkega
letala navkljub
Vsakdo v Državah verjame, da
Bo prispel.
Nikoli, piše nek časopis, nismo imeli
V naši deželi človeka s
Tolikšno srečo.
Ko on leti prek morja
So viharji krotki.
Če viharji odpevojo,
Se izkaže motor.
Če odpove motor,
Se izkaže človek.
In če odpove človek,
Se izkaže sreča.
Verjamemo zatorej,
Da bo on, ki ima srečo, prispel.

XI.

MISLI TEGA, KI IMA SREČO

LETALCI: Dva kontinenta, dve celini
Čakata name.
Koga se že pričakuje?
No, celo tisti, ki se ga ne pričakuje,
Mora priti.
Pogum ni nič in

Prispeti je vse.
Kdor leti prek morja
In utone,
Je prekleto nor, saj
V morju lahko le utoneš.
Veter me pritiska navzdol in
Megla mi jemlje krmilo, vendar
Moram priti.
Moj stroj je seveda
zanič, zanič je tudi moja glava, toda
Tam čez me čakajo in pravijo, da
bo prišel; torej
Moram priti.

XII.

FRANCOSKI ČASOPISI SO PISALI: LETI, VIHAR
JE NAD NJIM, MORJE OKROG NJEGA, POD
NJIM PA SENCA NUNGESSERJA

EVROPA (RADIO): Že več kot 24 ur
Leti naproti našemu kontinentu
Človek.
Če bo prispel,
Se bo na nebu pojavila točka,
Ta se bo večala,
Se spremenila v letalo
Letalo pa se bo spustilo;
Na travniku bo iz njega stopil mož.
Prepoznali ga bomo
Po fotografiji iz časopisa, ki smo ga dobili
Z one strani.
Vendar se bojimo, da
Ne bo prispel. Viharji
Ga bodo vrgli v morje
Motor ne bo vzdržal in
On ne bo našel poti do nas.
Verjamemo zatorej,
Da ga ne bomo videli.

XIII.

POGOVOR LETALCA S SVOJIM MOTORJEM

MOTOR V TEKU (RADIO):
LETALCI: Ni več daleč.
Združiti morava svoje moči.
Imaš dovolj olja?
Misliš, da boš imel dovolj goriva?
Ti je dovolj hladno?
Se dobro počutiš?
MOTOR V TEKU (RADIO)
LETALCI: Skoraj ni več ledu,
Ki te je oklepaj.
Z meglo sem opravil jaz.
Vse, kar moraš napraviti, je to, da tečeš.
MOTOR V TEKU (RADIO)
LETALCI: Spomni se: v St. Louisu sva bila
V zraku že dlje.
In sploh ni več daleč. Zdaj pride
Irska, potem bo pred nama Pariz.
Bova uspela?
Midva?
MOTOR V TEKU (RADIO)

XIV.

NEDALEČ OD ŠKOTSKE LETALEC KONČNO
OPAZI RIBIČE
LETALCI: Ribiški čolni so tamle.
Vedo, kje je otok.
Halo, kje
Je Anglija?
RIBIČI (RADIO): Tamle je nekakšen hrup.
Poslušaj!

Le kaj naj bi tamle zganjalo hrup?

Poslušaj, ropot!
V zraku nekaj ropota!

Le kaj naj bi ropotalo?
LETALCI: Halo, kje
Je Anglija?
RIBIČI (RADIO): Poglej, tamle
nekaj leti.
To je letalo!

In kako je letalo prispelo sem?
Takale stvar iz vrvi, platnenih kosov in
Železa nikoli ne bi prišla čez vodo!
Niti norec
Ne bi sedel vanjo.
Enostavno bi zgrmela v vodo,
Že veter bi opravil z njo in kdo bi
Sploh zdržal tako dolgo za krmilom?
LETALCI: Halo, kje
Je Anglija?
RIBIČI (RADIO): Vsaj poglej!

A čemu bi gledal, ko pa
Je kaj takega povsem nemogoče.

Stvar je odletela.
Saj tudi jaz ne vem, kako je možna,
Toda b i l a j e.

XV.

NA LETALIŠČU LE BOURGET PRI PARIZU V
NOČI 21. MAJA 1927, OB 10. URI ZVEČER, VELI-
KANSKA MNOŽICA PRIČAKUJE AMERIŠKEGA
LETALCA

EVROPA (RADIO): Prihaja!
Na nebu se je pojavila točka in je
Vedno večja.
Letalo je.
Že se spušča.
Iz njega stopa mož, in zdaj
Ga že spoznamo: letalec je.
Ni ga požrl vihar,
Niti voda.
Motor se je izkazal in on
Je našel pot do nas.
Prispel je.

XVI.

PRIHOD LETALCA NA LETALIŠČE LE BOUR-
GET PRI PARIZU
HRUP VELIKE MNOŽICE (RADIO)

LETALCI: Jaz sem Tainta. Nesite me, prosim,
V temno lopo, da
Nihče ne bo videl,
Kako sem šibak.
In javite mojim kolegom v tovarni Ryan v San Diegu,
Da so svoje delo dobro opravili.
Naš motor je vzdržal,
Delo je bilo opravljeno brez napak.

XVII.

POROČILO O TISTEM, KAR ŠE NI DOSEŽENO

RADIO IN LETALCI: V času, ko se je človeštvo
Začelo spoznavati,
Smo delali vozila
Iz železa, stekla in lesa.
Leteli smo po zraku
Z dvakrat večjo hitrostjo
kot hurikan.

Naš motor je bil močnejši kot
Sto konj in
Manjši kot en sam.
Tisoč let je od zgoraj navzdol padalo vse
Razuen ptic.
Celo na najstarejših kamnih
Nismo našli risbe
Kateregakoli človeka, ki bi
Letal po zraku,
Mi pa smo se dvignili.
Proti koncu 3. tisočletja po našem štetju
Se je dvignila naša
jeklena naivnost in
Pokazala na tisto, kar je mogoče
Ne da bi nam pustila pozabiti:
K a r š e n i d o s e ž e n o .
Temu je posvečeno to poročilo.

Prevod: Hilda Zdove

BADENSKI UČNI KOMAD O SOGLASJU

Sodelavca: S. Dudow, E. Hauptmann

Osebe:

Letalec – Trije monterji – Prvi pevec (Vodja učenega zbora) – Govornik – Trije klovnji – Učeni zbor

(V ozadju podija, ki po velikosti ustreza številu igralcev, stoji učeni zbor. Levo je postavljen orkester, levo spredaj je miza, pri kateri sedijo dirigent pevcev in glasbenikov, vodja splošnih pesmi (prvi pevec) in govornik. Tisti, ki pojejo štiri strmoglavljence, sedijo na pulu spredaj desno. Za večjo jasnost prizora lahko ležijo na podiju ali zraven njega razbitine letala.)

II. POROČILO O LETENJU

ŠTIRJE LETALCI (poročajo)

V času, ko se je začelo
Spoznavati človeštvo
Smo delali letala
Iz železa, stekla in lesa
In leteli smo po zraku.
In to dvakrat hitreje
Kot hurikan.
Naš motor je bil močnejši kot
Sto konj in
Manjši kot en sam.
Tisoč let je od zgoraj navzdol padalo vse
Razen ptic.
Celo na najstarejših kamnih
Nismo našli risbe
Kakega človeka, ki bi
Letal po zraku,
Mi pa smo se dvignili.
Proti koncu drugega tisočletja našega štetja
Se je dvignila naša jeklena preprostost in
Pokazala na tisto, kar je mogoče.
Ne da bi nam pustila pozabiti: na tisto,
Kar še ni doseženo.

II. PADEC

VODJA UČENEGA ZBORA (ogovori strmoglavljence)

Nič več ne letite
Nič več ni potrebno, da ste hitri.
Nizka tla so zdaj
Za vas dovolj visoka.
In zadošča vam, da negibno ležite.
Ne nad nami,
Ne daleč od nas.
Ne v našem divjanju,
Temveč nam mirno
Povejte, kdo ste.

STRMOGLAVLJENI LETALCI (odgovarjajo): De-

lali smo skupaj z našimi tovariši
in naša letala so bila vse boljša.
Leteli smo vse više in više
Premagali smo morje
In tudi gore so postale nižje.
Zajela nas je vročica
Gradnje mest in nafte.
Le stroje in borbo za hitrost
Smo imeli v mislih.
V borbi pa smo pozabili
naša imena in naše obraze
In ob hitrem odhodu
Smo pozabili cilj našega odhoda.
Toda, prosimo vas,
Stopite k nam in
Dajte nam vodo,
Pod glavo zglavje
In nam pomagajte, kajti
Nočemo umreti.
UČENI ZBOR (se obrne na množico):
Poslušajte, štirje ljudje
Vas prosijo, da jim pomagate.

Poleteli so v zrak in
Potem strmoglavili in
Nočejo umreti.
Zato vas prosijo,
Da jim pomagata.
Tule imamo kozarec vode in zglavje,
Vi pa nam povejte,
Ali naj jim pomagamo.
MNOŽICA (odgovarja učenemu zboru): Ja.
UČENI ZBOR (množici):
Pa oni, so vam pomagali?
MNOŽICA
Ne.
GOVORNIK (se obrne k množici):
Ne glede na umirajoče bomo raziskali, ali je v navadi,
da človek pomaga človeku.

III. RAZISKAVE, ALI ČLOVEK POMAGA ČLOVEKU

Prva raziskava
VODJA UČENEGA ZBORA (stopi naprej)
Nekdo izmed nas je šel čez morje in
Odkril novo celino.
Za njim pa so mnogi
Z velikim naporom in pametjo
Zgradili velika mesta
UČENI ZBOR (odgovarja)
Kruh zaradi tega ni prav nič cenejši.
VODJA UČENEGA ZBORA
Nekdo izmed nas je napravil stroj,
Kolo je poganjala para in to je bil
Oče mnogih strojev.
Mnogi pri njih delajo
Cele dneve.
UČENI ZBOR (odgovarja)
Kruh zaradi tega ni prav nič cenejši.
VODJA UČENEGA ZBORA
Mnogi izmed nas so premišljevali
O poti zemlje okoli sonca, o
Notranjosti človeka, o zakonih
Splošnosti, o sestavi zraka
Ter o ribi v globokem morju.
In našli so velike stvari.
UČENI ZBOR (odgovarja)
Kruh zaradi tega ni prav nič cenejši.
Še več,
V naših mestih je nastala revščina
In kaj je človek,
Tega že dolgo nihče ne ve.
Na primer: medtem, ko ste vi leteli,
Se je nekaj vam podobnega plazilo po tleh,
Prav nič človeško.
VODJA UČENEGA ZBORA (se obrne na množico)
Torej človek pomaga človeku?
MNOŽICA (odgovarja)
Ne.

Druga raziskava
VODJA UČENEGA ZBORA (se obrne na množico)
Oglejte si naše slike in potem še recite,
Da človek pomaga človeku!
(Pokažejo dvajset fotografij, ki prikazujejo, kako v našem času ljudje koljejo ljudi.)
MNOŽICA (kriči)
Človek ne pomaga človeku.

Tretja raziskava
VODJA UČENEGA ZBORA (se obrne na množico)
Oglejte si našo točko s klovnii, v kateri
Ljudje pomagajo človeku.
(Nastopijo trije cirkuški klovnii, od katerih je eden velikani, po imenu gospod Schmitt. Govorijo zelo glasno.)
Enica: Lep večer je danes, gospod Schmitt.
Dvojka: Gospod Schmitt, kaj pravite k večeru?
Gospod Schmitt: Ne zdi se mi lep.
Enica: Ali ne bi sedli, gospod Schmitt?
Dvojka: Tule je stol, gospod Schmitt, zakaj nama zdajle ne odgovorite?
Enica: Kaj ne vidiš: gospod Schmitt želi opazovati luno.
Dvojka: Ti, povej mi že enkrat, zakaj lezeš gospoda Schmittu kar naprej v rit?
Zakaj ga s tem nadleguješ?
Enica: Ker je gospod Schmitt tako močan, zato lezem v rit gospodu Schmittu.
Dvojka: Jaz tudi.
Enica: Prosi gospoda Schmitta, če bi sedel k nama.
Gospod Schmitt: Danes se ne počutim dobro.
Enica: Gospod Schmitt, potlej se morate pa razvedriti.
Gospod Schmitt: Mislim, da me ne more nič razveseliti.
PREMOR: Kakšne barve pa je moj obraz?
Enica: Rožnate, gospod Schmitt, vedno rožnate.
Gospod Schmitt: Vidite, jaz pa sem mislil, da sem bled.
Enica: To je pa čudno, pravite, da mislite, da ste blede? Če vas namreč zdaj takole pogledam, potlej moram reči, da tudi jaz mislim, da ste blede.
Dvojka: Jaz bi sedel, gospod Schmitt, ko že takole izgledate.
Gospod Schmitt: Danes ne želim sestii.
Enica: Ne, ne, ne sestii, na noben način ne sédite, raje stojte.
Gospod Schmitt: Zakaj mislite, naj stojim?
Enica dvojki: Danes ne sme sestii, ker je mogoče, da ne bo nikoli več mogel vstati.
Gospod Schmitt: O, bog!
Enica: Poslušajte, tudi sam je opazil. Tako da bo gospod Schmitt raje kar stal.
Gospod Schmitt: Skoraj se mi zdi, da me malo boli leva noga.
Enica: Zelo?
Gospod Schmitt (trpeče): Kako?
Enica: Vas zelo boli?
Gospod Schmitt: Ja, zelo me že boli . . .
Dvojka: To bo zato, ker stojite.
Gospod Schmitt: Ali naj potem sedem?
Enica: Ne, nikakor, temu se moramo izogniti.
Dvojka: Če vas boli leva noga, potlej ostane samo eno: stran z levo nogo.
Enica: In to čim hitreje, tem bolje.
Gospod Schmitt: Ja, če tako mislite . . .
Dvojka: Seveda.
(Odžagata mu levo nogo.)
Gospod Schmitt: Palico prosim.
(Dasta mu palico.)
Enica: No, gospod Schmitt, ali zdaj laže stojite?
Gospod Schmitt: Ja, toda vrniti mi morata nogo, nočem je izgubiti.
Enica: Prosim, če nama ne zaupate . . .
Dvojka: Lahko tudi greva . . .
Gospod Schmitt: Ne, ne, zdaj morata ostati tu, sam pač ne morem več hoditi.
Enica: Tule je noga.
(Gospod Schmitt da nogo pod pazduho.)

Gospod Schmitt: Padla mi je palica.
Dvojka: Zato pa imate spet svojo nogo.
(Oba se hrupno smejita.)
Gospod Schmitt: Zdaj pa zares ne morem več stati, začela me je seveda boleti še druga noga.
Enica: Lahko si mislim.
Gospod Schmitt: Ne bi vaju rad nadlegoval več kot je potrebno, toda brez palice ne morem več shajati.
Dvojka: Dokler vam ne pobereva palice, bi vam lahko odžagala tudi drugo nogo, če vas zelo boli.
Gospod Schmitt: Ja, mogoče bo potem bolje.
(Odžagata mu drugo nogo. Gospod Schmitt se prevrne.)
Gospod Schmitt: Ne morem več vstati.
Enica: Preneumno, in hoteli smo se izogniti prav temu, da bi sedli.
Gospod Schmitt: Kaj?!
Dvojka: Ne morete več vstati, gospod Schmitt.
Gospod Schmitt: Ne govorite tako, to me boli.
Dvojka: Česa naj ne bi več rekel?
Gospod Schmitt: Da . . .
Dvojka: Da ne morete več vstati?
Gospod Schmitt: Ali ne morete držati jezika za zobmi?
Dvojka: Ne, gospod Schmitt, lahko pa vam odvijem levo uho, potlej me ne boste več slišali reči, da ne morete vstati.
Gospod Schmitt: Ja, mogoče bo tako bolje.
(Odvijeta mu levo uho.)
Gospod Schmitt Enici: Zdaj lahko slišim samo še vas.
(Dvojka gre na drugo stran.) Uho, prosim.
(Se razjezi.) In prosim tudi za drugo manjkajočo nogo. Ali se takole ravna z bolnim človekom. Lastnik teh udov sem, takoj mi jih izročita. (Dasta mu tudi drugo nogo pod pazduho, uho pa mu položi v naročje.) Sploh pa, če se mislita delat norca iz mene, potem sta se prekleto – ja kaj pa je z mojo roko?
Dvojka: To bo zato, ker tovorite vse te nepotrebne stvari.
Gospod Schmitt (Tiho): Gotovo. Ali mi ne bi mogla vidva tega odvzeti?
Dvojka: Še več: lahko vam odvzameva celo roko, to bo še bolje.
Gospod Schmitt: Ja, prosim, če tako mislita . . .
Dvojka: Seveda.
(Odžagata mu levo roko.)
Gospod Schmitt: Hvala, preveč se trudita z menoj.
Enica: Takole, gospod Schmitt, tule imate vse vaše stvari. Nihče več vam ne more tega ukrasti.
(Položi ta mu v naročje vse odvzete ude. Gospod Schmitt jih opazuje.)
Gospod Schmitt: Čudno, tako neprijetne misli me obhajajo. (Enici): Povejte mi prosim kaj prijetnega.
Enica: Rad, gospod Schmitt, želite slišati zgodbo? Dva gospoda stopita iz gostilne. Hudo se spreta in začneta obmetavati s konjskimi figami. Prvi zadene drugega s konjsko figo v usta, drugi pa pravi: takole, kar v ustih naj bo, dokler ne pride policija. (Dvojka se smeji, ne smeji pa se gospod Schmitt.)
Gospod Schmitt: Tole že ni bila lepa zgodba. Ali mi ne moreta povedati kaj lepega, kot sem že dejal, imam neprijetne misli.
Enica: Na žalost, gospod Schmitt, razen te zgodbe ne bi znal povedati ničesar drugega.
Dvojka: Lahko pa vam odžagava glavo, če imate tam notri že tako neumne misli.
Gospod Schmitt: Ja, prosim, morda bo to zaleglo.
(Odžagata mu zgornjo polovico glave.)

Enica: Kako se počutite zdaj, gospod Schmitt, ali vam je bolje?
Gospod Schmitt: Ja, mnogo bolje, zdaj mi je mnogo bolje. Samo v glavo me zebe.
Dvojka: Dajte si no klobuk na glavo. – (Kriči) – Klobuk gor!
Gospod Schmitt: Ne morem seči ponj.
Dvojka: Bi želeli imeti palico?
Gospod Schmitt: Ja, prosim. (Lovi klobuk) Ne morem doseči klobuka, padla mi je palica. Hudo me zebe.
Dvojka: Kaj pa, če bi vam glavo sploh odvila?
Gospod Schmitt: Ja, ne vem . . .
Enica: Pač . . .
Gospod Schmitt: Ne, zares, prav nič ne vem.
Dvojka: Saj prav zato. (Odvijeta mu glavo. Gospod Schmitt pade vznak.)
Gospod Schmitt: Stojte! Eden naj mi položi roko na čelo!
Enica: Kje?
Gospod Schmitt: Eden naj me prime za roko.
Enica: Kje?
Dvojka: Ali vam je zdaj bolje, gospod Schmitt?
Gospod Schmitt: Ne, kamen me namreč tišči v hrbet.
Dvojka: Ja, gospod Schmitt, vsega pa res ne morete imeti. (Glasno se krohotata. Konec točke s klovnji.)
MNOŽICA (Kriči)
Človek ne pomaga človeku.
VODJA UČENEGA ZBORA
Naj raztrgamo vzglavje?
MNOŽICA
Ja.
VODJA UČENEGA ZBORA
Ali naj izlijemo vodo?
Ja.

IV. ZAVRNJENA POMOČ UČENI ZBOR

Ne bomo jim torej pomagali.
Vzglavje raztrgamo.
Vodo izlijemo.
(Govornik zdaj raztrga vzglavje in izlije vodo.)
MNOŽICA (bere zase)
Pomoč ste seveda videli marsikje.
Marsikakšne vrste, izhajala je
Iz okoliščin nasilja.
Ki se mu še ne da izogniti.
Kljub temu vam svetujemo, da se kruti
Dejanskosti
Zoperstavite še bolj kruto in
Da s stanjem, ki proizvajata zahtevo,
Opustite zahtevo. Torej
Ne računajte na pomoč:
Da bi pomoč zavrnili, je potrebno nasilje.
Da bi pomoč dobili, je spet potrebno nasilje.
Dokler vlada nasilje, lahko zavrnete pomoč.
Ko nasilje ne bo več, pomoč ne bo več potrebna.
Zato nikar ne zahtevajte pomoči, temveč odpravite nasilje.
Pomoč in nasilje tvorita celoto
In to celoto je treba spremeniti.

V. POSVET STRMOGLAVLJENI LETALEC

Tovariši,
Umrli bomo.
TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI
Vemo, da bomo umrli, toda

Ali veš to tudi ti?
Poslušaj torej:
Neogibno boš umrl.
Iztrgano ti bo življenje
Tvoje delo bo prečrtano
Zase boš umrl.
Nihče ne bo zraven
Končno boš umrl
In mi prav tako.

VI. OGLEDE MRTVIH GOVORNIK

Oglejte si mrtve!
(Pokažejo deset zelo velikih fotografij mrtvih, nato reče govornik: »Drugi ogled mrtvih«, in fotografije pokažejo še enkrat. Po ogledu mrtvih začnejo strmoglavljenci kričati.)
STRMOGLAVLJENI
Ne moremo umreti.

VII. BRANJE KOMENTARJA

UČENI ZBOR (se obrne na strmoglavljence)
Ne moremo vam pomagati.

Lahko vam damo

Samo nasvet,

Samo podporo.

Umrte, toda ne učite se narobe.

STRMOGLAVLJENI

Nimamo več dosti časa,

Veliko se ne moremo več naučiti.

UČENI ZBOR

Če imate malo časa,

Imate dovolj časa,

Zakaj pravega se je lahko naučiti.

(Iz učenega zbora stopi govornik s knjigo. Pristopi k strmoglavljencem, sede in bere komentar.)

GOVORNIK: 1. Kdor kaj iztrga, bo to obdržal. Komur bodo kaj iztrgali, tudi ta bo obdržal. In kdor kaj obdrži, temu bo iztrgano.

Čemu se odpoveduje tisti, ki umre? Ne odpoveduje se le svoji mizi ali svoji postelji! Kdor umre, tudi ve, da se odpovedujem tistemu, kar je na razpolago, da darujem več, kot imam. Kdor umre, se odpoveduje poti, ki jo pozna, pa tudi poti, ki je ne pozna. Bogastvom, ki jih ima, pa tudi bogastvom, ki jih nima. Revščini. Svoji lastni roki. Kako bo dvignil kamen tisti, ki tega ni vajen? Kako bo dvignil velik kamen? Kako se bo odrekel svoji mizi tisti, ki odrekanju ni vajen; ali se bo odrekel vsemu, kar ima in česar nima? Poti, ki jo pozna, pa tudi poti, ki je ne pozna? Bogastvom, ki jih ima, pa tudi bogastvom, ki jih nima? Revščini? Svoji lastni roki?

2. Ko je mislečega zajel velik vihar, je bil v velikem vozilu in je zavzemal veliko prostora. Najprej je zapustil vozilo, potlej odložil plašč in legel na tla. Tako je v svoji najmanjši velikosti preстал vihar.

STRMOGLAVLJENI (vprašajo govornika): Tako da je preстал vihar?

GOVORNIK: V svoji najmanjši velikosti je preстал vihar.

STRMOGLAVLJENI: V svoji najmanjši velikosti je preстал vihar.

GOVORNIK

3. Da bi človeka opogumil za smrt, ga je misleči posegajoče prosil, naj se odreče svojemu imetju. Ko se je ta vsemu odpovedal, mu je ostalo samo še življenje. Še bolj se odpovej, mu je dejal misleči.

4. Misleči je vihar premagal zato, ker ga je poznal in z

njim soglašal. Če hočete torej premagati smrt, jo boste premagali le, če boste smrt spoznali in če boste s smrtjo soglašali. Kdor si želi soglašati, se bo držal revščine. Ne drži pa se stvari. Lahko je odvzeti stvar, samo potlej ni soglasja. Pa tudi življenja se ne drži. Življenje je lahko vzeti in potlej ni soglasja. Pa tudi misli se ne drži, tudi misli je lahko vzeti in tudi tu ni soglasja.

VIII.

IZPIT

(Učeni zbor vpričo množice strmoglavljenim postavlja vprašanja.)

UČENI ZBOR: Kako visoko ste leteli?

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Strašno visoko smo leteli.

UČENI ZBOR: Kako visoko ste leteli?

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Štiri tisoč metrov visoko smo leteli.

UČENI ZBOR: Kako visoko ste leteli?

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Precej visoko smo leteli.

UČENI ZBOR: Kako visoko ste leteli?

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Malo nad zemljo smo se dvignili.

VODJA UČENEGA ZBORA (se obrne k množici): Malo nad zemljo so se dvignili.

STRMOGLAVLJENI LETALEC: Jaz sem letel strašno visoko.

UČENI ZBOR: In on je letel strašno visoko.

2.

UČENI ZBOR: Ali so vas slavili?

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Niso nas dovolj slavili.

UČENI ZBOR: Ali so vas slavili?

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Slavili so nas.

UČENI ZBOR: Ali so vas slavili?

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Dovolj so nas slavili.

UČENI ZBOR: Ali so vas slavili?

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Strašno so nas slavili.

VODJA UČENEGA ZBORA (množici): Strašno so jih slavili.

STRMOGLAVLJENI LETALEC: Mene niso dovolj slavili.

UČENI ZBOR: In njega niso dovolj slavili.

3.

UČENI ZBOR: Kdo ste?

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Tisti smo, ki so preleteli ocean.

UČENI ZBOR: Kdo ste?

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Del vas smo.

UČENI ZBOR: Kdo ste?

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Nismo.

VODJA UČENEGA ZBORA (množici): Niso nihče: STRMOGLAVLJENI LETALEC: Jaz sem Charles Nungesser.

UČENI ZBOR: In on je Charles Nungesser.

4.

UČENI ZBOR: Kdo vas pričakuje?

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Na drugi strani morja nas mnogi pričakujejo.

UČENI ZBOR: Kdo vas pričakuje?

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Pričakuje ta nas oče in mati.

UČENI ZBOR: Kdo vas pričakuje?

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Ne pričakuje nas nihče.

VODJA UČENEGA ZBORA (množici): Ne pričakuje jih nihče.

5.

UČENI ZBOR: Kdo bo torej umrl, če vi umrete?

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Tisti, ki so jih preveč slavili.

UČENI ZBOR: Kdo bo torej umrl, če vi umrete?

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Tisti, ki so se dvignili malo nad zemljo.

UČENI ZBOR: Kdo bo torej umrl, če vi umrete?

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Tisti, ki jih nihče ne pričakuje.

UČENI ZBOR: Kdo bo torej umrl, če vi umrete?

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Nihče.

UČENI ZBOR: Zdaj veste:

Če umrete vi,

ne umre nihče.

Zdaj ste dosegli

Svojo najmanjšo velikost.

STRMOGLAVLJENI LETALEC: Jaz pa sem z letenjem dosegel

Svojo največjo velikost.

Ne glede na to, kako visoko sem letel, više ni letel nihče.

Niso me dovolj slavili

Ne morejo me dovolj slaviti

Za nič in za nikogar sem letel.

Zavoljo samega letenja sem letel.

Nihče me ne čaka, ne

k vam, proč

od vas letim;

nikoli ne bom umrl.

IX.

SLAVA IN RAZLASTITEV

UČENI ZBOR: Pokažite zdaj, kaj ste dosegli.

Samo doseženo je tudi resnično.

Dajte sem motor,

Podvozje in ogrodje, vse

S čimer si letel in

Kar ste naredili.

Predajte ga!

STRMOGLAVLJENI LETALEC

Ne bom ga dal.

Kaj je

Letalo brez letalca?

VODJA UČENEGA ZBORA

Vzemite ga.

(Letalo vzamejo strmoglavljenim in ga odnesejo na drugi konec podija.)

UČENI ZBOR (med razlastitvijo opeva strmoglavljene)

Letalci, dvignite se, spremenili ste zakone zemlje.

Tisoč let je od zgoraj navzdol padalo vse

Razen ptic.

Celo na najstarejših kamnih

Nismo našli risbe

Kakega človeka, ki bi

Letal po zraku.

Vi pa ste se dvignili,

Proti koncu drugega tisočletja našega štetja.

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI (nenadoma pokažejo na strmoglavljenega letalca):

Kaj pa je to, pogledjte!

VODJA UČENEGA ZBORA (se hitro obrne k učenu zboru):

Zapojte »Povsem nerazpoznaven«

UČENI ZBOR (obstopi strmoglavljenega letalca)

Povsem nerazpoznaven

Je zdaj njegov obraz,

Med njim in nami, saj

Je bil tisti, ki nas je potreboval in

Ki smo ga mi potrebovali: to

Je bil on

VODJA UČENEGA ZBORA: Tale

Nosilec dolžnosti,

Sicer prav primeren,

Nam je iztrgal, kar je potreboval,

Ni nam pustil tistega, kar smo potrebovali mi.

Z njegovo dolžnostjo je tudi

Njegov obraz ugasnil:

I m e l j e e n e g a s a m e g a !

(Štirje iz učenega zbora razpravljajo o njem.)

prvi: Če je obstajal –

drugi: Obstajal je.

prvi: Kaj je bil?

drugi: Ni bil nihče.

tretji: Če je bil nekdo? –

četrti: Ni bil nihče.

tretji: Kako so ga preskusili?

četrti: Tako da so ga zaposlili.

vs štirje skupaj: Če ga pokličеш, nastane.

Če ga spremeniš, obstaja.

Kdor ga potrebuje, ga pozna.

Komur je potreben, ga poveča.

drugi: In vendar je nihče.

UČENI ZBOR (skupaj množici)

Nič več ni človeškega na tem,

Kar tu leži brez dolžnosti.

Umri zdaj, ti ne-več-človek!

STRMOGLAVLJENI LETALEC

Ne znam umreti

TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI

Padel si iz toka, človek.

Nisi bil v toku, človek.

Prevelik si, prebogat si.

Preveč si svojevrsten.

Zato ne znaš umreti.

UČENI ZBOR

Pa tudi

Tisti, ki ne zna umreti,

bo umrl.

In tudi tisti, ki ne zna plavati,

Bo plaval.

X.

IZGON

UČENI ZBOR: Nekdo od nas,

Po obrazu, misli in podobi
Nam povsem podoben
Nas mora zapustiti.
Čez noč je bil zaznamovan, in
Od danes zjutraj mu iz ust zaudarja.
Njegova podoba razpada, znan nekdanj,
njegov obraz postaja nam neznan.
Govôr z nami, človek, na starem mestu
Pričakujemo tvoj glas. Govori!
Ne bo govoril. Nima več glasu.
Ne prestraši se, človek, vendar
Moraš zdaj od tod. Hitro, pojdi!
Ne oziraj se, pojdi
Proč od nas.
(Strmoglavljene letalec zapusti podij.)

XI. SOGLASJE

UČENI ZBOR (nagovori tri strmoglavljene monterje)
Vi pa, ki soglašate s tokom stvari,
Ne pogreznite se nazaj v nič.
Ne stopite se kot sol v vodi, temveč
Se dvignite,
Umrite svojo smrt kot
Ste opravljali svoje delo
In prevračali prevrat.
Po smrti se, umirajoči, ne ravnajte, temveč
Prevzemite naše naročilo:
Zgradite spet letalo.
Začnite!
Za nas boste leteli,
V kraj, kjer vas bomo rabili,
In takrat, ko bo potrebno.
Korakajte z nami, pozivamo vas, z nami
spremenite temeljni zakon
in ne le kak svetovni zakon:

Soglašajte, da vse se spremeni,
Človeštvo, svet,
Predvsem nered
Človeških razredov, ker sta dve vrsti ljudi,
Izkoriščanje in neznanje.
TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Soglašamo s spremembo.
UČENI ZBOR: In prosimo vas, da
Spremenite naš motor in ga izboljšate;
Povečajte njegovo varnost in hitrost.
In pri naglem odhodu ne pozabite na cilj.
TRIJE STRMOGLAVLJENI MONTERJI: Izboljšali
bomo motorje, povečali
Hitrost in varnost.
UČENI ZBOR: Odpovejte se jim.
VODJA UČENEGA ZBORA: Korakajte!
UČENI ZBOR: Če ste izboljšali svet, potlej
Izboljšajte izboljšani svet.
Odpovejte se jim!
VODJA UČENEGA ZBORA: Korakajte!
UČENI ZBOR: Če ste z izboljšanjem sveta dopolnili
resnico,
Potlej dopolnite dopolnjeno resnico.
Odpovejte se jim!
VODJA UČENEGA ZBORA: Korakajte!
UČENI ZBOR: Če ste z dopolnjevanjem resnice
Spremenili človeštvo, potlej
Spremenite spremenjeno človeštvo.
Odpovejte se jim!
VODJA UČENEGA ZBORA: Korakajte!
UČENI ZBOR: S spreminjanjem sveta spremenite
sebe!
Samim sebi se odpovejte!
VODJA UČENEGA ZBORA: Korakajte!

Prevod: Hilda Zdovec

DAJEVEC IN NEJEVEC

DAJEVEC (1. različica)

I
VELIKI ZBOR
Pomembno je predvsem, da se naučimo soglasja.
Mnogi pravijo da, pa vendar ni v tem nikakršnega soglasja.
Mnogih se sploh ne vpraša, mnogi pa
Soglašajo z napačnim. Zatorej:
Pomembno je predvsem, da se naučimo soglasja.
Učitelj v prostoru 1, mati in deček v prostoru 2.
UČITELJ: Jaz sem učitelj. V mestu imam šolo, v
nji pa učenca, čigar oče je mrtev. Ostala mu je zgolj
mati, ki skrbi zanj. Zdaj bom šel k njima in se od njiju
poslovil, takoj zatem pa se bom podal na pot v hribe.
Potrka na vrata. Smem vstopiti?
DEČEK stopi iz prostora 2 v prostor 1: Kdo je tukaj?
O, gospod učitelj je tukaj, gospod učitelj nas je prišel
obiskat!

UČITELJ: Zakaj te toliko časa ni bilo v mesto k pouku?
DEČEK: Nisem mogel priti, ker je bila moja mati bolna.
UČITELJ: Tega nisem vedel. Prosim, takoj ji povej,
da sem tukaj.
DEČEK zakliče v 2: Mati, gospod učitelj je tukaj.
MATI sedi v prostoru 2 na lesenem stolu: Prosi ga, naj
pride noter.
DEČEK: Vstopite, prosim.
Oba vstopita v prostor 2.
UČITELJ: Že dolgo časa me ni bilo tukaj. Vaš sin pravi,
da ste bili bolni. Vam je zdaj bolje?
MATI: Naj vas moja bolezen ne skrbi, nobenih slabih
posledic ni pustila.
UČITELJ: Veseli me, da to slišim. Prišel sem, da bi se
poslovil od vas, ker se bom v kratkem podal na raziskovalno
pot v hribe. V mestu onstran hribov so namreč veliki
učenjaki.
MATI: Raziskovalna pot v hribe! Da, zares, slišala sem,
da tam živijo veliki zdravniki, slišala pa sem tudi,

da je to nevarno potovanje. Hočete vzeti s sabo mojega otroka?

UČITELJ: To ni pot, na katero bi vzeli s sabo otroka.

MATI: Dobro. Upam, da se boste zdravi vrnili.

UČITELJ: Zdaj moram iti. Dobro se imejte.

Gre v prostor 1.

DEČEK sledi učitelju v prostor 1: Nekaj vam moram reči.

Mati poslušaj na vratih.

UČITELJ: Kaj hočeš reči?

DEČEK: Rad bi šel z vami v hribe.

UČITELJ

Kot sem že rekel tvoji materi

Je to težka in

Nevarna pot. Ne bi je

Zmogel. Poleg tega:

Le kako si lahko želiš

Zapustiti mater, ki je vendar bolna?

Ostani tukaj. Povsem

Nemogoče je, da bi šel zraven.

DEČEK

Zraven hočem prav zato

Ker je moja mati bolna, da bi zanjo

Pri velikih zdravnikih v mestu onstran hribov

Dobil zdravilo in nasvet.

UČITELJ: Še enkrat moram govoriti s tvojo materjo.

Vrne se v prostor 2.

Deček poslušaj na vratih.

UČITELJ: Še enkrat sem se vrnil. Vaš sin pravi, da hoče z nami. Rekel sem mu, da vas vendar ne more zapustiti, ko pa ste bolni, in da je pot težavna in nevarna. Rekel sem, da nikakor ne bi zmožal te poti. Toda odvrnil je, da mora zraven, da bi dobil v mestu onstran hribov zdravilo in nasvet za vašo bolezen.

MATI: Slišala sem njegove besede. Ne dvomim v to, kar je rekel fant – da bi rad šel z vami na nevarno potovanje. Stopi noter, sin moj!

Deček stopi v prostor 2.

Od dneva, ko naju je

Zapustil tvoj oče

Nimam ob sebi

Nikogar razen tebe.

V mojih mislih in očeh

Nisi nikoli manjkal dlje

Kot sem rabila za to

Da ti pripravim hrano

Da ti uredim obleko in

Da priskrbim denar.

DEČEK: Vse je tako, kot praviš. Kljub temu pa me nič ne more odvrniti od moje namere.

DEČEK, MATI, UČITELJ

Šel bom (bo) na nevarno potovanje

In za njeno (mojo, vašo) bolezen

V mestu onstran hribov

Dobil zdravilo in nasvet.

VELIKI ZBOR

Videla sta, da ga nobena misel

Ne more odvrniti.

Nato sta učitelj in mati

Z enim glasom rekla:

UČITELJ, MATI

O, kako globoko soglasje!

Mnogi soglašajo z napačnim, on pa

Ne soglašaj z boleznijo, marveč s tem

Da je treba bolezen pozdraviti.

VELIKI ZBOR: Mati pa je rekla:

MATI

Nimam več moči.

Če mora tako biti

Pojdi z gospodom učiteljem.

Toda hitro, hitro

Se vrni nazaj iz nevarnosti.

II

VELIKI ZBOR

Ljudje so se lotili

Poti v hribe.

Med njimi sta bila učitelj

In deček.

Deček ni bil dorasel naporom:

Prenapel je svoje srce

Ki si je želelo hitre vrnitve.

Ob zori pri vznožju hriba

Je komaj še lahko vlačil za sabo

Svoje utrujene noge.

V prostor 1 vstopijo: učitelj, 3 študentje, nazadnje deček z vrčem.

UČITELJ: Hitro smo se povzpeli. Tam je prva koča. Ob njej se bomo malo ustavili.

TRIJE ŠTUDENTJE: Ubogali bomo.

Stopijo na podest v prostoru 2. Deček zadrži učitelja.

DEČEK: Nekaj moram reči.

UČITELJ: Kaj hočeš reči?

DEČEK: Ne počutim se dobro.

UČITELJ: Stoj! Kdor gre na takšno pot, ne sme reči kaj takega. Morda si utrujen, ker nisi vajen vzpona. Ustavi se malo in si odpočij.

Stopi na podest.

TRIJE ŠTUDENTJE: Zdi se, da je deček zbolel od vzpona. Vprašajmo o tem učitelja.

VELIKI ZBOR: Storite to!

TRIJE ŠTUDENTJE **učitelju:** Slišali smo, da je ta deček zbolel od vzpona. Kaj je z njim? Si zaskrbljen zanj?

UČITELJ: Ne počuti se dobro, sicer pa je z njim vse v redu. Utrujen je od vzpona.

TRIJE ŠTUDENTJE: Torej nisi zaskrbljen zanj?

Dolg premor.

TRIJE ŠTUDENTJE **med sabo:**

Ste slišali? Učitelj je rekel

Da je deček zgolj utrujen od vzpona.

Toda mar zdaj ne zgleda zelo čudno?

Takoj za kočo pa je ozek greben.

Prek njega lahko pridemo le

Če se z obema rokama držimo skalnate stene.

Nikogar ne moremo nesti.

Naj torej sledimo velikemu običaju in ga

Vržemo v dolino?

Zakličejo navzdol v prostor 1 z rokami pred usti kot lijakom:

Si bolan od vzpona?

DEČEK

Ne.

Saj lahko vidite, da stojim.

Mar se ne bi vsedel

Če bi bil bolan.

Premor.

Deček se vsede.

TRIJE ŠTUDENTJE: To bomo povedali učitelju. Gospod, ko smo prej povprašali po dečku, si rekel, da je zgolj utrujen od vzpona. Zdaj pa zgleda zelo čudno. Tudi vsedel se je. O tem govorimo z zgražanjem, toda

glede tega vlada od nekdanj velik običaj: tisti, ki ne morejo dalje, bodo vrženi v dolino.

UČITELJ: Kaj, tega otroka hočete vreči v dolino?

TRIBE ŠTUDENTJE: Da, to hočemo.

UČITELJ: To je velik običaj. Ne morem se mu upreti. Toda veliki običaj prav tako predpisuje, da tistega, ki zboli, vprašamo, če naj se zaradi njega vrnemo. V mojem srcu čutim veliko žalost za tem stvarom. Stopil bom k njemu in mu prizanesljivo povedal o velikem običaju.

TRIBE ŠTUDENTJE: Prosim, stori to.

Postavijo se z obrazi drug nasproti drugemu.

TRIBE ŠTUDENTJE, VELIKI ZBOR

Vprašali ga bomo (so ga), če hoče

Da se zaradi njega vrnemo (vrnejo).

Toda tudi če bi to zahteval

Se ne bi obrnili

Marveč bi ga vrgli v dolino.

UČITELJ **sestopi k dečku v prostor 1:** Dobro prisluhni.

Od nekdanj obstoji zakon, da je treba tistega, ki na takšni poti zboli, vreči v dolino. Takoj je mrtev. Toda običaj prav tako predpisuje, da tistega, ki zboli, vprašamo, če naj se zaradi njega vrnemo. Običaj pa tudi predpisuje, da tisti, ki je zbolel, odgovori: Ni se vam treba vrniti: Kako rad bi umrl, če bi lahko zavzel tvoje mesto!

DEČEK: Razumem.

UČITELJ: Ali zahtevaš, naj se zaradi tebe obrnemo?

DEČEK: Ni se vam treba obrniti.

UČITELJ: Potemtakem zahtevaš, naj se s tabo zgodi kot z vsemi?

DEČEK: Da.

UČITELJ **zakliče iz prostora 1 v prostor 2:** Pridite dol. Odgovoril je kot ustreza običaju!

VELIKI ZBOR, TRIBE ŠTUDENTJE **med sestopanjem v prostor 1:** Rekel je da.

Trije študentje prenesejo dečka na podest v prostoru 2.

TRIBE ŠTUDENTJE

Nasloni svojo glavo na naša ramena.

Ne naprezaj se.

Nesli te bomo previdno.

Trije študentje se na zadnjem robu odra postavijo pred dečka tako, da ga zakrivajo.

DEČEK **neviden:**

Dobro sem vedel, da lahko na tej poti

Zgubim življenje.

Misel na mojo mater

Me je zapeljala k potovanju.

Vzemite moj vrč

Napolnite ga z zdravilom

In ga nesite moji materi

Ko se vrnete.

VELIKI ZBOR

Prijatelji so nato vzeli vrč

In tožili nad žalostnimi potmi sveta

In nad njegovim bridkim zakonom

In vrgli dečka navzdol.

Z nogo ob nogi so stali tesno skupaj

Na robu brezna

In ga vrgli navzdol z zaprtimi očmi

Nihče ni bil bolj kriv kot njegov sosed

Za njim pa so vrgli

Kepe zemlje

In ploščato kamenje.

NEJEVEC

I

VELIKI ZBOR

Pomembno je predvsem, da se naučimo soglasja.

Mnogi pravijo da, pa vendar ni v tem nikakršnega soglasja.

Mnogih se sploh ne vpraša, mnogi pa

Soglašajo z napačnim. Zatorej:

Pomembno je predvsem, da se naučimo soglasja.

Učitelj v prostoru 1, mati in deček v prostoru 2.

UČITELJ: Jaz sem učitelj. V mestu imam imam šolo, v nji pa učenca, čigar oče je mrtev. Ostala mu je zgolj mati, ki skrbi zanj. Zdaj bom šel k njima in se od njiju poslovil, takoj zatem pa se bom podal na pot v hribe.

Potrka na vrata. Smem vstopiti?

DEČEK **stopi iz prostora 2 v prostor 1:** Kdo je tukaj? O, gospod učitelj je tukaj, gospod učitelj nas je prišel obiskat!

UČITELJ: Zakaj te toliko časa ni bilo v mesto k pouku?

DEČEK: Nisem mogel priti, ker je bila moja mati bolna.

UČITELJ: Tega nisem vedel. Prosim, takoj ji povej, da sem tukaj.

DEČEK **zakliče v 2:** Mati, gospod učitelj je tukaj.

MATI **sedi v prostoru 2 na lesenem stolu:** Prosi ga, naj pride noter.

DEČEK: Vstopite, prosim.

Oba vstopita v prostor 2.

UČITELJ: Že dolgo časa me ni bilo tukaj. Vaš sin pravi, da ste bili bolni. Vam je zdaj bolje?

MATI: Naj vas moja bolezen ne skrbi, nobenih slabih posledic ni pustila.

UČITELJ: Veseli me, da to slišim. Prišel sem, da bi se poslovil od vas, ker se bom v kratkem podal na raziskovalno pot v hribe. V mestu onstran hribov so namreč veliki učenjaki.

MATI: Raziskovalna pot v hribe! Da, zares, slišala sem, da tam živijo veliki zdravniki, slišala pa sem tudi, da je to nevarno potovanje. Hočete vzeti s sabo mojega otroka?

UČITELJ: To ni pot, na katero bo vzeli s sabo otroka.

MATI: Dobro. Upam, da se boste zdravi vrnili.

UČITELJ: Zdaj moram iti. Dobro se imejte.

Gre v prostor 1.

DEČEK **sledi učitelju v prostor 1:** Nekaj vam moram reči.

Mati poslušna na vratih.

UČITELJ: Kaj hočeš reči?

DEČEK: Rad bi šel z vami v hribe.

UČITELJ

Kot sem že rekel tvoji materi

Je to težka in

Nevarna pot. Ne bi je

Zmogel. Poleg tega:

Le kako si lahko želiš

Zapustiti mater, ki je vendar bolna?

Ostani tukaj. Povsem

Nemogoče je, da bi šel zraven.

DEČEK

Zraven hočem prav zato

Ker je moja mati bolna, da bi zanjo

Pri velikih zdravnikih v mestu onstran hribov

Dobil zdravilo in nasvet.

UČITELJ: Še enkrat moram govoriti s tvojo materjo.
Vrne se v prostor 2.
Deček posluša na vratih.

UČITELJ: Še enkrat sem se vrnil. Vaš sin pravi, da hoče z nami. Rekel sem mu, da vas vendar ne more zapustiti, ko pa ste bolni, in da je pot težavna in nevarna. Rekel sem, da nikakor ne bi zmozel te poti. Toda odvrnil je, da mora zraven, da bi dobil v mestu onstran hribov zdravilo in nasvet za vašo bolezen.

MATI: Slišala sem njegove besede. Ne dvomim v to, kar je rekel fant – da bi rad šel z vami na nevarno potovanje. Stopi noter, sin moj!

Deček stopi v prostor 2.

Od dneva, ko naju je

Zapustil tvoj oče

Nimam ob sebi

Nikogar razen tebe.

V mojih mislih in očeh

Nisi nikoli manjkal dlje

Kot sem rabila za to

Da ti pripravim hrano

Da ti uredim obleko in

Da priskrbim denar.

DEČEK: Vse je tako, kot praviš. Kljub temu pa me nič ne more odvrniti od moje namere.

DEČEK, MATI, UČITELJ

Šel bom (bo) na nevarno potovanje

In za njeno (mojo, vašo) bolezen

V mestu onstran hribov

Dobil zdravilo in nasvet.

VELIKI ZBOR

Videla sta, da ga nobena misel

Ne more odvrniti.

Nato sta učitelj in mati

Z enim glasom rekla:

UČITELJ, MATI

O, kako globoko soglasje!

Mnogi soglašajo z napačnim, on pa

Ne soglaša z boleznijo, marveč s tem

Da je treba bolezen pozdraviti.

VELIKI ZBOR: Mati pa je rekla:

MATI

Nimam več moči.

Če mora tako biti

Pojdi z gospodom učiteljem.

Toda hitro, hitro

Se vrni nazaj iz nevarnosti.

II

VELIKI ZBOR

Ljudje so se lotili

Poti v hribe.

Med njimi sta bila učitelj

In deček.

Deček ni bil dorasel naporom:

Prenapel je svoje srce

Ki si je želelo hitre vrnitve.

Ob zori pri vznožju hriba

Je komaj še lahko vlačil za sabo

Svoje utrujene noge.

V prostor 1 vstopijo: učitelj, 3 študentje, nazadnje deček z vrčem.

UČITELJ: Hitro smo se povzpeli. Tam je prva kočica. Ob njej se bomo malo ustavili.

TRIJE ŠTUDENTJE: Ubogali bomo.

Stopijo na podest v prostoru 2. Deček zadrži učitelja.

DEČEK: Nekaj moram reči.

UČITELJ: Kaj hočeš reči?

DEČEK: Ne počutim se dobro.

UČITELJ: Stoj! Kdor gre na takšno pot, ne sme reči kaj takega. Morda si utrujen, ker nisi vajen vzpona.

Ustavi se malo in si odpočij.

Stopi na podest.

TRIJE ŠTUDENTJE: Zdi se, da je deček zbolel od vzpona. Vprašajmo o tem učitelja.

VELIKI ZBOR: Storite to!

TRIJE ŠTUDENTJE **učitelju**: Slišali smo, da je ta deček zbolel od vzpona. Kaj je z njim? Si zaskrbljen zanj?

UČITELJ: Ne počuti se dobro, sicer pa je z njim vse v redu. Utrujen je od vzpona.

TRIJE ŠTUDENTJE: Torej nisi zaskrbljen zanj?

Dolg premor.

TRIJE ŠTUDENTJE **med sabo**:

Ste slišali? Učitelj je rekel

Da je deček zgolj utrujen od vzpona.

Toda mar zdaj ne zgleda zelo čudno?

Takoj za kočico pa je ozek greben.

Prek njega lahko pridemo le

Če se z obema rokama držimo skalnate stene.

Nikogar ne moremo nesti.

Naj torej sledimo velikemu običaju in ga

Vržemo v dolino?

Zakličejo navzdol v prostor 1 z rokami pred usti kot lijakom:

Si bolan od vzpona?

DEČEK

Ne.

Saj lahko vidite, da stojim.

Mar se ne bi vsedel

Če bi bil bolan.

Premor.

Deček se vsede.

TRIJE ŠTUDENTJE: To bomo povedali učitelju. Gospod, ko smo prej povprašali po dečku, si rekel, da je zgolj utrujen od vzpona. Zdaj pa zgleda zelo čudno. Tudi vsedel se je. O tem govorimo z zgražanjem, toda glede tega vlada od nekdaj velik običaj: tisti, ki ne morejo dalje, bodo vrženi v dolino.

UČITELJ: Kaj, tega otroka hočete vreči v dolino?

TRIJE ŠTUDENTJE: Da, to hočemo.

UČITELJ: To je velik običaj. Ne morem se mu upreti. Toda veliki običaj prav tako predpisuje, da tistega, ki zboli, vprašamo, če naj se zaradi njega vrnemo. V mojem srcu čutim veliko žalost za tem stvarom. Stopil bom k njemu in mu prizanesljivo povedal o velikem običaju.

TRIJE ŠTUDENTJE: Prosim, stori to.

Postavijo se z obrazi drug nasproti drugemu.

TRIJE ŠTUDENTJE, VELIKI ZBOR:

Vprašali ga bomo (so ga), če hoče

Da se zaradi njega vrnemo (vrnejo).

Toda tudi če bi to zahteval

Se ne bi obrnili

Marveč bi ga vrgli v dolino.

UČITELJ **sestopi k dečku v prostor 1**: Dobro prisluhni! Od nekdaj obstoji zakon, da je treba tistega, ki na takšni poti zboli, vreči v dolino. Takoj je mrtev. Toda običaj prav tako predpisuje, da tistega, ki zboli, vprašamo, če naj se zaradi njega vrnemo. Običaj pa tudi pred-

pisuje, da tisti, ki je zbolel, odgovori: Ni se vam treba vrniti. Kako rad bi umrl, če bi lahko zavzel tvoje mesto!

DEČEK: Razumem.

UČITELJ: Ali zahtevaš, naj se zaradi tebe obrnemo? Ali pa soglašas s tem, da te vržemo v dolino, kot to zahteva veliki običaj?

DEČEK **po premoru za premislek**: Ne. Ne soglašam.

UČITELJ **zakliče iz prostora 1 v prostor 2**: Pridite dol! Ni odgovoril tako kot ustreza običaju!

TRIJE ŠTUDENTJE **med sestopanjem v prostor 1**: Rekel je ne. **Dečku**: Zakaj nisi odgovoril tako kot ustreza običaju? Kdor je rekel a, mora reči tudi b. Ko si bil ob svojem času vprašan, če soglašas tudi z vsem, kar se lahko pripravi na poti, si odgovoril z da.

DEČEK: Odgovor, ki sem ga dal, je bil napačen, toda vaše vprašanje je bilo še bolj napačno. Kdor pravi a, ni treba, da reče b. Lahko tudi ugotovi, da je bil a napačen. Hotel sem dobiti zdravilo za mojo mater, toda zdaj sem sam zbolel, torej to ni več mogoče. In v skladu z novim položajem se hočem takoj vrniti. Tudi vas prosim, da se obrnete in me pripeljete domov. Vaše učenje lahko na vsak način počaka. Če je tam preko kaj takega, kar se je vredno naučiti, in upam, da je, potem je lahko zgolj to, da se je treba v našem položaju obrniti. Kar pa zadeva stari veliki običaj, ne vidim na njem nič umnega. Nasprotno, rabimo nov velik običaj, ki ga moramo takoj vpeljati, namreč običaj, da je treba v vsakem položaju nanovo razmisliti.

TRIJE ŠTUDENTJE **učitelju**: Kaj naj storimo? Kar pravi deček, je umno, četudi ni junaško.

UČITELJ: Odločitev o tem, kaj morate storiti, prepustčam vam. Moram vam pa reči, da vas bodo, če se boste obrnili, zasuli s posmehom in sramoto.

TRIJE ŠTUDENTJE: Je v tem, da on sam govori zase, kakšna sramota?

UČITELJ: Ne. V tem ne vidim nikakršne sramote.

TRIJE ŠTUDENTJE: Potem pa se bomo vrnili, in nikakršen posmeh in nikakršno sramotenje nas ne smeta odvrniti od tega, da storimo to, kar je umno, in nikakršen star običaj nam ne sme preprečiti, da sprejmemo pravilno misel.

Nasloni svojo glavo na naša ramena.

Ne naprezaj se.

Nesli te bomo previdno.

VELIKI ZBOR

Tako so prijatelji dvignili prijatelja

In utemeljili nov običaj

In nov zakon

In pripeljali dečka nazaj.

Drug ob drugem so hodili tesno skupaj

Sramotenju naproti

Posmehu naproti, z odprtimi očmi

Nobeden bolj bojzljiv kot njegov sosed.

DAJEVEC (2. različica)

I

VELIKI ZBOR

Pomembno je predvsem, da se naučimo soglasja.

Mnogi pravijo da, pa vendar ni v tem nikakršnega soglasja.

Mnogih se sploh ne vpraša, mnogi pa

Soglašajo z napačnim. Zatorej:

Pomembno je predvsem, da se naučimo soglasja.

Učitelj v prostoru 1, mati in deček v prostoru 2.

UČITELJ: Jaz sem učitelj. V mestu imam šolo, v nji pa učenca, čigar oče je mrtev. Ostala mu je zgolj mati, ki skrbi zanj. Zdaj bom šel k njima in se od njiju poslovil, takoj zatem pa se bom podal na pot v hribe. Pri nas je namreč izbruhnila kuga, v mestu onstran hribov pa prebivajo veliki zdravniki. **Potrka na vrata**. Smem vstopiti?

DEČEK **stopi iz prostora 2 v prostor 1**: Kdo je tukaj?

O, učitelj je tukaj, učitelj nas je prišel obiskat!

UČITELJ: Zakaj te toliko časa ni bilo v mesto k pouku?

DEČEK: Nisem mogel priti, ker je bila moja mati bolna.

UČITELJ: Nisem vedel, da je tudi tvoja mati bolna. Prosim, takoj ji povej, da sem tukaj.

DEČEK **zakliče v prostor 2**: Mati, učitelj je tukaj.

MATI **sedi v prostoru 2**: Prosi ga, naj pride noter.

DEČEK: Vstopite, prosim.

Oba vstopita v prostor 2.

UČITELJ: Že dolgo me ni bilo tukaj. Vaš sin pravi, da ste tudi vi zboleli. Vam je zdaj bolje?

MATI: Na žalost mi ne gre na bolje, saj doslej še ni znano zdravilo zoper to bolezen.

UČITELJ: Nekaj moramo najti. Prav zato sem prišel, da bi se poslovil od vas: jutri se bom podal na pot prek hribov, da bi dobil zdravilo in nasvet. V mestu onstran hribov so namreč veliki zdravniki.

MATI: Ekspedicija po pomoč v hribe! Da, zares, slišala sem, da tam živijo veliki zdravniki, slišala pa sem tudi, da je to nevarno potovanje. Hočete vzeti s sabo mojega otroka?

UČITELJ: To ni pot, na katero bo vzeli s sabo otroka.

MATI: Dobro. Upam, da se boste zdravi vrnili.

UČITELJ: Zdaj moram iti. Dobro se imejte.

Gre v prostor 1.

DEČEK **sledi učitelju v prostor 1**: Nekaj vam moram reči.

Mati poslušna na vratih.

UČITELJ: Kaj hočeš reči?

DEČEK: Rad bi šel z vami v hribe.

UČITELJ

Kot sem že rekel tvoji materi

Je to težka in

Nevarna pot. Ne bi je

Zmogel. Poleg tega:

Le kako si lahko želiš

Zapustiti mater, ki je vendar bolna?

Ostani tukaj. Povsem

Nemogoče je, da bi šel zraven.

DEČEK

Zraven hočem prav zato

Ker je moja mati bolna, da bi zanjo

Pri velikih zdravnikih v mestu onstran hribov

Dobil zdravilo in nasvet.

UČITELJ: Še enkrat moram govoriti s tvojo materjo. Vrne se v prostor 2.

Deček posluša na vratih.

UČITELJ: Še enkrat sem se vrnil. Vaš sin pravi, da hoče z nami. Rekel sem mu, da vas vendar ne more zapustiti, ko pa ste bolni, in da je pot težavna in nevarna. Rekel sem, da nikakor ne bi zmoget te poti. Toda odvrnil je, da mora zraven, da bi dobil v mestu onstran hribov zdravilo in nasvet za vašo bolezen.

MATI: Slišala sem njegove besede. Ne dvomim v to, kar je rekel fant – da bi rad šel z vami na nevarno potovanje. Stopi noter, sin moj!

Deček stopi v prostor 2.

Od dneva, ko naju je

Zapustil tvoj oče

Nimam ob sebi

Nikogar razen tebe.

V mojih mislih in očeh

Nisi nikoli manjkal dlje

Kot sem rabila za to

Da ti pripravim hrano

Da ti uredim obleko in

Da priskrbim denar.

DEČEK: Vse je tako, kot praviš. Kljub temu pa me nič ne more odvrniti od moje namere.

DEČEK, MATI, UČITELJ

Šel bom (bo) na nevarno potovanje

In za njeno (mojo, vašo) bolezen

V mestu onstran hribov

Dobil zdravilo in nasvet.

VELIKI ZBOR

Videla sta, da ga nobena misel

Ne more odvrniti.

Nato sta učitelj in mati

Z enim glasom rekla:

UČITELJ, MATI

Mnogi soglašajo z napačnim, on pa

Ne soglaša z boleznijo, marveč s tem

Da je treba bolezen pozdraviti.

VELIKI ZBOR Mati pa je rekla:

Nimam več moči.

Če mora tako biti

Pojdi z gospodom učiteljem.

Toda hitro, hitro

Se vrni nazaj iz nevarnosti.

II

VELIKI ZBOR

Ljudje so se lotili

Poti v hribe.

Med njimi sta bila učitelj

In deček.

Deček ni bil dorasel naporom:

Prenapel je svoje srce

Ki si je želelo hitre vrnitve.

Ob zori pri vznožju hriba

Je komaj še lahko vlačil za sabo

Svoje utrujene noge.

V prostor 1 vstopijo: učitelj, 3 študentje, nazadnje deček z vrčem.

UČITELJ: Hitro smo se povzpeli. Tam je prva kočica. Ob njej bomo malo ustavili.

TRIJE ŠTUDENTJE: Ubogali bomo.

Stopijo na podest v prostoru 2. Deček zadrži učitelja.

DEČEK: Nekaj moram reči.

UČITELJ: Kaj hočeš reči?

DEČEK: Ne počutim se dobro.

UČITELJ: Stoj! Kdor gre na takšno pot, ne sme reči kaj takega. Morda si utrujen, ker nisi vajen vzpona. Ustavi se malo in si odpočij.

Stopi na podest.

TRIJE ŠTUDENTJE: Zdi se, da je deček zbolel od vzpona. Vprašajmo o tem učitelja.

VELIKI ZBOR: Da. Storite to!

TRIJE ŠTUDENTJE učitelj: Slišali smo, da je ta deček zbolel od vzpona. Kaj je z njim? Si zaskrbljen zanj?

UČITELJ: Ne počuti se dobro, sicer pa je z njim vse v redu. Utrujen je od vzpona.

TRIJE ŠTUDENTJE: Torej nisi zaskrbljen zanj?

Dolg premor.

TRIJE ŠTUDENTJE med sabo:

Ste slišali? Učitelj je rekel

Da je deček zgolj utrujen od vzpona.

Toda mar zdaj ne gleda zelo čudno?

Takoj za kočico pa je ozek greben.

Prek njega lahko pridemo le

Če se z obema rokama držimo skalnate stene.

Na srečo ni bolan.

Če namreč ne more naprej, ga moramo

Pustiti tukaj.

Zakličelo navzdol v prostor 1 z rokami pred usti kot lijakom.

Si bolan? – Ne odgovarja. – Vprašajmo učitelja. Učitelj: Ko smo prej povprašali po dečku, si rekel, da je zgolj utrujen od vzpona, zdaj pa zgleđa zelo čudno. Tudi vsedel se je.

UČITELJ: Vidim, da je zbolel. Toda poskusite ga prenesti prek ozkega grebena.

TRIJE ŠTUDENTJE: Poskusili bomo.

Tehnikum: Trije študentje skušajo prenesti dečka prek ozkega grebena. Ozki greben morajo igralci tako sestaviti iz podesta, vrvi, stolov itn., da lahko trije študentje pridejo čezenj sami, ne morejo pa tega storiti, ko nosijo še dečka.

TRIJE ŠTUDENTJE: Ne moremo ga prenesti, prav tako pa ne moremo ostati pri njem. Kakorkoli že, naprej moramo, saj čaka celo mesto na zdravilo, ki ga moramo dobiti. O tem govorimo z zgražanjem, toda če ne more z nami, ga moramo pustiti, da obleži prav tukaj v gorovju.

UČITELJ: Da, morda res morate. Ne morem se vam upreti. Toda zdi se mi pravilno, da tistega, ki zboli, vprašamo, če naj se zaradi njega vrnemo. V mojem srcu čutim veliko žalost za tem stvarom. Stopil bom k njemu in ga prizanesljivo pripravil na njegovo usodo.

TRIJE ŠTUDENTJE: Prosim, stori to.

Postavijo se z obrazi drug nasproti drugemu.

TRIJE ŠTUDENTJE, VELIKI ZBOR

Vprašali ga bomo (so ga), če hoče

Da se zaradi njega vrnemo (vrnejo)

Toda tudi če bi to zahteval

Se ne bi obrnili

Marveč bi ga pustili ležati in šli naprej.

UČITELJ sestopi k dečku v prostor 1: Dobro prisluhni! Ker si bolan in ne moreš naprej, te moramo pustiti tukaj. Toda prav je, da tistega, ki zboli, vprašamo, če naj se zaradi njega vrnemo. Običaj pa tudi predpisuje, da tisti, ki je zbolel, odgovori: Ni se vam treba vrniti.

DEČEK: Razumem.

UČITELJ: Ali zahtevaš, naj se zaradi tebe obrnemo?

DEČEK: Ni se vam treba obrniti.

UČITELJ: Potemtakem soglašas s tem, da te pustimo zadaj?

DEČEK: Premislil bom. **Premor za razmislek.** Da, so-
glašam.

UČITELJ **zakliče iz prostora 1 v prostor 2:** Odgovoril
je kot ustreza nujnosti.

VELIKI ZBOR IN TRIJE ŠTUDENTJE **med sesto-
panjem v prostor 1:** Rekel je da: Pojdite naprej!

Trije študentje še naprej stojijo.

UČITELJ

Pojdite zdaj naprej, ne stojte

Saj ste se odločili, da boste šli naprej.

Trije študentje še naprej stojijo.

DEČEK: Nekaj hočem povedati: Prosim vas, da me ne
pustite tukaj ležati, ampak da me vržete v dolino, ker
se bojim sam umreti.

TRIJE ŠTUDENTJE: Tega ne moremo.

DEČEK: Stoj! To zahtevam.

UČITELJ: Odločili ste se, da greste naprej in ga pustite
tukaj.

Lahko je določiti njegovo usodo

Težko pa jo je izpolniti.

Ste ga pripravljene vreči v dolino?

TRIJE ŠTUDENTJE: Da.

Trije študentje prenesejo dečka na podest v prostoru 2.

Nasloni svojo glavo na naša ramena.

Ne naprezaj se.

Nesli te bomo previdno.

**Trije študentje se na zadnjem robu odra postavijo pred
dečka, tako, da ga zakrivajo.**

DEČEK **neviden:**

Dobro sem vedel, da lahko na tej poti

Zgubim življenje.

Misel na mojo mater

Me je zapeljala k potovanju.

Vzemite moj vrč

Napolnite ga z zdravilom

In ga nesite moji materi

Ko se vrnete.

VELIKI ZBOR

Prijatelji so nato vzeli vrč

In tožili nad žalostnimi potmi sveta

In nad njegovim bridkim zakonom

In vrgli dečka navzdol.

Z nogo ob nogi so stali tesno skupaj

Na robu brezna

In ga vrgli navzdol z zaprtimi očmi

Nihče ni bil bolj kriv kot njegov sosed

Za njim pa so vrgli

Kepe zemlje

In ploščato kamenje.

Prevedel: Slavoj Žižek

UKREP

UČNI KOMAD

Sodelavca: S. Dudow, H. Eisler

KONTROLNI ZBOR

Stopite naprej! Vaše delo je bilo uspešno, tudi v tej de-
želi

Koraka revolucija in tudi tam so vrste borcev urejene.
Soglašamo z vami.

ŠTIRJE AGITATORJI

Stojte! Nekaj vam moramo povedati. Sporočamo vam
smrt enega naših tvarišev.

KONTROLNI ZBOR

Kdo ga je ubil?

ŠTIRJE AGITATORJI

Mi smo ga ubili. Ustrelili smo ga in vrgli v apneno
jamo.

KONTROLNI ZBOR

Kaj je storil, da ste ga ustrelili?

ŠTIRJE AGITATORJI

Mnogokrat je ravnal pravilno, nekajkrat napačno, na-
posled pa je ogrozil gibanje. Hotel je ravnati pravilno,
napravil pa je napačno. Zahtevamo vašo sodbo.

KONTROLNI ZBOR

Prikažite, kako se je zgodilo in zakaj, pa boste slišali
našo sodbo.

ŠTIRJE AGITATORJI

Vašo sodbo bomo sprejeli.

I. NAUKI KLASIKOV

ŠTIRJE AGITATORJI

Prišli smo iz Moskve kot agitatorji, peljali naj bi se v
mesto Mukden, da bi širili propagando in podpirali ki-
tajske partije v tovarnah. Morali smo se javiti v partij-
ski celici, ki je zadnja na poti do meje in zahtevati
vodjo. V predsobi nam je stopil nasproti mlad tovariš in
govorili smo o naravi naše naloge. Razgovor bomo
ponovili.

(Postavijo se trije proti enemu, eden od četvorice pa
predstavlja mladega tovariša.)

MLADI TOVARIS

Sem sekretar v partijski celici, ki je zadnja na poti do
meje. Moje srce bije za revolucijo. V bojne vrste me je
pognala krivica. Človek mora človeku pomagati. Sem za
svobodo. Verjamem v človeštvo. Sem za ukrepe kom-
unistične partije, ki se bori za brezrazredno družbo
proti izkoriščanju in nevednosti.

TRIJE AGITATORJI

Prihajamo iz Moskve.

MLADI TOVARIS

Pričakovali smo vas.

TRIJE AGITATORJI

Zakaj?

MLADI TOVARIŠ

Tako ne gre več naprej. Tukaj je nered in pomanjkanje, malo kruha in mnogo boja. Mnogo jih je, ki so polni poguma, a le malo jih zna brati. Strojev je malo in nanje se nihče ne spozna. Naše lokomotive so se pokvarile. Ali ste pripeljali lokomotive?

TRIJE AGITATORJI

Ne.

MLADI TOVARIŠ

Ali imate s seboj traktorje?

TRIJE AGITATORJI

Ne.

MLADI TOVARIŠ

Naši kmetje se še sami vprežejo v stare lesene pluge. Nimamo ničesar, s čimer bi obdelovali njive. Ali ste prinesli seme?

TRIJE AGITATORJI

Ne.

MLADI TOVARIŠ

Prinašate vsaj municijo in strojnice?

TRIJE AGITATORJI

Ne.

MLADI TOVARIŠ

Tukaj svadva, ki brani revolucijo. Zagotovo imate za naju pismo od centralnega komiteja z nadaljnjimi navodili?

TRIJE AGITATORJI

Ne.

MLADI TOVARIŠ

Torej nam boste pomagali vi sami?

TRIJE AGITATORJI

Ne.

MLADI TOVARIŠ

Dan in noč sva budna, kljubujeva navalu lakote, propada in kontrarevolucije. Vi pa nama ne prinašate ničesar.

TRIJE AGITATORJI

Tako je: za vaju ne prinašamo ničesar. Zato pa nosimo čez mejo, v Mukden, kitajskim delavcem nauke klasikov in propagandistov: abecedo komunizma; nevednim pouk o njihovem položaju, zatiranim razredno zavest in razredno zavednim izkušnje revolucije. Od vaju pa bi zahtevali avtomobil in vodiča.

MLADI TOVARIŠ

Torej sem narobe vprašal?

TRIJE AGITATORJI

Ne, dobremu vprašanju je sledil še boljši odgovor. Vidimo, da so od vaju zahtevali največ, kar je bilo mogoče; zdaj pa zahtevamo še več: eden od vaju nas mora peljati v Mukden.

MLADI TOVARIŠ

Zapustil bom torej svoje delo, ki je bilo pretežko za dva, zdaj pa bo moral zadoščati le eden. Šel bom z vami. Korakal bom naprej in razširjal nauke komunističnih klasikov: svetovno revolucijo.

KONTROLNI ZBOR

HVALNICA SOVJETSKI ZVEZI

Govoril je že svet

O našem neuspehu.

Vendar je za našo

Skopo mizo

Še sedelo upanje vseh zatiranih,

Z vodo zadovoljno,

In za razpadajočimi vrati

je znanje z jasnim glasom

poučevalo goste.

Ko vrata razpadejo

Sedimo le še bolj vidni:

Mi, ki nas ne uničita ne lakota ne mraz,

Neumorno pretresamo

Usodo sveta.

ŠTIRJE AGITATORJI

Tako je mladi tovariš z obmejne postaje soglašal z naravo našega dela, in stopili smo, štirje možje in ena žena, pred vodjo partijske celice.

II. ZABRIS

ŠTIRJE AGITATORJI: Delo v Mukdenu pa je bilo ilegalno; zato smo morali, preden smo prekoračili mejo, zabrisati naše obraze. Naš mladi tovariš je s tem soglašal. Ponovimo potek.

(Eden izmed agitatorjev predstavlja vodjo partijske celice.)

VODJA PARTIJSKE CELICE: Sem vodja partijske celice. Soglašam s tem, da gre tovariš iz moje postaje z vami kot vodja. Vendar pa so v tovarnah v Mukdenu prav zdaj nemiri in cel svet opazuje, ali ne bo morda kdo izmed nas stopil iz katere izmed kolib kitajskih delavcev. Slišal sem, da so na rekah pripravljeni čolni, oboroženi s topovi, na nasipih pa oklopni vlaki, da bi nas lahko takoj napadli, če bi se kdo od nas tam pojavil. Tovarišem torej svetujem, da gredo čez mejo kot Kitajci.

(Agitatorjem): Ne smejo vas videti.

DVA AGITATORJA: Ne bodo nas videli.

VODJA PARTIJSKE CELICE: Če bo kdo ranjen, ga ne smejo najti.

DVA AGITATORJA: Ne bodo ga našli.

VODJA PARTIJSKE CELICE: Torej ste pripravljeni umreti in skriti mrtveca?

DVA AGITATORJA: Da.

VODJA PARTIJSKE CELICE: Vi potem niste več vi, ti nisi več Karl Schmitt iz Berlina, niti ti več Ana Kjersk iz Kazana in ti ne več Peter Savič iz Moskve; vsi ste brez imena in matere, prazni listi, na katere piše revolucija svoja navodila.

DVA AGITATORJA: Da.

VODJA PARTIJSKE CELICE (jim poda maske in oni si jih nadenejo): Od tega trenutka dalje niste več nihče, temveč ste od tega trenutka dalje in najbrž vse dokler ne izginete, neznani delavci, bojevniki, Kitajci, rojeni kitajskim materam, rumenopolti, v spanju in vročici govorite kitajsko.

DVA AGITATORJA: Da.

VODJA PARTIJSKE CELICE: V interesu komunizma soglašate z napredovanjem proletarskih množic, pritrjujete revolucioniranju sveta.

DVA AGITATORJA: Da. Tudi mladi tovariš je rekel Da. S tem je pokazal, da soglašata z zabrisom svojega obraza.

KONTROLNI ZBOR: Kdor se bori za komunizem, se mora znati boriti in ne boriti; govoriti resnico in ne govoriti resnice; narediti uslugo in ne narediti usluge; držati obljubo in ne držati obljube; se podati v nevarnost in se izogniti nevarnosti; biti tak, da ga prepoznajo, in tak, da ga ne prepoznajo. Kdor se bori za komunizem, ima izmed vseh čednosti eno samo: da se bori za komunizem.

ŠTIRJE AGITATORJI: Kot v Kitajce preoblečeni štirje možki in ena ženska smo šli v Mukden.

MLADI TOVARIŠ: Da bi širili propagando in podprli kitajske delavce z nauki klasikov in propagandistov, z

abecedo komunizma; da bi nevednim prinesli spoznanje o njihovem položaju, zatiranim razredno zavest in razredno zavednim izkušnje revolucije.

KONTROLNI ZBOR

HVALNICA ILEGALNEMU DELU

Lepo je,

Če vzameš besedo v razrednem boju,

Da množice glasno in zveneče pozoveš v boj,

Naj razženejo zatiralce, osvobodijo zatirane.

Težko pa je, a koristno, drobno vsakdanje delo,

Neumorno, skrito tkanje

Mreže partije pred

Puškinovo cevjo podjetnika:

Z govorjenjem, ki

Naj skriva govornika.

Z zmago, ki

Skrije zmagovalca.

Z umiranjem, ki

Skrije smrt.

Kdo bi ne storil veliko za slavo, a

Kdo bi storil kaj za molk?

Toda reven jezdec čast povabi k mizi,

Iz ozke in razpadle kože nezadržno

Pride veličina.

In slava po teh, ki so storili

Veliko delo, sprašuje zaman.

Neznanci z zakritim obrazom

Stopite naprej

Za trenutek in

Sprejmite našo zahvalo!

ŠTIRJE AGITATORJI: V Mukdenu smo pomagali kitajskim tovarišem in med delavci širili propagando. Kruha za lačne nismo imeli, imeli pa smo znanje za nevedne, zato smo govorili o prvotnem vzroku bede, bede nismo izkoreninili, temveč govorili o izkoreninjenju prvotnega vzroka.

III. KAMEN

ŠTIRJE AGITATORJI: Najprej smo šli v spodnji del mesta. Na obali so kuliji z vrvjo vlačili čoln. Tla pa so bila spolzka. Ko je enemu izmed kulijev spodrsnilo in ga je paznik sunil, smo rekli mlademu tovarišu: pojdi za njim in širi propagando. Povej jim, da si v Tientsinu videl pri vlačilcih čolnov čevlje, ki imajo spodaj nabite deščice, tako da v njih ne drsi. Poskusi doseči, da bi tudi oni zahtevali take čevlje. Biti pa moraš neusmiljen. Potem smo ga vprašali, ali soglaša, in soglašal je in hitro odšel h kulijem, tam pa se ga je lotilo usmiljenje. To bomo prikazali.

(Dva agitatorja predstavljata kulija, ki na kol navežeta vrv in jo vlečeta preko ramena. Eden predstavlja mladega tovariša, eden pa paznika.)

PAZNIK: Jaz sem paznik. Riž moram do večera spraviti v mesto Mukden.

DVA KULIJA: Midva sva kulija in po reki navzgor vlečeva čoln riža.

PESEM VLAČILCEV RIŽEVEGA ČOLNA

Zgoraj, v mestu ob reki

Pest riža nas čaka.

Le da težak je čoln, ki mora navzgor,
voda pa teče navzdol.

Nikoli ne bomo prispeli na cilj.

Hitreje vlecite, usta

čakajo na hrano.

Enakomerno vlecite,

Ne porivajte soseda.

MLADI TOVARIŠ: Kako ogabno je slišati lepoto pesmi, s katero ti moške prekrivajo muko svojega dela.

PAZNIK: Vlecite hitreje!

KULIJA: Kmalu bo noč. Pest riža

stane ležišče, za

Pasjo senco premajhno.

In ker obala je prespolzka,

Se ne premaknemo z mesta.

Hitreje vlecite, usta,

Čakajo na hrano.

Enakomerno vlecite,

Ne porivajte soseda.

KULI (mu spodrsne): Ne morem več.

(Kuliji obstanejo, paznik jih biča, vse dokler tisti, ki je padel, ne vstane.)

KULIJI: Vrv, ki reže v rame

Dlje zdrži kot mi.

Že štiri rodove je videl

Paznikov bič in

Mi nismo zadnji.

Hitreje vlecite, usta

Čakajo na hrano.

Enakomerno vlecite.

Ne porivajte soseda.

MLADI TOVARIŠ: Težko je brez sočutja gledati te može. (Pazniku): Kaj ne vidiš, da so tla prespolzka?

PAZNIK: Kakšna so tla?

MLADI TOVARIŠ: Prespolzka.

PAZNIK: Kaj? Hočeš reči, da je obala prespolzka, da bi po njej lahko vlekli čoln, poln riža?

MLADI TOVARIŠ: Ja.

PAZNIK: Ti torej misliš, da Mukden ne potrebuje riža?

MLADI TOVARIŠ: Če ljudje padajo, ne morejo vleči čolna.

PAZNIK: Ali naj potlej vsakemu izmed njih podlagam kamenje od tu do Mukdena?

MLADI TOVARIŠ: Ne vem, kaj naj bi storil ti, vem pa, kaj naj napravijo oni. Ne verjemite, da tisto, kar se ni dalo napraviti dvatisoč let, ni nikoli možno. V Tientsinu sem videl, da so vlačilci čolnov imeli čevlje, ki so imeli na podplatih nabite deščice, tako da v njih ni drselo. Dobili so jih s skupno zahtevo. Tudi vi družno zahtevajte take čevlje.

KULIJI: Pravzaprav brez takih čevljev sploh ne moremo več vleči čolna.

PAZNIK: Ampak riž mora biti še nocoj v mestu. (Biča jih. Spet vlečejo.)

KULIJI: Malo nad izlivom reke

So čoln vlačili naši očetje. Naši otroci

Bodo prišli do izvira,

Mi pa smo na sredini.

Hitreje vlecite. Usta

Čakajo na hrano.

Enakomerno vlecite.

Ne porivajte soseda. (Eden izmed kulijev spet pade.)

KULI: Pomagajte mi.

MLADI TOVARIŠ: Kaj nisi človek? Tule, vzem bom kamen in ga položil v blato (kuliju): zdaj pa le stopi.

PAZNIK: Pravilno. Kaj nam bodo čevlji iz Tientsina? Pa že rajši dovolim vašemu usmiljenemu kolegu, da teče s kamnom ob strani in ga podloži vsakomur, ki mu bo spodrsnilo.

KULIJI: V čolnu je riž. Le pest

Drobiža je dobil kmet,

Ki ga je žel. Še manj dobimo mi. Vol bi bil predrag. Nas pa je preveč. (Enemu izmed kulijev spodsne, mladi tovariš mu podstavi kamen, kuli spet vstane.)

Hitreje vlecite, usta čakajo na hrano.

Enakomerno vlecite.

Ne porivajte soseda.

Ko pride riž v mesto

In vprašajo otroci, kdo je

Težki čoln privlekel, jim odgovorijo:

Privlekli so ga.

(Enemu izmed kulijev spodsne, mladi tovariš mu podstavi kamen, kuli spet vstane.)

Hitreje vlecite, usta čakajo na hrano.

Enakomerno vlecite.

Ne porivajte soseda.

Od spodaj pride hrana

K tistim, ki jedo zgoraj.

Tisti, ki jo vlečejo,

niso jedli.

(Enemu izmed kulijev spodsne, mladi tovariš mu podstavi kamen, kuli spet vstane.)

MLADI TOVARIŠ: Ne morem več. Druge čevlje morate zahtevati.

KULI: Tale je nor, na smeh nas sili.

PAZNIK: Ne, tale je eden tistih, ki hujskajo ljudi. Halo, primite ga.

ŠTIRJE AGITATORJI: Takoj so ga začeli preganjati. Dva dni so ga lovili, prišel je do nas in potlej so nas en teden vse preganjali po mestu Mukden, tako da se nismo smeli prikazati v spodnjem delu mesta.

DISKUSIJA

KONTROLNI ZBOR: Kaj ni prav podpirati šibkega, Kjerkoli trpi, izkoriščanemu pomagati, V njegovi vsakdanji stiski?

ŠTIRJE AGITATORJI: Ni mu pomagal, nas pa je ovriral pri širjenju propagande v spodnjem delu mesta.

KONTROLNI ZBOR: Soglašamo.

ŠTIRJE AGITATORJI: Mladi tovariš je uvidel, da je ločil čustvo od razuma. Za tolažbo smo mu povedali tele besede tovariša Lenina:

KONTROLNI ZBOR: Pameten ni tisti, ki ne dela napak, temveč tisti, ki zna napake hitro popraviti.

IV. MAJHNA IN VELIKA KRIVICA

ŠTIRJE AGITATORJI: Ustanovili smo prve celice v tovarnah, izšolali prve funkcionarje, uredili partijsko šolo, učili ilegalno tiskanje prepovedane literature. Nato smo dobili vpliv v tekstilnih tovarnah in ko so znižali mezde, je del delavcev začel stavkati. Ker pa je drugi del delal naprej, je bila stavka ogrožena. Tedaj smo rekli mlademu tovarišu: postavi se k vhodnim vratom tovarne in deli letake. Soglašal je. Ta pogovor bomo ponovili.

TRIJE AGITATORJI: Pri vlačilcih čolnov si odpovedal.

MLADI TOVARIŠ: Ja.

TRIJE AGITATORJI: Ali si se iz tega česa naučil?

MLADI TOVARIŠ: Ja.

TRIJE AGITATORJI: Ali se boš pri deljenju letakov bolj odrezal?

MLADI TOVARIŠ: Ja.

TRIJE AGITATORJI: Zdaj bomo prikazali vedenje mladega tovariša pri deljenju letakov.

(Dva agitatorja predstavljata tekstilne delavce, tretji policaja.)

DVA TEKSTILNA DELAVCA: Midva sva delavca v tekstilni tovarni.

POLICAJ: Policaj sem in od vladajočih prejemam kruh zato, da zatiram nezadovoljstvo.

KONTROLNI ZBOR: Ven pridi, tovariš! Tvegaj

Drobiž, ki ni več drobiž,

Ležišče, ki dež ga namaka,

delovno mesto, ki ga že jutri zgubiš!

Na cesto! Bojuj se!

Za čakanje je prepozno!

Ko pomagaš nam, pomagaš sebi: izuči se v solidarnosti.

MLADI TOVARIŠ: Kar imaš, tovariš, daj!

Ničesar nimaš!

KONTROLNI ZBOR: Tovariš, pridi ven, pred puške,

Za svojo mezdo se bojuj!

Nimajo dovolj pušk policaji,

Če veš, da nimaš česa izgubiti!

Na cesto! Bojuj se!

Za čakanje je prepozno!

Ko pomagaš nam, pomagaš sebi: izuči se v solidarnosti.

DVA TEKSTILNA DELAVCA: Na delo hodimo zgodaj zjutraj. mezde so nam znižali, ker pa ne vemo kaj bi, delamo naprej.

(Mladi tovariš poda letak prvemu delavcu, drugi mirno stoji zraven.)

MLADI TOVARIŠ: Preberi in daj naprej. Ko boš prebral, boš vedel, kaj ti je storiti.

(Prvi delavec vzame letak in gre dalje.

Policaj mu letak vzame.)

POLICAJ: Kdo ti je dal ta letak?

PRVI: Ne vem, mimogrede sem ga dobil.

(Policaj stopi k drugemu delavcu.)

POLICAJ: Ti si mu dal letak. Mi od policije iščemo take, ki delijo takšne letake.

DRUGI: Nikomur nisem dal letaka.

MLADI TOVARIŠ: Vaše poučevanje vodi k strahotam. Če poučite takšnole tovarno, ta ne bo več poznala svojega lastnika. Takle mali letak je bolj nevaren kot deset topov.

MLADI TOVARIŠ: Kaj piše na njem?

POLICAJ: Ne vem.

(Drugemu delavcu): Kaj piše na njem?

DRUGI: Jaz jih nisem delil. Letaka ne poznam.

MLADI TOVARIŠ: Vem, da on tega ni storil.

POLICAJ: Torej si mu ti dal letak?

MLADI TOVARIŠ: Ne.

POLICAJ: Potlej mu ga je dal on.

MLADI TOVARIŠ (prvemu delavcu): Kaj se mu bo zgodilo?

PRVI: V zapor ga lahko vržejo.

MLADI TOVARIŠ: Zakaj hočeš, da ga zaprejo? Ali nisi tudi ti proletarec, policaj?

POLICAJ: Alo, greva!

(Tolče drugega delavca po glavi, mladi tovariš mu hoče to preprečiti.)

MLADI TOVARIŠ: Ni bil on.

POLICAJ: Torej si bil ti!

MLADI TOVARIŠ: On ni bil.

POLICAJ: Torej si bil ti!

MLADI TOVARIŠ: On ni bil.

POLICAJ: Potlej sta bila oba.

PRVI: Beži, človek, beži, polne žepe letakov imaš!

(Policaj potolče drugega delavca na tla.)

MLADI TOVARIŠ (pokaže na policaja. Prvemu delavcu): Ti si priča, da je zdaj udaril nedolžnega.

PRVI (napade policaja): Ti prodani pes policijski!

(Policaj potegne revolver.)

MLADI TOVARIŠ: Na pomoč, tovariši, na pomoč! Tule pobijajo nedolžne!

(Mladi tovariš zgrabi policaja od zadaj, za vrat, prvi delavec mu roko počasi zviije nazaj. Poči strel, policaja razorožijo in pobijejo.)

(Drugi delavec vstane, prvemu delavcu):

DRUGI (mlademu tovarišu): Pobili smo policaja, v tovarno ne moremo več in ti si kriv.

ŠTIRJE AGITATORJI: Potlej so policijsko stražo okrepili in mladi tovariš je moral na varno, namesto da bi delil letake.

DISKUSIJA

KONTROLNI ZBOR: Kaj torej ni prav preprečevati krivico, kjerkoli se pojavi?

ŠTIRJE AGITATORJI: Resda je preprečil majhno krivico, zato pa se je velika krivica, razbijanje stavke, nadaljevala.

KONTROLNI ZBOR: Soglašamo.

V. KAJ JE PRAVZAPRAV ČLOVEK?

ŠTIRJE AGITATORJI: Vsak dan smo se borili s staro družbo, brezupjem in podjarmljanjem; učili smo delavce spreminjati borbo za boljše mezde v boj za oblast. Učili smo jih uporabljati orožje, jih učili umetnosti demonstriranja. Potlej smo zvedeli, da so trgovci zaradi carin v sporu z Angleži, ki so vladali mestu. Da bi izkoristili prepir med vladajočimi v prid vladanim, smo poslali mladega tovariša s pismom k najbogatejšemu trgovcu. V pismu je pisalo: oborožite kulije. Mlademu tovarišu smo rekli: ravnaj tako, da boš dobil orožje. Ko pa je na mizo prišlo kosilo, se ni zadržal. To bomo zdaj prikazali.

(Eden izmed agitatorjev je trgovec.)

TRGOVEC: Trgovec sem. Pričakujem pismo zveze kulijev o skupni akciji proti Angležem.

MLADI TOVARIŠ: Tule je pismo zveze kulijev.

TRGOVEC: Vabim te na kosilo.

MLADI TOVARIŠ: V čast mi je, da lahko kosim z vami.

TRGOVEC: Medtem ko pripravljajo kosilo, bi ti rad povedal svoje mnenje o kulijih. Sedi, prosim, semle.

MLADI TOVARIŠ: Vaše mnenje me zelo zanima.

TRGOVEC: Zakaj dobim vse ceneje kot drugi? Zakaj dela kuli zame skoraj zastoj?

MLADI TOVARIŠ: Ne vem.

TRGOVEC: Ker sem pameten človek. Pa tudi vi ste pametni, ker znate od kulijev dobivati denar.

MLADI TOVARIŠ: Na to se spoznamo. — Boste oborožili kulije proti Angležem?

TRGOVEC: Mogoče, mogoče. Znam ravnati s kuliji. Kuliju moraš dati ravno toliko riža, da ne umre, saj drugače ne bi mogel delati. Je tako prav?

MLADI TOVARIŠ: Ja, tako je prav.

TRGOVEC: Jaz pa pravim: ne. Če so kuliji cenejši od riža, potlej vedno lahko vzamem novega kulija. Je tako pravilneje?

MLADI TOVARIŠ: Ja, tako je pravilneje. Kdaj pravzaprav mislite poslati prvo pošiljko orožja v spodnji del mesta?

TRGOVEC: Kmalu, kmalu. Moral bi videti, kako kupujejo v kantini moj riž kuliji, ki nakladajo moje usnje.

MLADI TOVARIŠ: Da, to bi moral videti.

TRGOVEC: Kaj misliš, ali za to delo mnogo plačujem?

MLADI TOVARIŠ: Ne, toda vaš riž je drag. Delo mora biti dobro. Vaš riž pa je slab.

TRGOVEC: Pametni ljudje ste.

MLADI TOVARIŠ: In kdaj boste oborožili kulije proti Angležem?

TRGOVEC: Po kosilu lahko stopiva do skladišča orožja. Zdaj pa ti bom zapel svojo najljubšo pesem.

PESEM O BLAGU

Spodaj na reki je riž.

V zgornjih provincah je ljudem potreben.

Če držimo riž v skladiščih,

Se bo s tem podražil.

Še manj vlačilci riža s tem dobe,

Potlej je zame riž cenejši.

Kaj je pravzaprav riž?

Kaj vem, kaj je riž?

Kaj vem, kdo to ve!

Kaj je riž, ne vem,

Vem le, koliko stane.

Prihaja zima, obleko rabijo ljudje.

Kupiti treba je bombaž,

in ga zadržati.

Ko pride mráz, bodo obleke dražje.

V predilnicah bombaža so mezde prevelike.

Bombaža je nasploh preveč.

Kaj je pravzaprav bombaž?

Kaj vem, kaj je bombaž?

Kaj vem, kdo to ve!

Kaj je bombaž, ne vem,

Vem le, koliko stane.

Drag postane človek,

Če preveč požre.

Da poskrbiš za žrtje, rabiš ljudi.

Ceno hrani zbije kuhar,

Jedec pa jo podraži.

Nasploh je premalo ljudi.

Kaj je pravzaprav človek?

Kaj vem, kaj je človek?

Kaj vem, kdo to ve!

Vem le, koliko stane.

(Mlademu tovarišu): In zdaj bova jedla moj dobri riž.

MLADI TOVARIŠ: Ne morem jesti z vami.

ŠTIRJE AGITATORJI: Tako je dejal. Noben smeh in nobena grožnja ga nista pripravila do tega, da bi jedel s tistim, ki ga je preziral in trgovec ga je nagnal in kuliji niso bili oboroženi.

DISKUSIJA

KONTROLNI ZBOR: Toda ali ni pravilno, postaviti čast nad vse?

ŠTIRJE AGITATORJI: Ni.

KONTROLNI ZBOR: Sprememba je svetu potrebna.

S kom pošteni ne bi sedel,

Da pomagal bi pravici?

Katero zdravilo je za umirajočega

Pregrenko?

katere nizkotnosti ne bi napravil,

Da bi nizkotnost iztrebil?

Zakaj bi se sam sebi zdel predober,

Če bi lahko spremenil svet?

Kdo si ti?

Utoni v svinjariji.

Objemi klavca.

Le da spremeniš svet: to potrebuje.

Pripovedujte dalje!

Že dolgo vas ne poslušamo več kot

Razsodniki.

Poslušamo vas že kot učenci.

ŠTIRJE AGITATORJI: Komaj je prišel do stopnic, že je mladi tovariš spregledal svojo napako. Predlagal je, naj ga pošljemo nazaj, čez mejo. Dobro smo poznali njegove slabosti, vendar smo ga potrebovali, ker je imel med brezposelnimi mnogo pristašev. Tiste dni nam je bil v veliko pomoč in uspeli smo splesti mreže partije pred puškinimi cevmi podjetnikov.

VI. IZDAJA

ŠTIRJE AGITATORJI: Tisti teden je bilo še več preganjanja. Ostal nam je samo še skriven prostor za stavni stroj in propagandne spise. Nekega dne pa je v mestu zaradi lakote prišlo do velikih neredov in tudi iz nižinskih področij so prihajala poročila o hudih nemirih. Ko smo zvečer tretjega dne, ob vseh nevarnostih, prispeli do skrivališča, smo pred vrati naleteli na mladega tovariša. Pred hišo so v dežju stale vreče. Pogovor bomo ponovili.

TRIFE AGITATORJI: Kakšne vreče pa so tole?

MLADI TOVARIŠ: To so naši propagandni spisi.

TRIFE AGITATORJI: Kaj boš z njimi?

MLADI TOVARIŠ: Tole vam moram sporočiti: brezposelni so močno razburjeni. Novi vodja brezposelnih v zgornjem delu mesta je prišel danes sem in me prepričal, da moramo takoj začeti z akcijo. Razdelili naj bi propagandne spise in kot ogenj zasedli mestno hišo. Zagotovo ve, da mestna hiša ni zastražena, zato za zasedbo ne bomo potrebovali dosti moč. In ko bo mestna hiša v naših rokah, bodo množice sprevidele, da je oblast šibka. Novi vodja pravi, da je še nocoj možna vstaja in jaz mu verjamem.

TRIFE AGITATORJI: Naštej nam razloge, zaradi katerih meniš, da je vstaja izvedljiva!

MLADI TOVARIŠ: Revščina je vedno večja in v mestu vzplamtevajo nemiri.

TRIFE AGITATORJI: nevedni začenjajo spoznavati svoj položaj.

MLADI TOVARIŠ: Brezposelni so sprejeli naš nauk.

TRIFE AGITATORJI: Zatirani postajajo razredno zavedni.

MLADI TOVARIŠ: Novi vodja brezposelnih je pravi socialist. V svojih revolucionarnih zahtevah skoraj ne poznajo meja in moč njegovega govorništva te potegne za seboj.

PRVI AGITATOR: Ali ima brazgotino pod desnim ušesom?

MLADI TOVARIŠ: Ja, ali ga poznate?

PRVI AGITATOR: Jaz ga poznam. Agent trgovcev je.

MLADI TOVARIŠ: Tega ne verjamem.

TRIFE AGITATORJI: Na poti sem smo videli vojake s topovi, ki so se pomikali proti mestni hiši. Mestna hiša je past in tvoj novi vodja brezposelnih je provokator.

MLADI TOVARIŠ: Ni res, tudi on je brezposeln in čuti z brezposelnimi. Brezposelni ne morejo več čakati, pa tudi

Jaz ne morem več čakati.

Preveč je revščine.

TRIFE AGITATORJI: Toda za borbo nas je še premalo.

MLADI TOVARIŠ: Njihovo trpljenje je neznosno.

TRIFE AGITATORJI: Trpljenje še ni dovolj.

MLADI TOVARIŠ: Oni vedo, da nesreča ne raste kot gobavost na prsih, da revščina ne pada s strehe kot opeka, vedo, da sta nesreča in beda človekovo delo; zanje se kuha pomanjkanje, njihove tožbe pa se jedo kot hrana. Oni vedo vse.

TRIFE AGITATORJI: Ali vedo, s koliko četami razpolaga vlada?

MLADI TOVARIŠ: Ne.

TRIFE AGITATORJI: Potlej vedo premalo. In vaše orožje?

MLADI TOVARIŠ: Borili se bomo z zobmi in nohti.

TRIFE AGITATORJI: Tudi to ni dovolj. Vidiš samo revščino brezposelnih, ne pa tudi bedo zaposlenih. Vidiš samo mesto, ne pa tudi kmete iz nižinskih predelov.

Na vojake gledaš kot na zatiralce, ne pa kot na zatiralsko bedo v uniformi. Pojdi torej k brezposelnim, razkrinkaj agenta trgovcev in njegovo zamisel, da bi napadli mestno hišo, prepričaj jih naj se danes zvečer udeleže demonstracij tovarniških delavcev, mi pa bomo skušali prepričati nezadovoljne vojake, ki so zasedli položaje okoli mestne hiše, naj tudi oni v uniformah demonstrirajo z nami.

MLADI TOVARIŠ: Brezposelne sem spomnil na to, kolikokrat so vojaki doslej streljali nanje. Ali naj jim zdaj rečem, naj demonstrirajo z morilci?

TRIFE AGITATORJI: Ja, saj lahko vojaki spoznajo, da je bilo njihovo streljanje na reveže istega razreda zmeta. Spomni se samo nasveta tovariša Lenina, da ne smemo imeti vseh kmetov za razredne sovražnike, temveč si je treba pridobiti vaško bedo za soborca.

MLADI TOVARIŠ: In zdaj vas vprašam: Ali klasiki potrpežljivo gledajo, kako revščina čaka?

TRIFE AGITATORJI: Govorijo o metodah, ki zajamejo bedo znotraj celote.

MLADI TOVARIŠ: Torej klasiki niso za to, da je treba vsakemu revežu enako, takoj in v prvi vrsti pomagati?

TRIFE AGITATORJI: Ne.

MLADI TOVARIŠ: Potlej pa so klasiki navadni sralci; raztrgal jih bom, kajti živi človek kriči in njegova revščina podira vse prepreke nauka. Grem se borit, takoj in zdaj: kričim in podiram vse prepreke nauka.

(Raztrga spise.)

TRIFE AGITATORJI: Ne trgaj jih. Potreben nam

Je vsak posebej. Ozri se na dejanskost.

Nagla je tvoja revolucija, traja le en dan

In jutri bo zatrta.

Jutri pa začne se naša revolucija,

zmagala bo, spremenila svet.

Tvoja revolucija se ustavi, ko se ustaviš ti.

Ko pa se boš ti ustavil,

Bo naša revolucija nadaljevala svojo pot.

MLADI TOVARIŠ: Poslušajte, kaj vam pravim: Revščina ne more čakati, to vidim na lastne oči. Zato ne bom sledil vašemu sklepu, ne bom čakal; še danes zvečer bom na čelu brezposelnih zavzel mestno hišo.

TRIFE AGITATORJI: Vemo, da je mestna hiša polna vajakov. Pa tudi če bi ne bila zastražena, kaj nam bo mestna hiša brez železniške in telegrafске postaje ter vojašnice, ki so še v rokah vlade? Nisi nas prepričal, pojdi torej k brezposelnim in jim dopovej, da ne smejo

udariti sami. V imenu partije zdaj to zahtevamo od tebe.

MLADI TOVARIŠ: Kdo pa je partija?

Jo najdemo mogoče v hiši s telefonom?

So njene misli skrivne, neznane njene odločitve?

Kdo je?

TRIJE AGITATORJI: Partija smo mi.

Ti in jaz in vi, mi vsi.

Najdeš jo v svoji obleki, tovariš, v tvoji glavi misli.

Kjer živim, je njena hiša, kjer si napaden, se bojuje.

Pokaži nam pot, po kateri naj gremo in

šli bomo za teboj, ne pojdi

pa brez nas na pravo pot.

Prava pot brez nas

je najbolj zmotna pot.

Ne loči se od nas!

Morda se motimo in lahko imaš prav ti, zato

Se ne ločuj od nas!

Nihče ne zanika, da je od daljše krajša pot boljša.

Če je nekomu znana,

Pa nam je ne zna pokazati, kaj nam pomaga njegova modrost?

Pri nas bodi moder!

Od nas se ne ločuj!

MLADI TOVARIŠ: Ne morem popustiti, ker imam prav. Na lastne oči vidim, da revščina ne more več čakati.

KONTROLNI ZBOR

HVALNICA PARTIJI

Posameznik ima dvoje oči,

Partija ima tisoč oči.

Partija vidi sedem držav,

Posameznik vidi eno mesto.

Poameznik ima eno uro,

Partija pa ima mnogo ur.

Lahko je uničiti posameznika,

Partija pa se ne da uničiti,

Saj je prednja fronta množic

In vodi njihov boj

Z metodami klasikov, ki izvirajo

Iz spoznanja dejanskosti.

MLADI TOVARIŠ: Vse to ne drži več. Skozi boj za-

vračam vse, kar je veljalo včeraj, napravil pa bom tisto,

ka je edino človeško. Akcija. Stopil bom na njeno čelo.

Moje srce bije za revolucijo. Tukaj je.

TRIJE AGITATORJI: Molči!

MLADI TOVARIŠ: Tu je zatiranje. Jaz sem za svobodo.

TRIJE AGITATORJI: Molči, izdal nas boš!

MLADI TOVARIŠ: Ne morem molčati, ker imam prav.

TRIJE AGITATORJI: Molči, pa če imaš prav ali ne.

Če ne boš molčal, smo izgubljeni. Molči!

MLADI TOVARIŠ: Preveč sem videl

Da bi molčal.

Čemu molčati?

Če za prijatelja ne bodo vedeli,

Kako naj se potlej uprejo?

Stopil bom prednje tak kot sem

in jim govoril.

(Sname si masko in začne kričati.)

Iz Moskve smo prišli.

Prišli smo vam pomagat. (Raztrga masko.)

ŠTIRJE AGITATORJI: Pogledali smo ga, v mraku

Videli njegov razgaljeni obraz,

odkrit, človeški, nič hudega sluteč.

Masko je raztrgal.

Iz hiš so kričali izkoriščani: Kdo

moti spanje izčrpanih?

Odrplo se je neko okno, nek glas je kričal:

Tujci so! Prepodite te hujskače!

Tako so nas odkrili!

Slišali smo že streljanje topov

iz središča mesta, nevedni so klicali:

Zdaj ali nikoli! Neoboroženi so klicali:

Ven iz hiš!

Tudi mladi tovariš je kričal

Kar naprej sredi ulice.

Na tla smo ga pobili,

Ga dvignili in v naglici zapustili mesto.

VII. BEG

KONTROLNI ZBOR: Mesto so zapustili!

Vse večji so neredi v mestu,

Vodstvo pa beži iz njega.

Vaš ukrep!

ŠTIRJE AGITATORJI: Počakajte!

Lahko je vedeti, kaj je pravilno

Daleč od strelav,

Če je na razpolago mesece časa,

Mi pa smo imeli pet minut na voljo,

Pred puškinimi cevmi smo morali razmišlati.

Ko smo pribežali v bližino apnenih jam zunaj mesta,

smo za seboj zaslišali svoje zasledovalce. Mladi tovariš

se je prebujal in slišal od mestne hiše sem topovsko

grmenje. Uvidel je, kaj je storil in rekel: naša stvar je

izgubljena. Le on je bil razkrinkan in ni mogel uiti. Na

rekah so v pripravljenosti oklopni čolni, na nasipih ča-

kajo oklopni vlaki, da bi napadli, če bi katerega od nas

odkrili. Niso ga smeli odkriti.

KONTROLNI ZBOR: Vedeli bodo, kjerkoli že

Nas srečajo: uničiti je

Treba vladajoče!

In začeli bodo streljati topovi.

Kjerkoli že lačni

Vzdihuje in vrne udarec

Kričijo njegovi mučitelji:

Plačali smo mu

za vzdihovanje in za vračanje udarcev.

Na naših čelih je zapisano,

Da smo proti izkoriščanju.

Na naši tiralici piše: So

Za zatirane!

Tisti, ki obupancu pomaga,

Velja za iztrebek sveta.

Mi smo iztrebek sveta,

Ne smejo nas najti.

KONTROLNI ZBOR: Vaš sklep!

VIII. UKREP

ŠTIRJE AGITATORJI: Sklenili smo tole:

Torej mora izginiti in to povsem

Ker se moramo vrniti nazaj k našemu delu,

Njega pa ne moremo vzeti s seboj, niti ga ne

moremo pustiti tu.

Torej ga moramo ustreliti in ga vreči v apneno jamo

Da ga razžre apno.

KONTROLNI ZBOR: Ali drugega izhoda ni bilo?

ŠTIRJE AGITATORJI: V tako kratkem času nismo

našli druge rešitve.

Tako kot žival pomaga živali,

smo tudi mi želeli, da bi njemu pomagali,
saj se je z nami boril za našo stvar.
Pred preganjalci smo še tistih pet minut
premišljevali o boljši rešitvi.

Zdajle razmislite
še vi o boljši možnosti.

(Premor)

Tole smo torej sklenili: Odrezati

Je treba lastno nogo od telesa.

G r o z n o j e u b i j a t i.

A ne le drugega, sebe ubijemo, če je potrebno.

Saj vsak, ki živi, ve,

Da se da ta svet ubijanja spreminjati

*Samo z nasiljem.

Ni nam še dano, da ne bi ubijali, smo rekli. Le

S trdno voljo do spreminjanja sveta smo

utemeljili naš ukrep.

KONTROLNI ZBOR: Nadaljujte. Naše sočutje je z
vami.

Ukrepati pravilno ni bilo lahko.

A sodbe mu niste izrekli vi, temveč

Dejanskost.

ŠTIRJE AGITATORJI: Ponovili bomo zadnji razgo-
vor.

PRVI AGITATOR: Bil je pogumen borec; vprašali ga
bomo, če soglaša.

DRUGI AGITATOR: Pa tudi, če ne bi soglašal, izgini-
ti bo moral, povsem.

PRVI AGITATOR (mlademu tovarišu): Če te dobijo,
te bodo ustrelili; ker bi te spoznali, bi bilo s tem naše
delo izdano. Zato te moramo ustreliti in te vreči v apne-
no jamo, da te bo apno razžrlo. Zdaj pa nam povej: Ali
poznaš kak drug izhod?

MLADI TOVARIŠ: Ne.

TRIJE AGITATORJI: Potlej nam povej še tole: ali so-
glašas?

(Premor)

MLADI TOVARIŠ: Ja. Vidim, da sem zmeraj napač-
no ravnal.

TRIJE AGITATORJI: Ne zmeraj.

MLADI TOVARIŠ: Toliko sem hotel pomagati, pa
sem delal samo škodo.

TRIJE AGITATORJI: Ne samo.

MLADI TOVARIŠ: Zdaj pa bi bilo vsekakor bolje, če
bi izginil.

TRIJE AGITATORJI: Ja. Ali želiš to storiti sam?

MLADI TOVARIŠ: Pomagajte mi.

TRIJE AGITATORJI: Položi nam glavo na ramo.

Zapri oči.

MLADI TOVARIŠ (neviden): Rekel je še:

V interesu komunizma

Soglašam s pohodom proletarskih množic

vseh dežel

In pritrjujem revolucioniranju sveta.

ŠTIRJE AGITATORJI: Nato smo ga ustrelili,

Vrgli smo ga v apno jamo

In ko ga je apno razžrlo

Smo se vrnili k delu.

KONTROLNI ZBOR: In vaše delo je bilo uspešno

Razširili ste

Nauke klasikov

Abecedo komunizma

Nevedne ste poučili o njihovem položaju

Zatiranim ste dali razredno zavest

Razredno zavednim prinesli izkušnje revolucije.

Tako tudi tam koraka revolucija

Tudi tam so vrste borcev urejene.

Soglašamo z vami.

Vaše poročilo nam kaže, kaj vse

Je nujno za spreminjanje sveta:

Žilavost in jeza, znanje in upor

Globoko razmišljanje, hitri posegi,

Hladno potrpljenje in neskončna vztrajnost

Umevanje posameznega, umevanje celote.

Samo če nas je dejanskost poučila

Lahko dejanskost spremenimo.

Prevod: Hilda Zdovč

IZJEMA IN PRAVILO

Sodelavca: E. Burri, E. Hauptmann

Osebe:

Trgovec

Vodnik

Kuli

Policaј

Krčmar

Sodnik

Kulijeva žena

Vodja druge karavane

IGRALCI:

Povedali vam bomo

zgodbo nekega popotovanja. Udeležijo se ga

izkoriščevalec in dva izkoriščana.

natančno opazujte vedenje teh ljudi.

Naj čudno se vam zdi, čeprav ne tuje,

nerazložljivo, čeprav navadno,

nerazumljivo, čeprav pravilo.

Dejanje, čeprav najdrobnejše, na videz enostavno,

poslušajte z nezaupanjem! Raziščite, če je

potrebno,

posebno najbolj običajno.

Posebej vas prosimo, ne imejte za naravno

tisto, kar se venomer godi!

Naj nič ne bo naravno

v tem času krvave zmešnjave

predpisanega nereda, načrtne samovoljnosti

razčlovečenega človeštva.

Naj nič ne bo nesprenmenljivo.

1. TEKMOVANJE V TEKU PO PUŠČAVI

(Majhna ekspedicija hiti skozi puščavo.)

TRGOVEC (svojima dvema spremljevalcema, vodiču in kuliju, ki mu nosi prtljago):

Pohitita, lenuha! V dveh dneh moramo priti do postaje Han. Iztisniti moramo vsaj en dan prednosti. (Publiki): Sem trgovec Karl Langmann in potujem v Urgo, da bi izpeljal zaključna pogajanja o koncesiji. Za menoj prihajajo moji konkurenti. Kdor bo prvi, bo naredil kupčijo. S svojo prekanjenostjo in energijo pri premagovanju vseh težav, s svojo neizprosno do osebjaja, sem razdaljo prepotoval v polovici običajnega časa. Na žalost so isti tempo dosegli tudi moji konkurenti. (Z daljnogledom pogleda nazaj): – Poglejte! Spet so nam za petami! (Vodniku): Zakaj ne priganjaš nosača? Najel sem te, da ga priganjaš, toda vidva bi se hotela za moj denar kar sprehajati. Se ti sploh svita, koliko stane tako potovanje? Saj denar ni vajin. Če misliš sabotirati, te prijavim v Urgi na borzi dela.

VODNIK (nosaču): Potrudi se, da boš tekel hitreje.

TRGOVEC: Ne poznaš pravega tona, nikoli ne boš dober vodnik. Moral bi vzeti dražjega. Taki vedno nadoknadijo več. Pretepaj vendar tega nosača! Nisem za tepež, ampak zdaj je treba tepsti. Če ne prispem prvi, bom uničen. Vzel si brata za nosača, priznaj! Tvoj sorodnik je, zato ga ne tepeš. Saj vas poznam. Surovosti vam sicer ne manjka. Tepi, ali pa te odpustim! Svoj zaslužek lahko potem tožiš. Za božjo voljo, dohiteli nas bodo!

KULI (vodniku): Tepi me, toda ne s skrajno močjo, kajti če hočem priti do postaje Han, ne smem že zdaj porabiti svojih zadnjih moči. (Vodnik udari kulija.)

Klici (od zadaj): Halo! Ali je to pot za Urgo? Počakajte nas, dobri prijatelji!

TRGOVEC (ne odgovori in se tudi ne ozre): Naj vas vrag pobere! Naprej! Tri dni priganjam svoje ljudi, dva dni s psovkami, tretji dan z obljubami. V Urgi bomo videli, kako bo naprej. Moji konkurenti so mi še vedno za petami. Toda celo naslednjo noč bom hodil in jim izginil spred oči. Postajo Han bom dosegel tretji dan, dan prej kot vsi ostali.

(Zapoje):

Nisem spal in to mi je prineslo prednost.

Priganjal sem in to me je gnalo naprej.

Šibki zaostane,

močnejši pride prej.

2. KONEC PROMETNE CESTE

TRGOVEC (pred postajo Han): Tu je postaja Han. Hvalabogu, dosegel sem jo dan prej kot vsi ostali. Moji ljudje so izčrpani. Poleg tega so ogorčeni. Nimajo smisla za rekorde. Niso bojevniki. Nizkotna sodrga so, ki se plazijo po tleh. Ne upajo si reči ničesar, saj je hvalabogu tu še policija, ki skrbi za red.

DVA POLICAJA (pristopita): Je vse v redu, gospod? Ste s cesto zadovoljni? Ste zadovoljni s svojim osebjem?

TRGOVEC: Vse je v redu. Pot do sem sem prehodil v treh, namesto v štirih dneh. Cesta je svinjska, toda jaz ponavadi dosežem, kar si zadam. Kakšna pa je cesta do postaje Han naprej? Kaj je na vrsti zdaj?

POLICAJA: Zdaj, gospod, sledi neobljudena puščava Jahi

TRGOVEC: Ali je tam še najti kakšno policijsko eskorto?

POLICAJA (gresta naprej): Ne, gospod, tu je zadnja policijska patrolja, ki jo boste videli, gospod.

3. ODPUSTITEV VODNIKA NA POSTAJI HAN

VODNIK: Odkar je trgovec na cesti pred postajo govoril s policajem, je ves spremenjen. Z nama govori v čisto spremenjenem tonu, skoraj prijazen je. To nima nič opraviti s tempom potovanja, kajti tudi na tej postaji, zadnji pred puščavo Jahi, ni bil odrejen dan počitka. Ne vem, kako naj pripeljem tako izčrpanega nosača do Urge. Vsekakor me močno vznemirja trgovčevo prijazno obnašanje. Bojim se, da ima z nama kakšne načrte. Neprestano hodi okrog, pogreznjen v misli. Nove misli, nove nesramnosti. Toda karkoli si bo že izmislil, bova morala z nosačem prenesti, drugače nama ne bo dal plačila, ali pa naju bo spodil sredi puščave.

TRGOVEC (se približa): Vzemi tobak. Tu imaš cigaretne papir. Saj vem, za en sam dim bi šli skozi ogenj. Česa vsega ne bi naredili, da bi dobili en sam dim v grlo. Hvalabogu, imamo ga dovolj. Naš tobak zadostuje za trikratno pot do Urge.

VODNIK (vzame tobak, zase): Naš tobak!

TRGOVEC: Sediva, prijatelj moj. Zakaj ne sedeš? Takšno potovanje zbližuje ljudi. Seveda, če nočeš sesti, lahko tudi stojiš. Tudi vi imate svoje navade. Jaz ponavadi ne sedim s teboj in ti ne sediš z nosačem. To so razlike, na katerih je zgrajen svet. Kadiva pa vendarle lahko skupaj. Kajne? (Se smeji) To mi je pri tebi všeč. Tudi to je neke vrste dostojanstvo. Torej, spakiraj te stvari in ne pozabi na vodo. V puščavi je menda malo lukenj z vodo. Sicer pa sem te, prijatelj, hotel opozoriti: Ali si opazil, kako te je pogledal nosač, če si ga trdo prijel? V njegovem pogledu je bilo nekaj takega in to ni obetalo nič dobrega. V naslednjih dneh pa ga boš moral še čisto drugače prijeti, saj bomo morali naš tempo še povečati, kolikor je mogoče. In ta nosač je prava lenoba. Pokrajina, v katero bomo šli zdaj, ni obljudena in mogoče bo tu pokazal svoj pravi obraz. Ja, ti si boljši človek, zaslužiš več in ni ti treba nositi. To je zadosten razlog, da te sovraži. Dobro bi bilo, da se mu ne približuješ preveč.

(Vodnik gre skozi odprta vrata na stransko dvorišče. Trgovec ostane sam.) Smešni ljudje.

(Trgovec molče sedi. Vodnik na stranskem dvorišču nadzoruje nosača pri pakiranju. Nato sede in kadi. Ko kuli konča, sede še on in dobi od njega tobak in cigaretne papir in začne pogovor.)

KULI: Trgovec vedno govori, da je usluga za človeštvo, če se iz zemlje črpa nafta. Ko bodo črpali nafto, bo tu železnica in se bo blagostanje povečalo. Trgovec pravi, da bo tu železnica. Od česa bom pa potlej živel?

VODNIK: Pomiri se. Železnice še ne bo tako kmalu. Slišal sem, da nafta skrijejo, ko je enkrat odkrita. Tisti, ki zamaši luknjo, iz katere teče nafta, dobi nagrado za molk. Zato trgovec tudi tako hiti. On sploh noče nafte, hoče le nagrado za molk.

KULI: Tega ne razumem.

VODNIK: Tega nihče ne razume.

KULI: Pot skozi puščavo bo odslej še slabša. Upajmo, da bodo moje noge zdržale.

VODNIK: Zagotovo bodo.

KULI: Ali so tu roparji?

VODNIK: Samo danes, prvi dan poti, bomo morali pa-

ziti. V bližini postaje se zbira vsake vrste golazen.

KULI: In potem?

VODNIK: Ko bo reka Mir za nami, bomo morali hodi-
ti po luknjah z vodo.

KULI: Poznaš pot?

VODNIK: Ja.

(Trgovec je slišal glasove. Stopi za vrata, da bi prisluš-
koval.)

KULI: Ali je težko prečkati reko Mir?

VODNIK: V tem letnem času na splošno ne. Če pa je
voda visoka, reka močno dere in je smrtno nevarna.

TRGOVEC: Zares, z nosačem govori. Z njim lahko se-
di. Z njim lahko kadi!

KULI: In kaj storiš v tem primeru?

VODNIK: Pogosto je treba čakati osem dni, da bi se
dalo priti čez brez nevarnosti.

TRGOVEC: Glej no, glej! Še svetuje mu, naj si ja vza-
me čas in ja pazi na svoje dragoceno življenje. To je ne-
varen fant. Še potuho mu daje. To nikakor ni človek, ki
bi znal narediti red. Če ni zmožen celo še česa hujšega.
Odslej sta očitno dva proti enemu. Zdaj, ko bodo po-
krajine neobljudene, se očitno boji trdo prijeto tistega,
ki ga ima pod komando. Tega fanta se moram na vsak
način znebiti. (Stopi k njima): Naročil sem ti, da pre-
verjaš, če se pravilno pakira. No, zdaj bomo videli, ali
izpolnjuješ moja naročila.

(Potegne za jermen, dokler se ne strga.)

Ali je to spakirano? Če se jermen strga, to pomeni en
dan postanka. Sicer pa ravno to hočeš: postanek.

VODNIK: Nočem postanka. Pa tudi jermen se ne
strga, če se ga preveč ne vleče.

TRGOVEC: Kaj, še ugovarjal boš! se je jermen strgal
ali ne? Ne dovoli si mi trditi v obraz, da se ni! Sploh si
pa nezanesljiv. Napako sem naredil, ko sem s teboj
spodobno ravnal, tega vi ne prenesete. Ne potrebujem
vodnika, ki si pri osebju ne zna ustvariti ugleda. Vse
kaže, da si bolj primeren za nosača kot za vodnika. Še
več. Razlog imam celo za domnevo, da podpihuješ
osebje.

VODNIK: Kakšen razlog?

TRGOVEC: To bi torej rad vedel! Odpuščen si!

VODNIK: Ne morete me vendar odpustiti na pol poti.

TRGOVEC: Vesel bodi, če te ne bom prijavil v Ugri
na borzi dela. Plačal ti bom do tule. (Pokliče krčmarja):
Pridite bliže! Vi ste priča, da sem mu izplačal. (Vodni-
ku): Tebi pa svetujem, da se v Ugri ne prikažeš več.
(Ocenjujoče) Nikoli ne boš ničesar dosegel.

(Gre s krčmarjem v sosednjo sobo.) Takoj zdaj bom
odšel na pot. Če se mi kaj pripeti, ste vi priča, da sem z
onimle (pokaže na kulija) danes sam odšel od tod.

(Krčmar s kretnjami pokaže, da ničesar ne razume.)

TRGOVEC (prizadeto): Ne razume. Torej ne bo niko-
gar, ki bi lahko povedal, kam sem odšel. Najhujše pa
je, da tile fantje vedo, da ni nikogar.

(Sede in piše pismo.)

VODNIK (kuliju): Naredil sem napako, ko sem sedel k
tebi. Pazi se, ta trgovec je slab človek. (Poda mu čuta-
ro). Imej to čutaro za rezervo, skrij jo. Če se bosta iz-
gubila – le kako boš našel pot? – ti bo tvojo zagotovo
vzel. Razložil ti bom pot.

KULI: Raje ne. Ne sme te slišati, da govoriš z menoj in
če me spodi, sem izgubljen. Meni mu ni treba plačati,
ker nisem v sindikatu, kot ti. Zadovoljen moram biti
z vsem.

TRGOVEC (krčmarju): Dajte to pismo ljudem, ki
bodo prišli jutri in gredo tudi v Urgo. Jaz grem naprej
sam s svojim nosačem.

KRČMAR (prikima in vzame pismo): Toda tvoj nosač
ni vodnik.

TRGOVEC (zase): Torej le razume. Prej torej ni hotel
razumeti. Že pozna take zadeve. Noče biti priča pri ta-
kih stvareh. (Krčmarju, rezko): Razložite mojemu no-
saču pot do Urge. (Krčmar gre ven in pojasni kuliju pot
do Urge. Kuli večkrat vneto prikimava.)

TRGOVEC: Slutim, da bo prišlo do boja.

(Vzame svoj revolver, ga očisti in zraven poje):

Mehkužen mož umre, močnejši
se bori.

Zakaj bi zemlja dala nafto?

Zakaj bi kuli moja culo
vlekel?

Za nafto se je treba bojevati

z zemljo in s sužnjem;

in v takem boju velja:

Mehkužen mož umre, močnejši
se bori.

(Pripravljen za odhod stopi na drugo dvorišče.) Poznaš
zdaj pot?

KULI: Da, gospod.

TRGOVEC: Potem greva.

(Trgovec in kuli odideta. Krčmar in vodnik gledata za
njima.)

VODNIK: Ne vem, če je moj kolega zares razumel,
kod vodi pot. Prehitro je razumel.

4. POGOVOR V NEVARNI OKOLICI

KULI (poje): Grem v mesto Urga

Nezadržno grem v Urgo.

Roparji me ne odvrnejo od Urge.

Puščava me ne zadrži pred Urgo.

V Urgi sta hrana in plačilo.

TRGOVEC: Kako brezskrben je ta kuli! In to v pokra-
jini, kjer so roparji, vsakovrstna svojat, ki se zbira v bli-
žini postaje. On pa poje! (Kuliju): Ta vodnik mi ni bil
nikoli posebno všeč. Enkrat je bil surov, drugič lizun-
ski. Nepošten možakar.

SUŽENJ: Ja gospod.

(Poje naprej):

Ceste so težavne do Urge.

Upajmo, da bodo moje noge zdržale do Urge.

Neznanska so trpljenja do Urge.

Toda v Urgi sta počitek in plačilo.

TRGOVEC: Zakaj pravzaprav poješ in si tako vesel?
Najbrž se ne bojiš roparjev. Saj tako ni tvoje, kar ti
lahko vzamejo, si misliš, saj vse, kar lahko izgubiš, pri-
pada meni.

KULI (poje): V Urgi me čaka žena.

V Urgi me pričakuje tudi moj mali sin.

Pa tudi . . .

TRGOVEC (ga prekine): Ni mi všeč tvoje petje. Pa
tudi nobenega razloga ni zanj. Sliši se te do Urge. Na-
ravnost primamljaš svojat. Jutri boš lahko pel, kolikor
boš hotel.

KULI: Ja, gospod.

TRGOVEC (gre naprej): Če bi mu vzeli njegove stva-
ri, se niti za trenutek ne bi branil. Kaj bi storil? Njego-
va dolžnost bi bila v nevarnosti imeti moje za svoje.
Ampak tega ne bi nikoli naredil. Slaba rasa. Pa še tako
molčeč je. Taki so najhujši. Ne morem mu videti v
možgane. Le kaj namerava? Nima se čemu smejati, pa
se vseeno smeji. Čemu se smeji? Zakaj me, na primer,
pušča hoditi naprej? Saj on pozna pot! Kam me sploh

pelje? (Ozre se in vidi, kako kuli z brisačo briše sledi za seboj.) Kaj pa počneč?

KULI: Brišem najine sledove, gospod.

TRGOVEC: In zakaj to počneš?

KULI: Zaradi roparjev.

TRGOVEC: Tako, zaradi roparjev. Drugače rečeno zato, da se ne bi videlo, kam si me speljal. In kam me sploh vodiš? Naj se le vidi, kod si me vodil. Pojdi naprej! (Molče gresta naprej. Trgovec zase): V tem pesku se sledi zares dobro vidijo. Pravzaprav bi jih bilo dobro zabrisati.

5. NA DEROČI REKI

KULI: Čisto prav sva šla, gospod. Tamle pred nama je reka Mir. V tem času je navadno ni težko prebroditi, če pa voda naraste, močno dere in je smrtno nevarna. Voda je narasla.

TRGOVEC: Bova videla. Čakati ne moreva niti en dan.

KULI: Potem morava poiskati brod ali čoln.

TRGOVEC: To bi vzelo preveč časa.

KULI: Toda jaz zelo slabo plavam.

TRGOVEC: Voda ni tako visoka.

KULI (jo izmeri s palico): Segaj mi čez glavo.

TRGOVEC: Ko boš enkrat v vodi, boš tudi plaval, saj boš moral. Vidiš, tega ne moreš razumeti tako kot jaz. Zakaj morava v Urgo? Ali ne moreš razumeti, da se s črpanjem nafte dela človeštvu usluga? Ko bo nafta privrela iz zemlje, se bodo tu razširile železnice in blagostanje. Kruha bo, oblek in bogve česa še. In kdo bo to storil? Midva. To je odvisno od najine poti. Predstavljam si, da so vate uprte skoraj vse oči te dežele, v malega človeka. In ti oklevaš storiti svojo dolžnost?

KULI (med tem pogovorom je resno prikimal): Ne znam dobro plavati.

TRGOVEC: Tudi jaz tvegam življenje. (Kuli spoštljivo prikima.) Ne razumem te. Vodi te pohlep po dobičku, nizkotno razmišljanje in nobenega interesa nimaš, da bi čim prej prispel v Urgo. V resnici ti gre le za to, da bi prispel čim pozneje, ker si plačan po dnevih. Prav nič te ne zanima pot, ampak le plačilo.

KULI (stoji na obrežju in okleva): Kaj naj storim?

(poje):

Tu je reka.

Preplavati jo je nevarno.

Stojita dva moža na njenem bregu.

Prvi jo preplava, drugi

okleva. Je prvi pogumen?

Je drugi strahopeten? Prvi ima na drugi strani reke posel.

Prvi priplava iz nevarnosti na osvojeni breg in si oddahne.

Stopi na svojo posest

Jé novo hrano.

Drugi pa pride iz nevarnosti sopihajoč v nič.

Oslabljenega sprejme nova nevarnost. Sta oba pogumna?

Sta oba modra?

Ah! Iz reke, ki sta jo skupaj premagala, ne priplavata d v a zmagovalca.

Midva in: jaz in ti,

to ni isto.

Izbojujeva zmago,

a ti me premagaš.

Vsaj pol dneva mi dovoli počivati. Utrujen sem od nošnje. Spočiti pa bom morda le prišel čez.

TRGOVEC: Vem za boljše sredstvo. V hrbet ti bom naperil revolver. Staviva, da prideš čez? (Zase) Zaradi svojega denarja se bojim roparjev in pozabim na reko. (Poje):

Tako premaga človek

puščavo in reko deročo.

Premaga samega sebe, človeka

in osvoji nafto, za rabo človeštva.

6. PRENOČIŠČE

(Zvečer poskuša kuli, ki ima zlomljeno roko, postaviti šotor. Trgovec sedi zraven.)

TRGOVEC: Saj sem ti vendar rekel, da ti danes ni treba postavljati šotora, ker si si pri prečkanju reke zlomil roko. (Kuli molče postavlja naprej.) – Če te ne bi potegnili iz vode, bi utonil. (Kuli postavlja naprej.) Čeprav za tvojo nesrečo nisem kriv – deblo bi prav lahko zadelo tudi mene –, pa se ti je ta nesreča vendarle zgodila na poti z menoj. Pri sebi imam zelo malo gotovine, toda v Urgi je moja banka. Tam ti bom dal odškodnino.

KULI: Ja, gospod.

TRGOVEC: Skop odgovor. Z vsakim pogledom mi da čutiti, da sem ga oškodoval. Ti sužnji so zahrbtna sodruga. (Kuliju): Lahko ležeš. (Gre proč in sede.) Zagotovo ga njegova nesreča manj skrbi kot mene. Ta svojat se pač ne briga dosti za to, ali je cela ali poškodovana. Ne dvignejo se više kot do roba posode. Ker so po naravi kilavi, se ne brigajo več zase. Kot vrže nekdo stran tisto, kar se mu je ponesrečilo, tako vržejo oni stran sebe, ponesrečene. Le tisti, ki je uspel, se bori.

Mehkužneš umre, močnejši se bori.

Prav je tako.

Močnejši zasluži pomoč, šibkejši ne.

Prav je tako.

Kdor pade, naj pade, še eno brco mu daj,

kajti tako je prav.

Kdor pa si je zmago priboril, naj sede za mizo.

Prav je tako.

Kuhar po bitki ne šteje mrtvih.

In prav ima.

Bog je stvari, kakršne so, ustvaril, gospoda in hlapca.

In prav je bilo tako.

In komur gre dobro, je dober, in komur slabo, ta je slab.

In prav je tako.

(Kuli je pristopil. Trgovec ga zagleda in se prestraši.)

Prisluškoval je! Stoj! Kaj hočeš?

KULI: Šotor je postavljen, gospod.

TRGOVEC: Ni mi všeč, da se ponoči takole plaziš naokoli. Če kdo prihaja, hočem slišati stopinje. In če z nekom govorim, mu hočem gledati v oči. Lezi in nikar preveč ne skrbi zame. (Kuli gre nazaj.) Stoj! V šotor greš! Jaz pa ostanem tukaj, ker sem navajen na svež zrak. (Kuli gre v šotor.) Rad bi vedel, koliko moje pesmi je slišal. (Premor.) Le kaj počne zdaj? Še vedno nekaj brklja. (Kuli skrbno pripravlja prenočišče.)

KULI: Upam, da ne bo opazil, kako težko režem travo samo z eno roko.

TRGOVEC: Kdor ne pazi, je butec. In zaupati je norost. Zaradi mene je poškodovan, mogoče za celo življenje. Prav bo imel, če mi bo to povrnil. Močan člo-

vek ni v spanju nič močnejši od šibkega. Ne bi smel zaspati. Pa bi bilo vseeno bolje sedeti v šotoru; na prostem mimogrede stakneš kakšno bolezen. Toda katera bolezen bi bila lahko tako nevarna, kot je človek? Bogat sem, z menoj pa hodi človek, ki je slabo plačan. In cesta je enako težavna za naju oba. Ko je bil utrujen, je bil tepen. Ko je k njemu sédel vodnik, je bil ta odpuščen. Ko je uničeval najine sledove v pesku, morda res zaradi roparjev, sem mu izkazal nezaupanje. Ko ga je ob reki postalo strah, sem vanj naperil revolver. Kako naj spim s takim človekom pod istim šotorom? Ne more mi natveziti, da lahko delam z njim kar se mi zahoče.

Rad bi vedel, kaj zdaj tam notri kuha. (Vidimo, kako kuli v šotoru mirno leže spat.) Res bi bil nor, če bi šel v šotor.

7. DELITEV VODE

a)

TRGOVEC: Zakaj si se ustavil?

KULI: Ni več ceste, gospod.

TRGOVEC: In?

KULI: Če me boš še tepel, gospod, me ne tepi po bolni roki. Ne vem več poti naprej.

TRGOVEC: Toda tisti človek na postaji ti jo je opisal.

KULI: Ja, gospod.

TRGOVEC: Ko sem te vprašal, če si ga razumel, si rekel, da si ga.

KULI: Ja, gospod.

TRGOVEC: Pa ga nisi razumel?

KULI: Ne, gospod!

TRGOVEC: In zakaj si potem rekel, da si ga?

KULI: Bal sem se, da me spodiš. Vem samo to, da mora potekati ob luknjah z vodo.

TRGOVEC: Potem pa hodi ob luknjah z vodo.

KULI: Ko pa ne vem, kje so.

TRGOVEC: Pojdi naprej! In ne poskušaj me imeti za norca. Saj vendar vem, da si po tej poti že hodil. (Gresta naprej.)

KULI: Ali ne bi bilo bolje, če bi počakala na tiste za nami?

TRGOVEC: Ne. (Gresta naprej.)

b)

TRGOVEC: Kam pa pravzaprav hitiš? Saj greš proti severu. Vzhod je tam. (Kuli nadaljuje v tej smeri.) Stoj! Kaj ti je šinilo v glavo? (Kuli obstane, a ne pogleda gospodarja.) Zakaj mi ne pogledaš v oči?

KULI: Mislil sem, da je vzhod tam.

TRGOVEC: Le počakaj, poba! Ti bom že pokazal, mene takole voditi!

(Tepe ga.)

Veš zdaj, kje je vzhod?

KULI (kriči): Ne po tej roki!

TRGOVEC: Kje je vzhod?

KULI: Tam.

TRGOVEC: Kje pa so luknje z vodo?

KULI: Tam.

TRGOVEC (besno): Tam? Toda ti si šel tja!

KULI: Ne, gospod.

TRGOVEC: Tako, nisi šel tja? Si šel tja?

(Ga tepe.)

KULI: Ja, gospod.

TRGOVEC: Kje so luknje z vodo?

(Kuli molči. Navidezno mirno.) saj si mi pravkar rekel, da veš, kje so luknje z vodo. Torej veš?

(Kuli molči. Trgovec ga tepe.)

TRGOVEC: Veš ali ne veš?

KULI: Ja.

TRGOVEC (ga tepe): Veš ali ne veš?

KULI: Ne.

TRGOVEC: Daj sem svojo čutaro. (Kuli mu jo da.) Prav lahko bi rekel, da je vsa voda moja, saj si me narobe vodil. Vendar ne bom storil tega. Vodo bom delil s teboj. Vzemi svoj požirek in potem naprej. (Zase.) Spozabil sem se; v tem stanju ga ne bi smel tepsti. (Gresta naprej.)

c)

TRGOVEC: Tu sva že bila. To so najine stopinje.

KULI: Ko sva bila tu, še nisva mogla dosti zaiti.

TRGOVEC: Postavi šotor! Najina čutara je prazna. Tudi v moji čutari ni več vode. (Trgovec sede, medtem ko kuli postavlja šotor. Trgovec na skrivaj pije iz svoje čutare. Zase): Ne sme opaziti, da imam še pijače, drugače me bo pobil, če ima le še trohico razuma v glavi. Če se mi približa, bom streljal. (Izvleče revolver in si ga položi v naročje.) Ko bi vsaj prišla do prejšnje luknje z vodo! Moj vrat je že kot zadrngljen. Kako dolgo lahko človek prenaša žejo?

KULI: Moram mu izročiti čutaro, ki mi jo je dal vodnik na postaji. Če naju najdejo in bom jaz še živ, on pa na pol mrtev, me bodo tožili.

(Kuli vzame čutaro in gre k trgovcu. Trgovec ga nena doma zagleda pred sabo in ne ve, ali ga je kuli videl, ko je pil, ali ne. Kuli ga ni videl. Molče mu moli čutaro. Trgovcu pa se zdi, da mu moli velik kamen in da ga besni kuli hoče pobiti, zato zakriči.)

TRGOVEC: Vrzi ta kamen proč! (Z revolverskim strelom zadene kulija, ta pa ne razume in mu še dalje ponuja čutaro.) Kaj takega! Tako, ti zverina, zdaj pa imaš.

8. PESEM O SODIŠČIH

(Pojejo jo igralci, medtem ko pripravljajo prizorišče za prizor na sodišču.)

V trumah razbojniških drhali
se razsojajo sodbe.

Če nedolžnega ubijejo,
se zbirajo nad njim sodniki in ga
obsojajo.

Na grobu ubitega
ubijejo njegovo pravico.

Kot sence klavskega noža
padajo sodbe sodišča.

Ah, dovolj močan je klavski nož!

Čemu bi sodbi bil
za spremno pismo?

Let poglej! Kam mrhovinarji letijo?

Bežijo ped puščavo,
sodišče jim bo dalo hrano.

Tja beže morilci. Zasedovalci
so tam na varnem. In tam tatovi
skrivajo svoj plen,
zavit

v papir, na katerem je zapisan zakon.

9. SODIŠČE

(Vodnik in žena ubitega že sedita v dvorani.)

VODNIK (ženi): Vi ste žena ubitega? Jaz sem tisti vodnik, ki je najel vašega moža. Slišal sem, da zahtevate v tem procesu kazen za trgovca in odškodnino. Prišel sem, ker imam dokaz, da je bil vaš mož ubit po krivem.

Tu je, v moji torbi.

KRČMAR (vodniku): Slišim, da imaš dokaz v torbi. Dam ti nasvet: pusti ga tam.

VODNIK: Kaj pa kulijeve žena, ali naj ostane praznih rok?

KRČMAR: Kaj pa ti, ali hočeš priti na črno listo?

VODNIK: Razmislil bom o tvojem nasvetu.

(Sodnik zavzame svoj prostor. Tu so še obtoženi trgovec, vodja druge karavane in krčmar.)

SODNIK: Začenjamo z obravnavo. Besedo ima žena ubitega.

ŽENA: Moj mož je temu gospodu nosil prtljago skož puščavo Jahí. Malo pred koncem potovanja ga je gošpod ustrelil. Čeprav mi to moža ne bo oživel, pa vendar zahtevam, naj bo njegov morilec kaznovan.

SODNIK: Poleg tega zahtevate tudi odškodnino.

ŽENA: Da, ker sva z malim sinom izgubila rednika.

SODNIK (ženi): Tega vam ne očitam. Materialna zahteva je povsem častna stvar. (Drugi karavani.) Odpravi trgovca Karla Langmanna je sledila odprava, ki se ji je priključil tudi odpuščen vodnik prve. Komaj miljo stran od poti so zagledali ponesrečeno odpravo. Kaj ste videli, ko ste prišli bliže?

VODJA DRUGE KARAVANE: Trgovec je imel v čutari še čisto malo vode. Njegov nosač je ležal ustreljen v pesku.

SODNIK (trgovcu): Gospod Langmann, ste vi ustrelili moža?

TRGOVEC: Da. Nepričakovano me je napadel.

SODNIK: Kako vas je napadel?

TRGOVEC: Zahrbtno me je hotel ubiti s kamnom.

SODNIK: Ali lahko razložite vzrok njegovega napada?

TRGOVEC: Ne.

SODNIK: Ste svoje ljudi zelo priganjali?

TRGOVEC: Ne.

SODNIK: Ali je tu navzoč vodnik, odpuščen na polovici poti?

VODNIK: Tu sem.

SODNIK: Izjasnite se.

VODNIK: Kolikor vem, je šlo trgovcu za to, da bi zaradi dovoljenja čim hitreje prispel v Urgo.

SODNIK (vodji druge karavane): Se je komu iz druge odprave zdelo, da je odprava spredaj nenavadno hitro napredovala?

VODJA DRUGE KARAVANE: Ne, ne nenavadno. Imeli so cel dan prednosti in jo tudi obdržali.

SODNIK (trgovcu): Za to pa je vendar potrebno priganjati?

TRGOVEC: Sploh nisem priganjal. To je bila vodnikova stvar.

SODNIK (vodniku): Ali vas ni obtoženi izrecno opozoril na to, da morate nosača bolj priganjati?

VODNIK: Nisem ga bolj priganjal kot običajno, prej manj.

SODNIK: Zakaj ste bili odpuščeni?

VODNIK: Ker sem bil po mnenju trgovca preveč prijazen z nosačem.

SODNIK: In tega ne bi smeli? Se vam je zdelo, da je bil kuli, s katerim niste smeli ravnati prijazno, uporen?

VODNIK: Ne, vse je prenašal, ker se je bal, kot mi je rekel, da ne bi izgubil svojega dela. Ni bil v sindikatu.

SODNIK: Je moral veliko prestat? Odgovorite. In ne premišljajte vedno, kaj bi odgovorili! Resnica bo pač prišla na dan.

VODNIK: Zraven sem bil samo do postaje Han.

KRČMAR (zase): Pravilno, vodnik!

SODNIK: To bo torej vedel trgovec. Ali se je po tem

zgodilo kaj takega, kar bi lahko razložilo kulijev napad?

TRGOVEC: Ne. Ne z moje strani.

SODNIK: Poslušajte. Ni se treba delati bolj nedolžnega, kot ste. Tako je ne boste dobro odnesli, človek. Kako si lahko razlagate kulijevo sovraštvo, če pa ste z njim delali v rokavicah? samo, če nas prepričate o sovrastvu, nas lahko prepričate tudi o tem, da ste streljali v samoobrambi. Dobro premislite!

TRGOVEC: Nekaj vam moram priznati. Enkrat sem ga pretepel.

SODNIK: Aha, in mislite, da je enkrat že dovolj za tako veliko sovraštvo?

TRGOVEC: Ne, toda ko ni hotel prek reke, sem mu naperil revolver v hrbet. In pri prehodu čez reko si je zlomil roko. Tudi temu sem bil kriv jaz.

SODNIK (smeje): Po mnenju kulija.

TRGOVEC (se prav tako smeje): Seveda. V resnici sem ga izvlekel ven.

SODNIK: No, torej. Potem, ko ste vodnika odpustili, ste dali kuliju povod, da vas je zasovražil. In prej? (Vodniku, prepričevalno): Priznajte vendar, da je možak trgovca sovražil. Če premislimo, je to pravzaprav samo po sebi umevno. Saj je razumljivo, da slabo plačan človek, ki ga s silo ženete v nevarnost in zaradi nekoga trpi celo njegovo zdravje, ki torej za prazen nič tvega svoje življenje, da tak človek potem tega drugega sovraži.

VODNIK: Ni ga sovražil.

SODNIK: Naslednji bo zaslišan krčmar s postaje Han. Morda nam bo on pomagal, da bi dobili pravo predstavo o trgovčevem odnosu do svojega osebja. (Krčmarju): Kako je torej trgovec ravnal s svojimi ljudmi?

KRČMAR: Dobro.

SODNIK: Ali naj pošljem ljudi ven? Menite, da boste oškodovani pri svojem poslu, če boste govorili resnico?

KRČMAR: Ne, v tem primeru ni potrebno.

SODNIK: Kakor želite.

KRČMAR: Vodniku je ponudil celo tobak in mu brez pomisleka izplačal njegov celotni zaslužek. Pa tudi s kulijem je dobro ravnal.

SODNIK: Vaša postaja je zadnja policijska postaja na tej poti?

KRČMAR: Da. Potem se začne neobljudena puščava Jahí.

SODNIK: A tako! Torej je šlo pri prijaznosti trgovca bolj za prijaznost v danih okoliščinah, najbrž tudi kratkoročno, takorekoč taktično prijaznost. Tudi v vojni so naši oficirji toliko bolj človeško ravnali z vojaki, kolikor bližje so bili fronti. Take prijaznosti seveda nič ne pomenijo.

TRGOVEC: Med hojo je na primer ves čas spal. Od tedaj pa, ko sem mu zagrozil z revolverjem, da bi ga spravil čez reko, ga nikoli več nisem slišal peti.

SODNIK: Torej je bil popolnoma zagrenjen. To je razumljivo. Naj spet posežem po primeru z vojno. Tudi tam si lahko razumel navadne ljudi, če so rekli nam, oficirjem: Tako je, vi se vojskujete v svoji vojni, mi pa se v vaši! Tako je tudi kuli lahko rekel trgovcu: Ti opravljaš svoj posel, jaz pa opravljam tvojega.

TRGOVEC: Še nekaj moram priznati. Ko sva zašla, sem delil vodo iz ene čutare z njim, drugo pa sem hotel spiti sam.

SODNIK: Vas je mogoče videl, ko ste pili?

TRGOVEC: To sem domneval, ko je s kamnom v roki stopil k meni. Vedel sem, da me sovraži. Ko sva prišla v

neobljudeno puščavo, sem dan in noč pazil. Moral sem domnevati, da me bo ob prvi priliki napadel. Če ga ne bi ubil jaz, bi on ubil mene.

ŽENA: Rada bi nekaj rekla. Ni ga napadel. Še nikoli ni nikogar napadel.

VODNIK: Bodite mirni. V svoji torbi imam dokaz o njegovi nedolžnosti.

SODNIK: Ali se je našel kamen, s katerim vam je kuli grozil?

VODNIK DRUGE KARAVANE: Ta človek – (pokaže na vodnika) – ga je vzel mrtvecu iz rok. (Vodnik ga pokaže.)

SODNIK: Je to ta kamen? Ga prepoznate?

TRGOVEC: Da, to je ta kamen.

VODNIK: Poglej torej, kaj je v kamnu. (Izlije vodo.)

PRVI GLEDALEC: To je čutara in ne kamen. Ponudil vam je vodo.

DRUGI GLEDALEC: Kot vse kaže, ga sploh ni hotel ubiti.

VODNIK (objame umorjenčevo vdovo): Vidiš, dokazal sem lahko, da je bil kuli nedolžen. Izjemoma sem to lahko dokazal. Ob njegovem odhodu s postaje Han sem mu namreč dal to čutaro; krčmar je priča, da je to res moja čutara.

KRČMAR (zase): Neumnež. Zdaj je izgubljen tudi on.

SODNIK: To ne more biti res. (Trgovcu.) Piti vam je dal.

TRGOVEC: Moral je biti kamen.

SODNIK: Ne, ni bil kamen. Saj vendar vidite, da je bila čutara.

TRGOVEC: Toda nisem si mogel misliti, da je to čutara. Mož ni imel nobenega razloga, da bi mi ponudil vode. Nisem bil njegov prijatelj.

VODNIK: Toda v resnici mu je ponudil vode.

SODNIK: Toda zakaj bi mu ponudil vode? Zakaj?

VODNIK: Najbrž zato, ker je mislil, da je trgovec žejen. (Sodnik se zasmije.) Najbrž iz človečnosti. (Sodnik se zopet smeje.) Najbrž iz neumnosti, saj po mojem ni imel nič proti trgovcu.

TRGOVEC: Potlej je moral biti pa zelo nor. Zaradi mene je bil poškodovan, morda za celo življenje. Roka! Bilo je edino pravilno, če mi je hotel to povrniti.

VODNIK: Edino pravilno je bilo.

TRGOVEC: Bogat sem in poleg mene je hodil mož, ki je bil brez denarja. Cesta pa je bila enako težavna za naju oba.

VODNIK: To torej ve.

TRGOVEC: Ko je bil utrujen, je bil tepen.

VODNIK: In to ni pravilno?

TRGOVEC: Če bi domneval, da me kuli ob prvi priložnosti ne bi ubil, bi domneval, da nima pameti.

SODNIK: Po vašem ste pravilno domnevali, da mora imeti kuli nekaj proti vam. Potem ste sicer ubili v teh okoliščinah nedolžnega, toda samo zato, ker niste mogli vedeti, da je nedolžen. Nekaj takega se včasih dogaja tudi naši policiji. Streljajo v množico čisto mirnih demonstrantov in to samo zato, ker si ne morejo predstavljati, da jih ti ljudje ne bodo enostavno povlekli s konja in linčali. Vsi ti policaji streljajo pravzaprav iz bojazni. In bojazen je dokaz razuma. Menite, da je bilo nemogoče vedeti, da je suženj izjema?

TRGOVEC: Treba se je držati pravila in ne izjeme.

SODNIK: Da, to je tisto: Kakšen razlog naj bi imel kuli, da bi dal piti svojemu mučitelju?

VODNIK: Nobenega pametnega.

SODNIK (zapoje):

Zob za zob, to je pravilo, na izjemo čaka norec.

Pametni ne bo pričakoval,
da mu bo sovražnik dal piti.

(Sodišču): Posvetovali se bomo. (Sodišče se umakne.)

VODNIK (poje):

V predpripravljenem sistemu

človečnost je izjema.

Kdor je človeški,

ta trpi škodo.

Vsakogar se bojte, če se vam zdi prijazen

in zadržite tistega, ki hoče pomagati.

Nekoga žeja zraven tebe, čim prej zapri oči!

Zatisni si ušesa, nekdo ječi!

Zadrži korak; nekdo kliče na pomoč!

Slabo se piše tistemu, ki se spozabi.

Vodo da človeku,

spije jo pa volk.

VODJA DRUGE KARAVANE: Se ne bojite, da ne boste dobili več dela?

VODNIK: Moral sem povedati resnico.

VODNIK DRUGE KARAVANE (smejé): Ja če ste morali . . . (Sodišče se vrne.)

SODNIK: Sodišče ima še eno vprašanje. Gospod Langmann, ali niste morda imeli kake koristi od tega, da ste ustrelili kulija?

TRGOVEC: Nasprotno. Potreboval sem ga pri poslu v Urgi. Nosil je vendar zemljevide in merilne table, ki sem jih potreboval. Sam pa svojih stvari menda ne bom nosil!

SODNIK: Torej svojega posla v Urgi niste sklenili?

TRGOVEC: Seveda ne. Prišel sem prepoznati. Uničen sem.

SODNIK: Sodba se potemtakem glasi tako: Sodišče ima za dokazano, da se kuli svojemu gospodarju ni približal s kamnom, temveč s čutaro. Toda, če to drži, je vseeno verjetno, da je hotel kuli svojega gospodarja s čutaro ubiti – bolj verjetno, kot da mu je hotel dati piti. Nosač je sodil v razred, ki ima v resnici razlog, da se čuti zapostavljenega. Za take ljudi, kot je bil nosač, je razumno, če se hočejo zaščititi pred enostransko delitvijo vode. Z njihovega omejenega in enostranskega vidika, ki se drži le dejanskosti, se mora zdeti tem ljudem celo pravično, če se maščujejo svojemu mučitelju. Na dan obračuna lahko samo pridobijo. Trgovec ni pripadal istemu razredu kot kuli. Pričakovati je moral najhujše. Trgovec ni mogel računati na sužnjevo tovarništvo, če ga je pa mučil. Sam je to priznal. Pamet mu je rekla, da je zelo ogrožen. Neobljudenost okolice ga je morala napolniti z zaskrbljenostjo. Odsotnost policije in sodišča je omogočila njegovemu nosaču, da je izsilil svoj del pitne vode in to ga je opogumilo. Obtoženi je streljal v upravičeni samoobrambi, ne glede na to, ali je bil zares ogrožen, ali pa se je samo tako počutil. V danih okoliščinah se je moral počutiti ogroženega. Obtoženi je torej oproščen, tožba žene umrlega pa zavrnjena.

IGRALCI:

Tako se končuje

zgodba nekega popotovanja.

Slišali ste in videli ste.

Videli ste, kar je v navadi, kar se venomer godi.

A spet vas prosimo:

Kar ni tuje, naj se vam zdi tuje!

Kar je običajno, naj se vam zdi nerazložljivo!

Kar je v navadi, to naj vas čudi!

Kar je pravilo, imejte za zlorabo

in kjer zlorabo ste spoznali,

tam pomagajte!

Prevod: Hilda Zdovc

HORACIJI IN KURIACIJI

Sodelavec: M. Steffin

SLAVNOSTNI SPREVOD

(Mesto Horacijev in mesto Kuriacijev. Mesti se zbirata okoli svojih vojskovodij.)

ZBOR KURIACIJEV:

Zakaj bi se sami mesarili, Kuriacij?

Spet

je minila zima in še vedno
divja za našimi zidovi hud boj

za zemljiško posest in rudnike.

Zato smo se odločili, da vzamemo orožje v roke

in s tremi krili vojske

napademo deželo Horacijev,

dokler se popolnoma ne predajo in

dokler si ne prilastimo vsega njihovega imetja nad in
pod zemljo.

(Zakličejo na drugo stran Horacijem):

Predajte se!

Predajte vaše koče, polja, orodje, sicer

vas bomo preplavili s takšno vojaško močjo,

da ne bo mogel nihče uteči.

ZBOR HORACIJEV:

Roparji prihajajo! S strašno

vojaško močjo preplavljajo našo deželo. Pustili

bi nam življenje, če jim damo, kar potrebujemo za
življenje.

Zakaj

bi se bali smrti,

lakote pa ne?

Ne bomo se predali!

ZBOR KURIACIJEV:

Vojskovodjem predajamo

čete in orožje.

ZBOR HORACIJEV:

Vojskovodjem predajamo

čete in orožje.

(Vojskovodjem pripnejo naramne obrobke z majhnimi
zastavicami, ki ponazarjajo število oddelkov enote in
na table bojnih sil napišejo število bojnih trup.)

ZBOR KURIACIJEV:

Tebi, vojskovodja,

predajamo sedem kohort lokostrelcev.

ZBOR HORACIJEV:

Tebi, vojskovodja,

predajamo sedem fraterij suličarjev.

ZBOR KURIACIJEV:

Tebi vojskovodja, predajamo dvanajst kohort mečeval-
cev.

ZBOR HORACIJEV:

Tebi, vojskovodja,

predajamo sedem fraterij lokostrelcev.

ZBOR KURIACIJEV:

Tebi, vojskovodja,

pedajamo sedem kohort suličarjev.

ZBOR HORACIJEV:

Tebi, vojskovodja,

predajamo dvanajst fraterij mečevalcev.

VSI VOJSKOVODJE:

Prinesite orožje

(Prinesejo loke, meče, sulice in ščite.)

ZBOR KURIACIJEV:

Med številnim orožjem

izberite najboljše

ZBOR HORACIJEV:

To je vaše orožje.

(Pred Kuriacija postavijo celo goro lokov.)

KURIACIJ:

Lok mora biti dober.

Ne morem se boriti brez dobrega loka.

(Napne ga tako, da se mu zlomi.)

ZBOR KURIACIJEV:

Vrzi ga stran!

(Kuriacij odvrže lok in napne drugega. Ta vzdrži.)

KURIACIJ: S tem lokom sem zadovoljen.

(Pred Horacija postavijo en lok. Previdno ga napne.)

HORACIJ: Lahko bi ga napel še bolj, toda zlomil bi
se.

ZBOR HORACIJEV: Potem bodi zadovoljen. Nima-
mo drugega.

HORACIJ: Toda ta ne bo nesel daleč.

ZBOR HORACIJEV: Pa se sovražniku bolj približaj.

HORACIJ: Toda s tem se podajam v nevarnost.

ZBOR HORACIJEV: Ja.

ŽENE HORACIJEV:

Če lokostrelec ne soglaša z lokom,

se ne more boriti.

HORACIJ (hitro): Soglašam.

(Horaciju dajo dve sulici.)

ZBOR HORACIJEV:

Tu je tvoja sulica in tu

kuriacijska. Kot vidiš, sta obe enako dolgi in enako
težki.

Torej si

svojemu nasprotniku enakovreden.

ZBOR KURIACIJEV: Prinesite novo sulico.

(Tudi Kuriacij je dobil sulico – ta je veliko daljša.

Tretji Kuriacij preizkusi pet ščitov. Enega za drugim

preskusi prebiti z mečem. Tri prebije, od ostalih dveh
pa si enega izbere.)

KURIACIJ: Meč se je skrhal.

(Prinesejo mu nov meč.)

ZBOR KURIACIJEV: Tu imaš novega.

(Kuriacij vzame konjsko dlako iz perjanice in jo prese-
ka.)

KURIACIJ: S tem ščitom in s tem mečem sem dobro
oborožen.

(Pred Horacija položijo dva ščita, velikega in majhne-
ga.)

HORACIJ: Preizkusim ju, da bom vedel.

(Preluknja velikega in se obrne k malemu.)

ZBOR HORACIJEV: Stoj!

Preizkusil si ga. Drugi, še nepoškodovani je iz iste kovi-
ne.

Ampak prvega so napačno držali.

(Ko drugič Horacij udari, drži vojak ščit poševno, tako
da udarec zdrsne.)

HORACIJ:

Razumem. Ker ščit direktnega udarca ne zdrži, moram poskrbeti za to, da udarec ne zadane.

ZBOR HORACIJEV:

Ali naj ti zakrpamo veliki ščit?

HORACIJ:

Ne, vzel bom manjšega. Lahek je. (Vzame ga.) Z njim sem okreten in tudi meč mi je poznan. Sam sem ga skoval. Izdelal sem ga tako dobro, kot sem le umel.

ŽENE HORACIJEV IN ŽENE KURIACIJEV:

Pojdite zdaj. Ne boste se vsi vrnili.

KURIACIJSKI VOJSKOVODJE:

Ne jočite, pripravite lovorike! Vrnili se bomo, polni plena.

ŽENE KURIACIJEV:

Štele bomo dneve, dokler se ne vrnete.

Vaš prostor za mizo in vaš prostor v postelji bo ostal prazen.

HORACIJSKI VOJSKOVODJE:

Kako boste obdelovale polja, kako vzdrževale delavnice brez nas?

ŽENE HORACIJEV:

Ne skrbite! Polja bodo obdelana. Vi pa poskrbite za to, da bo tudi žetev naša.

ZBOR HORACIJEV:

Horaciji! Da bi preprečili napad, naše podjarmljenje in ropanje naših koč, polj in orodij, smo se odločili, da napademo s tremi krili vojske.

Borili se bomo, dokler ne bomo sovražnika povsem uničili.

1. BOJ LOKOSTRELCEV

HORACIJ:

Včeraj zvečer se je nasprotnik utaboril na kraju, ki sem ga zanj odredil. Mesto pa sem izbral tako, da bo moral priti izza hriba, da bi me napadel. Tako bo razdalja med nama majhna, takšna, da ustreza mojemu loku. In zdaj čakam, da se prikaže sonce.

Priti mora tako, kot bi ustrezalo meni.

KURIACIJ:

Nasprotnik me pričakuje med meni neznanimi hribi. Ne vem, kako blizu mi je, toda nimam nasprotnega vetra in moj lok je dober. Čakam na sonce.

OBA ZBORA:

Lokostrelci so zavzeli položaje. Ko se zdani, se bo začela borba.

VOJAKI: Dani se.

(Vojaki napnejo loke. Eden izmed igralcev nosi na palici reflektor, ki predstavlja sonce, in gre zelo počasi zadaj preko prizorišča. Za prečkanje prizorišča od desne proti levi potrebuje toliko, kot traja boj. Ker sonce vzi- de izza Horacijevega hriba, stoji Horacij v senci, nje- gov nasprotnik pa na svetlobi.)

KURIACIJ: Oh! Sonce me slepi!

Ne morem meriti, ker je nasprotnik v temi. Senca hriba ga zakriva.

(Prva izmenjavaj pušic. Puščica zaslepljenega Kuriaci- ja leti previsoko. Horacij ga zadene v koleno.)

KURIACIJ: Zadel me je, jaz pa njega nisem.

Pozabil sem, da sonce ne le sije, temveč tudi slepi.

Da bi dosegel cilj, sem potreboval svetlobo, toda pomembna je bila tudi njena smer.

V slabem položaju sem.

Ker je moje koleno razbito, me drži nasprotnik v tem slabem položaju.

ZBOR KURIACIJEV: Kakšne so tvoje izgube?

(Kuriacij pokaže svojo izgubo tako, da odvrže dve za- stavici iz svojih naramnih obrobkov.)

ZBOR KURIACIJEV (svojemu borilcu, medtem ko odstranijo dve kohorti s tabele bojnih sil):

Izgubil si dve kohorti od sedmih. Toda tvoje orožje je dobro.

Bilo je drago in je dobro.

Kot vse, dela za nas tudi čas.

Ne tvegaj.

Na koncu bo odločilo boljše orožje.

HORACIJ:

Moj lok ne nese dovolj daleč. Toda mojega nasprotnika je oslepilo sonce in moja puščica

mu je razbila vsaj koleno.

V dobrem položaju sem.

ZBOR HORACIJEV (svojemu borilcu):

Zakaj se ne bojuješ več. Dober položaj ne bo dober za vselej. Naš položaj se bo poslabšal, če ga ne izboljšamo. Sonce neizprosno potuje po nebu. In jutro se nezadržno prevesi v poldan.

HORACIJ:

S tremi puščicami sem hotel podreti tistega, ki ima sonce v očeh.

S prvo puščico ga sicer nisem ubil, sem ga pa zadel. Zdaj

se je skrtil za skalo in

se ne bojuje več. Sonce pa potuje,

senca hriba se krajša in

oddaljujem se od svojega sovražnika, tako

da ga moja puščica ne more več doseči.

ZBOR HORACIJEV:

Tvoj lok je slab in

to je hudo. Toda boljšega nimamo.

Vrzi ga stran! Bori se s pestmi!

Moraš se boriti z vsemi sredstvi.

Predvsem pa naredi kaj.

HORACIJ:

Ne soglašam z vami. Navsezadnje sem sovražnika s svojim lokom že ranil.

Lokostrelec sem in ne rokoborec.

In medtem se je sonce že dvignilo.

Je že poldan. Zdaj

sem tudi jaz osvetljen.

Šel bom tja,

od koder bom lahko dosegel

Oslepljenega. Zdaj bo prišlo do

druge izmenjave pušic.

(Sonce je dospelo med oba hriba, tako da sta oba borilca na svetlobi.)

KURIACIJ:

Sonce se dviga izza hriba. Tudi sovražnik je prišel bliže, nič več ni skrit. Mogoče ga bom zdaj lahko zadel.

HORACIJ:

Pridi ven, ti ropar!

In izstrelj svojo puščico! Oh!

Ničesar ne vidim. Sonce

je osleplilo tudi mene.

(Druga izmenjava pušic. Obe puščici letita previsoko.)

HORACIJ IN KURIACIJ (svojima zboroma):

Drugi spopad s puščicami je mimo in nihče ni zadel.

ZBOR KURIACIJEV (svojemu borilcu):

Toda tvoj položaj

se je izboljšal.

HORACIJ:

Sonce neizprosno potuje po nebu. Nezadržno

pride za poldnem večer. Kaj naj storim?

Ce sem bil oslepljen zaradi opoldanskega sonca, mora biti tudi moj sovražnik še vedno slep.

Torej lahko ravnam tako,

kot ste mi svetovali, se pravi,

s pestmi.

(Stopi nekaj korakov proti levi, se ustavi in si z roko dela senco nad očmi. Zboru):

HORACIJ:

Hotel sem priti bližje sovražniku.

Toda zdaj je sonce že za drugim hribom.

Sovražnik je v senci, jaz

pa sem popolnoma osvetljen.

Ko se skušam zdaj zvečer držati vašega nasveta, pozabljam,

da je bil nasvet dan opoldan.

(Sonce je zašlo za drugi hrib, tako da lahko sedaj Kuriacij s svojo tretjo puščico smrtno zadene Horacija.)

KURIACIJ:

Zmaga! Moja zadnja puščica

je zadela. Bil sem v slabem položaju, toda čez dan se je izboljšal.

In ko je postal moj položaj dober,

je odločil boljši lok.

ZBOR KURIACIJEV:

Zmaga! Eno krilo nasprotnikove vojske

je uničeno. Pet kohort lokostrelcev

je pripravljenih za končni boj. Po kratkem oddihu

se bodo pomaknili proti vzhodu, da bi se

pridružili ostalim krilom naše vojske.

ZBOR HORACIJEV:

Po njegovem zadnjem sporočilu, češ da hoče

napasti, od njega ni več glasu.

Moramo domnevati,

da so ga uničili.

Oprijemal se je enega mesta,

oprijemal se je enega orožja,

oprijemal se je

enega nasveta. Toda sonce na nebu

se je neizprosno pomikalo, nezadržno

je nastal iz jutra poldan in iz poldneva večer.

(Borilčevi ženi):

Žena, od tvojega moža ne dobimo več nobenega sporočila. Iz

sovražnikovega mesta pa

slišimo vrisk zmage. Domnevamo, da je naš lokostrellec padel.

(Žena si nadene črnino.)

Izbrišite sedem fraterij s tabele bojnih sil.

Kjer so ostale, ni ničesar več.

Načrt, ki smo ga hoteli uresničiti z njimi,

bodo morali uresničiti drugi.

(S table zbršejo sedem fraterij lokostrelcev.)

Sovražnik prodira v naše doline.

V trumah

prihajajo biriči.

Tisti, ki so krvaveli, morajo zdaj plačati.

Plodna orna zemlja

ne bo dala nič več kot kamnita,

kajti žito bo pobral sovražnik.

Kmet

si obriše znoj z lica,

toda kruh je

tisti, ki ima meč.

2. BOJ SULIČARJEV

ZBOR HORACIJEV:

Sovražnik prodira v naše hribe.

Koraka skozi globeli

ob deroči reki.

Suličar, moraš ga zaustaviti!

HORACIJ:

Videl sem ga prihajati. Njegova sulica

je velikanska. V odprtem boju

ga ne bom mogel ustaviti.

Ce soglašate,

ga bom premagal,

ne da bi se sam podal v nevarnost.

A zato je pred mano dolga pot,

časa pa imam malo.

ZBOR HORACIJEV:

Soglašamo s tem, da

prizanašas vojski. Eno krilo

smo že izgubili. Vsekakor pa moraš

zaustaviti sovražnika.

Sedem načinov, kako uporabiš sulico.

(Po težkem pohodu preko hribov se Horacij približuje svojemu nasprotniku, in to na mestu, kjer se hribi stikajo s cesto. Pri plezanju se opira na sulico.)

HORACIJ:

Preplezal sem gorovje. Sulica

je moja palica, moja tretja noga.

Tista, ki ne boli,

tista, ki se ne utruji.

Mnogo stvari je v eni stvari.

(Obstane pred razpoko v skali.)

Kako naj grem naprej. V skali je razpoka.

Ko sem bil deček, sem se obesil na hrastovo vejo

in se zagnal čez potok v vrt,

kjer so rasla jabolka. Moja sulica, ki je bila nekoč

hrastova veja, naj spet postane veja!

Tako bom prišel čez razpoko.

Mnogo stvari je v eni stvari.

(Sulico je položil čez razpoko v skali. Obesil se je nanjo

in tako prišel na drugo stran.)

ZBOR HORACIJEV:

Sovražnik vdira v naše doline.

Zaustavi ga!

HORACIJ:

Toda kako naj grem naprej? Čez razpoko sem prišel, zdaj pa je pred mano snežni zamet.

Kako naj vem, kako je globok?
Moja sulica naj postane moja svinčnica!
Mnogo stvari je v eni stvari.
(Izmeri globino snežnega zameta.)
Toda kako naj grem naprej? Snežni zamet
je zame preglobok. In drugi rob skale
je višji kot stojim jaz. Spet
pogledam svojo sulico.
Pravim, naj bo moja odskočna palica.
Mnogo stvari je v eni stvari.
(S palico je skočil preko zameta.)
ZBOR HORACIJEV:
Sovražnik prodira kar naprej! Pregarja
naše črede. Pohiti! Zadrži sovražnika!
HORACIJ:
Toda kako naj grem naprej? Tu je greben.
Ožji je od mojega stopala. Ves trud
je bil zaman, če me bo zdaj zadržal greben.
Šel bom vzdolž grebena. S svojo sulico
bom lovil ravnotežje. Njena teža,
ki mi je bila pri vzpenjanju mnogokrat odveč,
bo zdaj prišla prav. Pravim:
mnogo stvari je v eni stvari.
(Prekoračil je greben tako, da je s sulico lovil ravno-
težje.)
ZBOR HORACIJEV:
Sovražnik se približuje
našim rudnikom.
Zaustavi ga!
HORACIJ:
Prispel sem. Sklanjam se čez
rob skale. Pod menoj
se vije cesta, po kateri prihaja sovražnik.
Zmlal ga bom s kosi skal.
Lahko jih razrahljam s svojo sulico.
Mnogo stvari je v eni stvari.
(Razrahljal je skalo.)
HORACIJ:
Moja sulica je moj oporni tram.
Zadržuje skalo, dokler ne bo pod njo sovražnik.
S prstom
bom zmlal svojega sovražnika.
Moja sulica mi je zadostovala.
Mnogo stvari je v eni stvari.
(Nakopičil je majhen plaz.)
Sovražnika še ni
in od hoje sem utrujen.
(Sedel je, da bi počakal.)
Naslonil se bom, vem pa,
da ne smem zaspati. In nisem
preveč utrujen, da bi kaj storil, temveč
preveč utrujen, da ne bi ničesar počel. In
zaspal bom.
(Zaspi. Kuriacij se približuje. Počasi se pomika naprej;
medtem ko Horacij spi, je že mimo nevarnega mesta.)
HORACIJ:
Zbudil sem se. Spet pogledam
čez rob skale,
in ko gledam navzdol, vidim,
da je šel sovražnik že mimo
mesta, kjer sem ga hotel pobiti.
Hoja, ki me je pripeljala do cilja,
me je tudi izmučila. Tako
načrta nisem mogel izpeljati.
ZBOR HORACIJEV:
Naš suličar je opravil dolgo pot,
premagal je vse ovire.

Toda utrujenost
ga je opeharila za njegov trud.
Hujši kot izgubljena bitka
je udarec v prazno.
Suličar, zdaj vstani!
Pozabi, kaj se je zgodilo
in se podaj, čeprav z manjšim upanjem,
sovražniku naproti.
HORACIJ:
Ne morem več.
Storil sem svoje.
ZBOR HORACIJEV:
Torej vedi: to ne zadostuje.
Če bi legel v travo in štel oblake,
bi ne bili na nič slabšem.
Mnogo si storil, a
sovražnika nisi zadržal.
HORACIJ:
Torej je narobe vse,
kar sem storil?
ZBOR HORACIJEV:
Ne. Nisi pa opravil svoje naloge.
Zadrži sovražnika!
Iznajdi kaj novega, ti, ki si mnogo
iznašel.
Ti, ki si se trudil,
potrudi se še bolj.
Zadrži sovražnika!
Vse, kar si storil,
se bo štelo k tvoji slavi, ko boš zadržal sovražnika,
toda nič naj se ne šteje, če
ne boš zadržal sovražnika.
Sedem naporov ne velja nič,
toda če preneseš še zadnjega
in zadržiš sovražnika,
naj te slavijo za osem naporov.
HORACIJ:
Soglašam.
Znova se bom dvignil.
Pot, ki sem jo prehodil do sem,
bom prehodil še nazaj.
Izbojeval bom boj,
ki se mi je zdel brez izhoda.
(Med naslednjim zborom se Horacij umakne po isti
poti. Uravnoteži skalo in izpod nje potegne sulico. Pre-
korači ozki greben, izmeri globino snega, skoči, prevesi
se čez razpoko, pleza. Preseneti pa ga snežni plaz in ve-
lika naglica zahteva žrtve. Eno izmed svojih malih za-
stavic pusti v snegu, eno izgubi na grebenu in eno vrže v
razpoko.)
ZBOR HORACIJEV:
Začni se umikati!
Izgubil si čas. Izgubil boš še več.
Oslabljen si. Zdaj moraš storiti dvakrat več.
Snežni meteži in viharji
ne prizanašajo tistemu, ki mu je upadel pogum.
Mnogo težav pa premaga tisti, ki
ima pred očmi zmago, a težko se je
ob umiku srečevati s starimi nevarnostmi. Po
porazu je treba podvojiti pogum, iznajdljivost, vse
zato,
da bi dosegel položaj, ki si ga
prej dosegel brez težav.
Vsaka iznajdba vodi nazaj. Vsak prijem
izbriše le eno napako, in vendar je umik tistega, ki se
bori brez prestanka,
del novega napredovanja.

HORACIJ:

Posrečilo se je! Spet sem prišel tja,
od koder sem začel. Za boj
vidim samo še eno možnost.
Ker je moja sulica prekratka
in izvršitev načrta nevarna,
mi uspeh ni zagotovljen.
Ne vidim pa nobenega drugega načina,
kako zaustaviti sovražnika.
In za ta načrt je moja sulica še predolga.
No, če je že ne morem podaljšati,
jo lahko vsaj skrajšam.
(Prelomi jo na dva dela, enega vrže proč in odide.)

ZBOR HORACIJEV:

Mi pa bomo s table bojnih sil
zbrisali tri fraterije,
ki ležijo v snegu in skalnih razpokah
in zaupali v zmanjšano vojsko.

Ježa na vodi.

KURIACIJ:

Korakam skozi rečno dolino.
Na eni strani so gorske stene, na drugi
reka. Sten se ne da preplezati,
reke se ne da prepluti, ker
ima spodaj nevaren slap.
Od spodaj me ne morejo napasti,
saj je moja sulica tako dolga, da
me sovražnik s svojo ne more doseči.
(Po reki navzdol priplove na splavu Horacij. Krmari s
štrcljem sulice.)
Na svoji desni vidim sovražnika, ki plove na splavu po
reki navzdol.
Ne vidim njegovega orožja.
Hitro se približuje. Med stenami
ne morem več obrniti sulice:
predolga je.

On pa nenadoma potegne veslo iz vode in ga nameri
vame.

HORACIJ:

Plovem po reki navzdol
proti slapu in
moja sulica je zdaj veslo.
Mnogo stvari je v eni stvari.
Ko pa dohitim sovražnika,
bo veslo spet sulica,
ki jo zaženem.

KURIACIJ:

In z vso močjo reke,
na kateri jaha kot na močnem konju, mi je
mimogrede zadržal štrclj sulice v telo.
Padem.

Moj nasprotnik je uničen. Slap
ga mora požreti.

Hudo sem ranjen,
nepremično ležim v soteski.
Pozabil sem, da reka ni neplovna, temveč plovna
ob smrtni nevarnosti.

Torej moj položaj ni bil tak,
da me ne bi mogel napasti. Lahko me je
napadel s tem, da se je podal v smrtno nevarnost.

Moj sovražnik je padel,
jaz pa sem težko ranjen.

ZBOR KURIACIJEV:

Kaj si izgubil?

(Kuriacij pokaže, koliko je izgubil, ko vzame pet zasta-

vic z naramnega obrobka in jih vrže stran.)

ZBOR HORACIJEV:

Suličar je padel.

Zbrišimo štiri fraterije s table bojnih sil.

Kjer so bile, ni ničesar več.

Načrt, ki je računal nanje,

bodo morali izpeljati drugi.

(Štiri fraterije zbrisejo s table. Žena suličarja si nadene
črnino.)

ŽENA SULIČARJA: Kako se je boril?

ZBOR HORACIJEV:

Zaustavil je sovražnika.

Na dveh pohodih je premagal vse težave;

nazadnje je jezdil na reki in

svoji šibki moči dodal

veliko moč reke.

Toda reka, ki ga je vlekla k sovražniku,

ga je povlekla navzdol. Dolgo

so ga še videli krmariti. Do slapa

se je trudil, da bi dosegel obalo,

slap pa ga je kljub temu požrl. Svojega sovražnika

ni ubil, toda soborcem je zapustil

oslabljenega sovražnika.

ZBOR KURIACIJEV (s table bojnih sil zbrise pet
kohort suličarjev):

Izmed sedmih kohort jih je padlo pet, toda

zmaga nam je zagotovljena. Naša vojska

nepremagljivo prodira naprej. Nasprotnik obupuje.

Prihaja pod

naše pušice in se meče v vodo.

Plen je ogromen. Kuriaciji, brzdajte prepir

za zemljiško posest in nove rudnike.

Že jutri

bo prišlo do zadnjega boja, v katerem

so enemu sovražnikovemu nasproti

tri naša krila.

ŽENE HORACIJEV:

Naši možje padajo kot klavna živina.

Če ji mesar pristopi, pade.

Oni je dobro načrtoval, pa je vseeno padel.

Tudi ta je bil hraber, pa je padel.

In me, me se veselimo

načrta in tudi hrabrosti in jočemo.

Zadovoljne smo, da so se borili.

Če jočemo, je to zato, ker so padli

in ne, ker so se borili. Ah, ni vsak, ki

se vrne, že zmagovalec, toda

zmagovalec ni nihče,

ki se ne vrne.

ZBOR HORACIJEV:

Roparji prihajajo!

Bitka še divja, oni pa že odvažajo

rudo iz rudnikov.

Med krike njihovih smrtno zadetih

bojnikov se mešajo

ukazi nadzornikov.

3. BORBA MEČEVALCEV

HORACIJ:

Dva dni držim nasprotnika v šahu.

Močno je utrjen,

zato čakam, da prodreta k meni

lokostrelec in suličar.

(Kuriacij mu vrže pred noge zlomljeni štrclj sulice
drugega Horacija in lok prvega Horacija.)

KURIACIJ:

Tvoji bratje so uničeni!

Predaj se!

HORACIJ:

Poznam sulico in poznam lok.

Moji soborci so torej uničeni, kot pravi Kuriacij. Potemtakem moram napasti hitro navkljub utrdbi drugače se bo združil s svojimi lokostrelci in suličarji.

KURIACIJ:

Mislil sem, da ga bo sporočilo odvrnilo od napada, toda zdaj vidim, da sem ga le spodbudil.

HORACIJ: Napadel ga bom z boka.

(Stopi na stran in zagleda za Kuriacijem še dve približujoči se krili kuriacijske vojske, ki ju je ta doslej zakrival, suličarja ovenčanega z zmagovalnim vencem, lokostrelca ovenčanega z zmagovalnim vencem in otovorjenega s plenom. Oba sta zdaj oborožena z meči.)

HORACIJ:

Prepozno je. Že prihajajo.

KURIACIJSKI MEČEVALEC (zakliče suličarju):

Potegnita meč in pohitita! Prišlo bo do borbe!

KURIACIJSKI SULIČAR:

Na pohodu ob reki

sem v soteski potisnil svojega sovražnika

v reko. Sedem fraterij se je pogubilo.

Kljub mojim izgubam in zmedii med vojaki, hitim k poslednji borbi.

(Zakliče nazaj):

Lokostrelec, pohiti! Boj se začinja!

KURIACIJSKI LOKOSTRELEC:

Prihajam.

Svojega sovražnika sem uničil

med dvema gorama in

v neznani pokrajini,

v tretjem boju s puščicami.

Še preden pa bo nastopil večer, bo premagano njihovo zadnje krilo.

KURIACIJSKI MEČEVALEC:

Za sedem kohort bom močnejši, kot moj nasprotnik.

HORACIJSKI MEČEVALEC:

Ne morem napasti. Premoč je prevelika.

Kaj naj storim?

ZBOR HORACIJEV:

Kljub hrabrosti naše vojske,

poznavanju bojnega terena in

uporabi vseh bojnih sredstev,

smo izgubili dve borbi. Dve krili

sta uničeni. Od treh žena našega mesta,

nosita dve črnino.

Tvoje fraterije, mečevalec,

so zadnje.

Čakal si na podporo,

ne čakaj več, ne bo je.

V tvojih rokah

so naše njive, črede in delavnice.

Med nami in roparji

si samo še ti.

HORACIJ:

Približujejo se.

Njihova premoč je tolikšna,

da me premagajo.

Proti meni se dviga trojna roka

s tremi meči.

In kako naj zdržim?

Moj ščit je slab.

ZBOR HORACIJEV:

Ne umakni se niti za ped!

Tvojega orožja

ni moč izboljšati. Zdaj

ga uporabi. Sovražnikov

se ne da pomanjšati. Pokaži se jim.

Vrzi se nanje. Uniči . . .

Ah, kaj pa počneš?

(Horacij se je podal v beg.)

ZBOR KURIACIJEV:

Zmaga! Sovražnik

se je podal v beg!

Gonite ga, kuriaciji!

KURIACIJSKI MEČEVALEC:

Po njem! Zaradi naše premoči

se je sovražnik podal v beg.

Po njem! Drugače nam uide.

ZBOR HORACIJEV:

Počakaj! Ne sliši nas.

Naš zadnji mož

se predaja. Sovražnik je podkupil

našega najboljšega borca.

(Horacijski mečevalec skuša med tekom z zamahi rok pomiriti svoje.)

ZBOR HORACIJEV:

Ne zanikaj! Zakaj bežiš?

ZBOR KURIACIJEV:

Predajte se! Predajte ključje vašega mesta!

Kuriacij, ne dovoli, da uide!

KURIACIJSKI SULIČAR (mečevalcu):

Ne dovoli, da pobegne. Saj znaš

teči!

(Tri krila kuriacijske vojske se lotijo zasledovanja. Ne morejo pa enako hitro napredovati. Težko ranjeni suličar zaostane. Lažje ranjeni lokostrelec ga prehiti, a tudi on zaostaja.)

ZBOR KURIACIJEV:

Poglejte, kako teče!

Ne bo se rešil in njegov poraz

bo prava sramota.

Nima poguma, da bi bil

ponosna žalostinka

v ustih svojih ljudi.

HORACIJSKI MEČEVALEC:

Dobro, da je moj ščit lahak. Tako

lahko tečem.

ZBOR HORACIJEV:

Roga se nam!

KURIACIJSKI MEČEVALEC:

Tečem kolikor morem, a

moj ščit je težak.

HORACIJSKI MEČEVALEC:

In jaz tečem vsaj

tako hitro, kot ti.

Teci hitreje! Drugače

ti še uidem!

ZBOR HORACIJEV:

Izbriši njegove fraterije!

Kjer so bile, ni ničesar več.

Načrt, ki je nanje računal . . .

(Medtem ko fraterije mečevalca že napol zbrisejo s table, se ta v polkrogu obrne in gre nad kuriacijskega mečevalca. Med zasledovanjem so se zasledovalci ločili.)

ZBOR HORACIJEV:

Stoj! Vrača se! Obrača se!

Napada!

ZBOR KURIACIJEV:

Napada!

Naš mečevalec pa je izmozgan. Njegov ščit je bil težak. In naš lokostrelec je za njim zaostal.

ZBOR HORACIJEV:

Naš lokostrelec mu je razbil koleno in ga ovesil s svojimi škornji, svojo čelado in svojo krušno vrečo.

ZBOR KURIACIJEV:

Tudi naš suličar je zaostal!

ZBOR HORACIJEV:

Naš suličar mu je razbil bok.

(Horacij po kratkem boju pobije zasoplega kuriacijskega mečevalca. Nato steče naprej proti lokostrelcu.)

ZBOR KURIACIJEV:

Mečevalec je padel.

Izbrišite dvanajst kohort.

Kjer so bile . . .

(Horacij je dohitel lokostrelca, mu zbil meč iz roke in ga pobil. Teče dalje.)

ZBOR KURIACIJEV:

Tudi lokostrelec je padel. Sovražnik pa vihra dalje. Zasedovanje je ločilo zasledovalce. Beg je bil napad. Ostal je samo še težko ranjeni suličar.

(Horacij je dohitel suličarja in ga brez težav pobije.)

ZBOR KURIACIJEV:

Izbrišite devetnajst kohort!

Kjer so bile, ni ničesar več.

Načrta, ki je računal nanje, ne more nihče več izvesti.

(Tri Kuriacijske žene se odenejo v črnino. Zbrišejo de-

vetnajst kohort.)

ZBOR HORACIJEV:

Zmaga! Tvoja zvižaja, mečevalec, je sovražnika ločila in tvoja moč ga je pobila.

HORACIJ:

Videl sem lokostrelca, ki se je privlekel obložen s plenom, in suličarja, ki se je privlekel brez plena. Le še mečevalec ni imel zmagovalnega venca.

Tedaj sem vedel, da se bodo vrgli name.

Videl sem mečevalca, ki se je oziral in videl enega z zmagovalnim vencem in enega, ki je imel naložen plen.

Vedel sem: to, kar prihaja kot ena vojska, so bila prej tri krila, trije deli in spet lahko postanejo trije. Videl sem, da je prvi močan, drugi da šepa in tretji da se plazi. Pomislil sem:

Trije se lahko borijo, toda samo eden lahko še teče.

ZBOR HORACIJEV:

Roparje smo odbili.

Lokostrelec je slabo uporabil veliki stroj gibajoče se narave. Naš suličar se je z reko in splavom in štrcljem sulice spremenil v izstrelek.

Ukana našega mečevalca pa

je ločila sovražnika

in njegova moč

ga je pobila.

Naš lokostrelec je sovražnika oslabil.

Naš suličar ga je hudo zadel.

Naš mečevalec pa je izbojeval zmago.

Prevod: Hilda Zdovc

OPOMBE K UČNIM KOMADOM

Brechtov izraz »Lehrstück« prevajamo z »učni komad« – drugi možni prevodi so preokorni. Brecht sam je kot angleški ekvivalent predlagal »learningplay«. V reviji *Left Review*, zv. II, London 1936, je izšel angleški prevod Brechtovega članka, ki ima v Werkausgabe naslov »Das deutsche Theater der zwanziger Jahre« [W, zv. 15, str. 236–239]. V tekstu, ki ga je prevedel sam Brecht, ali pa je vsaj sodeloval pri prevodu, so tudi stavki:

»At this time, too, another series of experiments that made use of theatrical effect but that often did not need the stage in the old sense was undertaken and led to certain results. These led to the »lehrstuecke«, for which the nearest English equivalent I can find is the »learningplay«.« (Cit. po Steinweg 1976,² str. 48, cf. tudi str. 83).

PREKOOCEANSKI LET [Der Ozeanflug]

Čas nastanka 1928/29. Prvotni naslov je bil *Der Lindberghflug* [Lindberghov let], nato 1930 v *Versuche Der Flug der Lindberghs* [Let Lindberghov]. BBA hrani številne rokopise, tipkopiše in korekture (za pregled gl. Steinweg 1972,² str. 215 ff.). Prvi natis 1929 v časopisu *Uhu* (Berlin, letnik V., zv. 7). Leta 1929 še nadaljnji natisi v radijskih časopisih in v programu festivala nemške komorne glasbe v Baden-Badnu. Prva knjižna izdaja v *Versuche* [Poskusi], zv. 1., Berlin 1930 (junija). Do leta 1933 so *Versuche* izhajali pri založbi Gustav Kiepenhauer. Inačica iz *Versuche* (že četrta po vrsti) se precej razlikuje od prvotne. Na notranji strani platnic je stalo: »Prvi poskus, 'Prekooceanski let'.

radijska učna igra za dečke in deklice, ne opis poleta preko Atlantika, temveč pedagoški podvig, je hkrati poskus novega načina uporabe radia; to je eden, zdaleč ne najvažnejši, iz vrste poskusov, ki uporabljajo pesnjenje kot sredstvo za vajo.

Publikacija *f o t o g r a f i j e* naj poda praktično demonstracijo teh novih načinov uporabe.«

V 1. zv. *Versuche* se je naslov zadnjega razdelka glasil: »Bericht über das Unerreichbare« [Poročilo o nedosegljivem], v 2. zv. *Versuche* pa je Brecht objavil popravek z opombo: »V prvem Poskusu stoji napačno: Nedosegljivo. To je treba izboljšati v: še ne doseženo [das noch nicht Erreichte].«

Za Brechtovega življenja komad ni bil več natisnjen, vendar je tekst dobil zanimiv epilog. Decembra 1949 je Južnonemški radio Brechta zaprosil za dovoljenje za uprizoritev. V odgovoru je Brecht med drugim zapisal: »Spoštovani gospodje, če želite v historičnem pregledu predvajati Lindberghov let, Vas moram prositi, da oddajo uvedete s prologom in da v sam tekst vnesete nekaj majhnih sprememb. Kot je znano, je imel Lindbergh tesne zveze z nacisti; njegovo entuziastično poročilo o nepremagljivosti nacistične *Luftwaffe* je v celi vrsti dežel povzročilo malodušje. Prav tako je Lindbergh kot fašist v ZDA odigral mračno vlogo. Zato je v moji radijski igri treba spremeniti naslov v Prekooceanski let, treba je dodati prolog in izbrisati ime Lindbergh [sledí naštevaje mest, ki jih je treba ustrezno spremeniti, recimo »Ime mi je Charles Lindbergh« v »Ime je nepomembno«, drugod v ime Tainta ali v Letalec itd.]. Če vam je ta inačica po volji, nimam nič proti izvedbi. Spremembe sicer lahko malo oškodujejo pesem, toda izbris imena bo poučen. Najlepše pozdra-

ve [Vaš] Bertolt Brecht. Berlin, 3. 1. 1950«. Sledi še »Prolog, ki ga je treba povedati pred oddajo Prekooceanskega leta«:

»Tukaj poslušajte

Poročilo o prvem prekooceanskem letu

Maja 1927. Izvedel ga je

Mlad mož. Premagal je

Vihar, mraz in pogoltno vodo. Kljub temu

Naj bo njegovo ime izbrisano, zakaj

On, ki je nad vodami brez poti našel pot,

Se je izgubil v močvirju naših mest. Vihar in mraz

Ga nista premagala, premagal ga je

Le sočlovek. Le desetletje

Slave in bogastva, pa je nesrečnik

Hitlerjevim klavcem kazal letenje

S smrtonosnimi bombami. Zato

Naj bo njegovo ime izbrisano. Vam

V svarilo: ne pogum ne poznavanje

Motorjev in morskih zemljevidov ne privedeta asocialneža

Med junake.«

(Za vse to gl. opombo Elisabeth Hauptmannove v ponatisu **Versuche** 1–4, Suhrkamp, Frankfurt 1959.)

Praizvedba igre je bila 27. julija 1929 v Baden-Badnu na festivalu nemške komorne glasbe. Glasbo sta napisala Kurt Weill in Paul Hindemith. Od 1929. do 1932. je bilo v Nemčiji šest izvedb.

BADENSKI UČNI KOMAD O SOGLASJU *[Das Badener Lehrstück vom Einverständnis]*

Čas nastanka 1929. Prvotni naslov: **Lehrstück** [Učni komad]. Partitura s tem naslovom je takrat izšla pri Edition Schott, glasbo je napisal Paul Hindemith. BBA hrani celo vrsto rokopisov in tipkopisov (cf. Steinweg 1976,² str. 216 ff.). Prvi natis: **Versuche**, zv. 2, Berlin 1930 (decembra). Ta je predloga vseh kasnejših natisov. Leta 1949 je Brecht aktualiziral prizor s klovni z ozirom na Marshallov plan (natisnjeno 1958 kot letak VEB Friedrich Hofmeister Verlag, Leipzig)! V **Versuche** je bil komad uveden s sledečo kratko napovedjo na notranji strani platnic: »Sedmi poskus: Baden-Badenski 'Učni komad', je po 'Prekooceanskem letu' drugi poskus. Učni komad se je ob zaključku izkazal za nedokončanega:

smrti je odmerjeno preveč teže v primeri z njeno sicer le majhno uporabno vrednostjo. Natisnjena je, ker izvedba kljub temu zahteva organiziranje kolektivnega aparata. Za nekatere dele je glasbo napisal Paul Hindemith.« Praizvedba je bila 28. julija v Baden-Badnu na istem festivalu. Do leta 1933 je bilo v Nemčiji še deset izvedb.

DAJEVEC in NEJEVEC *[Der Jasager und Der Neinsager]*

S prvo inačico Dajevca, ki je nastala 1929/30, se začne niz učnih komadov, v katere poleg druge inačice Dajevca spadata še Nejevec in Ukrep. Vir je bila japonska No-igra »Met v dolino«, ki jo je Elisabeth Hauptmann prevedla za Brechta po angleški priredbi Arthurja Waleya (**Taniko, The Valley-Hurling**, v: A. Waley, **The No Plays of Japan**, London 1929. Prevod Hauptmannove je pod naslovom »**Taniko oder Der Wurf ins Tal**« izšel v: **Der Schmeiwerfer. Blätter der Städtischen Bühnen Essen** 3, Spielzeit 1929/30.) Prvi natis prve inačice: Učni komad o dajevcu, šolska opera Kurta Weilla, ki jo je po japonski pripovedki spisal Bert Brecht, v časopisu **Die Musikpflege** 1 (1930/31), zv. 1. Partitura in klavirski izvleček Kurta Weilla sta izšla pri Universal-Edition, Dunaj 1930. Za drugo inačico Dajevca in Nejevca ni Weilllove glasbe. Prvi natis druge inačice v **Versuche** 8, Iz 4. zvezka Poskusov, Berlin 1930 (Posebni zvezek, brez Nejevca). Prvi popoln natis: Dajevec in Nejevec, šolski operi, v: **Versuche** 11–12, zv. 4, Berlin 1931. Na notranji strani platnic je bila napoved: »Enajsti poskus: šolski operi 'Dajevce' in 'Nejevec' z Weilllovo glasbo sta namenjeni šolam. Če le je mogoče, se oba kratka komada ne smeta izvajati eden brez drugega.« Za časa Brechtovega življenja sta bila dva komada natisnjena še v: **Gesammelte Werke**, Bd. II, Malik-Verlag, London 1938; in v: **Stücke**, Bd. IV, Suhrkamp, Frankfurt 1955; Aufbau-Verlag, Berlin 1955. Dobra dostopna izdaja je **Der Jasager und Der Neinsager**, Suhrkamp (es 171), Frankfurt 1966 (1973¹¹), ki jo je pripravil Peter Szondi, vsebuje pa poleg obeh inačic Dajevca in Nejevca še Brechtovo predlogo, Waleyovo priredbo japonske igre v angleš-

čini s prevodom Hauptmannove, dalje iz japonščine prevedeno originalno igro, pa še vrsto materialov, kritike, sodbe itd. Praizvedba: 23. junija 1930 v Berlinu. Do leta 1933 je v Nemčiji sledilo še osemindeset izvedb.

UKREP [Die Massnahme]

Čas nastanka 1929/30. BBA hrani številne rokopisne in tipkopisne zasnute, iz katerih se da izluščiti pet glavnih inačic. Prva inačica je ohranjena kot avtograf partiture v Hans-Eisler-Archivu. Prvi natis (druga inačica): **Versuche** 9, Iz 4. zvezka Poskusov, Berlin 1930 (Posebni zvezek, izšel je jeseni). Ta tekst v glavnem ustreza tekstu praizvedbe. Prvi regularni natis (tretja inačica): **Versuche** 11–12, zv. 4, Berlin 1931. Na notranji strani platnic je stalo: »Dvanajsti poskus: 'Ukrep' z glasbo Hannsa Eislerja je poskus, kako se z učnim komadom izuriti v določenem posegajočem vedanju [eingreifendes Verhalten].« Četrto inačico je Brecht pripravil za načrtovano moskovsko izdajo, do katere pa nikoli ni prišlo. Ta inačica se od ostalih bistveno razlikuje v zadnjem razdelku (Ukrep), zato v informacijo navajamo kratek ključni odlomek:

»TRIJE AGITATORJI

Sklenili smo:

Vprašali ga bomo, kaj nam predlaga, saj je bil pogumen borec. Ponovili bomo naš zadnji pogovor.

PRVI AGITATOR (mlademu tovarišu):

Nazaj moramo v mesto in ne moremo te vzeti s seboj. Če te ujamemo, te bodo ustrelili in ker te bodo spoznali, bo naše delo izdano.

MLADI TOVARIŠ:

Vidim, da sem zmeraj napačno ravnal.

TRIJE AGITATORJI:

Ne zmeraj.

MLADI TOVARIŠ:

Toliko sem hotel pomagati, pa sem delal samo škodo.

TRIJE AGITATORJI:

Ne samo.

MLADI TOVARIŠ:

Zdaj pa bi bilo bolje, če bi izginil.

TRIJE AGITATORJI:

Ja.

MLADI TOVARIŠ:

Torej moram izginiti, in to povsem.

Saj me ne morete niti vzeti s seboj niti pustiti tukaj.

Torej se moram izbrisati in vreči me morate v apneno jamo, da Me apno razžre.

Soglašate s tem?

TRIJE AGITATORJI:

Ja.«

itd.

Peta inačica: **Gesammelte Werke**, Bd. II, Malik-Verlag, London 1938. Zadnja izdaja, ki je izšla za Brechtovega življenja – **Stücke**, Bd. IV, Suhrkamp, Frankfurt 1955 – je spet posegla po tretji inačici, objavljeni v **Versuche**, nadaljnja izdaja **Gesammelte Werke** (Suhrkamp, Frankfurt 1967) pa je vzela za predlogo peto inačico. Ukrep je gotovo tista Brechtova igra, ki je izšla v doslej najboljši in tudi lahko dostopni izdaji: **Die Massnahme. Kritische Ausgabe mit einer Spielanleitung von Reiner Steinweg**, Suhrkamp (es 415), Frankfurt 1972. Ta navdve temeljita izdaja obsega čez 500 strani in vsebuje vse Brechtove inačice s potrebnim aparatom za primerjavo, dokumente o nastajanju teksta in številne variante, dokumente o Eislerjevi glasbi, vse izjave Brechta in Eislerja o Ukrepu (teh je za pribl. 35 strani), vse relevantne kritike in odmeve, popis uprizoritve, pa spremno besedo izdajatelja.

Praizvedba je bila 13. decembra 1930 v Berlinu. Do leta 1933 je bilo v Nemčiji še sedem izvedb (morda še več). Zadnja je bil izvedba, ki jo je pripravila »**Kampfgemeinschaft der Arbeitersänger**« [Borbena skupnost delavskih pevcev] v Reichshallentheatru v Erfurtu 28. januarja 1933 (dva dni pred Hitlerjevim prihodom na oblast). To predstavo je ukinila policija in nasilno izpraznila dvorano na podlagi prepovedi zaradi »komunistične propagande« (cf. Steinwegova izdaja, str. 411 ff.).

Brecht je kasneje odločno nasprotoval ponovni uprizoritvi Ukrepa in celo eksplicitno prepovedal določene izvedbe. Tako npr. ob načrtovani švedski izvedbi: »Spoštovani g. Patera, UKREP ni bil napisan za gledalce, temveč za pouk izvajalcev. Kot kaže izkustvo, izvedbe pred publiko izzovejo pri publiku le moralčne

afekte običajno nižje vrste. Zato že dolgo ne dovoljujem izvedbe igre. Za pripravo v neprofesionalnih gledališčih je mnogo primernejša kratka igra »IZJEMA IN PRAVILO«. Pristrčne pozdrave . . .« (Steinwegova izdaja, str. 258).

IZJEMA IN PRAVILO [Die Ausnahme und die Regel]

Čas nastanka: začetek dela 1930. Za predlogo je služila kitajska igra »Dve polovici plašča«, ki jo je Elisabeth Hauptmann prevedla iz francoščine. Med delom se je naslov spreminjal: »Dve polovici plašča«, »Zgodba o nekem popotovanju«, »Kdo bo koga?«, »Severne in južne province«. V nekaterih inačicah je bil razdeljen na dva dela: Izjema in pravilo, Pravilo in izjema. Obstoji inačica z dvema zboroma (1932) ter različni poskusi aktualizacije po fašistični zmagi 1933. BBA hrani zelo številne rokopise, tipkopise in korekture (pregled v Steinweg 1972, str. 219–223 in 225 ff.). Prvi natis v časopisu *Internationale Literatur*, let. VII., zv. 10, Moskva 1938. Igra je izšla v 10. zvezku *Versuche* leta 1951. Pred tekstom je bila kratka napoved: »Izjema in pravilo, kratek komad za šole, je 24. poskus. Napisan je bil leta 1930. Sodelavci: Elisabeth Hauptmann in Emil Bourri. Glasbo h komadu je napisal Paul Dessau.«

Zadnja izdaja, ki jo je Brecht sam pregledal, je v *Stücke*, Bd. V., Suhrkamp 1957 (postumno). Zborovski odlomki iz leta 1932 so prvič izšli v *alternative* 107, Berlin (Zah.) 1976. Leta 1948 je Paul Dessau za ta komad napisal glasbo, ki je izšla pri Henschelverlag, Berlin (Vzh.) 1958. Praizvedba: prvič so ga izvedli amaterji v Palestini (Girath Chajim) avgusta 1938. V nemščini je komad prvič izvedel nemško-francoski turnejski ansambel 1948/49 v francoski okupacijski coni.

HORACIJI IN KURIACIJI [Die Horatier und die Kuriatier]

Čas nastanka 1934/35 v Svendborgu. Predloga je znana zgodba, katere vir je rimska zgodovina Tita Livija (1. knjiga, pogl. XXIII–XXVI). Snov je bila v svetovni književnosti že večkrat uporabljena, najbolj znan je seveda Horace Pierre Corneillea iz leta 1640. BBA hrani rokopise in tipkopise (pregled v Steinweg 1972, str. 223 ff.) Prvi natis v časopisu *Internationale Literatur*, let. VI., zv. 1, Moskva 1936. Prva knjižna izdaja v *Gesammelte Werke*, Bd. II., Malik-Verlag, London 1938. V *Versuche* je komad izšel šele 1956 v 14. zvezku s sledečo kratko pripombo: »Horaciji in Kuriaciji, napisano 1934, so učni komad o dialektiki za otroke. Spada k 24. poskusu (komadi za šole). – Sodelavec: M. Steffin.« Zadnja izdaja, ki jo je pregledal Brecht, je v *Stücke*, Bd. V., Suhrkamp, Frankfurt 1957 (postumno). Praizvedba je bila 26. aprila 1958 v Halleju (Saale), pripravila sta jo Inštitut za muzikologijo in Konzervatorij Halle. Za to izvedbo je glasbo skomponiral Kurt Schwaen.

Na koncu V. dela *Stücke* – zadnje izdaje, ki jo je Brecht sam pripravil za natis, izšla pa je po njegovi smrti 1957 – je na strani 275 sledeča notica: »Da bi se izognili nesporazumom: od kratkih komadov so učni komadi 'Badenski učni komad o soglasju,' 'Izjema in pravilo,' 'Dajevec in Nejevec,' 'Ukrep' in 'Horaciji in Kuriaciji.'

Ta oznaka velja le za komade, ki so poučni za nastopajoče. Zato ne potrebujejo publike.

Pisec komadov iger je vedno znova zavračal uprizoritve 'Ukropa,' saj se iz njega nauči le tisti, ki igra mladega tovariša, pa še ta le, če je igral enega od agitatorjev in če je pel v kontrolnem zboru.«

Naš izbor k tem dodaja le še Prekooceanski let, Brechtov prvi poskus učnega komada, s katerim je bil kasneje nezadovoljen in ga ni vključil v svojo zadnjo izdajo. V izbor nismo mogli vključiti nedokončanih komadov, ki so ostali v bolj ali manj obsežnih fragmentih (prim. kronologijo).

KRONOLOGIJA BRECHTOVIH UČNIH KOMADOV

- 1929 **Lindbergh**, radijska igra za festival v Baden-Badnu z glasbo Kurta Weilla. Prva inačica, januar oz. april 1929.
- 1929 **Der Lindberghflug** [Lindberghov let], radijska igra z glasbo Paula Hindemitha in Kurta Weilla, druga inačica, julij 1929; tretja (razširjena) inačica izvedena 27. julija v Baden-Badnu.
- 1929 **Lehrstück** [Učni komad], z glasbo Paula Hindemitha. To je prva inačica Badenskega učnega komada o soglasju, ki je bila izvedena 28. julija v Baden-Badnu.
- 1930 **Lehrstück vom Jasager**, [Učni komad o dajevcu], šolska opera Kurta Weilla, ki jo je po japonski pripovedki spisal Bert Brecht. Prva inačica iz začetka 1930, izvedena 23. junija 1930.
- 1930 **Der Flug der Lindberghs** [Let Lindberghov], radijski učni komad za dečke in deklice, četrta inačica, **Versuche**, zv. 1, junija 1930.
- 1930 **Fatzer 3**, fragment učnega komada, zasnovanega za »Veliko pedagogiko«. **Versuche**, zv. 1, junij 1930. Po Brechtovi napovedi naj bi to bil tretji razdelek načrtovanega komada **Untergang des Egoisten Johann Fatzer**. [Propad egoista Johanna Faterja]. Na tej osnovi je Brecht delal že od leta 1927, za učni komad relevantni teksti pa so nastajali že od začetka 1929 naprej. Fater-kompleks je eden najvažnejših in najzanimivejših torzov v Brechtovi zapuščini. Skupaj z različicami in kopijami obsega pribl. 550 arhivskih strani: prizore, dele dialogov in monologov, zbere, kakih petdeset zasnutkov zgodbe, teoretske in polteoretske tekste.
- 1930 **Der böse Baal der asoziale**, fragmenti za učne komade, okoli 1930. Tekste, različice in dodatne materiale za ta kompleks je izdal in komentiral Dieter Schmidt, Suhrkamp (es 248), Frankfurt 1968.
- 1930 **Der Brückenbauer** [Graditelj mostov], nekaj fragmentov, okoli 1930 (Ni gotovo, če sploh spadajo med učne igre).
- 1930 **Der Jasager**, šolska opera, po japonski igri »Taniko«, Druga inačica, Poskus št. 8, Posebni zvezek **Versuche**, jesen 1930.
- 1930 **Die Massnahme** [Ukrep], učni komad, avtorji Brecht, Dudo, Hanns Eisler. Prva inačica, april–junij 1930; druga inačica Poskus št. 9, Posebni zvezek **Versuche**, jesen 1930. Praizvedba 13. decembra 1930.
- 1930 **Das Badener Lehrstück vom Einverständnis** [Badenska učna igra o soglasju], **Versuche**, zv. 2, december 1930.
- 1930 **Die Geschichte einer Reise** [Zgodba o nekem popotovanju]. Prva (nepopolna in neobjavljena) inačica Izjeme in pravila, okoli 1930/31.
- 1931 **Die Ausnahme und die Regel** [Izjema in pravilo], druga inačica, na do kraja natisnjeni korekturni odtis, najbrž 1931.
- 1931 **Der Jasager, Der Neinsager** [Dajevec, Nejevec], druga in tretja inačica, **Versuche**, zv. 4, konec 1931.
- 1931 **Die Massnahme**, tretja inačica, **Versuche**, zv. 4, konec 1931.
- 1932 **Die Ausnahme und die Regel**, tretja (neobjavljena) inačica z zborom in protizborom, domnevno 1932.
- 1930off. **Die Ausnahme und die Regel, Zweiter Teil** [Drugi del], oz. **Die Regel und die Ausnahme** [Pravilo in izjema] (ta naslov na BBA 323/50). Zasnutki so nastajali od 1930 do 1933, datiranje je negotovo.
- 1934 **Die Horatier und die Kuriatier** [Horaciji in Kuriaciji], najbrž 1934, objavljeno v *Internationale Literatur* 1936.
- 1936 **Die Massnahme**, četrta inačica, pripravljena za moskovsko izdajo.
- 1937 **Die Ausnahme und die Regel**, končna inačica, brez zborov, objavljena v *Internationale Literatur* 1937.
- 1938 **Die Massnahme**, peta inačica za *Gesammelte Werke*, natisnjena skupaj z Dajevcem, Nejevcem, Izjemo in pravilom, Horaciji in Kuriaciji.
- 1953 **Die neue Sonne** [Novo sonce], načrt za učno igro.

Opombe, kronologija in redakcija prevodov učnih komadov Mladen Dolar.

BERTOLT BRECHT O UČNIH KOMADIH

Začetke Brechtovega teoretskega in praktičnega oblikovanja nove dramske »zvrsti«, učnega komada, lahko postavimo v leto 1929, ko je bila uprizorjena »Učni komad« kot prvi učni komad. Lahko pa jih postavimo tudi v leto 1956, saj je Brecht nekaj ur pred svojo smrtjo določil »Ukrep« za model gledališča prihodnosti. Prav tako pa jih lahko postavimo tudi v sedemdeseta leta, saj je izšel leta 1971 zvezek »alternative«, z uvodno mislijo, da je »ostal učni komad kot tip in kot temelj revolucionarne pedagoške in gledališke prakse doslej neodkrita«.¹

Brecht sam ni razvil obsežnejše in sklenjene teorije učnih komadov, ampak je zapustil le maloštevilne in precej sumarične poskuse njene formulacije, ki se razlikujejo po svoji teoretski pomembnosti in namembnosti. Poleg besedil, ki jih označuje Brecht kot teorijo ali teoretske pripombe k učnemu komadu nasploh ali k posamičnim učnim komadom, obstajajo pripravljalna dela, priložnostne opazke v drugih problemskih sklopih, zabeležke v pismih in niz semiteoretskih besedil, ki naj bi bila »uvrednotena« pri realizaciji učnih komadov.

R. Steinweg, danes gotovo eden najkompetentnejših poznavalcev Brechtovih učnih komadov, je v svoji raziskavi *Das Lehrstück, Brechts Theorie einer politisch-ästhetischen Erziehung*, Metzler Studienausgabe, Stuttgart 1972, 1976²,² [Učni komad, Brechtova teorija politično-estetske vzgoje], zbral in analitično komentiral tudi vse doslej dostopne Brechtove izjave o učnih komadih. Zbranih je 125 izjav, od katerih 22 pripada avtorjem, ki jih je Brecht omenjal kot »sodelavce« (E. Hauptmann, H. Eisler, M. Wekwerth idr.). Steinweg ocenjuje, da je s tem zajeto 90–95 % besedil, ki se eksplicitno ukvarjajo s teorijo in prakso učnih komadov.

Ogrodje Steinwegove raziskave nosi teza, da je »temeljno pravilo« učne komade »**igranje za samega sebe, brez občinstva**«, dalje, da je treba **strogo ločevati**³ med epskim, še »gledalnim komadom«, in med učnim komadom, in naposled, da je osnovni učni problem, osnovna »tema« učnih komadov **dialektika**. Tako je, denimo, učni komad »Horaciji in Kuriaciji« opredeljen kot »učni komad o dialektiki«; v pogovoru iz leta 1956 pa Brecht pravi, da je rezultat vadenja učnega komada »védenje – praktično védenje – o tem, kaj je dialektika«.

Ko Steinweg preiskuje pomen, ki ga ima učni cilj »dialektika«, izhaja iz Brechtovega odpora do kakršnekoli **sistematske** predstavitve dialektičnih kategorij. To Brechtovo stališče izrecno povezuje s Korschovo teorijo, natančneje, z njegovo kritiko Thalheimerja: »... Samo s stališča idealistične, torej meščanske dialektike, bi bilo mogoče izpolniti Thalheimerjevo zahtevo, da bi morala dialektika navesti sklop miselnih odločitev kot 'notranji, sistematični sklop vseh miselnih kategorij'« (K. Korsch, v: *Marxismus und Philosophie*, 177, Frankfurt/M 1966). Zato velja poudariti: znova se je potrdilo, da je treba vztrajati pri temeljnem pomenu **konceptualne povezanosti** Brechtove dramaturgije in Korschovega marksizma – in sicer tako proti meščans-

ki fetišizaciji Korschova kot Brechtovega »učitelja« kot tudi proti realno-socialističnim interpretom (Mittenzwei), ki igrajo na karto poznejše distance med Brechtom in Korschom in z veseljem opozarjajo na beležko »O mojem učitelju«. Ključni koncept te povezave, ki ima odločilno vlogo tudi za teorijo učnih komadov, je nedvomno Korschov pojem ideologije (cf. tudi Steinweg 1976,² 110, 200).

Podrobnega prikaza, kaj šele analize zgodovine nastanka in učinkovanja koncepta učnega komada in njenih realizacij tu ne moremo dati – upamo lahko le, da bo k »pogoju možnosti« takšnega prikaza, to je, k razdelavi in prisvojitvi Brechta na Slovenskem, prispevala izdaja Brechtovih del, ki jo pripravlja Cankarjeva izdajba. Zaenkrat prinašamo samo izbor kronološko urejenih Brechtovih izjav, komentarjev itd., ki zadevajo **občo teorijo učnega komada** kot specifičnega tipa njegove dramaturgije. Oprli smo se predvsem na Steinwegov izbor v omenjeni številki »alternative«; vezno besedilo je povzetek ustreznih Steinwegovih pripomb v: Steinweg 1976,² 5–67.

Najprej pa bomo, povsem na kratko, orisali recepcijo učnega komada v literaturi in kritiki (cf. *ibid.*, 76–81), da bi tako ponazorili tisto poglobitno »epistemološko oviro«, ki zgodovinsko zapira pot teoretski in praktični razdelavi Brechtovih učnih komadov. Badenski »Učni komad«, uprizorjen l. 1929 v okviru »Deutsche Kammermusik Baden-Baden 1929«, je zbudil precej zanimanja. Za nadaljevanje badenskih glasbenih dnevov (»Neue Musik Berlin 1930«) sta bila tako napisana (razen »Dajevca« in »Ukropa«) še dva učna komada: »Das Wasser« A. Döblina (glasba E. Toch) in »Der neue Hiob« R. Seitz (glasba H. Reuter). Oba avtorja sta videla glavno značilnost učnega komada v tem, da se pač gledališki oder uporabi za propagiranje določenega »nauka« ali pa »spoznanja«. O takšnem razumevanju učnega komada pričata tudi naslova iger E. Meissnerja iz istega obdobja: »Lehrstück vom Krieg« [Učni komad o vojni] in »Lehrstück vom Beruf« [Učni komad o poklicu]. Kmalu po uprizoritvi Brechtovega »Dajevca« je revija »Musik und Gesellschaft« (I 1930/31) na svojih straneh odprla razpravo o novem dramskem tipu. Večina objavljenih prispevkov je prav tako zagovarjala mnenje, da je za učni komad najbolj značilno razširjanje »nauka« ali kake »velike politične ideje«.

Takšno pojmovanje je kmalu pripeljalo do tega, da so izraz »učni komad« uporabljali za kar se da različna gledališka dela, če so le prinašala kak »nauk« ali pa posnemala to ali ono oblikovno značilnost učnega komada. Poleg meščanske tendence, da bi učnikom stlačili v kulturni predal – kot »moralni poduk v epsko-dramski podobi« ali kot »kulturno poučitev« – lahko na drugi strani fronte, pri takratnem uradnem komunističnem tisku, tudi že najdemo »anticipirane tendence« članka, ki ga je l. 1935 Lukács objavil v ruskem prevodu v »Literaturnaja kritika« (l. 1969 je Lukács odklonil objavo nemškega originala v »alternative«). V njem je Lukács obtožil teorijo in prakso Brechtovega učnega komada, da ohranja proletarsko-revolucionarno dramatiko na ravni agitacije. (E. Bloch je, nasprotno, l. 1938 označil

v recenziji Brechtovih »Gesammelte Werke« učni komad za »manever teorija-praksa na odru«; prav tako pozitivno je Brechtov učni komad ocenjeval W. Benjamin.) V literaturi po l. 1945 se je nato, z redkimi izjemami, ustalila navada dojemati učne komade kot proizvode iz vulgarno-marxistične in pragmatično-behavioristične prehodne faze Brechtovega mišljenja in delovanja, ki ji sledi l. 1938 »zrelo« obdobje – zato tudi pogostna napačna uvrstitev vseh komadov, napisanih v obdobju med »epskima operama« in »Življenjem Galileja«, v zvrst učnih komadov. V tej točki lahko srečamo širok konsenz vzhodnih in zahodnih literarnih teoretikov: različna je le interpretacija »zrelega« obdobja – za ene predstavlja začetek velike socialistične dramatike, za druge srečno vrnitev k meščanski dramski tradiciji.

Posredno pobudo za nastanek Brechtove teorije učnih komadov je dala verjetno Asja Lacis, prijateljica W. Benjamina. Lacisova je, kot učenka Behtereva, predstavnika sovjetske »refleksologije«, sistematično uporabljala gledališko igro za vzgojo otrok; Benjamin je zanjo napisal »Programm für ein proletarisches Kindertheater« [Program za programsko otroško gledališče] (cf. k temu: »alternative« 59/60, Berlin 1968).

POGOVOR O KLASIKIH

Prvi zapis, ki priča o nastanku teorije učnih komadov, je verjetno »Gespräch über Klassiker« [Pogovor o klasikih] iz leta 1928/29. Proti koncu fiktivnega pogovora z gledališkim kritikom Herbertom Iheringom predlaga Brecht miselni eksperiment za preskus vrednosti klasikov: najprej si moramo zamisliti, da »Fausta« ali »Wilhelma Tella« izvajajo šolarji v razredu, nato pa je treba postaviti vprašanje:

Ali bi jim misli, ki bi jih morali izgovarjati, predstavljale šolanje? Ali bi gibi, ki bi jih morali izvajati, drže, ki bi jih morali zavzeti, njim ali pa drugim ljudem koristile? Ali bi ti dečki bili sposobnejši za življenje kot drugi, bi bila družba, ki bi jo sestavljali, sposobnejša za življenje? Odgovorite z vso resnostjo, ali bi ti dečki, ko bi bil takšen eksperiment opravljen, naredili kaj drugega kot da bi izgovorili nekaj lepih besed ali naredili nekaj plemenitih gest, bi se morebiti nahajali v takšnih položajih, v katerih bi se potem v življenju sploh še kdaj nahajali? Naša klasična dela so zgotovljena samo za oko, ne za uporabo.

[Čas nastanka: verjetno 1929. V: W(erkausgabe) Suhrkamp 1976, zv. 15, 182.]

Pojem »učni komad« je uporabljen najprej kot naslov za komad, ki je bil prvič uprizorjen julija 1929. l. v Baden-Badnu (pozneje: »Badenska učni komad o soglasju«). V tem obdobju je teorija, ki je utemeljevala učne komade, že obstajala. To sledi iz Brechtovih razmišljanj k »Lindberghovemu letu«:

BRECHTOVO PISMO ERNSTU HARDTU

... nekoliko sem razmišljal o radijski oddaji o Lindberghovem letu, zlasti o načrtovani javni generalki. Uporabili bi jo lahko kot eksperiment. Vsaj optično bi se dalo pokazati, kako bi se lahko poslušalec udeleževal radijske umetnosti. (Ta udeležba je po mojem mnenju nujna za udejanjenje »umetniškega dejanja«.) Za to demonstracijo predlagam torej naslednjo malo odrsko postavitev:

pred velikim platnom, na katerega so projicirana načela o uporabi radia – ta projekcija traja vso igro – je postavljen na eno stran odra radijski aparat, pevec, glasbenik, govorec itd., na drugi strani odra je s paravanom nakazana soba, pred mizo pa sedi

na stolu moški brez suknjiča, ki ima partituro in brunda, govori in poje Lindberghov part. To je poslušalec. Ker bo precej izvedencev navzočih, bo verjetno treba na eno stran postaviti napis »radio«, na drugo pa napis »poslušalec«. Dragi g. Hardt, prosil bi vas, da se pred generalko pogovoriva o tem eksperimentu in o teoriji, na kateri sloni in ki jo prilagam...«

[Čas nastanka: 1929. V: G. Hey, Bertolt Brechts und Ernst Hardts gemeinsame Rundfunkarbeit. Mit bisher nicht publizierten Dokumenten, v: Jahrbuch der Deutschen Schillergesellschaft, zv. 12, l. 1969. E. Hardt je bil takrat vodja Westdeutscher Rundfunk Köln.]

Brecht je pismu priložil omenjena načela o uporabi radia (ki so bila pri izvedbi Lindberghovega leta tudi v resnici projicirana). V Pojasnitvah k Lindberghovemu letu (v: »Versuche« 1) je Brecht 1930 objavil načela v naslednji inačici in jih opredelil kot del »glasbene teorije:

[GLASBENA TEORIJA]

V skladu z načeli: država mora biti bogata, človek mora biti reven, država je dolžna, da zna veliko, človeku je dovoljeno, da zna malo, mora država, kar zadeva glasbo, proizvesti vse, kar terja posebne aparate in posebne sposobnosti, posameznik pa mora opraviti vajo. Prostobloodi občutki pri glasbi, posebne misli, ki jih poraja poslušanje glasbe, izčrpanost telesa, do katere rado pride že pri samem poslušanju glasbe, vse to speljuje stran od glasbe. Da bi se posameznik temu speljevanju izognil, sodeluje pri glasbi, prav tako v skladu z načelom: delovati je bolje kot čutiti, sodeluje pa tako, da v knjigi glasbi sledi z očmi in da mesta in glasove, ki so prihranjeni zanj, dodaja tako, da jih poje sam zase ali pa skupaj z drugimi (šolski razred).

[Čas nastanka: 1929, V: W, zv. 18, 125.]

Brechtova najzgodnejša pripomba k učnim komadom, ki jo je mogoče z gotovostjo datirati, sodi v obdobje nastanka badenskega »Učnega komada«:

K UČNEMU KOMADU

'Učni komad' kot ga podajajo nekatere glasbene, dramske in politične teorije, ki merijo na kolektivno umetniško vajo, je narejen za samorazumevanje avtorjev in tistih, ki pri njem dejavno sodelujejo, ni pa narejen za to, da bi komurkoli že predstavljal doživetje. Učni komad ni niti povsem dokončan. Občinstvo, kolikor ne pomaga pri eksperimentu, bi torej ne igralo vloge sprejemajočega, marveč vloge nekoga, ki je preprosto navzoč.

[Čas nastanka: 1929. V: Programmheft »Deutsche Kammermusik Baden-Baden 1929«. Nahajališče: Deutsches Literatur-Archiv Marbach/Neckar.]

V začetek l. 1929 sodijo tudi teoretska in literarna besedila za pripravo komada »Untergang des Egoisten Fatzers« [Propad egoista Fatzerja], ki sodijo, upoštevajoč Brechtovo oceno iz l. 1939, med najpomembnejša torza Brechtove zapuščine. Teoretsko relevantne so predvsem naslednje beležke:

FATZER-KOMENTAR

k fatzer-dokumentu sodi fatzer-komentar. fatzer-komentar vsebuje dvojna navodila za igralce: navodila ki zadevajo prikaz in navodila ki zadevajo pomen in uporabo dokumenta. za razumevanje navodil za prikaz ni potreben študij navodil za pomen, zato pa je študij teh navodil za pomen brez študija onih prvih navodil in brez igranja celo nevaren. najprej je treba torej brati navodila za igranje in šele potem ko je študirajoči prikazal dokument se je treba lotiti študija pomena in uporabe. študirajoči naj prikaz posnemajo po prikazu vodilnih umetnikov svojega časa. ta prikaz s pomočjo vodilnih umetnikov časa naj študirajoči ustno in pismeno kritizirajo vsekakor pa ga morajo posnemati tako dolgo dokler ga kritika ne spremeni. predlogi za spremembo gest in intonacij naj bodo pismeni; ne smejo oškodovati samih vaj. tako je tudi mogoče vsakič spremeniti navodila komentarja. za

naš čas in njegove vrline so polna napak, za druga obdobja so neuporabna.

[Čas nastanka: približno 1930. Nahajališče: Bertold-Brecht-Archiv, Berlin, 112/52, 112/66. Prvič objavljeno v: »alternative« 78/79.]

FATZER-DOKUMENT

smoter za katerega je narejeno delo ni identičen s tistim za katerega je uporabljeno. tako je narejen fatzer-dokument v prvi vrsti predvsem za učenje pišočega. če postane kasneje učni predmet se učenci pri tem predmetu naučijo nekaj povsem drugega od tega kar se je učil pišoči. kot pišočemu mi ni treba ničesar skončati. zadošča da se poučim. preiskavo samo vodim in moja metoda pri tem je tista ki jo gledalec lahko preišče.

[Čas nastanka: verjetno 1930. Nahajališče: BBA 109/14 in 520/07. Prvič objavljeno v: Steinweg 1976,² 22.]

TEORIJA PEDAGOGIJEV*

meščanski filozofi ostro razlikujejo med dejavnim in opazujocim. razmišljajoči ne razlikuje tako. če tako razlikujemo potem politiko prepuščamo dejavnemu filozofiji pa opazujočemu v resnici pa morajo biti politiki filozofi in filozofi politiki. med resnično filozofijo in resnično politiko ni razlike. temu spoznanju sledi predlog razmišljujočega da je treba mlade ljudi vzgajati z gledališkim igranjem to se pravi da se jih naredi hkrati za delujoče in opazujoče kakor predlagajo predpisi za pedagogije. za državo je sam užitek opazovanja škodljiv; prav tako je škodljiv užitek samega dejanja. ko mladi ljudje opravljajo med igro dejanja ki so podvržena njihovemu lastnemu opazovanju se vzgajajo za državo. te igre morajo biti izumljene tako in izvedene tako da so državi koristne. o vrednosti kakega stavka ali kake geste ali kakega dejanja torej ne odloča lepota pač pa: ali ima država koristi od tega če izvajalci povedo stavek izvedejo gesto in se preustijo dejanju. korist ki naj jo ima država bi mogli ploskoglavci seveda zelo zmanjšati ko bi na primer dopuščali izvajalcem da opravljajo samo takšna dejanja ki se jim zdijo socialna. vendar pa je ravno prikaz asocialnega ki ga izvede nastajajoči občan države za državo zelo koristen še zlasti če je izveden po natančnih in sijajnih vzorcih. država lahko asocialne nagone ljudi najboljše popravi tako da nagone ki izvirajo iz strahu ali neznanja izsilijo od vsakogar v kar najpopolnejši obliki ki je posameznik samostojno skorajda ne more doseči. to je podlaga za smisel o uporabi gledališkega igranja v pedagogijah.

[Čas nastanka: verjetno 1930. V: W, zv. 17, 1022 ssl. Besedilo je verjetno pripomba k sklopu o Fatzerju.] Besedilo, ki sodi glede na nahajališča k materialu za »Iz nič ni nič«, čeprav se na ta učni komad neposredno ne nanaša, vsebuje tudi nekatere pojmovne določitve, ki omogočajo razmejitev med učnimi komadi in med nekaterimi sorodnimi oblikami Brechtove dramaturgije. Drugo besedilo iz zgodnjega obdobja podrobneje seznanja s stilom izvedbe učnih komadov:

[VELIKA IN MALA PEDAGOGIKA]*

Velika Pedagogika popolnoma spreminja vlogo igranja[.] odpravlja sistem igralcev – gledalcev[.] [obstaja] pozna samo še igralce ki so hkrati študirajočji[.] po načelu »kjer je interes posameznika interes države tam določa dojeta gesta posameznikov način delovanja« postane posnemajoče igranje ena izmed glavnih sestavin pedagogike[.] nasprotno pa opravlja Mala Pedagogika v prehodnem obdobju prve revolucije zgolj demokratizacijo gledališča[.] dvodelnost v osnovi ostaja vendar naj bodo igralci kolikor je le mogoče laiki (vloge naj bodo takšne da morajo laiki ostati laiki) poklicne igralce je treba skupaj z obstoječim gledališkim aparatom uporabiti za oslabeitev meščanskih ideoloških pozicij v samem meščanskem gledališču[.] občinstvo pa je treba

* Pojem »pedagogij« uporablja Brecht v dveh pomenih: v pomenu »pedagoškega sredstva« in kot sinonim za gledališko stavbo.

* Originalni Brechtov rokopis je skorajda brez ločil. Ločila v oglatih oklepajih so v slovenski prevod postavljena zaradi lažje razumljivosti.

aktivizirati[.] komadi in način uprizoritve naj gledalca preobrazijo v državnika zato ne smemo apelirati v gledalca na čut ki bi mu dovoljeval da estetsko odreagira ampak na njegov racio[.] igralci morajo like in dogodke gledalcu odtujiti tako da postane nanje pozoren[.] gledalec se mora odločiti za eno ali drugo stran namesto da se identificira.

[Čas nastanka: pribl. 1930. Nahajališče: Bertolt-Brecht-Archiv 521/96. Prvič objavljeno v »alternative« 78/79, 1971.]

[O IZVEDBI UČNIH KOMADOV]

če izvajate učni komad morate igrati kot učenci. učenec poskuša s poudarjeno jasnim govorjenjem in z nenehnim ponavljanjem težavnega mesta dognati njegov pomen ali pa ga ohraniti za spomin. tudi njegove geste so jasne in rabijo za pojasnitev. narobe pa je treba druga mesta podati hitro in mimogrede kot gotove rituale pogosto vadena dejanja. to so mesta ki ustrezajo tistim pasažam kakega govora ki prinašajo določene informacije potrebne za dojetje poglobitve zadeve ki sledi. ta mesta ki docela služijo celotnemu procesu je treba podati kot opravila. tu so potem še deli ki rabijo igralsko večino podobno stari vrsti. denimo kadar je treba pokazati tipično vedenje. je namreč neko praktično vedenje človeka ki prav tako lahko ustvari situacije ki nato zahtevajo ali pa omogočajo nove drže. da bi recimo pokazali tipične geste in tipično govorjenje nekoga ki hoče prepričati drugega moramo uporabiti igralsko večino. [Čas nastanka: verjetno 1930. V: W, zv. 17, 1022.]

Zadnji znani izjavi k teoriji učnega komada iz leta 1931 sta sicer zelo kratki in imata bolj značaj zabeležke, nudi pa vlogel v smoter in možnost uporabe učnih komadov:

[FILMSKI UČNI KOMADI]

... Literatura ne potrebuje filma le posredno. Potrebuje ga tudi neposredno. Pri odločilni razširitvi njihovih družbenih nalog, ki izhajajo iz preoblikovanja umetnosti v pedagoško disciplino, je treba sredstva uprizoritve pomnožiti ali pa pogosto menjati. (Pri čemer sploh še ne govorimo o pravem učnem komadu, ki terja celo, da posamezni vaditelji prevzamejo filmske aparate!) Ti aparati so bolj kot karkoli drugega uporabni za to, da se preмага stara netehnična, antitehnična, religiozno obarvana, »izžarevajoča« umetnost«. Podružbljenje teh produkcijskih sredstev je za umetnost življenjsko vprašanje . . .

[Čas nastanka: 1931. V: W, zv. 18, 158.]

[O URADNIKIH]

ni zadeva uradnikov, da zatrejo asocialne vzgibe (če niso njihovi lastni). to ni nikoli zadeva posameznika, ampak je vselej zadeva večje enote. zato morajo uradniki zavračati dejavnost zatiranja. zadeva uradnikov je, da razgradijo uradništvo. najboljši stavek najboljšega uradnika se glasi: postal sem odvečen. zato je zadeva uradnikov da povsod kjer čakajo množico naloge ustvarijo v množici uradnike, ki pomagajo obvladati naloge, ki pa jih lahko na koncu same obvlada obvladana naloga. uradnikov najslabši organ je spomin.

potreben je učni komad za uradnike, v katerem so ti primorani, da podpirajo nediscipliniranost »občinstva«, da sežigajo akte in poslušajo resnico.

[Čas nastanka: verjetno 1932. V: W, zv. 20, 121.]

Podoba občne teorije učnih komadov izpopolnjuje izjava iz zadnjega leta, v katerem je Brecht še imel možnost za aktivno gledališko prakso:

RADIO KOT KOMUNIKACIJSKI APARAT

Izveček iz govora o funkciji radia
Epska dramatika s svojo numeričnostjo, z ločitvijo elementov, torej z ločitvijo podobe od uradnice in besed od glasbe, zlasti pa njena podučna drža, bi lahko radiu dala kopico praktičnih napotkov. A njihova čisto estetska uporaba bi pripeljala edinole k novi modi, mi pa imamo dovolj starih mod! Ko bi nastalo gleda-

lišče epske dramatike, pedagoško-dokumentarnega prikaza, bi lahko radio opravljal povsem novo obliko gledališke propagande, dajal bi namreč dejansko informacijo, nepogrešljivo informacijo. Takšen komentar, tesno povezan z gledališčem, polnovredno, enakopravno dopolnilo same drame, bi lahko razvil povsem nove oblike in tako naprej. Organizirati bi bilo mogoče tudi neposredno sodelovanje med gledališkimi in radijskimi prireditvami. V gledališčih bi lahko po radiu spremljali zборе, prav tako bi lahko še v javnosti predvajali odločitve in produkcije občinstva s kolektivnih prireditev učnih komadov in tako naprej.

[. . .] To je novost, predlog, ki se zdi utopičen in ki ga sam označujem za utopičnega, ko pravim: radio bi lahko, ali: gledališče bi lahko; vem, da veliki inštituti ne zmorejo vsega, kar bi mogli, tudi ne vsega, kar hočejo. Od nas pričakujejo, da jih oskrbujejo, da jih obnavljamo in da jih s pomočjo novosti ohranjamo pri življenju. Nikakor pa ni naša naloga, da z novostmi obnavljamo ideološke inštitute na podlagi dane družbene ureditve, ravno narobe, z našimi novostmi jih moramo pripraviti do tega, da opustijo svojo podlago. Torej za novosti, proti obnavljanju! **S pomočjo predlogov, ki se kar naprej nadaljujejo, ki nikoli ne odjenjajo, se pravi s predlogi za boljšo uporabo aparatov v prid intereseu občesti moramo pretresti družbeno podlago teh aparatov, diskutirati moramo o njihovi uporabi v prid interesa maloštevilnih.**

Predlogi, ki so v tej družbeni ureditvi neizvedljivi, izvedljivi pa so v neki drugi, ti predlogi torej, ki so vendar samo naravna konsekvence tehničnega razvoja, služijo propagiranju in oblikovanju te druge ureditve.

[Besedilo je bilo v skrajšani obliki objavljeno prvič v: *Blätter des Hessischen Landestheaters*, 16. julij 1932. V: W, zv. 18, str. 132 ssl.]

Naslednji daljši tekst prvič eksplicitno reflektira reakcijo javnosti, zlasti literatov in marksističnih publicistov, na učni komad in njihovo teoretsko utemeljitev:

NESPORAZUMI O UČNEM KOMADU

O nekaterih poskusih novejšje dramatike, ki na odru uporabljajo »epski« (pripovedni) način uprizorjanja, antimetafizično dialektično nearistotelovsko dramatiko, o teh poskusih, označenih kot »učni komadi«, so v javnosti razpravljali, jih napačno razumeli, njihovo vnanjo obliko pa so nemudoma oponašali. Spričo tega poraznega izkustva se postavlja vprašanje, ali ni bila označitev »učni komad« zelo ponesrečena, in mar nismo s poudarjanjem poučnega elementa v teh komadih in v njihovem načinu uprizorjanja zagrešili hude napake. Šolska tabla je lahko za pouk koristna, to, da so jo uradno vpeljali v zabavišča in na kraje doživljanja, ima lahko demonstrativen pomen, toda šolska tabla ni tisto glavno v nauku. Brez nauka šolska tabla vendarle ni nič posebno razburljivega. Ni bil naš namen, da individualnemu pravičinstvu in nazorskemu kramarstvu literatov damo na voljo dramsko in gledališko obliko. Je bilo torej narobe, da smo tu tvegali nesporazume? Ali se je dalo nesporazumom izogniti?

Da bi se izognili novemu nesporazumu: vprašanje, za katerega gre, ni, ali bi bilo učenju bolj v prid, če bi skrili namero poučevanja. Mnogi, med njimi »napredni« ljudje, res zahtevajo prikrivanje učenja, želijo si, da bi bili poučeni na podzemeljsko pretanjen intrigantski način, sovražijo dvignjen kazalec in hočejo, da se jim govori po ovinkih. Za doktrinarni moment velja, že če ga družbeno gledamo, da je neprilichen. Nešteto časopisnih člankov je poveljevalo dozdevno strogo prepoved, ki v imenitni angleški družbi ne dovoljuje opaznega razhajanja mnenj. Vendar bi svojim prijateljem, ki hočejo ovinkasto (graciozno) izražanje, storil krivico, če njihovih predlogov in njihovih pomislekov ne bi zastavil globlje. Dejansko si obetajo, če odmislimo učinke družbenega šoka, enostavno večji pedagoški učinek od nekega čisto konkretnega učenja, ki bi ostajal pri čisti nazornosti in bi se odrekel abstrahiranju. Družbenega šoka jih, kot že rečeno, niti ni toliko strah. Razmeroma lahko bi jim pokazali, da je ta šok družbeno pogojen in da označuje samo tisti družbeni sloj, ki z učenjem razume nekaj čisto določnega, malodane zaničevanja vrednega, namreč prisvojitev omike, pridobivanje nekega blaga, izučenosť pa mu pomeni toliko kot biti-narejen-za-kariero, se pravi sloj, ki je za nas nepoučljiv in ki izpade. Ti prijatelji dojemajo tako kot mi učenje kot proces, in sicer kot nenehen, vse življenje trajajoč proces prilagajanja razmeram. Torej vse do svoje smrti niso zgotovljeni in niso užaljeni, če se jih pouči. Spособni so ne le za to, da jih učijo razmere, ampak tudi, da jih učijo

jo ljudje, in vedo celo, da tudi razmere v veliki meri proizvajajo ljudje, in sicer ljudje, ki jih je prav tako mogoče poučiti. Prav takšne razmere, ki so sicer tako usodno fetiški pojavi, sploh šele omogočajo rokovanje z razmerami. Do vedenja hočejo priti po izkustveni poti, in sicer s čutnim izkustvom, z doživljanjem. Zadrževajo, da se jih vpotegne, ne pa, da se jih zoperstavi. Proti njim je treba braniti pojem učnega izkustva, pojem spoznavno pedagoške dramatike. Branimo pa se ga tako, da ga poglobljamo. Zdaj se torej vprašanje ne glasi več: ali je treba učiti? Vprašanje je zdaj: kako je treba poučevati in se učiti.

[Čas nastanka: verjetno 1932. V: W, zv. 17, str. 1025–27.]

Pomembno vlogo igra učni komad tudi v tekstu iz leta 1935, v katerem skuša dati Brecht retrospektivni pregled razvoja epskega gledališča v Weimarski Nemčiji. (Članek ima v Werkausgabe naslov »Das deutsche Theater der zwanziger Jahre«, cf. zv. 15, 239; prvič je izšel, v predelani inačici, v angleškem prevodu v: *Left Review*, zv. II, London 1936.)

Brecht oriše najprej razvoj epskega gledališča, vključno s Piscatorjem, ki da je pripeljal k prikazu »velikih in zapletenih dogajanj« z »minimumom sredstev« (npr. historična biografija »Mati«), nato pa nadaljuje:

V tem času je določene rezultate dosegla neka druga veriga poskusov, ki so sicer uporabljali gledališka sredstva, niso pa potrebovali pravega gledališča. Šlo je za pedagoške poskuse, za učni komad.

Brecht si je nekaj let prizadeval, da z majhnim štabom sodelavcev, stran od gledališča, ki je imelo zaradi prisile, da prodaja večerno zabavo, vse preveč nepremakljive meje, izdela tip gledaliških prireditev, ki bi lahko vplival na mišljenje tistih, ki so se jih udeleževali. Delal je z različnimi sredstvi in v različnih družbenih slojih. Šlo je za gledališke prireditve, ki so potekale manj za gledalce, zato pa toliko bolj za sodelujoče. Pri teh delih je šlo za umetnost za producenta, ne toliko za umetnost za konsumenta. Brecht je na primer pisal male učne komade za šole, malo opero [Dajavec], ki so jo lahko izvajali učenci. Glasbo zanjo je napisal, upoštevač posebne vidike, Kurt Weil. Pri nekem drugem učnem komadu [Preko oceanski let] je računal na sodelovanje šol z radiom. Radio je predvajal šolam orkestralno glasbeno spremljavo in petje solistov, medtem ko so šolski razredi peli v zborih. Za ta učni komad sta napisala glasbo Hindemith in Weil, prikazan pa je bil na »Musikfest« Baden-Baden 1929. »Badenski učni komad«, uprizorjen l. 1930, je napisan za moške in ženske zборе, uporabljala pa tudi film in prizore s klovni. Zanj je napisal glasbo Hindemith. Učni komad »Ukrep« je bil 12. poskus. Za njegovo izvedbo se je zbralo več berlinskih delavskih zborov, tako da se je oblikoval zbor s približno 400 ljudmi. Sodelovalo je nekaj najpomembnejših igralcev.

[Čas nastanka: verjetno 1935. V: W, zv. 15, 239.]

Ključnega pomena za dojetje in analizo teorije učnih komadov je besedilo, ki je nastalo verjetno leta 1937, vsekakor pa v zadnjih letih skandinavskega eksila:

K TEORIJI UČNEGA KOMADA

Učni komad uči tako, da ga igramo, ne pa tako, da ga gledamo. Za učni komad načelno ni potreben noben gledalec, seveda pa je tega mogoče uporabiti. Učni komad se opira na pričakovanje, da je tisti, ki igra, vtem ko na določen način deluje, ko zavzema določene drže, ko podaja določene govore in tako dalje, dovzeten za družbeni vpliv.

Pomembno vlogo ima pri tem posnemanje visokokvalificiranih vzorcev, a tudi kritika, ki so ji takšni vzorci izpostavljeni pri pretehtanem drugačnem igranju.

Nikakor ni nujno, da gre za uprizoritev le tistih dejanj in drž, ki bi bili pozitivno družbeno ovrednoteni; vzgojni učinek lahko pričakujemo tudi od (kar se da veličastne) uprizoritve asocijalnih dejanj in drž.

Estetska merila za oblikovanje oseb, ki veljajo za gledalne* komade, izgubijo v učnem komadu svojo funkcijo. Enkratni, z iz-

* Brechtov pojem »Schaustück« [gledalni komad] meri na vsa dela, ki so namenjena gledanju in ni identičen s pojmom »Schauspiel« kot ustaljenim izrazom za meščansko dramo.

razito svojskimi potezami orisani značaji izpadejo, razen če sta prav samosvojest potez in enkratnost učni problem. Oblika učnih komadov je stroga, a le zato, da bi bilo mogoče toliko lažje vstavljati lastne domisleke in aktualne dodatke. (V »Horacijih in Kuriacijih« se lahko, denimo, pred vsako bitko razvije prosti dvoboj »vojskovodij«, v »Ukrepu« je mogoče svobodno vstaviti cele prizore in tako dalje.)

Za način igranja veljajo navodila kakor za **epsko gledališče**. Študij V-učinka je neizogiben.

Brezpogojno nujno je, da obvladamo igro v celoti. Ni pa priporočljivo, da končamo učenje, preden se lotimo pravega igranja. Učni učinek je načelno mogoče doseči tudi, če ima izvajalec za partnerje nastopajoče iz filma.

Glasbena spremljava je lahko tudi mehanična. Po drugi strani pa je za glasbenike poučno, če pišejo glasbo za mehanske predstave (v filmu); s tem dobijo priložnost, da v okviru tega, kar je potrebno za igro, preizkušajo variacije lastne iznajdbe.

Tudi pri igranju je treba v okviru nekih določitev stremeti k svobodnemu, naravnemu in lastnemu nastopu igralca. Seveda ne gre za nekakšno mehansko urjenje, tudi ne za izoblikovanje povprečnih tipov, četudi si prizadeva za vzpostavitev visoke povprečne ravni.

V učnem komadu je možna neznanska raznovrstnost. Pri izvedbi »Badenskega učnega komada« sta se pisec teksta in pisec glasbe mudila na odru in kar naprej posegala v igro. Pisec teksta je klovnom javno pokazal mesto, kjer naj igrajo; ko pa je množica izredno nemirno in z velikim neugodjem gledala film, ki je kazal mrliče, je pisec igre govorcu naročil, naj na koncu zakliče: »Ponoven ogled prikaza smrti, ki je bil sprejet z neugodjem« in film so ponovili.

[Čas nastanka verjetno 1937; V: W. zv. 17, str. 1024 sl.]

O RACIONALNEM IN EMOCIONALNEM STALIŠČU

Brechtovi ugotovitvi, da je fašistično groteskno poudarjanje emocionalnega momenta, prav tako pa »določen propad . . . racionalnega momenta v nauku marksizma« pripeljalo do močnejšega poudarjanja racionalnega, sledijo stavki:

Vendar pa je ravno najbolj racionalna oblika, učni komad, pokazala najbolj čustvene učinke. Sam bi pri večini sodobnih umetnin govoril o propadu emocionalnega učinka zaradi njegove ločitve od racio in o renesansi racio zaradi okrepljenih racionalističnih tendenc. To lahko preseneča le tiste, ki imajo povsem konvencionalno predstavo o čustvih . . .

[Čas nastanka: 1938. V: W, zv. 15, 242.]

V zadnjem letu svojega življenja je Brecht večkrat in relativno obširno spregovoril o učnem komadu nasploh in o »Ukrepu«:

POGOVOR O »UKREPU« (Brecht in Pierre Abraham, spomladi 1956)

»Ta komad ni narejen za branje. Ta komad ni narejen za gledanje.« »Za kaj torej?«

»Za igranje. Za naše lastno igranje. Napisana ni ne za bralno občinstvo ne za občinstvo gledalcev, pač pa samo za nekaj dečkov, ki se bodo potrudili, da ga naštudirajo. Vsak od njih mora iti od vloge do vloge in zaporedoma zavzemati mesto obtoženca, tožiteljev, prič, sodnikov. Pod temi pogoji se lahko vsak od njih vadi v razpravljanju in si končno pridobi vedenje – praktično vedenje – o tem, kaj je dialektika.«

Toliko o precej presenetljivem, to je treba priznati, pogovoru z Brechtom, ki sem ga imel spomladi 1956 o tem komadu [»Ukrepu«]. Brecht je k temu dodal:

»Čisto prav imate, ko govorite o 'Ukrepu'. To me spomni, da moram za ta komad in še za nekaj sorodnih napisati skupen predgovor. V njem bi razložil, kar sem vam ravnokar povedal, pa tudi, zakaj sem jih napisal, kakšen je bil njihov posebni smoter. S tem bi bralca opozoril, naj tu ne išče tez ali protitez, argumentov za ali proti takšnim mnenjem, zagovorov ali obtožb, ki zadevajo njegov lastni način gledanja – pač pa izključno vadenje gibčnosti, ki je značilna za tisto zvrst duhovnih atletov, ki morajo biti dobri dialektiki. Utemeljenost ali neutemeljenost sodbe, to je čisto nekaj drugega, to se navezuje na reči, ki jih nisem vključil v debato.«

»Z drugimi besedami: tu ponujate metodo treninga, nekakšno pripravljalo gimnastiko za športnike, da bi se njihovo mišičje s tem utrjevalo in postalo prožnejše, zato da bi ga nato izkoristili pri njihovi posebni športni panogi? Prav nič si ne belite las s tem, ali gre za tek, skok, nogomet ali kolesarjenje?«

»Čisto tako.« [. . .]

[V: Revue mensuelle 35, 1957, str. 173 sl. Navedeno po Steinweg 1976², 61.]

M. Wekwerth (Brechtov učenec, režiser v »Berliner Ensemble«, njegov glavni režiser od l. 1960 do l. 1969, ko je zaradi spora z Weiglavo zapustil »Berliner Ensemble«), poroča, da je v pogovoru z Brechtom in s H. Eislerjem 8. 8. 1956 na vprašanje, katera njegovih del ima za »obliko gledališča prihodnosti« Brecht brez obotavljanja odgovoril: »Die Massnahme«.

Prevod in priredba: JRR

¹ Grosse und Kleine Pädagogik, Brechts Modell der Lehrstücke, »alternative« 78/79, Berlin 1971.

² Cf. tudi: R. Steinweg (Hrsg.), Brechts Modell der Lehrstücke, Zeugnisse Diskussion, Erfahrungen, Frankfurt/M 1976 (ed suhrkamp 751).

³ Na to razliko je resno opozarjal samo Benjamin v »Was ist episches Theater« [Kaj je epsko gledališče], v: Lesezeichen, hrsg. von G. Seidel, Leipzig 1970 (navajamo po »alternative« 78/79): »Učni komad izstopa kot poseben primer [epskega gledališča] . . . s tem, da s pomočjo posebnega siromaštva aparata poenostavlja in priporoča zamenjavo občinstva z akterji, akterjev z občinstvom . . .«

ROLAND BARTHES: TRIJE ESEJI O BRECHTU

NALOGE BRECHTOVSKE KRITIKE

Z napovedjo, da bo Brechtovo delo postajalo vse pomembnejše, ne tvegamo dosti. Ne samo zato, ker je veliko, ampak tudi zato, ker je eksemplarično: sredi dveh puščav se blešči – vsaj danes – s posebnim sijem: med puščavo sodobnega gledališča, kjer razen Brechta ni velikih imen, ki bi jih lahko navedli, in puščavo revolucionarne umetnosti, ki je sterilna vse od začetka ždanovske slepe ulice. Kdorkoli bo hotel razmišljati o gledališču in revoluciji, bo neizbežno naletel na Brechta: sam Brecht je hotel tako. Njegovo delo se z vso silo upira reakcionarnemu mitu o nezavednem geniju in poseduje veličino, ki je najustreznejša našemu času: veličino odgovornosti. To je delo, ki je v položaju »sokrivde« s svetom, z našim svetom. Zavest o Brechtu, refleksija o njem, z eno besedo brechtovska kritika, po definiciji obseže problematiko našega časa. Neutrudno je treba ponavljati tole resnico: poznati Brechta ima drugačno vrednost kot poznati Shakespeara ali Gogolja, zakaj Brecht je svoje gledališče napisal za nas in ne za večnost. Brechtovska kritika je torej polna kritike gledalca, bralca, porabnika in ne tistega, ki opravlja posel eksegeta: to je kritika prizadetega človeka (ki ga stvari neposredno zadevajo). In če bi moral sam napisati kritiko, katere okvir začrtujem, ne bi zamudil priložnosti, da povem – tvegajoč, da se bom zdel indiskreten – v čem to delo zadeva mene, s čim pomaga meni osebno, kot konkretnemu človeku. Da pa bi se omejil le na bistveno nekega programa brechtovske kritike, bom podal le načrte analize, kamor bi se ta kritika morala zaporedoma umeščati.

1. Sociologija

Nasploh zaenkrat še nimamo zadovoljivih anketnih sredstev, da bi lahko opredelili gledališko publiko. Poleg tega, vsaj v Franciji, Brecht še ni izstopil iz eksperimentalnih gledališč (razen **Matere Korajže** v T.N.P., ki pa ni preveč poučen primer zaradi nesporazuma pri režiji). Zaenkrat torej ni moč preučevati drugega kot reakcije tiska.

Danes moramo ločevati med štirimi tipi reakcij. Na ekstremni desnici Brechtovo delo v celoti diskreditirajo zaradi njegove politične uglašenosti: Brechtovo gledališče je slabo gledališče **zato, ker** je komunistično.

Na desnici (neki zvitejši desnici, ki se lahko razteza vse do »modernistične« buržoazije **Expresa**) je Brecht podvržen tradicionalni operaciji političnega razkosanja: človeka se loči od njegovega dela; prvega se prepusti politiki (zaporedoma in kontradiktorno poudarjajoč njegovo neodvisnost in servilnost v odnosu do Partije), drugo (delo) pa se postavi pod zastavo Večnega Gledališča: Brechtovo delo je – pravijo – veliko kljub Brechtu, proti Brechtu.

Na levisi Brechta pričakujejo predvsem humanistično: Brecht naj bi bil ena tistih širokih ustvarjalnih zavesti, ki so zavezane nekakšnemu humanitarnemu napredku

človeka, kot bi to lahko bila Romain Rolland ali Barbusse. Tak simpatični pogled na žalost razkriva nek antiintelektualističen predsodek, ki je pogost v nekaterih krogih ekstremne levice: da bi bolje »humanizirali« Brechta, diskreditirajo ali vsaj podcenjujejo teoretični del njegovega dela. To delo naj bi bilo veliko tudi brez Brechtovih sistematičnih pogledov na epsko gledališče, igralca, potujitev itd. Na ta način se priključujejo enemu temeljnih teoremov drobnoburžoazne kulture: romantičnemu nasprotju med srcem in možgani, intuicijo in refleksijo, neizrekljivim in racionalnim, opoziciji, ki v zadnji instanci maskira magično koncepcijo gledališča. Končno pa je svoje zadržke glede brechtovskega gledališča izrazila tudi komunistična stran (vsaj v Franciji): v splošnem zadevajo ti zadržki Brechtovo nasprotovanje pozitivnemu junaku, epsko koncepcijo gledališča in »formalistično« orientacijo brechtovske dramaturgije. Če pustimo ob strani spodbijanje Rogerja Vaillanda, ki temelji na obrambi francoske tragedije kot dialektične umetnosti krize, te kritike izvirajo iz ždanovske koncepcije umetnosti.

Vse te primere navajam po spominu. Potrebno pa bi se jih bilo lotiti *en détail*. Nikakor ne bi šlo za to, da ovržemo Brechtove kritike, temveč da Brechta približamo po poteh, ki jih naša družba spontano uporablja, da ga **prebavi**. Brecht razkriva vsakogar, ki o njem govori, to razkritje pa seveda najbolj zanima samega Brechta.

2. Ideologija

Ali je treba različnim »prebavam« brechtovskega dela zoperstaviti kako kanonično resnico? V nekem smislu in v določenih mejah da. V Brechtovem gledališču je neka jasna, koherentna, konsistentna in izredno **organizirana** vsebina, ki se upira pretiranim deformacijam. Potrebno jo je opisati. Za to nalogo razpolagamo z dvema vrstama tekstov: najprej s teoretičnimi teksti zelo prodorne inteligence (nikakor ni nepomembno srečati inteligentnega gledališkega človeka) in velike ideološke lucidnosti, ki bi jih bilo naivno podcenjevati pod izgovorom, da so le intelektualni dodatek nekemu predvsem kreativnemu deli. Seveda je Brechtovo gledališče narejeno zato, da se ga igra. Toda preden se ga igra ali preden se ga vidi igranega, ga ni prepovedano razumeti. Ta inteligentnost je organsko povezana s svojo konstitutivno funkcijo, ki je v tem, da se spremeni publiko v samem trenutku, ko se jo animira. Pri marksistih, kakršen je Brecht, odnosi med teorijo in prakso ne smejo biti podcenjevani ali popačeni. Ločiti brechtovsko gledališče od njegovih teoretičnih temeljev bi bilo ravno tako zmotno, kot če bi hoteli razumeti Marxovo dejavnost, ne da bi brali **Komunistični manifest**, ali Leninovo politiko, ne da bi brali **Državo in revolucijo**. Nikakršna državna odločitev ali nadnaravni poseg, ki bi gledališče milostno razrešila zahtev teoretične refleksije, ne obstajata. Nasproti neki zelo razširjeni tendenci

kritike je potrebno afirmirati ključni pomen Brechtovih sistematičnih spisov: imeti to gledališče za mišljeno gledališče nikakor ne pomeni oslabiti njegovo kreativno vrednost. Sicer pa dela sama razvijejo glavne elemente brechtovske ideologije. Na tem mestu ne morem storiti več, kot da opozorim na njene principe: na zgodovinski in ne »naravni« značaj človeških težav; na duhovno okuženje, ki ga proizvede ekonomska odtujitev, okuženje, katerega končni efekt je slepota izkoriščanih za vzroke njihove sužnosti; na popravljivi status Narave in upravljalnost sveta; na nujno ustreznost sredstev situacijam (v neki slabi družbi na primer lahko vzpostavi red le sleparski sodnik); na transformacijo starih psiholoških »konfliktov« v zgodovinske kontradikcije, ki so kot take podvržene človeški moči popravljanja.

Tu bi bilo potrebno precizirati, da so te resnice zmeraj dane le kot rezultati konkretnih situacij, te situacije pa so neskončno plastične. V nasprotju s predsodkom desnice Bechtovo gledališče ni težno in propagandno. To, kar si Brecht sposoja od marksizma, niso parole ali sklopi argumentov, temveč splošna metoda pojasnjevanja. Iz tega sledi, da se zdijo marksistični elementi v Brechtovem gledališču zmeraj na novo ustvarjeni. V bistvu je Brechtova veličina, pa tudi osamljenost, v tem, da neprestano izumlja marksizem. Ideološko temo bi lahko pri Brechtu natančno opredelili kot dinamiko dogodkov, ki prepleta ugotovitev in njeno pojasnitev, etiko in politiko: v skladu z globokim naukom marksizma je vsaka tema tako izraz »hoteti biti« ljudi kot izraz »biti« stvari, je hkrati oporekajoča (ker demaskira) in spravljujoča (ker pojasnjuje).

3. Semiologija

Semiologija je proučevanje znakov in pomenov. Na tem mestu se ne bi spuščal v diskusijo o tej znanosti, za katero se je pred kakimi štiridesetimi leti zavzel lingvist Saussure in ki ji na splošno očitajo formalizem. Ne da bi se pustili zastrašiti besedam, moramo v zvezi s tem priznati, da brechtovska dramaturgija, teorija **Episierung**, potujitve, in vsa dejavnost **Berliner Ensemble**, ki zadeva dekor in kostume, postavlja odkrit semiološki problem. Zakaj to, za kar se zavzema celotna brechtovska dramaturgija, je, da mora vsaj danes dramska umetnost bolj označevati realno kot pa ga izražati. Med označencem in označevalcem mora torej nujno obstajati določena distanca: revolucionarna umetnost mora priznati neko določeno arbitrarnost znaka, sama mora sodelovati pri nekem določenem »formalizmu«, in sicer tako, da formo obravnava v skladu s primerno, to je semiološko metodo. Celotna brechtovska umetnost ugovarja ždanovskemu mešanju ideologije in semiologije, za katerega vemo, v kakšno estetsko slepo ulico je vodilo.

Sicer pa je razumljivo, zakaj je ta aspekt brechtovske misli najbolj antipatičen buržoazni in ždanovski kritiki: tako prva kot druga sta zavezani nekakšni estetiki »naravnega« izražanja realnega. Zanju je umetnost lažna Narava, nekakšna **pseudo-Physis**. Nasprotno pa mora biti za Brechta danes, to je znotraj zgodovinskega konflikta, katerega zastavek je odprava človeške odtujitve, umetnost nekakšna anti-Physis. Brechtov formalizem je radikalen protest zoper okužbo z buržoazno in drobnoburžoazno lažno Naravo: v še odtujeni družbi mora biti umetnost kritična, presekati mora vse iluzije, tudi iluzijo »Narave«. Da ne zapademo v umetnost ekspresije, v esencialistično umetnost iluzije, mora biti znak delno arbitraren.

4. Morala

Brechtovsko gledališče je moralno gledališče, kar pomeni, da se skupaj z gledalcem sprašuje: kaj je treba storiti v takšni situaciji? To nas privede do tega, da ponovno pregledamo in opišemo arhetipske situacije brechtovskega gledališča. Mislim, da jih je moč strniti v enoten problem: kako biti dober v slabi družbi? Zelo pomembno se mi zdi, da pravilno zajamemo moralno strukturo Brechtovega gledališča. Razumljivo je, da je imel marksizem mnogo nujnejših nalog kot je ukvarjanje s problemi individualnega vedenja. Toda kapitalizem še naprej traja, sam komunizem se spreminja: revolucionarna akcija mora vedno pogosteje in na nek skorajda institucionalen način živeti skupaj z normami buržoazne in drobnoburžoazne morale. Pojavljajo se problemi vedenja in ne več akcije. Brecht bi tu lahko imel veliko moč očiščenja in spametovanja.

In to toliko bolj, ker njegova morala nima v sebi nič katekizemskega, temveč je večinoma dosledno vpraševalne narave. Znano je, da se nekatera njegova dela dobesedno končujejo z vprašanjem publiki, ki ji avtor prepušča breme, da sama najde rešitev postavljenega problema. Brechtova moralna vloga je v tem, da znotraj neke očitnosti živo vplete neko vprašanje (to je tema izjeme in pravila). Zakaj tu gre v bistvu za nekakšno inventivno moralo. Brechtova invencija je taktičen proces, da bi dosegli revolucionarno korekcijo. To pomeni, da je za Brechta izhod iz vsake moralne slepe ulice odvisen od natančnejše analize konkretne situacije, v kateri se nahaja subjekt. Izhod se pokaže v živi predstavitvi zgodovinske partikularnosti te situacije, njene umetne in čisto konformistične narave. Bistvo Brechtove morale (**spremeniti, kadar je treba, Veliki Običaj**) pa izhaja iz plastičnosti same zgodovine.

1956, **Arguments**.

Prevedel: Igor Žagar

SLEPA »MATI KORAJŽA«

Mutter Courage* se ne obrača na tiste, ki se neposredno ali prek ovinkov bogatijo v vojnah; če bi hoteli tem ljudem razkriti merkantilni značaj vojne, bi to bil zgolj klovnovski nesporazum. Ne, **Mati Korajža** se obrača na tiste, ki v njej trpijo, ne da bi pri tem kaj pridobili, in to je prvi razlog njene veličine: **Mati Korajža** je povsem ljudsko delo, ker lahko njegovo globljo namero razume le ljudstvo.

To gledališče izhaja iz nekega dvojnega videnja: videnja družbenega zla in videnja zdravil proti temu zlu. V primeru **Mater Korajže** gre za to, da priskočimo na pomoč vsem tistim, ki mislijo, da so – tako kot mati Korajža – vpeti v fatalnost vojne, da jim razkrijemo, kako vojna kot človeško dejstvo ni fatalna, kako lahko v spoprijemu z njenimi merkantilnimi vzroki končno odpravimo tudi njene militaristične posledice. Takšna je ideja, zdaj pa si oglejmo, kako Brecht poveže to glavno namero s pristnim gledališčem, tako da se razvidnost trditve ne bi porodila iz moralne pridige ali argumentacije, temveč iz samega gledališkega dejanja: Brecht nam predstavi tridesetletno vojno v vsem njenem obsegu; neizprosno trajanje te vojne potegne vse za sabo, vse propada (predmeti, obrazi, čustva), vse se uničuje (otroci matere Korajže so drug za drugim ubiti). Mati Korajža, kantararka, katere posel in življenje sta ubožna sadova vojne, je v vojni, tako globoko, da je pravzaprav ne vidi (komaj nekakšen sij ob koncu prvega dejanja): slepa je, trpi, ne da bi razumela; zanjo je vojna neovrgljiva fatalnost.

Zanjo, ne pa tudi za nas: saj mi **vidimo** mater Korajžo slepo, **vidimo** to, česar ona ne vidi. Mati Korajža je za nas raztezna snov: sama ne vidi nič, toda mi vidimo prek nje, razumemo, zajeti v dramatično razvidnost, ki je kar najbolj neposredno prepričevanje, da je slepa mati Korajža žrtev tega, česar ne vidi, kar pa je ozdravljivo zlo. Tako gledališče izvrši v nas, gledalcih, odločilno podvojitve: smo hkrati mati Korajža in tisti, ki jo pojasnjujejo; deležni smo slepote matere Korajže in obenem **vidimo** to isto slepoto; smo pasivni igralci, potopljeni v fatalnost vojne, in svobodni gledalci, pripravljeni na demistifikacijo te fatalnosti.

Pri Brechtu prizorišče pripoveduje, dvorana pa razsoja; prizorišče je epsko, dvorana je tragična. To pa je sama definicija velikega ljudskega gledališča. Vzemite Guignola ali Mr. Puncha, te primerke gledališča, ki izhaja iz mitologije prednikov: tudi tukaj občinstvo **ve**, česar igralec ne ve, in ko ga vidi delovati na tako škodljiv in neumen način, se čudi, vznemirja, jezi, vpije resnico, razglašča rešitev: še en korak in občinstvo bo videlo, da je ono samo trpeči in nevedni igralec, vedelo bo, da je takrat, ko je potopljeno v katero neštetihi tridesetletnih vojn, ki mu jih v raznoterih oblikah vsiljuje njegov čas, prav takšno kot mati Korajža: trpi in neumno ignorira lastno sposobnost zaustaviti svojo nesrečo.

Bistveno je torej, da to gledališče gledalca nikoli povsem ne prepusti predstavi na odru: če gledalec ne ohrani nujno potreben odmik, iz katerega se lahko vidi

trpečega in mistificiranega, je vse zgubljeno: delno se mora identificirati z materjo Korajžo in vzeti nase njeno slepoto le zato, da se lahko iz nje pravočasno umakne in jo presoja. V celotni Brechtovi dramaturgiji vlada nujnost **distance**, z izpolnitvijo ali neizpolnitvijo te distance pade odločitev o samem jedru njegovega gledališča: ne gre zgolj za uspeh nekega dramskega sloga, gre za samo zavest gledalca in potemtakem za njegovo sposobnost ustvarjanja zgodovine. Brecht neusmiljeno zavrača kot kolaboracionistične vse dramske rešitve, ki gledalca potopijo v predstavo in – bodisi z zbeganim pomilovanjem bodisi s šaljivim pomežikovanjem – favorizirajo sokrivdo, soudeleženost brez preostanka, med žrtvijo zgodovine in njenimi novimi pričami. Brecht zato odklanja: romantizem, emfatičnost, verizem, pisanost, komedijantstvo, esteticizem, opero, vse sloge **utopitve** ali sodelovanja, ki bi gledalca pripravili do tega, da bi se povsem identificiral z materjo Korajžo, da bi se zgubil v nji, da bi pustil, naj ga povlečeta za sabo njena zaslepljenost ali njena nemoč.

Problem sodelovanja – posledek naših gledaliških estotov, ki so blaženi zmeraj, kadar lahko ugotovijo nekakšno nejasno religioznost predstave – je tu premišljen na povsem nov način, in še zdaleč nismo razkrili vseh blagodejnih posledic tega novega načela, ki je sicer morda zelo starodavno, saj temelji na statusu državljskega gledališča naših prednikov, kjer je prizorišče zmeraj objekt Tribunala, ki se nahaja v dvorani (glej grške tragike). Zdaj razumemo, zakaj so naše tradicionalne dramaturgije radikalno napačne: gledalca utopijo, so dramaturgije abdikacije. Brechtova dramaturgija pa nasprotno drži v rokah majevitično moč, hkrati predstavlja in nas pripravi do tega, da sodimo, je hkrati pretresljiva in osamljujoča: v tej dramaturgiji je vse namenjeno ustvarjanju vtisov, ne da bi gledalca v njih utopilo. To je gledališče vzajemnosti in ne okuženja.

Drugi bodo povedali svoje o konkretnih – in vselej uspešnih – prizadevanjih te dramaturgije, da bi dovršila revolucionarno idejo, ki danes edina lahko upraviči gledališče. Za sklep naj zgolj še enkrat poudarimo edinstvenost našega vzburljenja pred **Mutter Courage** v izvedbi Berliner Ensemble: kot vsako veliko delo je tudi to Brechtovo radikalna kritika zla, ki mu predhaja: z **Materjo Korajžo** smo torej v vseh ozirih globoko **poučeni**: s to predstavo smo morda pridobili leta razmišljanj. Toda ta pouk podvaja še neka sreča: videli smo, da je ta globoka kritika hkrati zgradila tisto neodtujeno gledališče, ki ga idealno postuliramo in ki se je nenadoma znašlo pred nami v odrasli in že popolni obliki.

1955, Théâtre populaire

Prevedla: Igor Žagar in Slavoj Žižek.

* Predstave Brechtove **Mutter Courage** v izvedbi Berliner Ensemble, v Parizu (Théâtre des Nations) leta 1954.

O BRECHTOVI »MATERI«

Pariškim umetniškim krogom je bilo treba veliko slepote, da so v **Materi** lahko videli propagandno igro: odločitev Brechta za marksizem prav tako ne izčrpa njegovega dela kot odločitev Claudela za katolicizem ne izčrpa njegovega. Seveda je marksizem neločljivo povezan z **Materjo**: je njen **objekt**, ni pa njen subjekt; subjekt **Materje** je čisto preprosto – kot pravi njen naslov – materinstvo.*

Brechtova moč je prav v tem, da nikoli ne poda ideje, ki ne bi živela skoz neko realno človeško razmerje, in (kar je bolj izvirno) da nikoli ne ustvari likov, ki bi živeli zunaj »idej«, katerim dolgujejo svojo eksistenco (nihče ne živi brez ideologije: odsotnost ideologije je že sama neka ideologija: prav to je tema **Materje Korajže**). Brechtu je zadostovala združitev teh dveh zahtev, da je proizvedel presenetljivo gledališče, ki hkrati vrže iz tira dve predstavi: predstavo o marksizmu in predstavo o **Materi**. Pelageja Vlasova že s tem, da je revolucionarna mati, ne ustreza nobenemu od stereotipov: ne pridi ga marksizma, ne bruha suhoparnih tirad o izkoriščanju človeka po človeku; po drugi strani pa prav tako ni lik, ki bi ustrezal Materinskemu Instinktu, ni tipična Mati: njena bit ni na ravni njenega drobčja.

Z marksistične strani je problem, ki ga postavlja **Mati**, realen. Lahko rečemo, da je v nji zajet iz perspektive posameznika splošni (in ključni) problem, veljaven za celotno družbo, na najširši ravni zgodovine: problem politične zavesti. Če marksizem uči, da je razkroj kapitalizma vpisan v samo njegovo naravo, pa ni nastop komunistične družbe nič manj odvisen od zgodovinske zavesti ljudi o tem: ta zavest je tista, ki nosi svobodo zgodovine, slavno alternativo, ki obljublja socializem ali barbarstvo. Politična vednost je torej prvi objekt politične akcije.

Na tem načelu temelji sam smoter celotnega brechtovskega gledališča: to gledališče ni niti kritično niti heroično, temveč gledališče zavesti ali, še bolje, rojevajoče se zavesti. Od tod njegovo veliko »estetsko« bogastvo, ki lahko pritegne, tako se mi zdi, zelo široko občinstvo (kar potrjuje naraščajoč uspeh Brechta na zahodu). Do tega prihaja najprej zato, ker je zavest neka zelo dvoumna realnost: je hkrati družbena in individualna. In ker ni drugega gledališča kot gledališča oseb, je zavest natanko tisti moment zgodovine, ki ga lahko zajamemo skoz individua. Dalje zato, ker je nezavedanje dobra predstava (na primer komičnost); natančneje, predstava nezavedanja [le spectacle de l'inconscience] je začetek zavesti. Dalje zato, ker je prebujanje neke vednosti po definiciji gibanje, tako da se lahko trajanje akcije ujame s samim trajanjem predstave. Končno zato, ker je rojevanje zavesti odrasla, se pravi povsem človeška tema; s prikazovanjem tega rojevanja se pridružujemo naporom velikih filozofij, sami zgodovini duha. Sicer pa prav na tem mestu, v tej predstavnici funkciji prebujanja, **Mati** s samo svojo strukturo in ne zgolj skoz mnenja, ki se v nji izražajo, doseže svojo resnično temo, temo materinstva.

Katerega materinstva? Običajno poznamo le eno, tisto, ki zadeva mati kot Rediteljico. Ne samo da je v naši kulturi **Mati** bitje čistega instinkta, temveč se tudi takrat, ko se njena vloga socializira, zmeraj socializira v

enem samem smislu: ona je tista, ki oblikuje otroka. Potem ko ga je najprej rodila, drugič rodi še njegovega duha. **Mati** je njegova vzgojiteljica, učiteljica, ona je tista, ki v otroku rodi zavest o moralnem svetu. Celotno krščansko videnje tako počiva na enosmernem odnosu, ki gre od matere k otroku. Četudi **Materi** ne uspe obvladovati in usmerjati otroka, pa je zmeraj ona tista, ki zanj moli, joka, tako kot Monika za svojega sina Avguština.

V **Materi** pa je razmerje obrnjeno: sin je tisti, ki duhovno rodi **Mater**. Ta obrnitev narave je velika brechtovska tema: obrnitev in ne uničenje: Brechtovo delo ni lekcija iz **relativnosti** v voltairovskem slogu: Pavel vzdrami v Pelageji Vlasovi socialno zavest (skoz praxis in ne skoz govor: Pavel je po svojem bistvu **molčec**), ta porod pa ustreza prvemu zgolj tako, da ga razširja. Stara poganska predstava (najdemo jo pri Homerju) o sinovih, ki nasledijo starše kot listje na drevju, kjer novi poganjki preženejo stare, ta predstava, ki je vsaj mehanična, če že ne nepremična, se umakne ideji, ki pravi, da se situacije s ponavljanjem spreminjajo, da se objekti transformirajo, da svet kvalitativno napreduje: ne le da brechtovska mati v usodnem gibanju generacij ni zapuščena, ne le da prejme, potem ko je bila dala, temveč je to, kar prejme, nekaj drugega kot tisto, kar je bila dala: tista, ki je dala življenje, prejme zavest.

V buržoaznem svetu poteka prenos zmeraj od prednika k potomcu: to je sama definicija **dediščine**, besede, katere usoda daleč presega meje **code civil** (dedujejo se ideje, vrednote itn.). V brechtovskem svetu ni dedovanja, razen če je obrnjeno: ko je sin mrtev, njegovo delo nadaljuje mati, kot da bi bila ona mlad poganjek, nov list, ki mu je usojeno, da se razrase. Tako se te stare teme menjave generacij, od katere je živela množica herojsko-meščanskih iger, ne drži več nič antropološkega; ne ponazarja več usodnega zakona narave: v **Materi** se svoboda pretaka celo v osrčju najbolj »naravnega« človeškega razmerja: razmerja med materjo in njenim sinom.

Pa vendar je vse »čustvo« tu, saj brez njega ni brechtovskega gledališča. Poglejte igro Helene Weigel, ki so ji očitali, da je preveč diskretna, kot da bi bilo materinstvo zgolj vrsta izražanja: da bi od Pavla sprejela zavest o svetu, se najprej postavi v vlogo »drugega«; na začetku je tradicionalna mati, ki ne razume, kaj se dogaja, malce negoduje, vendar pa trmasto gospodinja in krpa oblačila; **Mati-Otrok** je, kar pomeni, da njeno razmerje do sina ohranja vso čustveno težo. Njena zavest se zares izleže šele ko je njen sin mrtev: za živega se nikoli ne more ujeti z njim. Tako ves čas tega zorenja **Mater** in sina ločuje neka razdalja, ki nas opozarja, da je pravilna pot kruta pot: ljubezen tukaj ni izliv, temveč tista sila, ki dejstvo spremeni v zavest in nato v akcijo: ljubezen je tista, ki odpira oči. Ali je torej treba za to, da spoznamo, kako to gledališče žge, biti brechtovski »fanatik«?

1960, **Théâtre populaire**

Prevedla: Igor Žagar in Slavoj Žižek.

* Ob predstavah **Materje** Gorkega-Brechta v izvedbi Berliner Ensemble, v Théâtre des Nations.

ANTONIN ARTAUD in BERTOLT BRECHT

Razpravljanje o Artaudu in Brechtu že na začetku pade v skušnjavo, da ju postavi nasproti kot utelesitev Mita proti utelesitvi Razuma. K temu prispeva predvsem splošno razširjeno mnenje, da bi naj Brecht bil le marljiv učenec in popularizator marksizma (pri čemer je vsaka popularizacija ideje prepogosto njena vulgarizacija in se sprejema kot ideologija – kot pravita Adorno in Horkheimer: vsaka izjava se razume kot nekakšna zadnja izpoved, ideji se želi podrediti ali jo napadati, človek do nje ni svoboden; resničnost ideje pa lahko doživi le, kolikor jo človek razvija – tako so tudi Brechta kovali v zvezde ali ga zavračali, in njegova misija je ostala navsezadnje razsvetljevna), le malo boljši soc-realist (predstava o njem se povezuje z Gorkim), ki pa mu je »na srečo« njegova umetnost ušla iz rok in se izmaknila njegovim teoretskim prizadevanjem, ki vedno znova poudarjajo plodno moč potujitvenega učinka. Na drugi strani pa se pojavlja – kot antipod – malo bolj nejasna predstava o Artaudu, ki bi naj bil eden zadnjih členov v zgodovinski verigi norcev-prerokov, začeni od shizofreničnih vračev v mitskih dobah pa prek Nostradamusa do Lautreamonta in Rimbauda. Kot če s široko potezo zarišemo na platno, se nam tako pojavita dve črti – na eni strani Brecht, človek 20. stoletja, vezan na analitično silo kakega Thomasa Manna in udarni elan Majakovskega, ter na drugi strani Artaud in raztrgani mučeniki prejšnjih dob, Kierkegaard, Nietzsche.

To polariziranje sil pa je površno in enostransko, prav tako kot bi bilo enostransko tudi, če bi ju postavili na skupni imenovalec – ta bi bil zahteva po novem človeku, po novem načinu percipiranja, ki je v temelju tako pri ekstatični identifikaciji Artaudovega gledališča kot pri kritični distanci Brechtovega (seveda lahko ob navedbi takih »utopičnih« skupnih ciljev na široko odpremo vrata taki relativnosti, kakršna se skriva v prijateljski izjavi, izrečeni ob obisku Haiga v SFRJ, češ da je cilj obeh držav isti, samo poti do njega se razlikujejo), zahteva po človeku, ki ni le pasiven samozadovoljen uporabnik »kulinaričnega« gledališča, pritegnjen v »avtomatizem opazovanja« (Šklovski), ampak umetniška dela sam živi; torej zahteva po umetnosti, ki ne bi bila sebično ločena od življenja – v tej zahtevi pa tiči hkrati upor proti družbi, ki nosi v sebi možnost take umetnosti, torej proti družbi hlapca in gospodarja, odtujenih na prvo in drugo potenco. S tem prinaša njuno gledališče nemir – vprašljiv je tako zunanji svet kot človek sam (kot pravi Artaud: »Mi nismo svobodni in nebo se nam lahko še zmeraj podre na glavo«).

A kdo je ta človek, kaj je njegova resnica? Zgodovina, pravi Brecht. Mit, pravi Artaud. Človek vedno znova sam ustvarja svoje bogove; človek ne ustvarja ničesar, on je s svojim »človeškim« (izločanje misli iz dejanj) ravno izkrivil ideje, ki bi bile morale ostati božanske, razdril je od vekomaj obstoječe mite in se razcepil v malenkostnih strasteh in parcialnih idejah, da bi se nazadnje na tej trnovi poti individualizacije podvrnil zakonu ponudbe in povpraševanja in pristal v tešečem okrilju psihologije. Brechtova alternativa posamezniku, kot obstaja, je posameznik v pozitivnem pomenu, ki, da bi presegel tradicijo, gradi na njej, jo vključuje

vase. Artaud pa utemeljuje človeka v nečem zunaj nje, v nečem, čemur se izmika vsaka racionalna izkušnja; da bi lahko človek presegel tradicijo, jo mora izbrišati iz sebe. Odtod logično izhajata njuna »sistema« – Brecht je nujno političen, obrača se k družbenemu človeku, katerega zgodovina je ravno njegova komunikacija; in zato je Brecht obseden z močjo besede, in zato hoče delovati na zavest. Artaudovo gledališče pa je klicanje mračnih mitskih sil, metafizičnega strahu, ki leži pokopan v nezavednem globoko v človeku, je kot kužna bolezen, ki gre na vse ali nič, končni obračun, triumf zla – vse to pa zahteva nov jezik, fizični jezik odra, utemeljen na gibu, jezik, ki deluje na čutila, ki negira diskurzivno funkcijo artikularne besede in omejuje njen pomen na vlogo, kot jo ima v sanjah. Njegova predstava je dogodek tukaj in zdaj, je enkratno doživetje, in za trenutek se zdi, da se ravno v tem enkratnem doživetju zapira človekov svet; skoz množični ritual kot materializiranja mita – mit pa predpostavlja zaprto strukturo sveta, v njegovem temelju je ponavljanje – se vzpostavlja tista krutost, o kateri govori Artaud, »krutost kot samo življenje, kot neizprosna nujnost, kot kozmična strogost«. Narobe pa bi Brecht s predstavo kot poročilom o dogodku, torej s predstavo kot ponavljanjem dogodka, odprl pogled v zakonitosti strukturiranja takega dogodka in tako presegel mit. In vendar je ravno v tej krutosti zdravilni učinek: gledalec je vržen v Zlo, v soočenju z Nevarnostjo in Negotovostjo se bije boj na življenje in smrt, tu ni kompromisa in malih misli, življenje je strast in zločin, hoditi je treba z velikimi koraki, celi svetovi se preskakujejo, duh se lomi v sebi – in ko se Zlo na odru izčrpa, je tudi gledalec že storil svoj zločin – da pa ga je lahko storil, je moral biti najprej storjen zločin nad njim. Tako Artaud pošiljuje gledalca, Brecht pa sugerira; Artaud je terorist, Brecht pa anarhist, Artaud je psihoanalitik, ki, da bi ozdravil, priklicuje travmo, ki razgalja sprevrženost, Brecht pa pesnik, ki razgalja lažno samoumevnost sveta, v katerem je travma konstitutivni princip življenja.

Čisto za zabavo bi si lahko omislili, kakšna bi bila v Artaudovi režiji uprizoritev Büchnerjevega Woyzecka, enega redkih književnih del, ki jih je Artaud uvrstil na repertoar gledališča krutosti; in kakšna bi bila predstava tega istega dela, če bi ga režiral Brecht, ki se je tudi navduševal za Büchnerja. Zdi se, da je Woyzeck blizu obema – gre za tisto prvinsko zlo, za zločin brez razloga, in Vojček kot lik, ki oscilira med ubogim tipim bebecem in genialnim vidcem, ustreza tipu Artaudovega junaka, »v katerem je nekaj veličastnega in lapidarnega, nekaj iz stanja, kadar se zgubi glava«, junaka, ki ni niti nedolžen niti kriv, ampak »podrejen amoralnosti, ki so ji bili podrejeni bogovi antičnih misterijev . . .«. Hkrati pa je Vojček spaček izrojene družbe, lik tipa Galy Gay, torej Brechtov človek. Kar se Artauda tiče, bi verjetno malokateri gledalec vedel, da se na krožnih odrih okoli njega in na središčnem odru med samim občinstvom (taka je bila Artaudova vizija gledališkega prostora) odigrava ravno Vojček. Statični prizori, izpolnjeni pretežno z glavnim likom (nerazpoznaven, zabrisan obraz, kot prekrit s svileno nogavico, avtomatizirane kretnje, neprestano odsotno kimanje z glavo,

grbljenje, ječanje) in z vizijo njegovih prividov (v zraku rdeč žar, vročina, dim, grozljiv zvok pozavn, s stropa rastoče velikanske vodene gobe sprevrženih oblik, iz katerih kdaj pa kdaj pade kakšna kaplja) bi se menjavale z bučnimi karnevalskimi prizori semnja, veselice, popivanja, v katerih bi bila rastoča napetost med Vojčkovo Marijo Magdaleno in mesnatim oficirjem prikazana v kratkih trenutkih, ko bi drugo dogajanje kot na ukaz okamnelo – in bi živelo pred gledalci le njuno prvo srečanje, kot naključno drsenje boka ob boku, njun zagreti ples, njun orgiastični akt. Kot dekor velikanski škornji, segajoči nad obzorje gledalcev, ki v neizprosnem ritmu monotonno korakajo, ne ozirajoč se na dogajanje; srhljiv, enakomerno ponavljajoč se zven njihovega udarjanja ob tla. V ozadju otroška stajica, iz nje se v nerednih presledkih dviga majhen otrok, mirno gleda, se igra z rokami. Dogajanje se naenkrat zgosti, kot gnano po notranji nuji. Vojčka obvladujejo vse bolj obsedeni gibi, izpušča neartikulirane glasove ali vztrajno ponavlja eno in isto besedo. Ob njem se prikaže Marija, objeta se molče oddaljujeta. Na obzorju vzi- de krvava luna, v daljavi vedno bolj izrazito bobnanje. V Vojčkovi roki nenadoma ogromen mesarski nož. V naslednjem trenutku krik, katerega zategli jek še dolgo polni prostor. S stropa dežujejo človeški udje in pokopljejo pod sabo Vojčka. Izpod gomile se sliši razbrzdani, perverzen smeh, nato se Vojček izkoplje ven, hropeč kot žival, se opoteka, dokler ne pade kot zadet od strele. Ves čas obsedeno bobnanje. Z odra prodira hladen, gniloben močvirski zrak. Naenkrat oglušujoča tišina. Šum ljudi, ki bredejo v vodi. Klici.

In kakšen bi bil Brechtov Vojček? Predvsem literaren, zvest besedilu, ohranjajoč posebno besedno strukturo teksta, v katerem Vojčka, kadar se sooča z višjimi instancami, nikoli ne nagovarjajo z »vi« ali »ti«, ampak z »on«: v razgovoru dveh je navzoč kot tretja oseba. On je žrtev družbe, kup trpežnega mesa, ki mu je bilo preprečeno, da bi kdaj postal človek; in vendar je on tisti, ki pravi: »Vsak človek je brezno, človeku se zavrti v glavi, če pogleda vanj«, on je tisti, ki nosi nemir po svetu – »on teče skoz svet kot odprta britev, človek se ureže vanjo«, – on je slaba vest družbe. In tako ni le žrtev, ampak tudi krvnik. In čeprav zločin, edino individualno dejanje, ki ga je bil storil, pravzaprav ni njegovo dejanje, ampak posledica . . . čudovite *Aberratio mentalis partialis* . . .«, ki mu jo je, v znanstvene namene, podarila družba, je on vendarle morilec in morda ne najbolj nedolžen med vsemi – njegova krivda je v tem, da ni niti popolnoma nor niti popolnoma razumen, ni se niti predal niti uprl – v tem vmesnem področju pa so poti odprte in Vojček je kar presneto moralna oseba, ki je odgovorna za svoja dejanja. Zato Brecht ne bi ostal pri obsojanju družbe, ampak bi nakazal tudi dvojnost »junaka« – vprašanje o krivdi se tako nujno zastavlja, in daleč od tega, da ne bi bil kriv nihče – so krivi vsi. Zločin ni več tisto nujno Zlo, ki osvobaja, ampak krvavo dejanje, katerega smisel je vprašljiv; vprašanje pa

išče odgovor in ta nikakor ne more biti omejen na sam zločin; sodnik mora z ostrim očesom spremljati dogajanje na odru, ki je postavljeno suho in hladno, različno se sliši zamaščeni stotnikov glas in rezka učenost zdravnika, pod sivimi reflektorji sedi Marija z otrokom v naročju ter s svetlečimi uhani v eni in biblijo v drugi roki, in cirkusantje, rokodelci in pivski bratci nosijo pomembna sporočila – nobeden izmed njih noče biti samo pomilovan ali obsojan, in vsi smo tu zato, da naše srečanje ne bi bilo zgolj neobvezno in naključno. V tem smislu je Brecht še bolj nevzdržen kot Artaud, ker pričakuje, ne da bi zahteval, ker podira, medtem ko ostaja stavba vsaj na videz cela – Brechta se tako veliko lažje institucionalizira, njegove predstave se lahko mimogrede izvajajo po vseh pravilih tradicionalne gledališke etike – ne da bi mogle predvsem prikriti neke vrste neupodobljivost, ki je pri Artaudu očitna, ki pa izbija pri Brechtu na dan v dejstvu, da je puščalo njegovo epsko gledališče za sabo tudi zadrego in nelagodje, in da je v glavnem doživelo odmev le, kolikor je še vedno dopuščalo možnost identifikacije z »junaki« (tu izvzamemo neposredno poučna dela) – če te možnosti ni bilo, jo je lahko z neko silo inercije gledalstvo samo pridobilo; dovolj lahko je bilo vztrajati pri navadi (razvajanosti ali instinktivnemu aktu?) vživetja in spregledati (učinek petrifikacije stališč) protislovnost dogajanja na odru, ki ne vodi v duševni mir, ampak v dilemo. (Obstaja teorija, po kateri se je uresničiti Brechtovega potujitvenega učinka najbolj približalo gledališče absurda – saj tako rekoč visi v praznem v času in prostoru; gledalec ne ugiba, kaj se bo zgodilo, ampak kaj delo sploh pomeni. Povsem »brechtovska« je tudi razlaga Adama o nastanku njegovega prvega dela: »V najbolj očitnih, vsakdanjih dogodkih sem začel odkrivati scenske prizore. Nekega dne sem videl slepca, kako prosi: dve deklici sta šli mimo, ne da bi ga opazili, in peli: 'Zapr! sem oči, bilo je prekrasno'. . .«) Še slabše jo je odnesel Artaud – pri predstavah gledališča Alfred Jarry je moral poklicati na pomoč pred popadljivimi nadrealisti celo policijo, edino uprizorjeno delo iz obdobja gledališča krutosti – tragedija Cenci – pa je doživelo popoln polom, ki ga ilustrirajo besede nekega kritika, češ da je »tekst, ki ga, bogu hvala, nismo razumeli, spremljal obupen hrup . . .« In vendar se Artaud z zahtevo po obsedenem, začaranem gledalcu vsaj na videz približuje današnjemu okusu dela publike, ki je že pozabila, kaj je komunikacija, in je v svoji praznini (čeprav na lažen, negativen način, kajti tudi čutila so že zakrnela) »zrela« za spektakle, ki so tudi sami na robu komunikacije in delujejo na hipnotičen način, kot potenciranje stanja, ki ga vsiljuje človeku sama družba. In tako se lahko vse obrne – Artaudov upor prav dobro služi ideologiji, Brechtova umetnost pa v svoji tesnobi in radosti še vedno išče človekovo mladost.

Seta Knop

V VEDNOST!

I.

Za jesenski semester študijskega leta 1947/48 so na katedri za slavistiko prvič najavili predavanja mladega, 31-letnega profesorja dr. Sergeja Leva, ki je komaj leto poprej doktoriral s tezo »Pulzija in transfer v delih Mihaila Šolohova«. V prvem letu svoje profesure se je loteval predvsem strukturalne analize sorealističnih romanov, s katerimi so bile tedaj (in še mnogo let po tem) obilno založene tudi ljubljanske knjižnice in študentje glede virov tako niso bili v stiski.

Ob koncu oktobra je dr. Lev študentom najavil, da v prvi polovici novembra ne bo imel predavanj, saj se bo podal na študijsko potovanje v Zürich, da bi kompletiral materiale za pripravo posebnega seminarja o odmevih na socialistični realizem v Zahodnem svetu. Že 5. novembra ga je posrkala vasa že kar tradicionalna züriška megla.

Jeseni 1947 je bil B. Brecht pozvan na zagovor pred Komite za odkrivanje protiameriške dejavnosti:

G. Stripling: G. Brecht, navedite prosim svoje osebne podatke in točen naslov. Govorite v mikrofون, prosim.

G. Brecht: Ime mi je Bertolt Brecht. Moj naslov: 34 West, 73th Street, New York. Rojen sem bil v Augsburgu v Nemčiji, 10. februarja 1898. leta.

G. Stripling: G. Brecht, komisija je . . .

Predsednik: Kdaj ste rekli, da ste rojeni?

G. Stripling: Bi prosim ponovili še enkrat vaš rojstni datum?

Predsednik: 10. februar 1898?

G. McDowell: 1898?

G. Brecht: 1898.

G. Stripling: Gospod predsednik, komisija ima na voljo prevajalca. Bi želeli prevajalca?

G. Grum: Bi radi prevajalca?

Predsednik: Ali želite prevajalca?

G. Brecht: Da.

Pred taisto komisijo je bil Brecht prepoznan, da je kriv protiameriške dejavnosti in je že naslednjega dne (31. oktobra) z letalom zapustil Države. Že 5. novembra ga je posrkala vasa že kar tradicionalna züriška megla. 9. novembra objavi znani desničarski dnevnik »Zürischen Neugheiten« na 4. strani naslednje poročilce:

»Organi švicarske policije so ob preiskavi v takih krogih poznanega lokala Cabaret Voltaire poleg mestnim očetom že dalj časa znanega Aarona Leipnicha zatekli še tele gospe: Antona Lothmana, Sergheja Lewa, Rosemarie Tiefflügen, Jeacquesa Duponta, Berholta Brechta in Heleno Weigel. Še zlasti pa nas ne čudi, da se je v takšni jazbini znašel tudi znani komunistični špijon, Bertolt Brecht. Skupaj z našimi organi javnega reda in miru se sprašujemo, ali je tudi slednji vpleten v nemoralno dejavnost že omenjenega lokala.«

II.

Ob koncu leta 1953 dr. Sergej Lev prebere v nemškem časniku »Die Zeit« besede tistega, s katerim je 8. novembra 1947 sedel v istih prostorih nekega znamenitega lokala v Zürichu, ne da bi za to sploh vedel, besede, ki obsojajo »lakiranost in olepšavanje, ki so največji sovražniki ne samo lepote, temveč tudi politične pameti«. Dr. Sergej Lev za temi besedami takoj prepozna sovražnika njemu tako omiljene literarne struje, vsled česar ostro reagira:

»Tudi tov. Bertu, ki je nekdanj skupaj z nami stopal po poti socialistične osvoboditve, je kot že toliko drugim bivanje na Zahodu spridilo duha. Kot da bi pozabil na velike dosežke sovjetskega naroda, ki je svetu prvi pokazal, kakšna je resnična delavska umetnost. Ta nikoli ne lakira, narobe, prej bi kot lakiranje lahko razumeli ravno metodo tov. Berta, metodo, ki prekriva/lakira sedanost z nam oddaljeno preteklostjo (celo 14. stoletjem). Znano je, da je treba gledati naprej, ne pa nazaj.« (Iz dnevnika dr. Sergeja Leva. 28. decembra 1953)

Leta 1954 je Bertoltu Brechtu dodeljena sovjetska nagrada »za utrjevanje miru med narodi«.

Dr. Sergej Lev v svojem dnevniku z dne 13. IX. 1954 euforično piše:

»Sovjetska zveza je še enkrat dokazala, da zna podeliti nagrade pravim ljudem. Tega moža moram osebno spoznati.«

III.

Ta priložnost se mu je ponudila šele dve leti kasneje, ko je italijanski narod velikega dramatika povabil v Milano, na premiero njegovega znanega dela »Opera za tri groše«.

Dr. Lev se je odpravil na vlak, ki odpelje iz Ljubljane ob tretji uri in pet minut zjutraj. Kot je zapisal v svoj dnevnik, si je želel natanko ogledati Agnellijevo tovarno FIAT, »ta gnojni tvor na italijanskem škornju« kakor se je rad izrazil.

S tamkajšnjim vratarjem se je zapletel v dolg, ognjevit pogovor, in ko je naslednjič pogledal na uro, so se kazalci že bližali šesti, predstava pa je bila napovedana za pol osmo uro.

Pohitel je k gledališču, saj si je v jutranji naglici pozabil rezervirati karto, a je pri blagajni – hélas – naletel na zaprto okence, za katerim je visel napis: »Tutti i posti sono presi.«

Takrat dr. Sergej Lev še ni vedel, da je bila to zadnja priložnost za snidenje z Bertoltom Brechtom, saj je slednji preminil 14. avgusta istega leta.

